T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA MADDİ KÜLTÜR VE SOSYAL HAYAT UNSURLARI

Halil KIZILTOPRAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Mayıs-2017
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

Halil KIZILTOPRAK tarafından hazırlanan "VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA MADDİ KÜLTÜR VE SOSYAL HAYAT UNSURLARI" adlı tez çalışması 24/05/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Başkan Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK	.....
Danışman Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ERTAN	.....
Üye Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ	.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. H. Rıdvan YURTSEVEN
SBE Müdür V.

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Halil KIZILTOPRAK

Tarih: 24.05.2017

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA MADDİ KÜLTÜR VE SOSYAL HAYAT UNSURLARI

Halil KIZILTOPRAK

Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ERTAN

2017, 252 Sayfa

Jüri

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ERTAN

Bu çalışmada, 16. yüzyıl Dîvân şâirlerinden Vusûlî'nin Dîvânı "maddi kültür ve sosyal hayat unsurları" yönüyle incelenmeye çalışılmıştır. Amacımız, Vusûlî Dîvânı'nda maddi ve manevi kültür unsurlarını tespit ederek kadîm şiir geleneğimizin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan çalışmalara katkı sağlayabilmektir.

Çalışmada, Prof. Dr. Hakan Taş tarafından hazırlanan, 2010 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından internet ortamında yayımlanan "Vusûlî Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]" adlı çalışma temel alınmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde "maddi kültür unsurları"; "inşaatla ilgili maddi unsurlar, imalatla ilgili maddi unsurlar ve diğer maddi unsurlar" olmak üzere tasnif edilmiş ve incelenmiştir. İkinci bölümde, "sosyal hayat unsurları" ana başlığı altında "inanmaya dayalı unsurlar, şahıslar, sıfatlar ve tipler, meslekler, mekânlar, renkler" olmak üzere altı bölümde tasnif yapılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde, araştırma sonucunda elde edilen unsurlarla ilgili ayrıntılı değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dîvân edebiyatı, Maddi kültür, Sosyal hayat, Vusûlî, 16. yüzyıl.

ABSTRACT

POST GRADUATE THESIS

ELEMENTS OF MATERIAL CULTURE AND SOCIAL LIFE IN VUSULI'S DIVAN

Halil KIZILTOPRAK

Batman University Social Sciences Institute
Department of Turkish Language and Literature
Old Turkish Literature Science

Advisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin ERTAN

2017, 252 Pages

Jury

Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Asst. Prof. Dr. Mehmet Emin ERTAN

In this study, 16 th century poet Vusuli's works of art Divan in term of "Element of Material Culture and Social Life". We aim to contribute the understanding of our ancient poetry tradition by determining tangible and intangible factors in Vusuli's Divan.

In our study Vusuli's Divan [Analysing-Text-Translation-Instructions-Index] was based which was prepared by Prof. Dr. Hakan Taş and published on the internet by Republic of Turkey the Ministry of Culture and Tourism Libraries and General Directorate of Publishing in 2010.

Our study has two parts. In the first part classification was made under the title of "Material Culture Factors" as "material factors about construction, material factors about production and other material factors." In the second part classification was made in six parts under the title of "Social Life Factors" as "factors based on belief, historical and legendary figures, characters, occupations, places and colours."

In the final part of our study, detailed evaluation was made about the factors that we got as result of study.

Keywords: Divan literature, Material culture, Social life, Vusuli, 16 th century.

ÖN SÖZ

Dîvân edebiyatı, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesinden sonra İslâm kültür ve medeniyeti dâhilinde oluşan ve 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yaklaşık altı asır devam eden, kendine has kuralları, hayâl dünyâsı bulunan, mazmunlarla ve sanatlı söyleyişiyle insan aklının ve hayâl dünyâsının sınırlarını zorlayan, yeşerdiği geniş coğrafyanın kaynaklarından hemen her yönüyle beslenen kadîm bir edebiyattır.

Klasik şiir, halka hitap etmediği, toplumun kültür ve değerlerinden kopuk olduğu, yüksek zümreye yönelik olduğu vb. söylemlerle uzun süre eleştirilmiştir. Son yıllarda yapılan bilimsel çalışmalar ve bilhassa metin tahlilleri çalışmaları çerçevesinde maddi ve manevi unsurların tespiti ve değerlendirilmesi eski şiire yapılan eleştirilere karşı, kadîm şiir geleneğimizin daha iyi anlaşılmasına vesile olmuştur. Bu bağlamda, çalışmamızın bir amacı da altı asırlık bir hazîne olan Dîvân şiirinin iyi anlaşılması için daha önce yapılmış çalışmalara katkıda bulunmaktır.

Klasik şiirin toplumsal yönünü ortaya koymak için son yıllarda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, eski şiirin toplumun maddi ve manevi kültür unsurlarından beslendiğini ortaya koyan bir niteliktedir. A. N. Tarlan'ın Şeyhî Dîvânı'nı Tedkik, Harun Tolasa'nın Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyâsı, Mehmet Çavuşoğlu'nun Necati Bey Dîvânı'nın Tahlili, Cemal Kurnaz'ın Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili, Nejat Sefercioğlu'nun Nev'î Dîvânı'nın Tahlili, İsa Kayaalp'in Sultân Ahmed Dîvânı'nın Tahlili eski şiirimizin toplumsal yönünü ortaya koyan ilk çalışmalardandır. A. N. Tarlan'ın, Şeyhî Dîvânı'nı Tedkik adlı eserinin, sonraki çalışmalar için inceleme yöntemi vermesi açısından ilk araştırma olma niteliği taşıdığı söylenebilir (Mengi, 2010: 201). Sözünü ettiğimiz tahlîl çalışmaları, klasik şiirin toplumsal yönünü göstermek ve yapılan eleştirilerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi açısından araştırmamız için rehber olmuştur.

Bu çalışmada, Vusûlî'nin Dîvânı maddi kültür ve sosyal hayat unsurları yönüyle incelenmeye çalışılmıştır. Amacımız, Vusûlî Dîvânı'nda maddi ve manevi kültür unsurlarını tespit ederek kadîm şiir geleneğimizin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan tahlîl çalışmalarına katkı sağlayabilmektir.

Tezimizin amacını, kısaca şu şekilde maddeler halinde sıralayabiliriz:

a. Vusûlî Dîvânı'nda mevcut maddi kültür ve sosyal hayat unsurlarını tespit etmek.

b. Tespit edilen kavramların sözlük anlamıyla beraber, şiir geleneğimizdeki kullanımı ve Vusûlî'nin kullanımını bir bütün olarak ortaya koymak.

c. Vusûlî şiirleri bağlamında 16. yüzyıl Dîvân şiirimizin toplum hayatıyla bağlarını göstermek.

ç. Dîvân şiirinin ve şâirinin kültürel zenginliğini ortaya koymak.

d. Maddi kültür ve sosyal hayatla ilgili daha önce yapılmış çalışmalara katkı sağlamak ve daha sonra yapılacak çalışmalara malzeme hazırlamak.

Öncelikle konumuzla ilgili olabileceğini belirlediğimiz, ulaşabildiğimiz daha önce yapılmış akademik çalışmalar titiz bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra belirlenen ana başlıklar çerçevesinde şâirin bütün şiirleri tek tek taranıp ilgili maddeler belirlenmiştir. Ana başlıklar altında tespit ettiğimiz alt başlıklar ve ilgili maddeler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Çalışmamızda, maddi kültür ve sosyal hayat unsuru olarak değerlendirilebilecek bütün kelimelere yer verilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen kelimelerin kullanıldığı şiirlerin ilgili kısımları doğrultusunda, hangi anlamlarda ve eserin tamamında kaç yerde kullanıldığı belirlenmeye çalışılmış ve istatistikî bilgisi verilmiştir. Tespit edilen maddelerin sözlük anlamı, şiir geleneğimizdeki anlamı, şâirin şiirlerinde kullanırken verdiği anlamlar bir bütün olarak düşünülmüş, maddenin anlam ve kullanım çerçevesi bu minvâlde belirlenmeye çalışılmıştır. Örnek alınan şiir bölümleriyle beraber maddenin şâir tarafından kullanımı örnek üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Tezimizin sonuç bölümünde, bütün bu tespit ve değerlendirmeler ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır:

I. Bölüm: Vusûlî Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları

II. Bölüm: Vusûlî Dîvânı'nda Sosyal Hayat Unsurları

Tezimizin birinci bölümünde, Vusûlî Dîvânı'nda maddi kültür unsurları: İnşaatla ilgili maddi unsurlar, imalatla ilgili maddi unsurlar ve diğer maddi unsurlar olmak üzere üç bölümde incelenmeye çalışılmıştır.

İnşaatla ilgili maddi unsurlar: Mesken olarak kullanılan unsurlar, dînî hayatla ilgili unsurlar, eğlence hayatıyla ilgili unsurlar, iş ve ticaret hayatıyla ilgili unsurlar, korunmayla ilgili unsurlar, topluluk hayatını oluşturan unsurlar, ulaşımla ilgili unsurlar, suyla ilgili unsurlar, yarı inşaî unsurlar, ölüm ile ilgili unsurlar, inşaat unsurlarının parçası ve tamamlayıcısı olan unsurlar, inşaat unsurlarının bölümünü oluşturan unsurlar şeklinde tasnif edilmeye çalışılmıştır.

İmalatla ilgili maddi unsurlar: Yenilen içilen maddeler, giyim-kuşamla ilgili maddi unsurlar, ev eşyası ve âlet-edevatı olarak kullanılan maddi unsurlar, ölçü âletleri, oyun âlet ve malzemeleri, mûsikî âletleri, süs ve süsleme ile ilgili âlet ve malzemeler, tıbbî âlet ve malzemeler, kitap ve yazı ile ilgili maddi unsurlar, savaş âlet ve malzemeleri, nakil vasıtaları ve ilgili malzemeler, diğer çeşitli îmâli unsurlar şeklinde sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Diğer maddi unsurlar: Madenler ve mücevherler, servet ve kıymet ifade eden maddi unsurlar, tabiat kültürü, vücûd aksâmı ve ilgili unsurlar alt başlıklarında incelenmeye çalışılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde, Vusûlî Dîvânı'nda sosyal hayat unsurları: İnanmaya dayalı unsurlar, şahıslar, sıfatlar ve tipler, meslekler, mekânlar, renkler olmak üzere altı bölümde tasnif edilmeye çalışılmıştır.

İnanmaya dayalı unsurlar: Allâh lafzı ile ilgili kelime ve kavramlar, peygamberler, melekler, şeytan, ölüm ve ahiret inancı ile ilgili kavram ve terimler, ibadet ile ilgili kavram ve terimler, tasavvuf ile ilgili kavram ve terimler, inanma ile ilgili diğer kavram ve terimler alt başlıklarında incelenmeye çalışılmıştır.

Şahıslar: Dînî şahsiyetler, masal ve hikâye kahramanları, şâirler alt başlıklarında tasnif edilmeye çalışılmıştır.

Sıfat ve tip olarak değerlendirilebilecek 64 sözcük tespit edilmiş ve incelenmeye çalışılmıştır.

Meslek olarak değerlendirilebilecek 13 sözcük tespit edilmiş ve incelenmeye çalışılmıştır.

Mekânlar: Yer adları, efsânevî yer adları, dağ, kale, nehir adları alt başlıklarında incelenmeye çalışılmıştır.

Renkler alt başlığında, 4 farklı renkle ilgili 11 sözcük tespit edilmiş ve incelenmeye çalışılmıştır.

Tezimizin sonuç bölümünde, araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz verilerin genel değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezimizin maddi kültür unsurlarının tasnifi ile ilgili birçok araştırma tek tek incelenmiş olmakla beraber daha çok Nahid Aybet'in, "Fuzûlî Dîvânı'nda Maddi Kültür", Bünyamin Çağlayan'ın "Yahyâ Bey Dîvânı'nda Maddi Kültür Unsurları" ve Tuğba Güngör'ün "Nef'î'nin Türkçe Dîvânında Maddi Kültür Unsurları" adlı çalışmalar tasnifimizde bize yol gösterici olmuştur. Tezimizin sosyal hayat unsurlarının tasnifi ile

ilgili ise Ersin Bayram'ın "Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Kültür Unsurları", Mehmet Sadık Özkan'ın "Nedîm Dîvânı'nda Kültür Unsurları" adlı çalışmalar örnek teşkil etmiştir.

Çalışmamızda, Prof. Dr. Hakan Taş tarafından hazırlanan, 2010 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından internet ortamında yayımlanan "Vusûlî Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]" (http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78409/vusuli-divani.html) adlı çalışma temel alınmıştır. Tezimizde kullanılan beyitlerin imlâsı ve şiir-beyit numaraları Hakan Taş'ın bahse konu eserine sadık kalınarak verilmiştir. Ayrıca, tespit ettiğimiz maddelerin geçtiği şiirleri anlamlandırmaya çalışırken, aynı çalışmada verilen şiirlerin günümüz Türkçelerinden istifade ettiğimizi, çalışma sahibine şükranlarımızla belirtmek isteriz.

Tezimizde, örnek şiirleri kullanırken nazım şekillerini belirtmek açısından gazeller (G), kıtalar (K), müfredler (M), tarihler (T) şeklinde kısaltılarak belirtilmiştir. Kısaltmalardan sonra gelen rakamlardan birincisi nazım şeklinin, ikincisi beytin numarasıdır. Meselâ; (G 154/2) kısaltması, 154 numaralı gazelin ikinci beytini ifade eder.

Çalışmamızın her bir bölümünde, o bölümle ilgili maddeler alfabetik sıraya göre ayrı ayrı sıralanmıştır. Tespit ettiğimiz maddeler içerisinde, farklı sözcüklerle kullanılıp aynı anlama gelen, küçük anlam ve kullanım farkları olan sözcükler tek bir maddede ele alınmıştır. Maddelerle ilgili beyitlerde geçen kelimeler, başlıklarda olduğu gibi kalın yazı tipiyle gösterilmiştir.

Tezimin hazırlanması süresince engin irfânı, geniş bilgisi ve tecrübesi ile yardımlarını esirgemeyen ve bana yol gösteren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin ERTAN'a hürmetlerimi sunar, çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam boyunca gösterdiği sabır ve anlayışla bana destek olan sevgili eşim Ayşe KIZILTOPRAK'a çok teşekkür ederim.

Halil KIZILTOPRAK

BATMAN-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖN SÖZ ..... **vi**

İÇİNDEKİLER ..... **x**

KISALTMALAR ..... **xiii**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

1. VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA MADDİ KÜLTÜR UNSURLARI **5**

1.1. İnşaat ile İlgili Maddi Unsurlar 5
1.1.1. Mesken olarak kullanılanlar 5
1.1.2. Dînî hayat ile ilgili olanlar 7
1.1.3. Eğlence hayatı ile ilgili olanlar 12
1.1.4. İş ve ticaret hayatı ile ilgili olanlar 13
1.1.5. Korunma ile ilgili olanlar 14
1.1.6. Topluluk hayatını oluşturan unsurlar 14
1.1.7. Ulaşım ile ilgili olanlar 20
1.1.8. Su ile ilgili olanlar 21
1.1.9. Yarı inşaî unsurlar 21
1.1.10. Ölüm ile ilgili unsurlar 25
1.1.11. Diğer inşaat unsurları 26
1.1.12. İnşaat unsurlarının parçası ve tamamlayıcısı olan unsurlar 26
1.1.13. İnşaat unsurlarının bölümünü oluşturan unsurlar 28
1.2. İmalat ile İlgili Maddi Unsurlar 28
1.2.1. Yenilen içilen unsurlar 28
1.2.2. Giyim-kuşamla ilgili unsurlar 35
1.2.3. Ev eşyası ve âlet edevatı olarak kullanılanlar 42
1.2.4. Ölçü âletleri 51
1.2.5. Oyun âlet ve malzemeleri 52
1.2.6. Mûsikî âletleri 52
1.2.7. Süs ve süsleme ile ilgili âlet ve malzemeler 54
1.2.8. Tıbbî âlet ve malzemeler 59
1.2.9. Kitap ve yazı ile ilgili olanlar 61
1.2.10. Savaş âlet ve malzemeleri 64
1.2.11. Nakil vasıtaları ve ilgili malzemeler 71
1.2.12. Diğer çeşitli îmâli unsurlar 72
1.3. Diğer Maddi Unsurlar 75
1.3.1. Madenler ve mücevherler 75
1.3.2. Servet ve kıymet ifade eden unsurlar 80

1.3.3. Tabiat kültürü 82
1.3.4. Vücûd aksâmı ve ilgili unsurlar 136

II. BÖLÜM

2. VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI 166

2.1. İnanmaya Dayalı Unsurlar 166
2.1.1. Allâh lafzı ile ilgili kelime ve kavramlar 166
2.1.2. Peygamberler 168
2.1.3. Melekler 171
2.1.4. Şeytan 172
2.1.5. Ölüm ve ahiret inancı ile ilgili olanlar 172
2.1.6. İbadet ile ilgili olanlar 178
2.1.7. Tasavvuf ile ilgili olanlar 182
2.1.8. İnanma ile ilgili diğer kavram ve terimler 189
2.2. Şahıslar 197
2.2.1. Dînî şahıslar 197
2.2.2. Masal ve hikâye kahramanları 200
2.2.3. Şâirler 204
2.3. Sıfatlar ve Tipler 205
2.3.1. Abdâl 205
2.3.2. Âdem, beşer, ins 206
2.3.3. Ağa, beg, efendi 206
2.3.4. Ağyâr, rakîb 207
2.3.5. Ahmak, budala, divâne 208
3.3.6. 'Âkil, 'ârif 209
2.3.7. 'Arûs 210
2.3.8. 'Asker 210
2.3.9. 'Âşık 210
2.3.10. Bed-gevher, bed-likâ, bed-nâm 211
2.3.11. Belâ-keş 212
2.3.12. Bende, çâker, garîb, gedâ, kemter 212
2.3.13. Birâder 213
2.3.14. Cüvân 214
2.3.15. Dâye 214
2.3.16. Dem-sâz, dost, hem-dem, hem-nişîn 214
2.3.17. Dil-ber, dil-dâr, dil-rubâ 215
2.3.18. Eren, şeyh 216
2.3.19. Hûb, nigâr, şûh 217
2.3.20. Husrev, pâdişâh, şâh 218
2.3.21. İmâm 218
2.3.22. Kadîd 219
2.3.23. Kâfir 219
2.3.24. Kalender 220
2.3.25. Kâse-lîs, zemmâm 220
2.3.26. Kemân-ebrû 220
2.3.27. Lâlâ 221
2.3.28. Pâk-dâmen 221

2.3.29. Paşa 221
2.3.30. Perî 222
2.3.31. Pîr, pîr-i mugân 222
2.3.32. Rind, zâhid 223
2.3.33. Sâkî 224
2.3.34. Şeh-süvâr 224
2.3.35. Üstâd 225
2.3.36. Vâ‘iz 225
2.3.37. Zâl 225
2.4. Meslekler 226
2.4.1. Gavvâs 226
2.4.2. Hâzık, tabîb 226
2.4.3. Hᵛâce (Hâce) 227
2.4.4. Kâse-bâz 227
2.4.5. Mutrib 227
2.4.6. Nakkâş 228
2.4.7. Nây-zen 228
2.4.8. Peyk 228
2.4.9. Sarrâf 228
2.4.10. Sayyâd 229
2.4.11. Ser-‘asker, ser-dâr 229
2.5. Mekânlar 230
2.5.1. Yer adları 230
2.5.2. Efsânevî yer adları 234
2.5.3. Dağ, kale, nehir adları 235
2.6. Renkler 236
2.6.1. Ahmer, al, hamrâ, kırmızı, kızıl 236
2.6.2. Ak, beyzâ, sefîd 238
2.6.3. Kara, siyâh 238
2.6.4. Zerd 239

SONUÇ 241

KAYNAKLAR 247

ÖZGEÇMİŞ 252

KISALTMALAR

C : Cilt
c.c. : Celle celâlûhu
G : Gazel
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
K : Kıta
M : Müfred
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
T : Tarih
r.a. : Radıyallâhu anh
s. : Sayfa
S. : Sayı
öl. : Ölümü
TDK : Türk Dil Kurumu
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
vb. : Ve benzeri
vs. : Vesaire

GİRİŞ

Kültür kavramı, Tanzimat sonrası dönemde yüzünü Batı'ya çeviren aydınlarımız arasında ilk olarak Ziya Gökalp tarafından ele alınmıştır. Cemil Meriç, bunu şöyle anlatır: "Ziya Gökalp, çağının Avrupasında aşırı bir itibar kazanmaya başlayan kültür kelimesiyle karşılaşınca, mefhûmu nasıl ifade edebileceğini düşündü. Devrinin Frenkçe lügâtlerine bir göz attı: Kültür" (Meriç, 1986: 35).

Kültür, genel anlamda milletleri millet yapan ve milletleri diğer milletlerden ayıran hayat tezahürlerinin tümü olarak değerlendirilebilir. "Millî kültür, halkın geleneklerinden, yapageldiği şeylerden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, musikisinden, dîninden, ahlakından, estetik ve ekonomik mahsullerinden ibarettir" (Gökalp, 1975: 93).

Kültür, toplumları ve milletleri birbirine bağlayan, milletlerin fertleri arasında ortak payda olarak ifade edilebilecek bütün değerleri içine alan maddi ve manevi unsurların tümüdür. Kültürünü nesilden nesile aktaramayan, geçmişiyle geleceği arasındaki kültür köprüsünü kuramayan milletlerin tarih sahnesinden silinme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.

Dil; birey, toplum ve milletlerin temel iletişim aracıdır. Bireyin kendini ifade edebilme aracı olan dil, aynı zamanda toplum ve milletlerin kültürlerinin en önemli aktarıcısıdır. İnsanların ve toplumların varlığı dil ile mümkün olmaktadır. Dil, milletlerin kültür kimliğidir. Toplumun edebiyatı, sanatı, felsefesi, düşüncesi, geleneği ve göreneği dil ile beraber gelişir. Milletlerin kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılması dil vasıtasıyla olur.

Kültür, dil ve edebiyat birbirini etkileyen, birbirinden beslenen unsurlardır. Sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri dil aracılığı ile nesilden nesile aktarılır. Nesiller, dillerini öğrenmekle içinde yaşadıkları toplumun kendine has niteliklerini de öğrenmiş olur. Milletleri var eden dil, ayakta tutan kültürdür. Kültür, dili ve edebiyatı besler. Milletlerin dil ve kültürünün tarih sahnesinde yerini almasını sağlayan en önemli araçlardan birisi de edebiyattır. Dil ve edebiyat kültürün ortaya konulmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında aracı olur.

Dil, kültür ve edebiyat birbirinden ayrılmaz nitelikte olan alanlardır. Nitekim tezimizin konusu, dil malzemesinden yola çıkarak 16. yüzyılda yazılmış Vusûlî Dîvânı'nın maddi ve manevi kültür unsurlarının araştırılmasına yöneliktir. Dolayısıyla

araştırmamızda, eski Türk şiirine ait bir metnin somut ve soyut dil unsurları incelenerek dil, kültür ve edebiyat ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Eski Türk şiirimizle ilgili Tanzimat sonrası dönemden başlayarak Cumhuriyet Dönemi'nde devam edip günümüze kadar gelen en önemli eleştiri, bu edebiyatın toplumun değerlerini yansıtmadığı, toplumun kültüründen kopuk olduğudur. Dîvân edebiyatına yönelik ilk önemli eleştiriyi, 1866'da Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan Lisân-ı Osmanî'nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir adlı makalesiyle Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biri olan Namık Kemal yapmıştır. Namık Kemal'e göre Dîvân edebiyatı; "akla ve fenne mugayir, ahlaka aykırı, ölçüsü de belâ olan, meziyeti söyleyiş güzelliğinden ibaret" bir edebiyattır (Okuyucu, 2004: 220). Tanzimat Dönemi ile başlayan bu eleştirileri yapan daha yakın tarihteki isimlerin başında Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Nurullah Ataç gibi isimler gelir (Çakır, 2011: 106).

Hiçbir sanat dalı ne kadar bireysel nitelikte olursa olsun içinden doğduğu toplumdan ayrı düşünülemez. Sanatçı ait olduğu toplumun duygu, düşünce ve değerler manzumesinden az ya da çok etkilenir. Eski şiirimizin şâirleri düşünüldüğü gibi sadece saray çevresinden, yüksek zümreden kişiler değildir. Şâirlerin sanatlarının yanında uğraştıkları zanaatlara bakıldığında toplumdan kişiler oldukları görülecektir. Dîvân şâirlerinin bulundukları makamlardan ve yaptıkları mesleklerden bazıları şunlardır: Pâdişâh, vezir, vali, kadı, müderris, imâm, müezzin, kâtip, her sınıftan 'asker, hâfız, cüz'han, buhurcu, muvakkıt, hanende, türbedâr, tekke görevlisi, çizmeci, fesçi, sarıkçı, müneccim, demirci, ipekçi, çakşırcı, attar, şekerci, iğneci, mürekkepçi, ayakkabıcı vs. Toplumun her kesiminden insanların bulunduğu bu mesleklerle uğraşan Dîvân şâirlerinin, toplumdan uzak olduğunu düşünmek zor olsa gerektir. Klasik şiirin beslendiği kaynaklara bakıldığında, bu kaynakların da "toplumdan kopukluk" eleştirilerine bir cevap niteliğinde olduğu düşünülebilir. Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerifler, dînî ilimler (tefsir, kelâm, fıkıh), İslâm tarihi ve peygamber kıssaları, mu'cize ve kerâmetler, tarihî ve efsânevî kişiler ve kıssalar, çağın ilimleri, Türk millî kültürü ve malzemeleri, dil (deyim, atasözleri) gibi kaynaklardan beslenen bir şiirin toplumdan kopuk olduğu düşünülebilir mi? (Pala, 2008).

16. yüzyıl, Dîvân edebiyatının parlak bir dönemi olup Fuzûlî ve Bâkî gibi şiir sahasında kendi dönemlerini aşmış, kendilerinden sonra gelmiş birçok şâire ilham kaynağı olmuş, iki büyük söz ustasının yetiştiği bir dönemdir. Vusûlî, eski şiirimizin bu önemli çağında yetişmiş şâirler arasında ikinci planda kalmış bir şâirdir. Çalışmamızda,

Vusûlî'nin Dîvânı'nda "maddi kültür ve sosyal hayat unsurları" incelenmeye çalışılmıştır.

Vusûlî, 1523 yılında İstanbul'da doğmuştur. Vusûlî mahlasını kullanan şâirin asıl adı Mehmed'dir. Babası Abdullah Ağa, II. Selim'in şehzadeliği döneminde kapıcı başıdır. Vusûlî, medrese tahsili bittikten sonra Şehzade Selim'in yanında bulunmuştur. Onun desteğiyle müderrisliğine tayin edilmiş daha sonra Konya ve Kütahya'da kadılık yapmıştır. 1566'da II. Selim'in tahta geçmesiyle Bursa kadısı olmuş, altı ay sonra İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1568 yılında Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiştir. 'Âşık Çelebî, Vusûlî'nin Macaristan'daki Arad dergâhında beylik yaptığını, ümerânın iyilerinden olduğunu aktarmıştır. Hasan Çelebî ise Vusûlî'den, "büyük, şanlı emir" olarak söz etmiştir. 1590'da vefat eden Vusûlî'nin türbesi Eyüp Sultan'dadır.

Vusûlî'nin edebî kişiliği ile ilgili Beyânî ve Hasan Çelebî görüş beyân etmiştir. Bu görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla Vusûlî'nin şiiri "latif ve makbul"dür. Şâirin "belâgat ikliminin söz sultânı" niteliğine sahip olduğu iddia edilmiştir. Vusûlî'nin duru ve akıcı bir anlatımı vardır. Atasözleri ve deyimlerden çokça yararlanmıştır. Edebî sanatları başarılı bir şekilde kullanmıştır. Tevriye, hüsn-i talil, leff ü neşr, cinâs, irsâl-i mesel en çok kullandığı edebî sanatlardır. Aruz veznini kullanma açısından genellikle başarılıdır. Vusûlî'nin Dîvânı'nda 16. yüzyıl şâirlerinden Bâkî ve İrânlı şâir Enverî'nin şâirlik yönüyle adları geçmektedir. Ancak Vusûlî'nin belli bir şâirin etkisinde kaldığı söylenemez.

Vusûlî'nin kaynaklarda sözü edilen bir Dîvân'ı vardır. Vusûlî Dîvânı'nda 193 gazel, 5 tarih, 2 kıta, 1 nazm, 1 rubai ve 6 beyit kullanılmıştır. Vusûlî gazel nazım şekliyle, elifbanın zâl ve mîm harfleri dışındaki bütün harfleriyle gazel yazmıştır. Şâir, Dîvânı'nda on beş ayrı vezin kullanmıştır. Beyânî ve Hasan Çelebî gibi tezkireciler, Vusûlî Divânı hakkında "mürettep ve mükemmel" ifadelerini kullanmışlardır. Ancak Vusûlî Divânı'nı inceleyen Hakan Taş, Vusûlî'nin eseri hakkında adı geçen tezkirecilerden farklı düşünmektedir: "Dîvân-ı Vusûlî adlı eserin, mürettep ve mükemmel bir nüsha olduğu kanaatinde değilim. Bu görüşü, şu sebeplerle desteklemek istiyorum: Birincisi, Dîvân'da nazım biçimi olarak yalnızca gazel, beş tarih, iki kıta, bir nazm, bir rubai, altı müfred bulunmaktadır. Mürettep ve mükemmel olduğu iddia edilen bir divanda en azından kaside nazım biçiminin de bulunması gerekirdi." Vusûlî Dîvânı'nın bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi İbnülemin Mahmud Kemal İnal Kitaplığı 10160 numarada kayıtlıdır. Nesih hatla istinsah edilmiş bu yazma, karton ciltli olup 34 yaprak ve 15 satırdan teşekkül etmiştir. Vusûlî Dîvânı

üzerinde Hakan Taş inceleme-metin-çeviri-açıklamalar-dizin çalışması yapmış ve bu çalışmasını kitap haline getirmiştir.

Vusûlî daha çok II. Selim için kaleme aldığı Selimnâme adlı eseriyle tanınır. II. Selim'in methiyle başlayan eser, II. Selim'in vasıfları, sancağa çıkması, Konya ve Manisa'ya gidişi, babası Kanûnî Sultan Süleyman'ın seferlerine katılışı, Şehzade Mustafa'nın idam edilmesi, kardeşi Bayezid ile taht için mücadelesi, padişah olması ve Yemen, Kıbrıs, Tunus seferleri anlatılmasından sonra III. Murad'ın tahta çıkmasıyla sona erer. Eserde ağır bir dil kullanılmıştır. Selimnâme, Necdet Öztürk tarafından yayımlanmıştır.[1]

Dîvân şiirinde maddi kültür ve sosyal hayat unsurlarıyla ilgili daha önce yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Sahasında yapılmış araştırmalara katkı sunması ve yapılacak araştırmalara malzeme hazırlaması amacıyla yaptığımız bu çalışmanın bilimsel her çalışmada olduğu gibi bazı noksanları olabilir. İncelemenize sunulan bu çalışmanın noksanlarının müsamaha ile karşılanması ve sahasına katkı sunması tek temennimizdir.

[1] Vusûlî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında şu kaynaklardan yararlanılmıştır: Hakan Taş, Vusûlî Dîvân (İnceleme-Metin, Çeviri-Açıklamalar-Dizin), TDK, Ankara, 2015, s. 24-25; Necdet Öztürk, Vusûlî Çelebi, TDVİA, C. 43, 2013, s. 145.

I. BÖLÜM

1. VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA MADDİ KÜLTÜR UNSURLARI

1.1. İnşaat ile İlgili Maddi Unsurlar

1.1.1. Mesken olarak kullanılanlar

1.1.1.1. Âşiyân (Âşiyâne)

Âşiyân (Âşiyâne): Kuş yuvası, mesken, ev demektir. Vusûlî Dîvânı'nda âşiyân iki yerde, âşiyâne üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, gönlü kuşa teşbih etmiştir. Şâir, gönül kuşunun dünyâ bahçesinde sevgilisiz yuva yapmayacağını, cennette bile sevgilisiz kalamayacağını dile getirmiştir.

Gönül murgı cihân bâğında dutmaz **âşiyân** sensiz
Karâr ėtmez eger uçmağ ola aŋa mekân sensiz G 72/1

Şâir aşağıdaki beyitte, sevgilinin başındakinin cennet kuşunun yuvası olmadığını, Tûbâ'nın başını eğip onu dinlediğini söylemiştir.

Farkında **âşiyâne**-i murg-ı cinân degül
Ėy serv baş egüp saŋa Tûbâ kulak çeker G 30/3

1.1.1.2. Beyt, dâr, ev, hânümân, ocak

Beyt: Mesken, hâne, odadır. Beyt, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, haram evi olan mey-hânenin gönle hazır olduğunu söylemiştir.

Ėy dil eger ki mescid içi izdihâm ise
Mey-hâne hâzıruŋ n'ola **beyt**-i harâm ise G 148/1

Dâr: Ev, yer, yurt demektir. Dâr, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili gönüllerin tabîbi olarak tasvir edilmiş, sevgilinin eşiği şifâ yeri, şifâ yurdu olarak nitelendirilmiştir.

Ėy tabîb-i dil ü cân hastalaruŋ çoğaldı

Âsitânuŋı meger **dâr**-ı şifâ eyleyesin G 143/4

Ev: Yer, mesken, ikametgâhtır. Ev, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte, dünyâ eve benzetilmiştir. Şâir, gönlün âhın âteşiyle dünyâ evini yakmasından endişe ettiğini dile getirmiştir.

Nâr-ı âh-ıla sakın dil yakmasun dünyâ **ev**in
Ėy Vusûlî kim dėdi vėr saŋa dest-i meste şem' G 94/5

Şâir aşağıdaki beyitte, kalbin yerine cân evi ifadesini kullanmıştır.

Gönŋlüme giren nigâruŋ hancer-i hûn-pâşıdur
Cân **ev**inde yėr ėden şol gamze-i evbâşıdur G 65/1

Hânümân: Ev, bark, ocak demektir. Hânümân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, ev bark kaygısının 'âşığı dünyâya bağlamadığını, dünyâda 'âşığın gönlünü eğlendirenin sevgilinin saçının bağı olduğunu söylemiştir.

Cihânda gönŋlümüzi egleyen zencîr-i zülfüŋdür
Ta'alluk bendi ile bizi kayd-ı **hânümân** tutmaz G 79/2

Ocak: Ev, aile, soy demektir. Ocak, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gönlün gam tekkesini evi olarak bildiğini dile getirmiştir.

Dėdüm kim tekye-i gamla fenâ dağını n'eylersin
Eyitdi dil kadîmî ol benüm evüm **ocağ**umdur G 48/2

1.1.1.3. Hayme, otağ

Hayme: Çadır demektir. Hayme, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, 'aşk diyârının sultânı olduğunu, feleklerin çadırına baş eğmeyeceğini söylemiş, 'âşıklık yolunda iddialı olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Diyâr-ı 'ışka şâham **hayme**-i eflâke baş egmez
Vusûlî âh-ı âteşnâkden bir sâyebânum var G 34/5

Otağ: Hükümdarlara ve devlet büyüklerine özgü yüksek etekli, büyük ve süslü çadır demektir. Otağ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, göğsünün üzerindeki kanlı yara ile sevgi sultânının renkli otağı üzerindeki muşamba arasında ilgi kurmuştur.

Degüldür penbe sînemde olan bu kanlu dağ üzre
Muşamma‘dur mahabbet şâhına rengîn **otağ** üzre G 155/1

1.1.1.4. Kasr

Kasr: Köşk, kâşâne, saraydır. Kasr, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir, aşağıdaki beyitte cennet mi yoksa cennetten bir alâmet mi olduğunu kimsenin bilmediği bir köşk yaptığını iddia etmiştir.

Dilâ şol **kasr**-ı ‘âlî kim Vusûlî bende vaz‘ ėtdi
Kimesne bilmedi cennet-mi cennetden ‘alâmet-mi T 3/1

1.1.1.5. Mesken

Mesken: Oturulacak yer, yurt, ev demektir. Mesken, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, dünyanın fâni olmaması durumunda hoş bir yurt olabileceğini söylemiştir.

Bu dâr-ı fenânuŋ eger olaydı bekâsı
Hakkâ bu ki hoş **mesken** idi arta kalası G 177/1

Aşağıdaki beyitte, çılgın gönlün sevgilinin sokağını mesken tuttuğu ifade edilmektedir. Nitekim şiir geleneğimizde sevgilinin sokağı, ‘âşığın meskenidir.

Görenler tutduğın **mesken** dil-i şûrîde kûyuŋda
Mahal dėrler aŋa gâyet-de şâhum ol mahal dėrler G 28/3

1.1.2. Dînî hayat ile ilgili olanlar

1.1.2.1. İslâmî ibâdet yerleri ve ilgili unsurlar

1.1.2.1.1. Dergeh (Dergâh)

Dergeh (Dergâh): Kapı, eşik, kapı yeri, sığınılacak yer, makam, tekke gibi manaları vardır. Şeyhlerle, dervişlerin ikametgâhı olan büyük tekkelere de dergâh denir.

Kelime hafifletilerek dergeh şeklinde de telaffuz edilir. Dergeh, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, Allah'ın dergâhına, kapısına dayandığını dile getirmiştir.

Sürülsem gam yėmem ger âsitân-ı ehl-i dünyâdan
Benüm **dergâh**-ı Hakka çün-kim ėy dil istinâdum var G 54/2

Aşağıdaki beyitte Leylâ ve Mecnûn 'aşkına telmihte bulunan Vusûlî, dergeh kelimesini dinî olmayan bir manada kullanmıştır. Kays'ı delilik ile suçlayan şâir, Leylâ'nın dergâhını terk eden Kays'ın deli olduğunu iddia etmiştir. Zira şiir geleneğimize göre sevgilinin dergâhı, mesken tutulmalı ve asla terk edilmemelidir.

Dergeh-i Leylîyi ne 'akl ile terk ėtmişdür
Delüdür Kays anuŋ-içün döşenür yabana G 159/4

1.1.2.1.2. Hânkâh, tekye

Hânkâh: Dervişlerin evi, tekke demektir. Hângâh şekli de kullanılır. Hânkâh, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dinî bir yer olan hânkâhı gönül evi manasında kullanan Vusûlî, aşağıdaki beyitte gönül ile hânkâh arasında ilgi kurmuştur. Gönül tekkesini aydınlatanın taze yarası olduğunu söyleyen şâir, haşre dek bu yarasının sönmemesini dilemiştir.

Bugün rûşen ėden dil **hânkâh**ın tâze dağumdur
İlâhî haşre dek söyünmesün yansun çerâğumdur G 48/1

Tekye: Zikir veya ders için toplanılan yer, dervişlerin meskeni ve mâbedi, tekke demektir. Tekye, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, herkesin dayandığı bir yer olduğunu, kendisinin dayanağının 'aşk tekyesi olduğunu dile getirmiştir.

Her birisi bir yėre tayanup-durur ammâ
Ben **tekye**-i 'ışkuŋı ėdindüm yine mesned G 23/4

1.1.2.1.3. Ka'be

Ka'be: Hicaz'da, Mekke-i Mükerreme'de Harem-i Şerifin hemen hemen ortasında bulunan kutsal yapıdır. Hz. Âdem yapısı iken, Tufan'da yıkılmış, Hz. İbrâhîm ve İsmail tarafından ihyâ olunup bütün Müslümanlar için mukaddes sayılmıştır.

Müslümanların namaza başlarken yöneldikleri taraf, hacı olmak üzere belirli zamanda gidip ziyaret ettikleri yerdir (Devellioğlu, 2003: 475). Ka‘be, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, ayrılığa katlandıktan sonra kavuşmanın Ka‘besine erişip zevk ve sefâ sürüleceğini dile getirmiştir.

Çekedur hecr mugaylânını bir gün ki ola
Ka‘be-i vasla érüp zevk ü safâ eyleyesin G 143/3

1.1.2.1.4. Kalender-hâne

Kalender-hâne: Fakir dervişlerin barınmaları için yapılan tekkelerdir. Kalender-hâne, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, şiirinin kalender-hâneye düşeli beri elbiseye iltifât etmediğini dile getirmiştir.

Kalender-hâneye şi‘rüm düşelden
İgen de iltifât étmez libâsa K 2/1

1.1.2.1.5. Mescid

Mescid: Secde edilecek, namaz kılınacak yer, küçük camidir. Mescid, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, yay kaşlı sevgilinin eşiği ile mescidi karşılaştırmıştır. Sevgilinin eşiğinde hep niyâz halinde olmak gerektiğini söylemiştir.

Koma elden niyâzı ol kaşı ya âsitânında
Der-i **mescid** ne bâbuŋ kûşe-i mihrâbı n’eylersin G 135/2

1.1.2.1.6. Mihrâb

Mihrâb: Camilerde, mescidlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imâmlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yerdir. Mecâzen ümit bağlanan yer demektir. Mihrâb, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kaşlarının mihrâbda vasfedilmesiyle kimsenin başını secdeden kaldırmayacağını ifade etmiştir.

Cümle ‘âlem baş kaldurmazdı hergiz secdeden

Kaşlaruŋ vasfını tahrîr ėtseler **mihrâb**da G 146/3

1.1.2.1.7. Secdegâh

Secdegâh: İbadet edilecek, namaz kılınacak yer demektir. Secde-geh şekli de kullanılır. Secde-gâh, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili, 'âşığın kıblesidir. Aşağıdaki beyitte şâir, ciğer kanıyla her zaman olduğu gibi abdest almış ve sevgilinin kaşını secde-gâh eylemiştir.

Revâdur **secdegâh** ėtse kaşuŋ mihrâbını kıblem
Şu 'âşık kim ciğer kanıyla her demde vuzû eyler G 36/3

1.1.2.2. Diğer dînler ile ilgili ibadet yerleri ve ilgili unsurlar

1.1.2.2.1. Büt, çelîpâ, esnâm, sanem

Büt: Put demektir. Edebiyatımızda güzel için de kullanılır. Dîvân şiirinde büt kelimesi Çîn ile birlikte kullanıldığında ortak yön resim olur. Çünkü resmin Çîn'den çıktığı ve en güzel resimlerin orada yapıldığı görüşü yaygındır. Büt, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi, "Çînli güzel" olarak nitelendirmiştir.

Baŋa zülfi firâkı küfri ez-ber okudur oldı
Gidelden ol **büt**-i Çînüm Budinden kâfiristâna G 160/2

Çelîpâ: Haç, put demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin zülfü için de kullanılır. Sevgililer birer kâfir olarak düşünüldüğünde, saçları birer çelîpâ olur. Çelîpâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgilinin sûret ve saçı ile put ve haç arasında ilgi kurmuştur. Sevgilinin sûreti puta, zülfü haça teşbih edilmiştir. Şâir, küfür âlemine sevgilinin sûret ve saçı ulaşalı, putların kırılıp haçın bırakıldığını iddia etmiştir.

Düşelden sûret ü zülfi hadîsi ehl-i küfr içre
Sıyup esnâmı[nı] terk eylemişlerdür **çelîpâ**yı G 185/2

Esnâm: Putlar, Hıristiyanların taptığı heykeller, sûretler demektir. Esnâm, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin sûreti ve saçı hakkındaki sözler küfür ehline ulaştığından beri, küfür ehlinin putları ve haçı terk ettiğini söylemiştir. Şâir, şiir geleneğimizdeki put ve sevgili ilişkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Düşelden sûret ü zülfi hadîsi ehl-i küfr içre
Sıyup **esnâmı** [nı] terk eylemişlerdür çelîpâyı G 185/2

Sanem: Put, güzel kimse demektir. Sanem, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, mecâzı-ı mürsel yoluyla sevgiliyi sanem olarak anmıştır.

Şâyed o **sanem** saŋa visâlin ėde himmet
Ėy dil yüri var eyleye Allâh 'inâyet G 14/1

Vusûlî aşağıdaki beyitte, put gibi güzellerde Allah'ın nurunu gördüğünü iddia etmiştir.

Sanemlerde görüp nûr-ı Hudâyı sâcid-i Hakkuz
Vusûlî kimse bilmez vâkıf-ı sırr-ı ilâhuz biz G 67/5

1.1.2.2.2. Büt-hâne

Büt-hâne: Puthâne, tapınak demektir. Büt-hâne, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili güzelliği yönüyle puta, 'âşığın gönlü ise puthâneye benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgili puta, gönül ise puthâneye teşbih edilmiştir.

Ėy sanem şöyle hayâlüŋle musavver oldı-kim
Deyr-i dil şimdi hele **büt-hâne**den sûretlüdür G 27/3

1.1.2.2.3. Deyr

Deyr: Manastır, kilise demektir. Mecâzen mey-hâne manasındadır. Deyr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gönlü deyre yani manastıra benzetmiş, gönlün sevgilinin hayâliyle bezenip büt-hâneye döndüğünü söylemiştir.

Ėy sanem şöyle hayâlüŋle musavver oldı-kim

Deyr-i dil şimdi hele büt-hâneden sûretlüdür G 27/3

1.1.3. Eğlence hayatı ile ilgili olanlar

1.1.3.1. Bezm, meclis

Bezm: İçkili, eğlenceli meclis, dernek demektir. Sevgilisi, sâkîsi, mutribi, gazelhânı, yârânı ve içkisi ve mezesiyle meclis, şâirlerin en rağbet ettikleri yerlerden biridir. Bu eğlence, zamanına göre evlerde, mey-hânelerde (mecâzen tekkelerde) de yapılırmış. Bezm, Vusûlî Dîvânı'nda 28 yerde kullanılmıştır. Şâir bezm kelimesini, eğlence meclisi ve ruhların toplandığı yer olan elest meclisi manalarında kullanmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, eğlence meclisindekilerin sevgiliye karşı çok sızlandıklarını söylemiştir.

Yâra karşu yine çok yandı yakıldı ehl-i **bezm**

Şem'-i meclis anuŋ-içün dik gelüp kaldurdı çûb G 11/4

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, daha bezm-i elest, kadeh ve şarâb içme yokken 'aşk sarhoşu olduğunu iddia etmiştir.

Ben mest-i 'ışk idüm dahı câm olmadın henûz

Bezm-i elest ü 'ayş-ı müdâm olmadın henûz G 69/1

Meclis: Oturulacak, toplanılacak yer, içki meclisi, bezm demektir. Meclis, Vusûlî Dîvânı'nda 23 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, ömür meclisine inanmamak gerektiğini söyleyen şâir, o mecliste herkese ecel kadehinin sunulacağı uyarısında bulunmuş, ömrün sonunda ölümün olduğunu vurgulamıştır.

İnanma bezm-i 'ömre ėy Vusûlî kim o **meclis**de

Sunulur 'âkibet her kişiye câm-ı ecel dėrler G 28/5

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gül yanaklı sevgilinin aşk iddiasında bulunanların meclisine gitmemesini istemiştir.

Kerem kıl müdde'îler **meclis**ine varma ėy gül-ruh

Sakın çâk olmasun dâmân-ı nâmûsuŋ dikenlikdür G 63/3

1.1.3.2. Hum-hâne, mey-hâne

Hum-hâne: Şarâb küplerinin konulduğu yer, mey-hâne, tasavvufta ‘âşığın kalbi manalarına gelir. Hum-hâne, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir gönle seslenmiş, gam mey-hânesinde sıkıntı şarâbı içtiğinden ve kınandığından söz etmiştir.

Nûş ėdüp **hum-hâne**-i gamm içre mihnet bâdesin
Nėçe bir olam Vusûlîveş melâmet ėy gönül G 122/5

Mey-hâne: Şarâb, içki içilen ve satılan yerdir. Mey-hâne, Vusûlî Dîvânı’nda yedi yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde mey-hâne ve pîr-i mugân sık sık beraber kullanılan kavramlardır. Aşağıdaki beyitte şâir, “Ey gönül, mey-hâneye git de fırsatını bulursan meyhânecinin ayağına kapanıver!” demiştir.

Yine **mey-hâne**ye var pîr-i mugânuŋ ėy dil
Ayağına düşegör el vėrür-ise fursat G 13/3

1.1.4. İş ve ticaret hayatı ile ilgili olanlar

1.1.4.1. Âsiyâb

Âsiyâb: Su değirmenidir. Âsiyâb, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, ticaretle ilgili olan değirmen ile felek arasında ilgi kurmuş, feleğin bir değirmen gibi bulduğunu hemen öğüttüğünü dile getirmiştir.

Ögüdür bulduğın hemân ėy dil
Çarh bir **âsiyâb**a dönmişdür G 56/4

1.1.4.2. Bâzâr, sûk

Bâzâr: Pazar, çarşı, alışveriş, pazar yeri demektir. Bâzâr, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenmiş, gam pazarında melâmet hırkasını kendisine giydirmesini ve ondan başka kimsenin derdine müşteri olmamasını istemiştir.

Baŋa **bâzâr**-ı gamda gel melâmet hırkasın gėydür

Metâ‘-ı derdüŋe gayri harîdâr olmasun kimse G147/9

Sûk: Çarşı, pazar, alım satım yeri demektir. Sûk, Vusûlî Dîvânı'nda bir defa kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı pazara benzetmiş, kendisinin bu pazarda işi olmadığını, kendisine meslek olarak gam pazarında işsizliğin yeteceğini dile getirmiştir.

Vusûlî **sûk**-ı 'âlemden elüm çekdüm ne işüm var
Yėter bî-kârlık bâzâr-ı gamda çün baŋa pîşe G 153/5

1.1.5. Korunma ile ilgili olanlar

1.1.5.1. Hisâr

Hisâr: Bir şehrin veya önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kale demektir. Hisâr, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, savaş ve savaşla ilgili unsurlar çok kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şâir, âh ile sevgilinin gönlüne girmeyi; top ile bir hisârı fethetmeye benzetmiştir.

Âh-ıla girdüm ol sanemüŋ göŋline yine
Top-ıla eyledüm sanasın bir **hisâr** feth G 19/3

1.1.5.2. Sâyebân

Sâyebân: Sayvan, gölgelik, büyük çadır demektir. Sâyebân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, 'aşk diyârının sultânı olduğu iddiasında bulunmuş, feleklerin çadırına baş eğmeyen âteşli âhtan gölgeliği olduğunu söylemiştir.

Diyâr-ı 'ışka şâham hayme-i eflâke baş egmez
Vusûlî âh-ı âteşnâkden bir **sâyebân**um var G 34/5

1.1.6. Topluluk hayatını oluşturan unsurlar

1.1.6.1. Coğrafî mahiyetli olanlar

1.1.6.1.1. Deşt

Deşt: Bozkır, çöl, kır, ovadır. Deşt, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin ağyâr ile munasebeti 'âşıklar için şekvâ sebebidir. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yaban çöllerde alçak kimselerle salınıp gezmesinden yakınmıştır.

Düşer mi gülşen-i dehr içre sen serv-i hırâmâna
Salınmak her pelîd-ile düşüp **deşt**-i beyâbâna G 160/1

1.1.6.1.2. Diyâr

Diyâr: Memleket, ülke, yabancı hâneler demektir. Diyâr, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gurbet diyârında unutulmuşken sevgilinin kendisini hatırlayıp geldiğini söylemiştir.

Diyâr-ı dâr-ı gurbetde unudulmış-iken bendeŋ
'İnâyet eyleyüp devletlü sultânum aŋa geldüŋ G 119/3

1.1.6.1.3. Hirmen

Hirmen: Harman demektir. Tahıl demetlerinin üzerinden güven geçirilerek tanelerin başaklarından ayrılması işinin yapıldığı yerdir. Hirmen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, 'aşk harmanında ürün elde edemeyeni saban öküzüne benzetmiştir.

Hırmen-i 'ışkuŋda almayan murâdı hâsılın
Hâsılı âdem degül dėsem odur gâv-ı 'alef G 97/4

1.1.6.1.4. Kenâr

Kenâr: Kıyı, çevre, deniz kıyısı, uç, köşe demektir. Kenâr, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı, ayva tüyleri ve ağzı öne çıkan güzellik unsurlarındandır. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin ayva tüyleri 'askere benzetilmiştir. Şâir,

bu ‘askerlerin sevgilinin ağız çevresini istilâ etmesini, Rum illerinden bir kıyıyı fethetmeye benzetmiştir.

Zülfi ucında tarf-ı dehen basdı ceyş-i hat
Rûm ėllerinde eyledi san bir **kenâr** feth G 19/4

1.1.6.1.5. Kişver

Kişver: İklim, memleket, vilâyet, ülke demektir. Kişver, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, yedi iklimin sultânıdır. Aşağıdaki beyitte, yedi ülkenin pâdişâhının iltifâtının ‘âşıkları söylettiği dile getirilmiştir.

Ėy Vusûlî kâbiliyyetdür velî ehl-i dili
İltifât-ı pâdişâh-ı heft-**kişver** söyledür G 55/5

1.1.6.1.6. Kulle

Kulle: Dağ tepesi, doruk, kule demektir. Kulle, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde Mustafâ Paşa’nın iki kule yaptırdığını dile getiren şâir, bu kuleleri yüksekliği ile ünlü Elbürz dağına benzetmiştir.

İki **kulle** yapdı emr-i şâhla
Mustafâ Paşa bi-‘avn-i Kirdgâr T 5/1
Kulle-i Elbürze mânend oldılar
Her biri hısn u hasîn-i üstüvâr T 5/2

1.1.6.1.7. Me’vâ

Me’vâ: Yurt, mesken, yer, makam, sığınacak yer, cennetin tabakalarından biri demektir. Me’vâ, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, iham ve tevriye vasıtasıyla Me’vâ kelimesini yurt ve cennetin bir tabakası olan Me’vâ anlamlarına gelebilecek şekilde kullanmıştır. Eski şiirimizde sevgilinin sokağı, ‘âşığın meskenidir. Şâir, daha Firdevs ve ‘Adn cennetleri var olmadan, gönlünün sevgilinin sokağını mesken tuttuğunu iddia etmiştir.

Me’vâ ėdinmiş idi ser-i kûyını gönül

Firdevs ü ‘Adn u Dâr-ı selâm olmadın henûz G 69/3

1.1.6.1.8. Milket

Milket: Ülke demektir. Mülket şekli de vardır. Milket, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, gam ülkesinde çok fetih yapmak istediğini söylemiştir.

Gam **milket**inde eyleyeyin bî-şumâr feth
Kalmaya tenglik anda ola çok diyâr feth G 19/1

1.1.6.1.9. Mülk

Mülk: Ev, dükkân, arazî gibi taşınmaz ve gelir getiren mal, bir devletin ülkesi, vakıf olmayıp birinin malı olan toprak veya yapı demektir. Mülk, Vusûlî Dîvânı’nda 11 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ‘âşığın âhı bayrağa, gözyaşı ise ‘askere benzetilmiştir. Gözyaşı ‘askerlerinin sayısız olduğunu söyleyen şâir, kınanmışlık ülkesinde yıldızlar sayısınca ‘askerin pâdişâhı olduğunu iddia etmiştir.

Livâ’-i âhı çekdük ‘asker-i eşküŋ hisâbı yok
Bugün **mülk**-i melâmetde şeh-i encüm-sipâhuz biz G 67/4

1.1.6.1.10. Sahrâ

Sahrâ: Kır, ova, çöl demektir. Sahrâ, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâyı çöl olarak nitelendiren şâir, bahârın gelmesiyle dünyâ çölünün lâleler ile dolmasını, böylelikle divâne gönlünün gizli yarasının âşikâr olmasını dilemiştir.

Bahâr ėrse yine **sahrâ**-yı ‘âlem lâlezâr olsa
Dil-i dîvânemüŋ dağ-ı nihânı âşikâr olsa G 149/1

1.1.6.1.11. Vâdî

Vâdî: İki dağ arasındaki uzun çukur, dere, bir nehrin aktığı yer, yatak demektir. Vâdî, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşık, sevgilinin avıdır. Bu avlanmada sevgilinin en önemli silahlarından biri gözdür. Aşağıdaki beyitte şâir, ceylan gözlü sevgilinin ‘âşığın deli gönlünü hayret vâdîsinde avladığını ifade etmiştir.

Şikâr ėden dil-i mecnûnumı **vâdî**-i hayretde
Kim ola ėy gönŋül çeşm-i gazâl-i yârdan gayri G 179/4

1.1.6.2. Bir mahal ifade edenler

1.1.6.2.1. Kûy

Kûy: Köy, mahalle ve işlek yol, sokak, sevgilinin bulunduğu yer demektir. Dîvân şiirinde ‘âşık için kûy-i yârin yani sevgilinin köyünün, sokağının önemi büyüktür. ‘Âşık dâima oraya ulaşmak, oradan hiç ayrılmamak ister. Sevgili kûyunda bir sultândır. Orada herkes ona muhtaçtır. ‘Âşık için orada bir dilenci olmak, dünyâya sultân olmaktan üstündür. Kûy, Vusûlî Dîvânı’nda 25 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi ‘âşığın gönlünün sevgilinin sokağının toprağı olmak istediği dile getirilmiştir.

Dėdüm **kûy**uŋda dil hâk olmak ister
Gülüp nâz-ıla dėdi-kim yėridür G 50/4

Eski şiirimizde şâirler, ‘âşık ve rakîblerini genellikle sevgilinin sokağının köpeği olarak nitelendirir. Aşağıdaki beyitte rakîbi şeytana benzeten şâir, sevgilinin cennet misal sokağını rakîbe mahal etmesinden yakınmıştır.

Ağyâr-ı dîve cennet-i **kûy**ın mahal görüp
Komaz kusûr baŋa cefâda ‘azâb ėder G 64/2

1.1.6.2.2. Mekân

Mekân: Mahal, ev, oturulan yerdir. Mekân, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, gönül kuşa teşbih edilmiştir. ‘Âşık için sevgilinin olmadığı yer cennet dahi olsa beğenilmez. Nitekim şâir, gönül kuşunun mekânı cennet olsa bile sevgili olmadan cennete yuva yapmayacağını söylemiştir.

Gönŋül murgı cihân bâğında dutmaz âşiyân sensiz
Karâr ėtmez eger uçmağ ola aŋa **mekân** sensiz G 72/1

1.1.6.2.3. Meydân, ‘arsa

Meydân: Geniş, açık, düz yer, alan, yarışma veya karşılaşma yeri, âyin yeri demektir. Meydân, Vusûlî Dîvânı’nda yedi yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin kaşı ve zülfü uçlarının kıvrımlı olması yönüyle çevgâna benzetilir. Çevgân, Türklerin oynadığı bir çeşit oyunda kullanılan sopadır. Aşağıdaki beyitte şâir, gönlün meydânda sevgilinin saçının çevgânına başını verdiğini ifade etmektedir.

Dil ‘aceb ser-bâzlık fennini ta‘lîm eylemiş
Zülfüŋüŋ çevgânına **meydân**da başın vėrdi top G 11/3

‘Arsa: Üzerine yapı yapılmak için ayrılmış yerdir. ‘Arsa, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin kâkülünü çevgâna benzeten Vusûlî, başını meydânda top eylediğini ifade etmiştir.

Bu **‘arsa**da Vusûlî başın top ėder midi
Cânâ müşâbih olmasa çevgâna kâkülüŋ G 110/5

1.1.6.2.4. Şehr

Şehr: Şehir, büyük belde, büyük kent, il demektir. Şehr, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı ile lâle arasında ilişki kurmuş, sevgilinin yanağının kış mevsiminde, şehri gül bahçesine çevirebileceğini dile getirmiştir.

Zemistânda n’ola döndürse **şehr**i ger gülistâna
Kızarmış lâleveş par par yanar ruhsâr-ı cânâne G 158/1

1.1.6.2.5. Vatan

Vatan: Yurt manasındadır. Vatan, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, tasavvufî bir zaviyeden dünyâyı ele almış, köhne dünyâyı vatan edinmemek gerektiğini söylemiştir.

Vusûlî mesken ėdinmek nedendür dehr-i fânîde
Bu dâr-ı kühneyi var-ısa bir cây-ı **vatan** sanduŋ G 115/5

1.1.7. Ulaşım ile ilgili olanlar

1.1.7.1. Râh (Reh), yol

Râh (Reh): Yol, meslek, usul demektir. Vusûlî Dîvânı'nda kelimenin râh şekli altı yerde, reh şekli ise 10 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin yolunun taşına yüz sürmek isteyen şâir, sevgilinin yolunun taşını mihenge benzetmiştir.

Hâlisu'l-kalb yüz ursam n'ola seng-i **reh**üŋe
Zer mehekde bilinür olsa mukarrer hâlis G 87/2

Şiir geleneğimizde 'âşık sevgilinin yolunda cânını vermeğe hazırdır. Sevgilinin eşiğini mesken tutan 'âşık, onun yolunun toprağı olmayı diler. Aşağıdaki birinci beyitte şâir, ömrünü sevgilinin yoluna harcamaktan, ikinci beyitte ise sevgilinin yolunun toprağı olmaktan söz etmiştir.

Vusûlî **râh**-ı cânâna sebîl eyleyeli cânuŋ
Sa'âdet menziline reh-nümâ vü reh-nümûnumsun G 142/5
Âsitânına varup hâk-i **reh**-i yâr olmak
Ėy Vusûlî benüm ol yol-ıla erkânumdur G 33/5

Yol: Karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılan uzaklık, tarik, karada insan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer demektir. Yol, Vusûlî Dîvânı'nda 14 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, kendisini sevgilinin yolunda akan temiz bir su olarak düşünmüştür.

Ayağuŋ toprağı olmağ-içün cânumdan el yudum
Yoluŋda su gibi ėy serv-kad gör nėce pâkem ben G 134/4

Dîvân şiirinde 'âşık ile rakîb arasındaki çekişme ünlüdür. Şâir aşağıdaki beyitte, rakîbin kendisine "sevgilinin yolunda cân vermez" diye iftirada bulunduğunu söylemiştir.

Yoluŋa cânını vėrmez dėyü bühtân ėdüp her dem
Beni yanuŋda sultânum rakîb öldürmelü eyler G 36/4

1.1.8. Su ile ilgili olanlar

1.1.8.1. Çeşme

Çeşme: Musluklu su hazînesi, pınar, su kaynağı demektir. Çeşme, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, ağızdan çıkan güzel sözleri inciye, bu durumu da sevgilinin inci dudaklarından akan çeşmelere benzetmiştir.

Nėce gevher döküp Ahmed Beg ammâ
Akıtdı **çeşme**ler san la'l-i cânân T 4/1

1.1.8.2. Sâhil

Sâhil: Deniz, nehir, göl kenarı, yalı, kıyı demektir. Sâhil, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gam, denize; kadeh ise kayığa teşbih edilmiştir. Vusûlî, gam denizinden kadeh kayığı ile sâhile çıkılabileceğini iddia etmiştir.

Çıkar Vusûlî keştî-i câm ile **sâhil**e
Bahr-i gam içre kim-ki ola âşinâ-yı mey G 173/4

1.1.8.3. Zemzem

Zemzem: Ka'be civarındaki meşhur kuyu ve bu kuyudan çıkarılan sudur. Dîvân şiirinde zemzem, daha çok kuyu anlamıyla değil bu kuyudan çıkarılan, kutsal olduğuna inanılan mübârek bir su anlamında kullanılır. Hacılar hac dönüşü zemzem suyundan getirirler. Zemzem, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin bulunduğu yer 'âşık için kutsal kabul edilir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin eşiği Ka'be'ye, 'âşığın gözyaşları ise zemzeme teşbih edilmiştir.

Ėşigüŋ Ka'besinde eşk-i çeşmümden haber sordum
Gören dėdi anuŋ'çün **zemzem**üŋ gûyâ ki 'aynıdur G 66/3

1.1.9. Yarı inşaî unsurlar

1.1.9.1. Bâğ

Bâğ: Büyük bahçe, bostân, seyir yeri, gezinti yeri, dünyâ, cennet demektir. Bâğ, Vusûlî Dîvânı'nda 25 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı bahçeye benzetmiş, dünyâ bahçesindeki serviye (uzun boylu sevgiliye) heves etmemek gerektiğini söylemiştir.

Hevâdâr olma ol serv-i revâna **bâğ**-ı 'âlemde
Gönül vėr gayri sevdâya Vusûlî bu hevâdan geç G 17/5

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin sokağının bahçesini, vâ'izin övüp durduğu cennetten üstün tuttuğunu ifade etmiştir.

Vusûlî **bâğ**-ı kûy-ı dil-bere beŋzetmedüm anı
Egerçi cenneti vâ'iz ögüp söz açdı her yėrden G 131/5

1.1.9.2. Bostân

Bostân: Sebze, kavun, karpuz bahçesi demektir. Bostân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgili, servi olarak düşünülmüştür. Sevgilinin güzelliğini bahârla ilişkilendiren şâir, onu güzellik bostânında çağlayan bir akarsu olarak tasvir etmiştir.

Bahâr-ı hüsnüŋ ėy serv-i revânum bir akarsudur
Güzellik **bostân**ından geçer çağlayı çağlayı G 187/2

1.1.9.3. Çemen

Çemen: Yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen, ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik demektir. Çemen, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı bahçeye teşbih etmiştir. Dünyâ bahçesine aldanıp onu çimen servisi sanmamak gerektiğini zira öyle sanılırsa onun hançer ve ok olarak insana geri döneceğini söylemiştir.

Saŋa ol tîr ü hancer olısardur soŋra bilmezsin
Egerçi bâğ-ı dehre aldanup serv-i **çemen** sanduŋ G 115/2

1.1.9.4. Dikenlik

Dikenlik: Dikenli bitkileri olan yerdir. Dikenlik, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde, sevgilinin yanakları güle teşbih edilir. Şâir, aşağıdaki beyitte namus eteğini dikenliğe benzetmiş ve gül yanaklı sevgiliye şöyle seslenmiştir: "Namus eteğin sakın yırtılmasın, orası dikenliktir!"

Kerem kıl müdde'îler meclisine varma ey gül-ruh
Sakın çâk olmasun dâmân-ı nâmûsuŋ **dikenlik**dür G 63/3

1.1.9.5. Gülistân (Gülsitân), Gülşen, gülzâr

Gülistân (Gülsitân): Gül bahçesi, gülşen, gülzâr demektir. Kokusu ve rengi nedeniyle ele alınan gülistân sevgilinin birer gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve bir gonca olan ağzı ile bir araya getirilir. Gülistân, Vusûlî Dîvânı'nda dokuz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı, kızarmış lâleye benzetilmiş ve yanağın kış mevsiminde şehri gül bahçesine çevirmesine şaşılmayacağı dile getirilmiştir.

Zemistânda n'ola döndürse şehri ger **gülistân**a
Kızarmış lâleveş par par yanar ruhsâr-ı cânâne G 158/1

Aşağıdaki beyitte 'âşık bülbüle, sevgili gül bahçesine benzetilmiş, gül bahçesinin değerini en iyi bilenin bülbül olduğu belirtilmiştir.

'Âşık aŋlar kûy-ı yâruŋ zevkini ey müdde'î
Bülbül-i şûrîdeden sor **gülsitân**uŋ kadrini G 181/3

Gülşen: Gül bahçesi, gülistân demektir. Gülşen, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili, güzellik unsurları ile bir bütün olarak gül bahçesine teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgilinin güzelliğini gül bahçesi olarak tasavvur etmiş, sevgilinin boyunu serviye benzetmiştir.

Gülşen-i hüsnüŋe eşkümle revân olsam n'ola
Serv-i kaddüŋe su gibi dostum biz mâyilüz G 71/4

Gülzâr: Gül bahçesi, gülistân demektir. Gülzâr, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, kendisi için gülzâr yani gül bahçesi ile sevgilinin güzelliğinin aynı anlama geldiğini dile getirmiş, sevgilinin güzelliğini gül bahçesine benzetmiştir.

Yâruŋ cemâlidür baŋa **gülzâr**dan garaz
Bâğ-ı cihânda güldür olan hârdan garaz G 88/1

1.1.9.6. Lâlezâr

Lâlezâr: Lâlelik, lâle yetişen yer, lâle bahçesi demektir. Lâlezâr, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, bahâr mevsiminin gelmesini ve dünyânın lâle bahçesine dönüşmesini dilemiştir.

Bahâr ėrse yine sahrâ-yı 'âlem **lâlezâr** olsa
Dil-i dîvânemüŋ dağ-ı nihânı âşikâr olsa G 149/1

1.1.9.7. Mezra'

Mezra': Ekilecek tarla, yer demektir. Mezra', Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı bir tarlaya benzetmiş, çifti ve orağı olmadığı için dünyâ tarlasıyla ilgilenmediğini ifade etmiştir.

Dilâ kavs-ı kuzah tek tevsen-i gerdûna baş koşmam
N'ėdeyin **mezra'**-ı dehri ne çiftüm ne orağumdur G 48/4

1.1.9.8. Râğ

Râğ: Dağ eteği, çayırlık, çimenlik, bağlık, bahçelik demektir. Râğ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin mahallesi, gül bahçesi; gönül, bülbül; sevgilinin yüzü, gül olarak tasvir edilmiştir. Şâir, gönül bülbülünün sevgilinin gül bahçesi olan mahallesini terk edemeyeceğini söylemiştir.

Kanda gitsün gülşen-i kûyuŋ koyup dil bülbüli

Sünbülüŋle gül yüzüŋ olmışdur aŋa **râg** u bâğ G 95/3

1.1.9.9. Ravza

Ravza: Ağacı, çayırı, çimeni bol olan yer, bahçe demektir. Ravza, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, Mûyî'nin mezârının olduğu taraftan cennet bahçesi kokusunun geldiğini dile getirmiştir.

Mûyî merhûmuŋ mezârından yaŋa
Ravza-i cennetden ėrdi râyiha T 2/1

1.1.9.10. Sebzezâr

Sebzezâr: Yeşillik, çayırlık, çimenlik, sebze tarlası, bostân demektir. Sebzezâr, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı çimenliğe; güneşi, kutsal tâvus kuşuna teşbih etmiş, güneşi burada gezintiye çıkarmıştır.

Sebzezâr-ı çarha [çıkdı] yine seyrâna güneş
Başladı tâvus-ı kudsî gibi cevlâna güneş G 82/1

1.1.10. Ölüm ile ilgili unsurlar

1.1.10.1. Megâk, mezâr

Megâk: Çukur, mezârdır. Megâk, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir soğuk gönüllü zâhidi; mezâr dibinde yatan, bir deri bir kemik kalmış garibanlara benzetmiştir.

Kûşesinde zâhid-i efsürde-dil dönmiş hemân
Şol kadîde sâkin-i künc-i **megâk** olmış yatur G 60/4

Mezâr: Ziyaret yeri, kabir, ölünün gömüldüğü yer demektir. Mezâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, Mûyî'nin mezârının bulunduğu yönden cennet bahçesinin kokusunun geldiğini ifade etmiştir.

Mûyî merhûmuŋ **mezâr**ından yaŋa
Ravza-i cennetden ėrdi râyiha T 2/1

1.1.11. Diğer inşaat unsurları

1.1.11.1. Mahzen

Mahzen: İçinde eşya saklanacak yer, yer altı, bodrum, havasız, karanlık yer demektir. Mahzen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gönül, sevgilinin ayva tüylerini düşündüğü için mahzenü'l-esrâr yani sırların saklandığı yer olarak tasvir edilmiş; göz ise sevgilinin gül yüzünün yansımasıyla nûrların doğuş yeri olarak düşünülmüştür.

Dil hatuŋ fikriyle cânâ **mahzen**ü'l-esrârdur
'Aks-i ruhsâruŋla dîde matla'u'l-envârdur G 40/1

1.1.11.2. Zindân

Zindân: Karanlık, yeraltı hapishanesi, sıkıntılı yer demektir. Zindân, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili güzellik yönüyle Hz. Yûsuf'a benzetilir. Aşağıdaki beyitte şâir, zindân kelimesini kullanarak Hz. Yûsuf'a telmihte bulunmuştur.

Ėy Yûsuf-ı vilâyet-i Mısr-ı melâhatüm
'Âlem olup-durur baŋa **zindân** gel yėtiş G 83/3

1.1.12. İnşaat unsurlarının parçası ve tamamlayıcısı olan unsurlar

1.1.12.1. Bünyâd

Bünyâd: Asıl, esas, temel, bina, yapı demektir. Bünyâd, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gönül ülkesinde 'aşk evini yapmaya niyetlenmiş, 'aşk binasının dayanıklı olması için Allâh'a seslenmiştir.

Gönül mülkinde 'ışkuŋ hânesin yapmağa el urdum
Beni sâbit-kadem kıl muhkem ėt **bünyâd**umı yâ Rab G 12/4

1.1.12.2. Der, kapu (kapı)

Der: Kapı demektir. Der, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, her kapıya el açılmaması ve 'aşk dergâhına ihtiyacın arz edilmesi gerekliliği belirtilmiştir.

Muhtâc olma her **der**-i sifle-me'âba gel
Dergâh-ı 'ışka eyle gönül 'arz-ı ihtiyâc G 18/3

Kapu (Kapı): Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı, bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat demektir. Kapu, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, kutlu kişiye yani sevgiliye seslenmiştir: "Eşiğine yüz sürerek geldim, lütuf kapını aç!"

Yüz süriyü Vusûlî gelüpdür èşigüŋe
Lutfuŋ **kapu**sın eyle eyâ kâmkâr feth G 19/5

1.1.12.3. Dîvâr (Duvar)

Dîvâr (Duvar): Bir yapıyı dışa karşı koruyan dikey yapı, duvar demektir. Dîvâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşık sevgiliyi ağyârdan korumak için elinden gelen her şeyi yapmaya çalışır. Aşağıdaki beyitte şâir, güzellik güllerini rakîblerden korumak için güzellik bahçesine duvar çekildiğini dile getirmiştir.

Hıfz içün ağyârdan dâyim cemâli güllerin
Gülşen-i hüsnine çekdi gûyiyâ **dîvâr** hat G 91/4

1.1.12.4. Taht

Taht: Pâdişâhın oturması için özel olarak yaptırılan süslü ve görkemli koltuk, saltanat anlamındadır. Taht, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, güzellik tahtının tek sultânıdır. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin güzellik tahtına oturduğu dile getirilmiştir.

Sa'âdetle yine ol şeh cülûs-ı **taht**-ı hüsn èdmiş
Mübârek demde [vü] ferhunde-baht u kutlu sâ'atde G 161/2

1.1.13. İnşaat unsurlarının bölümünü oluşturan unsurlar

1.1.13.1. Âsitân, eşik

Âsitân: Eşik, kapı eşiğidir. Âsitân, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili pâdişâh, 'âşık bu pâdişâhın devletinde bir dilencidir. Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliye şâhum diyerek seslenmiş, sevgilinin devletinin eşiği varken başka kapının gereksiz olduğunu belirtmiştir.

Âsitânuŋ var-iken gayri kapuya varmağa
A benüm şâhum ne bâbıdur gedâ-yı devletüŋ G 22/1

Eşik: Âsitân, kapı önü demektir. Eşik, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin eşiği 'âşığın yurdudur ki 'âşık bir dem oradan ayrı düşmek istemez. Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin eşiğinde herkese yer olduğunu söylemiş, kendisine yer olmadığından yakınmıştır.

Yâr **ėşig**inde sanma her hor u zâra yėr yok
Ancak hemân yalıŋuz ben hâksâra yėr yok G 103/1

1.1.13.2. Eyvân

Eyvân: Büyük sofa, divan-hâne, salon, kemerli yüksek bina, oturacak yüksek yer, köşk, çardak demektir. Eyvân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, güzellik güneşi olarak tasvir edilmiştir. Şâir, sevgilinin ayağının toprağına yüz sürdüğü için güneşin başının Zühal yıldızının köşküne eriştiğini dile getirmiştir.

Hâk-i pâyuŋa yüzin sürmekle ėy mihr-i cemâl
Ėrgürüpdür başını **eyvân**-ı Keyvâna güneş G 82/4

1.2. İmalat ile İlgili Maddi Unsurlar

1.2.1. Yenilen içilen unsurlar

1.2.1.1. Yiyecekler

1.2.1.1.1. Tatlılar

1.2.1.1.1.1. Bal, şehd

Bal: Özellikle bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yapıp kovanlarındaki petek gözlerine doldurdukları, rengi beyazdan esmere kadar değişen tatlı, koyu, sıvı maddedir. Bal, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin dudağının öne çıkan yönlerinden biri tatlılığıdır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı tatlılığı yönüyle bal ile ilişkilendirilmiştir.

Öykünürmiş kaddine sen şehd-la'lüŋ ney-şeker
Bu ne şîrîn kıssadur bunuŋ ne dadı **bal**ı var G 61/2

Şehd: Bal, gümeç balıdır. Şehd, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgiliden dudağının balını ağyâra sunmamasını istemektedir.

Ağyâr katı diş biler olmış ne hâldür
Şehd-i lebüŋi sunma aŋa kim vebâldür G 44/1

1.2.1.1.1.2. Halvâ (Helvâ)

Halvâ (Helvâ): Unlu, yağlı ve şekerli maddelerle yapılan bir tatlıdır. Halvâ, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgilinin dudağını tatlılığı yönüyle helvâya teşbih etmiştir.

Gerçi kim pâlûde-i cism-i terüŋ lezzetlüdür
Leblerüŋ **halvâ**sı ammâ hak bu kim şerbetlüdür G 27/1

1.2.1.1.1.3. Şeker (Şekker)

Şeker (Şekker): Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, havuç, mısır, buğday vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adıdır. Şeker Vusûlî Dîvânı'nda, sekiz yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin dudağının en çok benzetildiği unsurlardan birisi de şekerdir. Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin dudağı, tatlılığı yönüyle şekere teşbih edilmiştir.

Tûtî-i câna yine âyîne-i dîdâr-ı ‘ışk
Bir **şeker**-leb şevkine şîrîn gazeller söyledür G 55/4

Şöyle dil ballandur[ur] **şekker**-lebüŋ vasfını kim
Gûş ėden yine sorup anı mükerrer söyledür G 55/2

1.2.1.1.2. Yemekler

1.2.1.1.2.1. Biryân (Büryân)

Biryân (Büryân): Tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebâbıdır. Kelimenin büryân şekli de kullanılır. Biryân, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşığın gönlü gam âteşiyle sürekli yanar. Şâir aşağıdaki beyitte, gam âteşiyle ciğerinin yanıp kebâb olmasından yakınmıştır.

Ne var bir câm-ı meyle yüregüme sâkî su sepseŋ
Revâ mı âteş-i gamda ciğer **biryân** ola pişe G 153/4

1.2.1.1.2.2. Kebâb

Kebâb: Doğrudan doğruya âteşle veya kap içerisinde pişirilen et, âteşte alazlanarak veya kavrularak pişirilen her türlü nesne demektir. Kebâb, Vusûlî Dîvânı’nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ‘aşk, âteşe teşbih edilmiş; ‘âşığın ciğerinin ‘aşk âteşiyle kebâb olduğu ifade edilmiştir.

Nėçe bir âteş-i ‘ışkuŋla **kebâb** ola ciğer
Döne döne baŋa cevr eyleye devrân nėçe bir G 59/4

1.2.1.1.3. Diğer gıdâ maddeleri

1.2.1.1.3.1. Gıdâ

Gıdâ: İnsanı besleyen şeyler, besi, yiyip içilen şeyler, zihni ve ahlakı olgunlaştırmaya yardım eden şey demektir. Gıdâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin vasıflarından birisi de tabîbliğidir. Sevgili tabîb olarak düşünüldüğünde 'âşık da bu tabîbin hastası olur. Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliyi, cân tabîbi olarak tasvir etmiş, parlak kılıcından kendisine içirmesini istemiştir. Şâir hastanın gıdâsının su olduğunu belirtmiştir.

Dil-i bîmâra tîğ-ı âbdâruŋı içür durma
Bilürsin ėy tabîb-i cân **gıdâ**sı hastanuŋ sudur G 51/3

1.2.1.1.3.2. Nân

Nân: Ekmek demektir. Nân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşığın sermayesi, çektiği gam ve döktüğü gözyaşıdır. Onun sevgiliye sunabileceği başka bir serveti yoktur. Aşağıdaki beyitte, 'âşık için gözyaşı ve gamın yeterli olduğu, onun su ve ekmek bile aramayacağı dile getirilmiştir.

Bir dil-rubâ ister gezer 'aynına gelmez bahr ü ber
Eşkiyle dağ-ı gam yėter ne âb arar ne **nân** arar G 29/4

1.2.1.1.3.3. Nukl

Nukl: Meze, çerez demektir. Nukl, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte meze, inciye benzetilmiştir. Şâir, mezelerinin inci, kadehlerinin la'l ve altından olması durumunda bile servi boylu sevgilinin kucağa gelmeyeceğini söylemiştir.

Nuklümüz gevher bizüm la'l ü zer olsa câmumuz
Gelmeye hergiz kinâra serv-i sîm-endâmumuz G 74/1

1.2.1.2. İçecekler

1.2.1.2.1. Meşrubat olarak kullanılanlar

1.2.1.2.1.1. Su

Su: Oksijen ve hidrojenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız maddedir. Su, Vusûlî Dîvânı'nda 17 yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gönül aynasını su gibi saf ve temiz tutmak gerektiğini dile getirmiştir.

Su gibi sâf eyledüŋse ger göŋül âyînesin
Saŋa câm-ıla şarâb-ı ergavân hâyil degül G 123/3

Dîvân şiirinde 'âşık, sevgiliden ayrı düştüğü her an ayrılık âteşiyle yanar. 'Âşığın bu durumda yardımına koşan yine onun sevgili için döktüğü gözyaşıdır. Aşağıdaki beyitte şâir, ocağına su döken gözü olmasa ayrılık âteşiyle yanacağını dile getirmiştir.

Nâr-ı fürkatle tutışmak olur-ıdı ammâ
Ocağuma **su** kuyan dîde-i giryânumdur G 33/2

1.2.1.2.1.2. Şerbet

Şerbet: İçilecek tatlı şey, müshil olarak içilen ilaç demektir. Şerbet, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliyi, hekîme benzetmiş, sevgilinin ayrılık şerbetiyle kendilerini helâk etmesinden yakınmıştır.

Şerbet-i hicrân-ıla nėçün bizi ėtdi helâk
Ol tabîb-i cân u dil söyleŋ baŋa vėrsün cevâb G 8/4

1.2.1.2.2. Müskirat olarak kullanılanlar

1.2.1.2.2.1. Bâde

Bâde: Şarâb, içki demektir. Mecâzen Allâh sevgisi manasında kullanılır. Halk hikâyelerinde Hızır'ın kahramanlara ve bazı saz şâirlerine sunduğu içki demektir. Şarâb, Dîvân şiirinde en çok kullanılan içkidir. Bazen câm, sâgar, ayak, kadeh, piyâle, peymâne, ratl gibi unsurlarla da mecâz-ı mürsel yoluyla bâdeden bahsedilir. Rengi dolayısıyla dudağa, kana, gözyaşına, yanağa benzetilir. Lezzeti ve sarhoş edici özelliği ile de teşbihlere konu olur. Bezm ve meclislerin vazgeçilmez unsurudur. Bâde, Dîvân şiirinde olduğu kadar halk edebiyatında ve tasavvuf edebiyatında da kullanılır. 'Aşkı

Allâh'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi rûh coşkunluğu için bir araç olarak görür. Bâde, Vusûlî Dîvânı'nda 15 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde bâde en çok kullanılan içkidir. Aşağıdaki beyitlerde, bâde tasavvuf anlayışıyla ve beşerî 'aşk anlayışıyla kullanılmıştır. Birinci beyitte şâir, bâdeyi tevhid şarâbı olarak nitelendirmiştir. İkinci beyitte ise bâde kavuşma şarâbı olarak ele alınmıştır.

Ėy gönül şol mey ki dėrler **bâde**-i tevhîd aŋa
Ne anı Cem gördi mâlik oldı ne Cemşîd aŋa G 1/1
Şerbet-i hecrüŋ içen vasluŋ şarâbın istemez
Bâde-i gam nûş ėden câm-ı safâyı n'eylesün G 130/2

1.2.1.2.2.2. Dürd

Dürd: Tortu, telve, kabın dibine çöken şey, şarâb tortusu, bulanık şarâb demektir. Dürd, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, surâhînin gece eğlence meclisinde kanlar kustuğunu, şarâbın tortusunun onun gönlünü bulandırdığını söylemiştir.

Surâhî dėdiler kanlar kusarmış gėce meclisde
Var-ısa **dürd**-i mey sâkî anuŋ gönlin bulandurmış G 85/4

1.2.1.2.2.3. Mey

Mey: İçki demektir. Farsçası bâde, Arapçası şarâbdır. Dîvân edebiyatında rengi ile sevgilinin dudağı veya yanağı yerine kullanılan mazmundur. Mey; gül suyu, kadeh anlamlarına da gelmektedir. Mey, Vusûlî Dîvânı'nda 20 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sâğar, mey, şarâb, câm tenâsüp içinde kullanılmıştır. Göz kadehe, sevgilinin dudağı ise şarâba benzetilmiştir. 'Âşığın gözü, sevgilinin dudak şarâbından ayrı kaldığı için gönül kanı şarâbıyla dolu, erguvân renkli bir kadeh olarak tasavvur edilmiştir.

Vusûlî sâgar-ı çeşmüm **mey**-i la'li firâkıyla
Şarâb-ı hûn-ı dilden tolu câm-ı ergavânumdur G 57/5

Aşağıdaki beyitte şâir, pîr-i mugânın bir kadeh şarâbla kendilerini âleme şâh eylediğini iddia etmiştir.

Bizi bir câm **mey**le 'âleme şâh eyledüŋ gitdi

Hakîkat bildüm ėy pîr-i mugân sende velâyet var G 62/3

1.2.1.2.2.4. Mül

Mül: Şarâb, bâde, hamr, mey, sahbâ demektir. Mül, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudakları, müle benzetilmiştir. Şâir, mey-hâne mey-hâne gezdiğini fakat sevgilinin dudaklarının zevkini hiçbir yerde bulamadığını dile getirmiştir.

Mül leblerüŋüŋ zevkin bir yėrde bulımadum
Gezdüm nėce gün gerçi mey-hâne be-mey-hâne G 163/2

1.2.1.2.2.5. Sahbâ

Sahbâ: Şarâb, bâde, hamr, mey demektir. Sahbâ, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde şarâb ve kan, renkleri dolayısıyla sık sık beraber kullanılır. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, belâ meclisinde sâf şarâb değil, ciğer kanı içtiğini söylemiştir.

Bezm-i belâda hûn-ı ciğer nûş ėder müdâm
Sâkî Vusûlî sanma ki **sahbâ**-yı nâb ėder G 64/5

1.2.1.2.2.6. Şarâb

Şarâb: İçki, içeni sarhoş eden üzüm suyu, içilmesi harâm olan içkidir. Türkçesi süci ve çakırdır. Şâirler teşbih ve kinâye yoluyla sayısız anlamda kullanmışlardır. Şarâb, Vusûlî Dîvânı'nda 19 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, gözyaşlarını şarâba benzetmiştir. Alçak dünyânın sâkîsi yüzünden gözyaşlarının şarâba döndüğünü dile getirmiştir.

Sâkî-i dehr-i dûn elinden âh
Eşk-i çeşmüm **şarâb**a dönmişdür G 56/2

Dîvân şiirimizde sevgiliye ait her şey 'âşık için çok değerlidir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağının suyu, Kevser şarâbından üstün tutulmuştur.

Mizâc alışdı ėy sûfî zülâl-i la'l-i dil-berle
Şarâb-ı Kevseri aslâ benüm göŋlüm kabûl ėtmez G 77/2

1.2.2. Giyim-kuşamla ilgili unsurlar

1.2.2.1. Giyecek imalinde kullanılan kumaşlar

1.2.2.1.1. Atlas

Atlas: Üstü ipek, altı pamuk olan, desensiz, düz kumaştır. Atlas, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte atlastan yapılmış elbiseler ve sırmalı kumaş, dünyânın süsü olarak nitelendirilmiştir. Vusûlî, gönlü için yokluk şalının kâfi olduğunu söylemiştir.

Libâs-ı **atlas** u zer-beft dehrüŋ gerçi zeynidür
Dil-i dîvâneme şâl-ı fenâ besdür hüseynîdür G 66/1

1.2.2.1.2. Kâlâ

Kâlâ: Kumaş demektir. Kâlâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, "Sevgilinin vefâ kumaşından herkes faydalanır, hiç kimse onun 'aşk ülkesinde işsiz kalmaz." denilmiştir.

Ümîd-i sûd-ı **kâlâ**-yı vefâ-yı yâr-ıla hergiz
Diyâr-ı 'ışk-ı cânân içre bî-kâr olmasun kimse G 147/3

1.2.2.1.3. Kemhâ

Kemhâ: Havı az mânâsında olup türlü renklerde dokunmuş ipekli kumaştır. Kemhâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kırmızı kumaş giyerek âlemi baştanbaşa allığa kul edeceğini dile getirmiştir.

Ser-â-ser ėy Vusûlî 'âlemi al-ıla kul eyler
Kırımzı yėlken ile gėyse dil-ber al **kemhâ**yı G 187/5

1.2.2.1.4. Zer-beft

Zer-beft: Sırmalı kumaş, sırma ile işlenmiş demektir. Zer-befte şeklinde de kullanılır. Zer-beft, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sırmalı kumaş, dünyânın süsü olarak nitelendirilmiştir.

Libâs-ı atlas u **zer-beft** dehrüŋ gerçi zeynidür
Dil-i dîvâneme şâl-ı fenâ besdür hüseynîdür G 66/1

1.2.2.2. Başlıklar

1.2.2.2.1. Küleh (Külâh)

Küleh (Külâh): Ucu sivri veya yüksek başlık, başa giyilen şeydir. Külâh, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde küleh şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kâkülü menekşeye teşbih edilmiştir. Sevgilinin kâkülünü gizlemesi, "külâha bir menekşe saklamaya" benzetilmiştir.

Başında nihân ėtdi yine kâkülini san
Saldı **küleh**i içine bir deste benefşe G 165/2

1.2.2.2.2. Şâl

Şâl: Yün ve ipek başta olmak üzere her çeşit yünlü kumaş yahut yün örgülerden yapılan boyun ve omuzları örtmede kullanılan bir örtüdür. İki ucundan üçgen şeklinde katlanarak omuzlara örtülür. Saçakları bele kadar iner hatta ayaklara kadar inenleri de vardır. Şâl, aynı zamanda bu örtünün kumaşının da adıdır. Bu kumaştan boyun ve omuz örtüsü dışında elbise, yorgan, bohça, sarık, kuşak ve daha başka şeyler de yapılır. Şâl, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, "Nâfe, şâla bürünüp yıllarca dolaşsa da sevgilinin saçının benzerini bulamaz." demiştir.

Bulmaya zülfüŋe beŋzer bu cihân içre senüŋ
Nėçe yıl nâfe gerek **şâl**a bürünsün yürüsün G 140/2

1.2.2.2.3. Tâc, efser

Tâc: Hükümdarların başlarına giydikleri cevâhirli başlık, gelinlerin başlarına koydukları cevâhirli süs başlık, bazı tarikât ehli şeyhlerin giydiği başlık demektir. Tâc, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, tasavvufî bir pencereden öğüt vermiştir: "Eğer dünyâ yurdunda hüküm sürmek istersen tâc ve tahtı bırak, ferâgat köşesinde pâdişâh ol!"

Cihân mülkinde devlet sürmek istersen emîrâne
Ferâgat kûşesinde şâh olup **tâc** [u] kabâdan geç G 17/2

Efser: Tâc demektir. Efser, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte "Tâcdan zevk alanlar duygusuz kimselerdir çünkü devlet tahtı bir ayak bağıdır." diyen şâir, dünyâ malına ve makamına önem vermediğini ortaya koymuştur.

Ayağ bağı degül-mi taht-ı devlet bu gülistânda
Meger efsürde-dildür hazz ėdenler tâc u **efser**den G 131/2

1.2.2.3. Üst giysiler

1.2.2.3.1. Hırka

Hırka: Kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecektir. Tarikât ehlinin giydiği sembolik elbiselerden biridir. Dervişler hırkayı, genellikle zikir sırasında giyerler. Önü açık, yakasız, genişçe kolludur. Mevlevîlerde resmî giysidir. Mürit, şeyhinin huzuruna çıkarken, mescide, meydâna (sema-hâneye) girerken hırka giyer. Hırka, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Tasavvuf geleneğinde sûfîlerin hırkası, sembolik anlamlar taşır. Aşağıdaki beyitte, sûfîlerin ikiyüzlülük hırkasından uzak olduğu söylenmiştir.

Sûfîyüz lâkin berîyüz **hırka**-i sâlûsdan
Ėy Vusûlî kandan olsun tâcumuz misvâkümüz G 73/5

1.2.2.3.2. Kabâ

Kabâ: Üste giyilen elbise, cübbe, kaftan demektir. Kabâ, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Tasavvufî anlayışta ten, bir elbise olarak kabul edilir. Bu anlayışla 'âşık, 'âşıklık yolunda ten libasından geçip 'aşk için başını verebilmelidir. Aşağıdaki beyitte şâir, er olanın tâc ve kaftanla işi olmayacağını belirtmiştir.

'Âşık oldur ten libâsından geçüp başın vère
Ėy Vusûlî er olan tâc u **kabâ**yı n'eylesün G 130/5

1.2.2.3.3. Nemed

Nemed: İplikten dokunarak yapılan keçe, yün veya kıldan ıslatılarak dövülmek suretiyle yapılan kalın, kaba kumaştır. Çobanlar ve soğuğa karşı direnci zayıf olanlar tarafından üstlük yapıldığı gibi eskiden evlerde döşemelik olarak ve çadırların üstünü örtmekte de kullanılırmış. Nemed, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Sûfîlik anlayışına göre dünyâ hayatını idame etmek için "bir hırka ve bir lokma" yeterlidir. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, ikiyüzlülük kirinden arınan için dünyâda bir keçenin kâfi olduğunu belirtmiştir.

Jeng-i riyâdan âyîneveş kalbi sâf iseŋ
Besdür Vusûlî saŋa cihân içre bir **nemed** G 22/5

1.2.2.3.4. Pelâs

Pelâs: Eski kilim, keçe, aba, çul demektir. Pelâs, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Tasavvuf anlayışına göre insana verilen her şey emanettir. Aşağıdaki beyitte şâir, ödünç olan elbiseyle övünmeyeceğini, bu dünyâda fenâ ve fakirlik abasından utanmayacağını dile getirmiştir.

Libâs-ı 'âriyet-i saltanatla fahr ėtmem
Pelâs-ı fakr u fenâdan cihânda 'ârum yok G 99/2

1.2.2.3.5. Pîrâhen (Pîrehen)

Pîrâhen (Pîrehen): Vücûdun üst kısmına giyilen giyeceklerin genel adıdır. Pîrâhen, Vusûlî Dîvânı'nda pîrâhen ve pîrehen şeklinde birer yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, 'âşıklar meclisinde nazik bedenli sevgili hatırlandığında, 'âşıkların gömleklerinin paramparça olduğunu söylemiştir.

Bezm-i 'uşşâk içre yâd olmışdur ol nâzük-beden
Anuŋ-içün **pîrehen**ler çâk çâk olmış yatur G 60/2

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin gömleğinin sevgilinin üzerine titrediğini dile getirmiştir.

Çıkarursın sîne-i ağyâra girüp aradan
Üstüŋe ditrerken andan dâyimâ **pîrâhen**üŋ G 109/3

1.2.2.4. Genel olarak elbise

1.2.2.4.1. Câme

Câme: Elbise, çamaşırdır. Câme, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmı

Dîvân şiirinde sevgili, güzellik yönüyle aşağıdaki beyitte olduğu Hz. Yûsuf'a benzetilir. Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliye seslenmiştir: "Hangi dikenin eli gül renkli elbiseni yırtmış?"

Kankı hâruŋ desti ėrmiş **câme**-i gül-gûnuŋa
Yine ėy Yûsuf-cemâlüm çâk olmış dâmenüŋ G 109/2

1.2.2.4.2. Libâs

Libâs: Vücûdu örtmek için çeşitli kumaşlardan yapılmış giyeceklerin genel adıdır. Câme kelimesi de aynı anlamda kullanılır. Dîvân şiirinde kılık kıyafet terimleri içinde en çok anılan kelimelerden biri libâstır. Elbisenin çeşitlerinden fazla söz edilmez. Libâs, Vusûlî Divanı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin bedeni ve beden aksamı ayrı ayrı birer güzellik unsuru olarak ele alınır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin bedeni, yaban gülüne; elbisesi, lâle yaprağına; üzerindeki gümüş renkli düğmeler, çiğ tanesine benzetilmiştir.

Cismi semen **libâs**ı anuŋ berg-i lâledür
Sîmîn dügmeler anuŋ üstinde jâledür G 52/1

1.2.2.5. Giysileri tamamlayan öğeler

1.2.2.5.1. Dâmân (Dâmen)

Dâmân (Dâmen): Giysinin belden aşağıda kalan bölümü, etek demektir. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde dâmân, bir yerde dâmen şeklinde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, elinin sevgilinin eteğine yetişmesini dilemiştir.

Eger **dâmân**uŋa ėrmezse destüm dâr-ı vuslatda
Elüm yakaŋda ėy serv-i ser-efrâzum kıyâmetde G 161/1

Şiir geleneğimizde sevgili, güzellik yönüyle Yûsuf peygambere benzetilir. Aşağıdaki beyitte, Hz. Yûsuf'un gömleğinin yırtılması hadisesine telmihte bulunulmuş, sevgilinin eteğinin hangi dikenli el tarafından yırtıldığı sorulmuştur.

Kankı hâruŋ desti ėrmiş câme-i gül-gûnuŋa
Yine ėy Yûsuf-cemâlüm çâk olmış **dâmen**üŋ G 109/2

1.2.2.5.2. Düğme

Düğme: Elbiselerde ilik denilen küçük yarıklara girerek elbisenin açılan kısımlarını birbirine iliştirmeğe yarayan, sert bir maddeden yapılmış, küçük, yuvarlak parçadır. Düğme, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin elbisesi, lâle yaprağına; gümüş renkli düğmeler, çiy tanesine benzetilmiştir.

Cismi semen libâsı anuŋ berg-i lâledür
Sîmîn **dügme**ler anuŋ üstinde jâledür G 52/1

1.2.2.5.3. Girîbân, yaka

Girîbân: Elbise yakasıdır. Girîbân, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Sevgili, şiir geleneğimizde birçok yönden güle benzetilir. Diken ise genellikle rakîble ilgi kurularak ele alınır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin gömleği, güle teşbih

edilmiştir. Rakîb dikenle ilişkilendirilip kullanılmış, sevgilinin yakasının yırtılmasıyla gonca arasında bağ kurulmuştur.

Varup bezm-i rakîb-i hâra ol gül-pîrehen yâ Rab
Ne olmış goncaveş çâk-i **girîbân** olmağa bâ‘is G 15/4

Yaka: Giyeceklerin boynuna gelen, boynu çevreleyen bölümüdür. Yaka, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yakasındakinin al kumaş olmadığı, ‘âşığın kanı olduğu dile getirilmiştir.

Yakaŋda al atlas sanma boynuŋa düşüp kanum
Begüm andan eser tavk-ı girîbânuŋda kalmışdur G 42/4

1.2.2.5.4. Kemer

Kemer: Bir şerit seklinde yapılan ve giyilen elbiseyi belden sıkı tutmak için ya da sadece süs olarak kullanılan ve bele sadece bir kez dolanarak önden bir toka ile tutturulan giyim eşyasıdır. Eski toplum hayatında, kadın ve erkekler tarafından kullanılan kemerin altın, gümüş ve mücevherlerle işlenmiş olan değerli çeşitlerinin yanında, meşin ve kayıştan yapılanları da vardır. Kemer, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde ‘âşıkların kıskandığı unsurlardan biri de sevgilinin belindeki kemerdir. ‘Âşık, sevgiliye olan yakınlığından dolayı kemerin yerinde olmak ister. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin altın kemerinin üstünde hançer olduğunu, sevgilinin belinin ‘âşıkların katline hazırlandığını söylemiştir.

Zerrîn **kemer** üzre yine hancer nedür ėy dost
Katlümüze bėl bağladı belki-de miyânuŋ G 107/3

1.2.2.5.5. Nikâb

Nikâb: Peçe, yüz örtüsü, perde, örtü demektir. Nikâb, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin güzelliği, mübalağalı bir şekilde ele alınır. Sevgili o kadar güzeldir ki ay ve güneş dahi onun güzelliğinin parlaklığı karşısından sönük

kalır, ondan utanır. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin güzelliğine bakmaya dayanamayan güneşin, utandığı için bulutu kendisine peçe yaptığını ifade etmiştir.

Hurşîd ebri sanma ki ėy meh **nikâb** ėder
Bakmağa hüsnüŋe yüzi döymez hicâb ėder G 64/1

1.2.2.5.6. Yen

Yen: Giysi kolu, elbisenin el üstüne gelen kısmı, elbisenin kol kısmı demektir. Yen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin köyüne vardığında sevgilinin yeninde taş gördüğünü, o taşa dayanıp orada toprak olup yattığını dile getirmiştir.

Varmış-ıdum kûyuŋa gördüm ise **yeŋ**üŋde seng
Taş yasdanmış Vusûlî anda hâk olmış yatur G 60/5

1.2.2.5.7. Perde

Perde: Görüşü, ışığı engellemek veya bir şeyi gizlemek için bir açıklığın önüne gerilen örtü, üzerine bir cismin görüntüsü yansıtılan saydam olmayan yüzey demektir. Perde, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sır ve perde kelimeleri sık sık birlikte kullanılır. Aşağıdaki beyitte şâir, sırrını ortaya çıkaranın göğsünün yırtığı olduğunu, sevgilinin 'aşkına sır perdesinin engel olmadığını söylemiştir.

Çâk-i sînemdür Vusûlî sırrumı fâş eyleyen
'Işk-ı yâra **perde**-i râz-ı nihân hâyil degül G 123/5

1.2.3. Ev eşyası ve âlet edevatı olarak kullanılanlar

1.2.3.1. Ev eşyaları

1.2.3.1.1. Döşeme ve benzeri eşyalar

1.2.3.1.1.1. Bâliş, yasduk

Bâliş: Yastık, yüz yastığı manasındadır. Bâliş, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde 'âşığın meskeni, sevgilinin eşiğidir. Sevgilinin kapısı, eşiği, eşiğinin toprağı ayrı ayrı niteliklere sahip olup 'âşık için çok değerlidir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin eşiği, yastığa teşbih edilmiş; sevgilinin kapısının toprağı, sıhhat döşeği olarak nitelendirilmiştir.

Pister-i sıhhat dilâ hâk-i der-i cânânedür
Bâliş-i râhat cihânda iç ėşigi taşıdur G 65/4

Yasduk: Başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb. ile doldurulmuş küçük minder, bu biçimde yapılmış ve türlü işlerde kullanılmış şey demektir. Günümüz Türkçesinde kelimenin yastık şekli kullanılmaktadır. Yasduk, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte menekşe, teşhis sanatı yoluyla insan olarak düşünülmüş, yorgun ve bitkin menekşenin yokluk yastığına baş koyduğu söylenmiştir.

Bir yıl idi komışdı 'adem **yasduğ**ına baş
Binmiş yine ayağa hele hasta benefşe G 165/4

1.2.3.1.1.2. Pister (Bister)

Pister (Bister): Yatak, döşek demektir. Kelimenin bister şekli de kullanılır. Pister, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Sevgilinin kapısının toprağı, 'âşık için rahat bir döşek gibidir. Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin kapısının toprağını, döşeğe teşbih etmiştir. Cihânda en rahat döşeğin sevgilinin kapısının toprağı olduğunu dile getirmiştir.

Pister-i sıhhat dilâ hâk-i der-i cânânedür
Bâliş-i râhat cihânda iç ėşigi taşıdur G 65/4

1.2.3.1.2. Mutfak ve sofra eşyaları

1.2.3.1.2.1. Yemeklerde kullanılan araç ve gereçler

1.2.3.1.2.1.1. Hân

Hân: Yemek sofrası, üstüne yemek konulan tepsi, sini demektir. Hân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili sultân, 'âşık köledir. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgiliyi sultân; kendisini köle olarak tasvir etmiştir. Şâir, sevgilinin kavuşma sofrasından uzak olmak istemediğini belirtmiştir.

Hân-ı vasluŋı dirîğ ėtme Vusûlî bendeden
Ni'met-i efzûna sultânum ziyân ėtmez meges G 81/5

1.2.3.1.2.1.2. Fağfûr

Fağfûr: İyi porselenden yapılmış, Çîn işi kâse, tabak gibi şeylere denir. Fağfûr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte bu dünyânın dönüp durmasına bakıp gaflete düşmemek gerektiğini dile getiren şâir, dünyânın çanak çeviricisinin nice Çîn işi porseleni oynattığını söylemiştir.

Sakın aldanma şâhum gâfil olma gerdiş-i çarha
Bu dehrüŋ kâse-bâzı oynadupdur nėce **fağfûr**ı G 182/4

1.2.3.1.2.1.3. Sîh

Sîh: Demir şiş, kebâb şişidir. Sîh, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sıkıntıyı kebâb şişine benzetmiş; gam âteşinde ciğerinin kebâb olmasından yakınmıştır.

Sancılup **sîh**-i mihnete ciğerüm
Nâr-ı gamda kebâba dönmişdür G 56/3

Şâir aşağıdaki beyitte şiş ve gam arasında ilgi kurmuştur.

Çün tevbe eyledük n'ėdelüm biz şarâbsız
Gam **sîh**i câna geçdi kesildük kebâbdan G 127/4

1.2.3.1.2.2. İçeceklerle kullanılan araç ve gereçler

1.2.3.1.2.2.1. Ayak (Ayağ), câm, kadeh, peymâne, piyâle, ratl, sâgar

Ayak (Ayağ): Kadeh demektir. Kelimenin ayağ şekli de kullanılır. Ayak kelimesiyle birçok cinas ve tevriye yapılır. Ayak, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kadeh ve şarâb tenâsüp içinde kullanılmıştır. Şarâb arzusunun insanı baştan çıkaracağı dile getirilmiştir.

Ayakda kalma bâdeye düşme habâbveş
Başdan çıkarur âdemi ėy dil hevâ-yı mey G 173/3

Câm: Ayna, piyâle, şişe, bardak, kadeh demektir. Tasavvuf ıstılahında, Allâh dostunun kalbi manasındadır. Dîvân şiirinde câm, sevgilinin dudağı ve ağzı için kullanılır. Câm ayrıca gonca, gül, lâle olarak düşünülür. Câm-ı Cem şeklinde kullanıldığında, Cem'in bütün dünyâyı seyredebildiği kadehi anlamına gelir. Câm, Vusûlî Dîvânı'nda 39 yerde kullanılmıştır.

Câm, Cem, Cemşîd, mey-hâne şiir geleneğimizde sık sık beraber kullanılır. Aşağıdaki beyitte bu kelimeler tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Unudur tumturâk-ı **câm**-ı Cemle bezm-i Cemşîdi
Benüm mey-hâne sadrında görenler hürmetüm cânâ G 7/2

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı, câma teşbih edilmiştir.

Câm-ı la'lüŋ olmayınca göŋlümüz hurrem degül
İstemez dil âb-ı hayvân olsa câm-ı Cem degül G 126/1

Kadeh: Bardak, içki bardağı demektir. Tasavvufta manevi hal, cezbe, rûhî zevk, şevk, vecd manasında da kullanılır. Kadeh, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Sâkî, meclis, kadeh, surâhî şiir geleneğimizde tenâsüplü bir şekilde kullanılır. Aşağıdaki beyitte şâir sâkî meclise geldiğinde surâhînin saygıdan başını eğdiğini, kadehin ise ayağa kalktığını tahayyül etmiştir.

Vusûlî sâkî hürmetlü degül-mi meclise gelse
Surâhî yėre baş koyup **kadeh** kalkar ayağ üzre G 155/5

Peymâne: Büyük kadeh, şarâb bardağı demektir**.** Peymâne, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sâkî, sevgilinin dudağı, la'l ve peymâne unsurları beraber kullanılmıştır. Şâir, sevgilinin dudağını la'le benzetmiş, kadehin sevgilinin dudağına benzeyemeyeceğini söylemiştir.

Sâkiyâ sanma leb-i la‘lüŋe **peymâne** deger
Öykünimez aŋa gerçi o dahı câna deger G 25/1

Piyâle: Şarâb ve sulu içecekler içilen billur ve çiniden yapılmış kab, çay fincanı demektir. Piyâle, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşığın gözü, dâima kanla doludur. ‘Âşığın gözü, kırmızı şarâb dolu bir kadeh olarak tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte, kan dolu göz ile şarâb dolu kadeh arasında benzetme yapılmıştır.

‘Aks-i lebüŋle dîde-i pür-hûn sâkiyâ
Rengîn mey-ile sanki tolu bir **piyâle**dür G 52/3

Ratl: Litre kadar olan mâyi (sıvı) ölçeği, büyük kadeh demektir. Ratl, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dolu kadehin yükünü çeken kişiye ‘aşk meydânında kimsenin ayak uyduramayacağını söylemiştir.

Meydân-ı mahabbetde aŋa olmaz ayakdaş
Sâkî yükini kim ki çeker **ratl**-ı girânuŋ G 107/2

Sâgar: Kadeh, içki bardağı demektir. Tasavvufta, Allâh’ın nûru ile dolan insan gönlü manasındadır. Sâgar, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte göz, kadehe benzetilmiştir. Göz, sevgilinin dudağının şarâbından ayrı düştüğü için kan dolu, erguvân renkli kadehe dönmüştür.

Vusûlî **sâgar**-ı çeşmüm mey-i la‘li firâkıyla
Şarâb-ı hûn-ı dilden tolu câm-ı ergavânumdur G 57/5

1.2.3.1.2.2.2. Hum

Hum: Küp, şarâb küpü demektir. Eskiden şarâbın küplerde muhafaza edilmesi nedeniyle hum kelimesi şiirlerde çok kullanılmıştır. Hum, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, bu devrânın küpünün gül renkli şarâbla dolu olduğunun sanıldığı fakat küpün gamlı zehirle dolu olduğu belirtilmiştir.

Pür iken zehr-i gamla bu **hum**-ı devrân ‘aceb bilsem
Sen anı bâde-i gül-reng ile tolu neden sanduŋ G 115/4

1.2.3.1.2.2.3. Mînâ

Mînâ: Şarâb şişesi, cam şişe, billur, mine demektir. Kuyumcuların gümüşe vurdukları sırçaya da mînâ denir. Mînâ sırça, lacivert veya yeşil renkli olur. Dîvân şiirinde sık sık şarâb şisesi anlamıyla kullanılır. Mînâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte mînâ, çarh-ı mînâ terkibiyle kullanılmıştır. Sevgili güneşe benzetilmiş, gök kubbe mînâ olarak nitelendirilmiştir.

Gören sanur Vusûlî çarh-ı **mînâ** üzre gün toğdı
Buz üstine kaçan ol meh çıka nâz-ıla seyrâna G 158/5

1.2.3.1.2.2.4. Sifâl

Sifâl: Testi ve saksı parçaları, çanak, çömlek demektir. Kelimenin sifâle şekli de kullanılmaktadır. Sifâl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşık, sevgilinin kapısının köpeği olmayı diler. Aşağıdaki beyitte şâir kırık başının, sevgilinin sokağındaki köpeklerin çanağı olmak istediğini dile getirmiştir.

Seg-i kûyuŋ **sifâl**i olmak istermiş sınık başum
Velî ol ulu devletdür benüm başumda devlet yok G 100/4

1.2.3.1.2.2.5. Surâhî

Surâhî: İçecek koymaya yarayan uzunca boyunlu, cam veya billur kaptır. Surâhî, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir sürâhîyi, midesi bulanan bir unsur şeklinde tasvir etmiş, şarâbın tortusunun sürâhînin midesini bulandırdığını söylemiştir.

Surâhî dėdiler kanlar kusarmış gėce meclisde
Var-ısa dürd-i mey sâkî anuŋ gönlin bulandurmış G 85/4

1.2.3.1.2.2.6. Şîşe

Şîşe: Sıvıların, özellikle içkilerin konulduğu camdan yapılmış, dar ağızlı uzun kap, gaz lambasında fitil çevresine konulan cam koruyucu demektir. Şîşe, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şîşe, şîşe-i saat terkibiyle kullanılmıştır. Şâir, gözünün kum saati gibi toprakla dolmadan, sevgilinin ayağının tozuna nazar etmek istediğini söylemiştir.

Tolmadın **şîşe**-i sâ'at gibi hâk-ile gözüm
Ayağuŋ tozına kılsun nazarı döne döne G 157/2

1.2.3.1.2.2.7. Zücâc

Zücâc: Sırça, cam, şişedir. Zücâc, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, "temiz tabiatlı olmak" ile "sırça kadeh" arasında anlam ilgisi kurulmuştur.

Alışa taŋ-mı anuŋ ile ėy göŋül mizâc
Bir sâfî-meşreb ola mı çün sâgar-ı **zücâc** G 18/1

1.2.3.2. Aydınlatma araçları

1.2.3.2.1. Çerâğ

Çerâğ: Fitil, mum demektir. Çerâğ, Vusûlî Dîvânı'nda 14 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde çok kullanılan aydınlatma araçlarından biri de çerâğdır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı, güneşe benzetilmiştir. Şâir, güneş altından kandîl, ay gümüşten micmer olsa da sevgilinin güneş gibi olan yanağının ve ayva tüyünün sevdâsından vazgeçmeyeceğini dile getirmiştir.

Sevdâ-yı hatt-ı 'ârız u mihr-i ruhuŋ komam
Mâh olsa sîm micmer ü mihr olsa zer **çerâğ** G 96/4

Aşağıdaki beyitte sevgili, eğlence meclisinin çerağı olarak düşünülmüştür.

Sanma kim güler yüzüŋe ėy **çerâğ**-ı bezm-i şevk
Ağladukça hâl-i zârını saŋa âheste şem' G 94/4

1.2.3.2.2. Kandîl

Kandîl: İçinde sıvı bir yağ ve fitil bulunan kaptan oluşmuş aydınlatma aracıdır. Kandîl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Kandîl şiir geleneğimizde sıkça kullanılan aydınlatma araçlarındandır. Aşağıdaki beyitte şâir, 'âşığın cânını kandîle benzetmiştir.

Berk urur nûr-ı mahabbet sîne-i pür-şevkden
Pertev-i 'ışkuŋa bu **kandîl**-i cân hâyil degül G 123/4

1.2.3.2.3. Micmer

Micmer: Buhurdan, içinde tütsü yakılan kaptır. Dîvân şiirinde 'âşığın ciğeri, sînesi, cânı ve hatta kendisi micmere benzetilir. Bu teşbihlerde yanma eylemi esastır. Bazen güneş ve menekşe birer micmer olarak düşünülür. Micmer, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ay, gümüş micmere; güneş ise altın kandîle teşbih edilmiştir.

Sevdâ-yı hatt-ı 'ârız u mihr-i ruhuŋ komam
Mâh olsa sîm **micmer** ü mihr olsa zer çerâğ G 96/4

1.2.3.2.4. Şem'

Şem': Mum demektir. Dîvân şiirinde mum, yanması ve ışık kaynağı olması ile işlenir. Sık sık pervâne ile birlikte anılır. 'Âşık, pervâne olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. 'Âşık yanarken mum gibi yanıp erir. Mumun yanışı baştan aşağıya doğru olur. Şem', Vusûlî Dîvânı'nda 26 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin bazı güzellik unsurları muma benzetilir. Bu durumda 'âşık pervâne olur. Aşağıdaki beyitte, gönül pervâneye benzetilmiş ve 'âşıkların 'aşk mumuna cân verdikleri dile getirilmiştir.

Hidmetinde dil yalıŋ yüzlülerüŋ pervânedür
Şem'-i 'ışka cân vėrür 'âşık olanlar yâ nedür G 41/1

Aşağıdaki beyitte ilim elde etmeyenlerin, cehalet karanlığında mum gibi ömürlerini telef edecekleri ifade edilmiştir.

Nûr-ı fazluŋdan şular kim 'ilm kılmaz iktibâs
Zulmet-i cehl içre **şem'**âsâ ėder 'ömrin telef G 97/3

1.2.3.3. Diğer âlet ve edevat

1.2.3.3.1. İp, rîsmân, rişte, urgan

İp: Dokuma maddelerinden bükülmüş liflerden yapılan bağ, iplik demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin saçı ve cânı ipliğe teşbih edilir. Cân ipliği, sevgili ile ilgili her şeye dolanır. Saçın ip oluşu ise ‘âşıkları bağlamak, asmak vs. yönlerinden ele alınır. Kuş avcılığında tuzak kurmak için de ip kullanılır. İp, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ip, avcılık unsurları ile beraber kullanılmıştır. Doğan, zülf, avcı, ip unsurlarını tenâsüp içinde kullanan şâir, avcı bir kuş olan doğanın kendisini sevgilinin saçına benzetmeye çalıştığını dile getirmiştir. Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı, ‘âşıkları avlama niteliğine sahiptir.

Meger kim uçurup zülfüŋe teşbîh eylemiş kendin
Anuŋ’çün **ip**ini sayyâd şeh-bâzuŋ uzatmışdur G 49/3

Rîsmân: İp, halat demektir. Rîsmân, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı, ‘âşığın gönlünü kendine bağlayan bir ip gibidir. Aşağıdaki beyitte, ‘âşığın deli gönlünün ancak sevgilinin saçı ile bağlanabileceği, zincir ve ipin fayda etmeyeceği söylenmiştir.

Meger zülfi dil-i dîvâneyi bend eyleye yohsa
Vusûlî anı zencîr-ile kayd-ı **rîsmân** tutmaz G 79/5

Rişte: İplik, tire, bağ demektir. Rişte, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir gönle seslenmiştir: “Yârin saçının bağından kurtul; ilgi ipini, bağını kes, mihnetten kurtul!”

Kemend-i zülf-i yâr-ıla mukayyed olma ėy dil gel
Ta‘alluk **rişte**sin kat‘ ėt halâs ol kayd-ı mihnetden G 138/2

Urgan: Keten, kenevir, pamuk gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince halat demektir. Urgan, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, doğan ile sevgilinin zülfü arasında ilgi kurmuş, doğanın sevgilinin saçına özendiğini, aslında onun urganını yanında sürükleyen boynu bağlı bir köle olduğunu söylemiştir.

Uçururmış zülfüŋe şeh-bâz kendin beŋzedüp
Bir boğazı iplüdür yanınca **urgan**ın sürür G 35/2

1.2.3.3.2. Kafes

Kafes: Aralıklı telden, metal veya ağaç çubuklarından yapılmış, genellikle taşınabilir koyacak, vahşî hayvanlar için demir çubuklarla yapılmış taşınabilir bölme, argoda hapishane demektir. Kafes, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde âşığın gönlü dâima yaralıdır. Aşağıdaki beyitte şâir, 'âşığın yırtılan sînesinin güllerle süslenip gönül bülbülüne kafes olduğunu dile getirmiştir.

Üstinde dağ sanma olup güller-ile zeyn
Dil bülbüline sîne-i çâk oldı bir **kafes** G 80/3

1.2.3.3.3. Teber, tîşe

Teber: Balta demektir. Dervişlerin taşıdıkları uzun saplı ve yarım ay şeklindeki balta, meşin bıçağıdır. Teber, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde birçok tabiat unsuru, teşhis sanatı vasıtasıyla insana ait özellikler verilerek kullanılır. Aşağıdaki beyitte menekşe, elinde balta ile gülistâna gelmiş bir şekilde tasvir edilmiştir.

Yâ peyk-i bahâr oldı ya seyrâna benefşe
Geldi **teber**i elde gülistâna benefşe G 168/1

Tîşe: Balta, nacak, külünk, keser demektir. Tîşe, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Ferhâd, Bîsütûn dağı, tîşe tenâsüp içinde kullanılmıştır. Vusûlî, telmih sanatı vasıtasıyla kendisini Ferhâd'a benzetmiştir.

Benem Ferhâd-ı gam farkumda na'lüm **tîşe**-i mihnet
Sen ey dağ-ı cünûn sînemde kûh-ı Bîsütûnumsun G 142/4

1.2.4. Ölçü âletleri

1.2.4.1. Terâzû

Terâzû: Bir kolun iki ucuna asılan iki kefeden ibaret tartıdır. Mecâzen eşitlik demektir. Terâzû, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, aya; göz, teraziye; gözyaşı, yıldıza teşbih edilmiştir.

Süreyyâ encüm-i eşke ber-â-ber olımaz hergiz
Bilürem ėy kamer-tal'at ki zîrâ göz **terâzû**dur G 51/2

1.2.5. Oyun âlet ve malzemeleri

1.2.5.1. Çevgân

Çevgân: Cirit oyununda atlıların birbirine attıkları değnek, ucu eğri değnek, baston, çevgendir. Tasavvufta Allâh'ın ezeldeki takdiri demektir. Karşılıklı dört ile on kişilik takım halinde oynanan çevgân oyununda, taraflar at sırtında bulunur ve ellerinde değnekler ile topu hedefe sürerler. Belli zaman dilimi içinde topu hedefe ulaştıran takım, oyunun galibi sayılır. Çevgân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir başını, topa; sevgilinin kâkülünü ise çevgâna teşbih etmiştir.

Bu 'arsada Vusûlî başın top ėder midi
Cânâ müşâbih olmasa **çevgân**a kâkülüŋ G 110/5

1.2.6. Mûsikî âletleri

1.2.6.1. Telli çalgılar

1.2.6.1.1. Çeng

Çeng: Kanûna benzeyen fakat dik tutularak parmakla çalınan ve bu nedenle çalgı aleti harpı andıran bir tür çalgı âletidir. Çanağı torba gibi olup boynu uzun ve eğridir. Telleri yatay bir kaideye tutturulan yay gibi eğri bir kol arasına gerilmiştir. Dîvân şâirlerinin yakından tanıdığı, şiirlerinde malzeme olarak kullandığı bir sazdır. Çeng, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, çalgıcının sazını alıp kulak bükmesi ile bükülmüş boyu arasında ilişki kurmuştur.

Çengini sanma mutrib alup gûş-mâl ėder

Gördi hamîde kaddümi baŋa kulak çeker G 30/6

1.2.6.1.2. Rebâb

Rebâb: Gövdesi Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemençedir. Rebâb, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte rebâb, meclis ve mutrib tenâsüp içinde kullanılmıştır. Şâir, mutribe seslenmiş, sevgili nâz eyledikçe rebâbı inletip nâyı söyleterek 'âşıkların hallerini beyân etmesini istemiştir.

O şeh nâz eyledükçe hâl-i 'uşşâkı beyân ėtseŋ
Rebâbı iŋledüp meclisde mutrib nâyı söyletseŋ G 113/4

1.2.6.2. Nefesli çalgılar

1.2.6.2.1. Nây (Ney)

Nây (Ney): Kamıştan imal edilen, üflenerek çalınan musikî âletidir. Neyin hikâyesi şöyle anlatılır: "Ney, bir zamanlar asıl vatanı olan sazlık, kamışlık bir bölgede hemcinsleriyle yaşamaktadır. Onu oradan keserler, pişsin olgunlaşsın, içi boşalsın diye gübre yığınının içine sokarlar, o karanlık ve pis yerde kalır. Çile çeker, sabır ve tahammül gösterir. Sonunda, içi bomboş hale gelir, rengi sapsarı olur. Oradan çıkarırlar, üzerine delikler açarlar. Ağız kısmından üfürülünce, kalpleri yakan bir ses ile feryâda başlar. Bu feryâdı, asıl vatanından ayrılığının doğurduğu hasretten kaynaklanmaktadır. O nağmeleri ile ötelerin mükemmelliğini, ötelerin güzelliğini terennüm etmektedir. Kamış, içi boşalmadan yani fenâ halini, yokluk, hiçlik makamını elde etmeden, ötelerin rûhanî soluklarını haykıramaz. Ney sesi, 'aşk çığlığıdır. Mevlânâ, içteki ilâhî cezbeyi harekete geçiren bir ilham kaynağı olduğu için, neye 'âşıktır. Bu yüzden o, neyi insan-ı kâmile benzetir" (Cebecioğlu, 2005: 480). Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde nây, dört yerde ney şeklinde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, neyin kendisine meclis arkadaşı olamayacağını söylemiştir.

Üfürmesün igen de **nây**-zenler
Benümle kanda dem-sâz olısar nây G 189/3

Şiir geleneğimizde, neyin sesiyle ‘âşığın inlemesi arasında ilgi kurulur. Aşağıdaki beyitte ‘âşığın inlemesini neyin sesine benzeten şâir, gönlün cân verirken ney gibi feryâd ettiğini söylemiştir.

Cân vėrürken saŋa dil **ney** gibi nâlân olsa ger
Dostum incinme lutf eyle ki soŋ ferdâşıdur G 65/2

1.2.7. Süs ve süsleme ile ilgili âlet ve malzemeler

1.2.7.1. Süs eşyaları

1.2.7.1.1. Mirvaha

Mirvaha: Yelpâzedir. Mirvaha, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, cân tabîbi olarak anılmış, yelpâze ve sineğin kanadı arasında benzerlik kurulmuştur. Kimsesiz ve hasta olanlara belâ köşesinde yelpaze olarak sinek kanadının kâfi geleceği ifade edilmiştir.

Ėy cân tabîbi bî-kes ü bîmâr olanlara
Künc-i belâda **mirvaha** yėter per-i meges G 80/4

1.2.7.2. Takılar

1.2.7.2.1. Hâtem

Hâtem: Mühür, üstü mühürlü yüzük demektir. Hâtem, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Sevgilinin ayva tüyleri, önemli bir güzellik unsuru olup farklı teşbihlere konu edilir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin ayva tüyleri ile yâkût yüzük üzerine hat nakşedilmesi arasında ilgi kurulmuştur. Ayva tüyleri, yâkut yüzük üzerindeki nakşa benzetilmiştir.

Hatt-ı lebin Vusûlî tırâş eyledükçe yâr
Yâkût **hâtem** üzre sanasın kazar hat G 90/5

1.2.7.2.2. Mengûş

Mengûş: Küpe demektir. Mengûş, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sözünü inciye benzetmiştir. Sevgilinin kulağına küpesi ağır geldiği için değil, şâirin inci sözünü dinlemek için kulağını uzattığını söylemiştir.

Mengûş-ı yâr sanma girân geldi gûşına
Sözüm èşitdi lü'lü-i lâlâ kulak çeker G 30/4

1.2.7.2.3. Tavk

Tavk: Gerdanlık, halka, tasma, bazı kuşların boyunlarındaki tüyden halka demektir. Tavk, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi güneşe benzetmiş, ayın o güneşin kalenderi olduğunu, ayın boynundakinin ay ağılı değil tasma olduğunu ifade etmiştir.

Oldı Vusûlî mâh o mihrüŋ kalenderi
Boynında **tavk**ıdur görinen sanma hâledür G 52/5

1.2.7.3. Süslenme araçları

1.2.7.3.1. Âyîne, mir'ât

Âyîne: İnsanın bakınca kendini görmesi için kullandığı, ışınları yansıtan cilalı, düzgün yüzeyli, sırlı camdır. Türkçesi gözgü, Arapçası mir'at, Farsçası âyinedir. Edebiyatımızda parlak, tecellî mahalli, vasıta gibi manalarda kullanılır. Âyîne, Vusûlî Dîvânı'nda dokuz yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde âyîne, birçok unsura teşbih edilir. Tasavvufî anlayışta gönül bir aynadır. Aşağıdaki beyitte, gönlün temiz tutulması tenbih edilmiştir.

Su gibi sâf eyledüŋse ger göŋül **âyîne**sin
Saŋa câm-ıla şarâb-ı ergavân hâyil degül G 123/3

Aşağıdaki beyitte, kalbin ayna gibi temiz tutulmasının insan için kâfi olacağı ifade edilmiştir.

Jeng-i riyâdan **âyîne**veş kalbi sâf iseŋ
Besdür Vusûlî saŋa cihân içre bir nemed G 22/5

Mir'ât: Ayna, meşhur bir çeşit lâle demektir. Mir'ât, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin yanağı, parlaklığı yönüyle aynaya teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüylerinin, ayna gibi olan yanağını ve cânını toz içinde bıraktığı söylenmiştir.

Âyîne-i ruhuŋdan olup âşikâr hat
Mir'ât-ı cânı kıldı yine pür-gubâr hat G 90/1

Aşağıdaki beyitte, eski şiirimizde olduğu gibi sevgilinin yanağı ve ayna arasında ilgi kurulmuştur.

Seyr-i **mir'ât**-ı ruh-ı pâküŋde 'âlem egleyen
Dostum âyîne-i 'âlem-nümâyı n'eylesün G 130/4

1.2.7.3.2. Şâne

Şâne: Tarak demektir. Dîvân şiirinde gelin, koku ve ayna ile birlikte kullanılır. Sevgilinin saçları için mutlaka bir şâneye ihtiyaç duyulur. Bazen onu bağlayıp tutar, bazen dağıtır. Sevgilinin saçında yer edinmiş olan gönüllerin dökülmesine neden olur. Saç ile birlikte bulunduğu için misk kokar. 'Âşığın kirpikleri bazen şâneye teşbih edilir. Şâne, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, dağınık saç ve şâne unsurları tenâsüp içinde kullanılmıştır. Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı dağınıktır. Şâir, tarakların perişân olmasının nedeni olarak sevgilinin saçının dağınıklığını göstermiştir.

Ėy Vusûlî n'ola her demde perîşân olsa
Şâne gördüŋ-mi nėce zülf-i perîşâna deger G 25/5

1.2.7.4. Süslenme malzemeleri

1.2.7.4.1. Kozmetik malzemeler

1.2.7.4.1.1. Hınnâ

Hınnâ: Kına demektir. Eski tıpta ikinci derecede soğutucu olarak bilinir. Kırmızı renkte olur. Bir süs eşyası olarak ellere ve saçlara sürülür. Sevgilinin eli için 'âşığın kanı, kına gibidir. Hınnâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâ, teşhis sanatı yoluyla insan olarak tasavvur edilmiş, dünyânın beyazlayan saçına kına yaktığı söylenmiştir.

Zâl-i dehrüŋ degül imişse ser-i mûyı sefîd
Subh-dem başına yakmazdı şafakdan **hınnâ** G 2/4

1.2.7.4.1.2. Sürme

Sürme: Kirpik diplerine sürülen siyâh toz boyadır. Sürme, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yolunun toprağını sürmeye benzetmiş, bu sürmeyi gözüne sürmekten bile imtina edeceğini çünkü onu kendi gözünden bile kıskandığını söylemiştir.

Kıskanur kendü gözinden **sürme**-i hâk-i rehüŋ
Görmedükdür nergis-i bâğ ėy gül-i ter görmedük G 112/4

1.2.7.4.2. 'Itriyyât olarak kullanılan malzemeler

1.2.7.4.2.1. 'Anber

'Anber: Ada balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde, güzel kokudur. Dîvân edebiyatında sevgilinin saçı, dâima misk ve 'anber kokar. Öyle ki 'âşık, sevgilinin saçını anacak olsa her yer 'anber kokusuyla dolar. Sevgilinin ayva tüyleri ve beni de 'anber ile sık sık anılır. 'Anber, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı, misk ve 'anber kokar. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçı ile 'anber arasında ilgi kurulmuştur.

Kıldı gönlümüzi ol zülf-i mu'anber hâlis
Getürür kalbe safâ ger ola **'anber** hâlis G 87/1

1.2.7.4.2.2. Gül-âb

Gül-âb: Gülsuyu demektir. Gül-âb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde sevgili, birçok yönden en çok güle benzetilir. Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin terini, gülsuyu ile ilişkilendirmiştir.

Gül-âb ardınca yanup yakılursa
Güle ‘ayb eyle[me]ŋ alnı deridür G 50/3

1.2.7.4.2.3. Kâfûr

Kâfûr: Uzak Doğu’da yetişen bir çeşit taflandan elde edilen ve hekîmlikte kullanılan, beyaz, yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, kokusu kuvvetli bir maddedir. Kâfûr, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ‘âşığın sararmış yüzü, altın varağa; sevgilinin beyaz gerdanı, kâfûr muma teşbih edilmiştir.

Rûy-ı zerdümden kaçurma gerden-i sîmînüŋi
Zînet içün zer varak çek şem‘-i **kâfûr** üstine G 162/2

1.2.7.4.2.4. Misk

Misk: Hıta (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Dîvân şiirinde kokusu yönüyle çok kullanılan maddelerden biridir. Kokusu ve siyâh rengi ile sevgilinin kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları; gece, mürekkeb vs. miske benzetilir. Çîn, Hıta, Huten kelimeleri, miskin çıktığı yeri; âhû misk keçisini ifade eder. Özellikle sevgilinin saçı, misk dolu bir pazar gibidir. Sevgili ölürse onun mezârında biten otlar, misk kokulu saç gibi kokar. Âhû, sevgiliyi kıskandığı için, içine kan oturur ve sonuçta misk meydâna gelirmiş. Çünkü misk aslında kurumuş kandan ibarettir (Pala, 2004: 324). Misk, Vusûlî Dîvânı’nda 13 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı, kokusu yönüyle sık sık misk ile anılır. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kâkülünün misk koktuğunu, bu kokunun ‘âşıkların ömrünü uzatığını söylemiştir.

Ol kâkül-i **misk**în ile ol zülf-i muca‘‘ad
Hem ‘ömr-i dırâz ‘âşıka hem devlet-i sermed G 83/1

Eski şiirimizde sık sık görüldüğü üzere aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin saçının misk koktuğunu dile getirmiştir.

Zülf-i **misk**înüŋi salındursaŋ
Basduğuŋ yėr efendi sünbül olur G 43/4

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin beni misk kokulu olarak nitelendirilmiştir.

Hâl-i **misk**înüŋe cân-ıla göŋül vėrdüm dėdüm
Nâz-ıla güldi dėdi her dem bu hâlüŋdür senüŋ G 106/2

1.2.7.4.2.5. Nâfe

Nâfe: Misk âhûsu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur. Miskin hammaddesi olarak da bilinir. Dîvân edebiyatında bazen misk âhûsunun kendisine de nâfe denir. Kelime daha çok misk, Hıta, Huten, âhû gibi kelimeler ile tenâsüp içinde kullanılır. Nâfe, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kapısının toprağı ile nâfe arasında ilişki kuran şâir, bu toprağın nâfe gibi güzel koktuğunu, buna şaşılmaması gerektiğini dile getirmiştir.

'Aceb-mi **nâfe** satsa kendüsini
Ol âhû gözlünüŋ hâk-i deridür G 50/2

1.2.8. Tıbbî âlet ve malzemeler

1.2.8.1. Tedavi edici malzemeler

1.2.8.1.1. Dermân, devâ, 'ilâc

Dermân: Çare, tedbir, ilaç, devâ demektir. Dermân, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşıklar, her dem derd içinde olup çoğu kez dermân arayışı içinde olmazlar. Aşağıdaki beyitte 'aşk, dert olarak ele alınmış ve 'âşıklık derdine düşen kimsenin dermân aramayacağı dile getirilmiştir.

Bir dil-bere şeydâ-y-iken dil bir dahı cânân arar
Bu derde düş[en] kimseyi ben görmedüm **dermân** arar G 29/1

Devâ: İlaç, çare, tedbirdir. Devâ, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgiliden gelen derd, 'âşık için hem devâ hem sefâ olur. Yani 'âşığın derdi aynı zamanda dermânıdır. Aşağıdaki beyitte şâir, 'aşk derdine tutulanın devâ aramayacağını, sevgilinin verdiği eziyeti çekmenin sefâ olduğunu dile getirmiştir.

Mübtelâ-yı derd-i 'ışk olan **devâ**yı n'eylesün

Cevr-i dil-berden safâ süren vefâyı n'eylesün G 130/1

'İlâc: Hastalığı iyi etmek veya önlemek için, türlü yollardan kullanılan madde, em, devâ demektir. Mecâzen çare, önlem manasında kullanılır. 'İlâc, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte tabîb, hasta, dermân, 'ilâc tenâsüp içinde kullanılmıştır. Sevgili hasta olan 'âşığa 'ilâc verecek tabîb olarak tasvir edilmiştir.

Ėy cân tabîbi şerbet-i vasluŋla ölmedin
Dermân olaydı eylemege hastaŋa **'ilâc** G 18/2

1.2.8.1.2. Ot

Ot: Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbahârda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkilere verilen ortak ad, ağı, zehir, ilâç demektir. Ot, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, 'Îsâ peygamber gibi ölüleri dirilten bir nitelikte tasvir edilmiş, sevgilinin dudağındaki ayva tüyleri, cân ilâcı olarak nitelendirilmiştir.

Yine kıymetlendürürsin hatt-ı sebz-i la'lüŋi
Yohsa cân **ot**ı-mıdur bi-llâhi ėy 'Îsî-nefes G 81/3

1.2.8.2. Tıbbî mahiyetteki diğer malzemeler

1.2.8.2.1. Penbe

Penbe: Pamuk demektir. Penbe, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte 'âşığın göğsünün üstündeki yanmış yara pamuğunun, yanan kandîl üstüne düşmüş bir pervâne sanıldığı dile getirilmiştir. 'Âşığın göğüs yarasının üzerindeki pamuk, yanan mum üstüne düşmüş bir pervâneye benzetilmiştir.

Göyünmiş sînem üstinde benüm bu **penbe**-i dağum
Sanasın düşdi bir pervânedür yanar çerâğ üzre G 155/2

1.2.8.2.2. Zehr

Zehr: Zehir, ağu demektir. Dîvân şiirinde daha çok şeker, tatlı, tiryâk, şerbet ve yılan ile birlikte kullanılır. ‘Âşığın gamı, sabrı, çektiği acılar ve kahırlar için benzetilen olarak kullanılır. Zehr, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, gam zehri ile gül renkli şarâb arasında ilişki kurulmuştur. Bu devrânın küpünün gam zehri ile dolu olduğunu fakat gül renkli şarâbla dolu olduğunun sanıldığı söylenmiştir.

Pür iken **zehr**-i gamla bu hum-ı devrân ‘aceb bilsem
Sen anı bâde-i gül-reng ile tolu neden sanduŋ G 115/4

1.2.9. Kitap ve yazı ile ilgili olanlar

1.2.9.1. Yazılarak meydana getirilmiş olanlar

1.2.9.1.1. Defter

Defter: Dikilmiş kâğıt mecmuası demektir. Eskiden cilt yerine kullanılan bir terimdir. Birçok kâğıdın birbirine bağlanmasıyla elde edilir. Defter, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin bütün ‘âşıklarını baştanbaşa deftere yazdığını ancak kâfir rakîbi defterin dışında tuttuğunu belirtmiştir.

Ėşitdüm **defter** ėtmiş yine ‘uşşâkını ser-tâ-ser
Rakîbi kâfiri yazmış velîkin hâric ez-defter G 26/1

1.2.9.1.2. Kitâb

Kitâb: Yazılmış veya basılmış yaprakların bir araya getirilmesiyle meydana gelen ciltli veya ciltsiz kâğıt yaprakları bütünü, manzum veya mensur eser demektir. Kitâb, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, şarâbın faydasını inkâr eden vâ‘izin, şarâbı kitâptan kaldırdığını söylemiştir.

Nef‘-i şarâba durmadın inkâr ėdüp durur
Vâ‘iz çıkardı var-ısa anı **kitâb**dan G 127/3

1.2.9.1.3. Mushaf

Mushaf: Sahife haline getirilmiş kitâbdır. Kur'ân-ı Kerim için de kullanılır. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamberin sağlığında çeşitli malzemelere yazılmış ancak mushaf haline getirilmemiştir. Hz. Ebûbekir'in (r.a.) halifeliği döneminde mushaf haline getirilmiştir. Mushaf, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte güzellik, mushafa; takke ise mıklebe benzetilmiştir. Şâir, mushafa benzettiği sevgilinin güzelliğini açmadan ezberlediğini dile getirmiştir.

Cemâlüŋ **mushaf**ına mıkleb olmış yėlkenüŋ gerçi
Velîkin anı açmazdan begüm biz eyledük ez-ber G 26/3

1.2.9.1.4. Nüsha

Nüsha: Yazılı, yazılmış şey, yazılı bir şeyden çıkarılan sûret demektir. Nüsha, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı, sayfaya benzetilmiş; sevgilinin yanağının sayfasına muskalar yazıldığı dile getirilmiştir.

Ėy Vusûlî hüsnine ėrişmesün dėyü güzend
Safha-i ruhsârı üzre **nüsha**lar yazar hat G 91/5

1.2.9.1.5. Tuğra

Tuğra: Türk pâdişâhlarının imza ve alameti olan özel şekildir. İlk defa Oğuz Kağan tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Tuğra, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçı ile tuğra arasında benzerlik kurulmuştur. Sevgilinin saçının tuğrasının Anadolu'yu buyruğuna aldığı söylenmiştir.

Tuğra-yı zülf Rûma revân ėtdi hükmini
Sancak çekdi mülk-i Karâmâna kâkülüŋ G 110/3

1.2.9.2. Kitapla ilgili diğer maddi unsurlar

1.2.9.2.1. Mıkleb

Mıkleb: Kitap cildinin kulağı demektir. Genellikle Kur'ân-ı Kerimlerde bulunur. Okunacak veya okunmuş sahifelerin belli olması için aralarına sokulur. Mıkleb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliği, mushafa; takke ise mıklebe benzetilmiştir.

Cemâlüŋ mushafına **mıkleb** olmış yėlkenüŋ gerçi
Velîkin anı açmazdan begüm biz eyledük ez-ber G 26/3

1.2.9.3. Üzerine yazı yazılan malzemeler

1.2.9.3.1. Levh

Levh: Yassı, düz, üzerine resim, yazı gibi şeyler yazılabilen nesnedir. Levh, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğini kitâba benzeten şâir, nakkâş gibi kıl kalemle sevgilinin güzellik kitâbının levhasının süslendiğini ifade etmiştir.

Nakkâş gibi kıl kalem ile ėder senüŋ
Levh-i kitâb-ı hüsnüŋi nakş ü nigâr hat G 90/3

1.2.9.3.2. Varak

Varak: Yaprak, kâğıt veya kitâb yaprağı, yazılmış kâğıt, altın, gümüş ve sair madenlerden dövülerek yapılan ince yaprak demektir. Varak, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, altın yaprak ile 'âşığın sararmış benzi arasında ilgi kurulmuş, altın varağın 'âşığın sararmış benzine renk yönüyle denk olamayacağı iddia edilmiştir.

Varak-ı zer ruh-ı zerdüme ber-â-ber olımaz
Tecribe eyledüm ėy sîm-beden ben kat kat G 13/4

1.2.9.4. Yazı âlet ve malzemeleri

1.2.9.4.1. Kalem

Kalem: Yazı yazma aracı, tülbent ve kumaşlara boya çekmek için kullanılan bir çeşit ince fırça, yazı çeşitlerinden her biri demektir. Kalem, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin güzellik kitabının levhasının kıl kalem ile süslendiği dile getirilmiştir.

Nakkâş gibi kıl **kalem** ile ėder senüŋ
Levh-i kitâb-ı hüsnüŋi nakş ü nigâr hat G 90/3

1.2.9.4.2. Hokka

Hokka: İçine mürekkep konan küçük kaptır. Madenden, cam veya topraktan yapılır. İçine afyon ve esrâr konulan küçük kaplara da hokka denir. Dîvân şiirinde sevgilinin ağzı, hokkaya benzetilir. Hokka, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyleri, zümrüt renkli olarak nitelendirilmiştir. Sevgilinin dudağı ise mavi renkli hokka içindeki la'l parçasına benzetilmiştir.

Sanma lebüŋi kapladı hatt-ı zümürrüdîn
Pîrûze **hokka** içre o bir la'l pâredür G 58/4

1.2.10. Savaş âlet ve malzemeleri

1.2.10.1. Savaş âletleri

1.2.10.1.1. Uzak dövüşte kullanılan savaş âletleri

1.2.10.1.1.1. Hadeng, nâvek, ok

Hadeng: Kayın ağacı, kayın ağacından yapılmış ok demektir. Hadeng, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin gamzesi ve kirpikleri 'âşığı avlama niteliğine sahip olup oka teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin gamzesi, oka; kaşları, yaya benzetilmiştir.

Hadeng-i gamzesin atdı kemân ebrûların çatdı
Bugün ol kaşı ya 'uşşâkına bir haylî tav atdı G 180/1

Nâvek: Küçük ok demektir. Zemberekle atılan, zembereğe göre yapılmış oka da nâvek denir. Nâvek, Vusûlî Dîvânı'nda nâvek-fiken terkibiyle iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir nâveki, nâvek-fiken terkibiyle kullanmıştır. Sevgilinin gamzesi, teşhis sanatı vasıtasıyla ok atan bir avcı olarak tasvir edilmiştir.

Aluram cânını dėyü geçinür tîr-i dil-dûzuŋ
Begüm hod geçmiş-idi gamze-i **nâvek**-fiken cândan G 129/2

Ok: Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin birçok güzellik unsuru, oka teşbih edilir. Sevgilinin 'aşkı, boyu, kirpiği, gamzesi ve gözü ok özelliği gösterir. 'Âşığın âhı, ayrılık yarası ve çekilen cevr ü cefâda da ok özelliği vardır. Ancak bunlar içinde en çok kullanılanı gamze ve kirpik oklarıdır. Bu okların hemen hepsi 'âşığı yaralama niteliğine sahiptir. Ok, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin kaşları, yaya; kirpikleri, oka benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşları, yaya teşbih edilmiştir. Şâir, sevgilinin 'âşığı bedenindeki ok yaralarından dolayı nerede görse tanıyacağını söylemiştir.

Ben[i] gördügi yėrde bilse taŋ-mı ol kemân-ebrû
Tenümde **ok**larınuŋ yarasından çok nişânum var G 34/3

Tîr: Ok demektir. Öfke, hisse, nasip, kalın ve uzun direk anlamları da vardır. Sevgilinin birçok güzellik unsuru, oka benzetilmiştir. Sevgilinin 'aşkı, boyu, kirpiği, gamzesi ve gözü ok gibidir. Sevgilinin güzellik unsurları oka benzetilince 'âşık bir av olarak tasavvur edilir. Tîr, Vusûlî Dîvânı'nda 32 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü, ay ve güneşe; kirpiği, oka; kaşı ise yaya teşbih edilmiştir.

Bir âfitâb-ı bî-nazîr bir tal'atı bedr-i münîr
Bir kaşı ya kirpügi **tîr** bir gamzesi fettân arar G 29/2

Aşağıdaki beyitte âşığın âhı oka teşbih edilmiştir.

Tîr-i âha çarh ėy kaşı kemân hâyil degül
Ėrişür ser-menzile kevn ü mekân hâyil degül G 123/1

Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin cefâsını oka benzetmiştir.

Ėşigüŋde râzîyam **tîr**-i cefâŋı ur baŋa
Yėr götürür her ne kim yağdursa ėy meh âsumân G 137/4

1.2.10.1.1.2. Kemân, yay

Kemân: Yay, kavis, keman demektir. Bir savaş âleti olmasıyla beraber, Dîvân edebiyatında en çok sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde kullanılır. Hilâlin ve feleğin de zaman zaman kemâna benzetildikleri olur. ‘Âşığın beli de kemâna benzetilir. Kemân, Vusûlî Dîvânı’nda 13 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde avcılıkla ilgili en çok kullanılan unsurlardan biri yaydır. Sevgilinin kaşları, ‘âşığı avlamak için ok atan bir yay olarak düşünülür. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşı, yaya; kirpiği, oka teşbih edilmiştir.

Eyledi kaddümi ya tîr-i müjeŋ cevri senüŋ
Göre ben ‘âşıkuŋ ėy kaşı **kemân**um ne çeker G 68/2

Aşağıdaki beyitte şâir, bükülmüş boyları ile âh okunun yayı arasında ilgi kurmuştur.

Du‘âmuz okına menzil makâmı kâbe kavseynüŋ
Hamîde kaddümüzle bir **kemân**-ı tîr-i âhuz biz G 67/3

Yay: Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk demektir. Dîvân şiirinde kaş, yaya benzetilir. Kelimenin “yâ” şeklinde kullanımı da vardır. Yay, Vusûlî Dîvânı’nda 18 yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgiliye yay kaşlı diyerek seslenmiştir. Şâir gönlünün sevgilinin oklarından dolayı yaralı olduğunu söylemiş, belânın başı olarak sevgilinin hançere benzeyen bakışlarını göstermiştir.

Ėy kaşı **yay** <yâ> gerçi tîrüŋden göŋül mecrûhdur
Lîk zahm-ı hancer-i gamzeŋ belânuŋ başıdur G 65/3

Aşağıdaki beyitte kirpikler, oka; kaşlar yaya teşbih edilmiştir.

Göŋülden geçdügin bir bir o kaşı **yay**a şerh eyle
Sen ėy tîr-i müje çün vâkıf-ı râz-ı derûnumsun G 142/2

1.2.10.1.1.3. Peykân

Peykân: Temren, başak, okun ucundaki sivri demirdir. Mızrağın demirine de peykân denilir. Sevgilinin gamze okları, peykâna benzetilir. Peykân, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşı, yaya benzetilmiştir. Vusûlî, sevgilinin peykânının gönlünün sırrını bildiğini çünkü ondan başkasının yaralı gönlüne girmediğini dile getirmiştir.

N'ola ėy kaşı ya sırr-ı derûnum bilse **peykân**uŋ
Anuŋ gibi dil-i mecrûha bir kesî duhûl ėtmez G 77/3

1.2.10.1.2. Yakın dövüşte kullanılan savaş âletleri

1.2.10.1.2.1. Hancer (Hançer)

Hancer (Hançer): Ucu sivri ve eğri, iki yanı keskin bıçak, hançer demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin kaşı, eğriliği yönünden; göz, gamze ve kirpiği de 'âşıkta açtığı yara nedeniyle hançere benzetilir. Savaş âleti olarak kullanılır. Baktığı kimseyi hemen öldürecek kadar keskin gözlü bir hayvana da hançer denilmiştir. Rivâyete göre Aristo, bir ayna yapıp bu hayvana karşı tutmuş ve hayvan kendini görünce ölmüştür. Bir tane olduğu için de türeyememiştir. Hancer, Vusûlî Dîvânı'nda 12 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin kaşı, gözü, gamze ve kirpiği 'âşıkta açtığı yaralar dolayısıyla hançere teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin hançeri ile kanlar döktüğünü, bu döktüğü kanların bir gün onun karşısına çıkacağını ifade etmiştir.

Gelür yoluŋa kalmaz **hancer**üŋle ėtdügüŋ kanlar
Benüm şâhum sen anı sanma kim yanuŋda kalmışdur G 42/3

Eski şiirimizde sık sık karşımıza çıktığı gibi aşağıdaki beyitte sevgilinin gamzesi ile hançer arasında ilgi kurulmuştur.

Ėy kaşı yay <yâ> gerçi tîrüŋden göŋül mecrûhdur
Lîk zahm-ı **hancer**-i gamzeŋ belânuŋ başıdur G 65/3

1.2.10.1.2.2. Kılıc (Kılıç)

Kılıc (Kılıç): Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah demektir. Bir savaş âleti olmakla beraber sevgili ile 'âşık arasında önemli bir unsurdur. Sevgilinin kirpiği, gamzesi, cevr ü cefâsı; 'âşık üzerinde kılıç etkisi yapar, onu yaralar. Yine 'âşığın gamı, sevgilinin hasreti ve rakîbde de kılıç özellikleri vardır. Kılıc, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kılıç, savaş âleti olarak kullanılmış, Derviş Bey'in kılıcı ile Yecüc zulmünün önünü kestiği ifade edilmiştir.

Dervîş Beg kim ol-dur[ur] Yahyâ-yı dil-âver
Çekdi **kılıc**ı ile Ye'cûc zulmine sed T 1/3

1.2.10.1.2.3. Şemşîr

Şemşîr: Kılıç demektir. Şemşîr, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşı, yaya; yüzü, kılıca benzetilmiştir. Sevgilinin güzellik meydânında ok gibi hızlı gideceği dile getirilmiştir.

Yüzüŋ ağ alnuŋ açuk ėy kaşı ya **şemşîr**veş
Râstî meydân-ı hüsnüŋ yügrügisin tîrveş G 86/1

1.2.10.1.2.4. Şeş-per

Şeş-per: Altı kanat, eski harp âletlerinden altı dilimli topuz demektir. Şeş-per, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin altı dilimli topuzu başına tâc olsa bile, abdâl 'âşık olmayı tercih edeceğini dile getirmiştir.

Abdâl 'âşık olmağı eylerdüm ihtiyâr
Başuma yâruŋ olsa eger tâc **şeş-per**i G 186/2

1.2.10.1.2.5. Tîğ

Tîğ: Kılıç demektir. Kesici âletlere de denir. Şiir geleneğimizde, sevgili ile 'âşık arasında önemli bir unsurdur. Sevgilinin kirpiği, gamzesi, cevr ü cefâsı kılıca teşbih edilir. Sevgilinin kılıca benzetilen bu unsurları 'âşığı yaralama niteliğine sahiptir. 'Âşığın gamı, sevgilinin hasreti ve rakîbde de bazen kılıç özellikleri bulunur. Tîğ, Vusûlî Dîvânı'nda 24 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte tîğ, çeşm-i tîğ-ı gamze terkibiyle kullanılmış, sevgilinin yan bakışı kılıca teşbih edilmiştir. Vusûlî, sevgilinin bakışıyla 'âşığı helâk edebileceğini, dudağının suyuyla da 'âşığa cân verebileceğini söylemiştir.

Helâk ėtmeŋ mukarrer idi çeşm-i **tîğ**-ı gamzeyle
Beni cânlanduran ammâ leb-i la'lüŋ zülâlidür G 47/3

Şâir aşağıdaki beyitte, sevgilinin berrak suya benzeyen kılıcından içmek istediğini dile getirmiştir.

Allâh içün biricik içür **tîğ**unı baŋa
Dil-teşneyem tahassürüm âb-ı zülâledür G 52/4

Aşağıdaki beyitte şâir, kılıç ile aşk arasında ilgi kurmuş, gönlün bir yarasının dahi aşk kılıcıyla iyileşmediğini ifade etmiştir.

Tîğ-ı ‘ışk-ıla oŋulmadın dahı bir yaramuz
Yine bir yâra düşüpdür bu dil-i bî-çâremüz G 70/1

1.2.10.1.2.6. Yarağ (Yarak)

Yarağ (Yarak): Silah demektir. Yarağ, Vusûlî Dîvânı’nda silah ve kılıç anlamında iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ‘âşığın âhı, kılıca benzetilmiş, divânenin kabzasında yalın kılıç olmanın zor olacağı dile getirilmiştir.

Tîğ-ı âhı şevk-ile çekdi Vusûlîyi komaŋ
Kabza-i dîvânede yalıŋ **yarağ** olmak ne güç G 16/5

1.2.10.1.2.7. Tuğ

Tuğ: Atkuyruğu bağlanmış, ucu altın yaldızlı top ile süslü bir çeşit mızraktır. Eski Türklerde hanlık alâmeti olarak bilinir. Tuğ, mehteran bölüğünün önünde bulunur ve pâdişâhı temsil ederdi. Otağın önüne tuğ dikilir ve seferlerde tuğ taşınırdı. Pâdişâh dışında önemli birkaç devlet erkânının da tuğları olurdu. Vezirler ve vezir-i azâmlara da rütbelerine göre tuğ verilirdi. Tuğ, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Sevgilinin saçı ve kâkülü öne çıkan güzellik unsurlarındandır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kâkülü, güzellik ülkesinde sancak ve tuğ çeken bir serdâr olarak tasvir edilmiştir.

Çeküp **tuğ** u ‘alem serdâr-ı mülk-i hüsn olmazdı
Boyuŋ üzre eger zülfüŋe kâkül olmasa hem-ser G 26/2

1.2.10.1.3. Koruyucu araçlar

1.2.10.1.3.1. Çûb

Çûb: Ağaç deynek, odun, sopa demektir. Çûb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, meclis mumunun isyan edip sopa kaldırdığı söylenmiştir.

Yâra karşu yine çok yandı yakıldı ehl-i bezm
Şem'-i meclis anuŋ-içün dik gelüp kaldurdı **çûb** G 11/4

1.2.10.1.3.2. Siper

Siper: Arkasına saklanılacak şey, koruyucu engel, savaşılacak yer veya şey, kuytu, korunulabilen yer, şapka kenarı, önü demektir. Siper, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gözyüzü, kalkana benzetilmiş, 'âşıkların seher vaktindeki âhlarının döne döne felek kalkanını geçeceği ifade edilmiştir.

Ehl-i 'ışkuŋ çıkup âh-ı seheri döne döne
Nèçe kez geçdi bu çarhî **siper**i döne döne G 157/1

1.2.10.1.4. Savaş âletleri ile birlikte kullanılan malzemeler

1.2.10.1.4.1. Kabza

Kabza: Tutacak, tutamak yeri, sap, bir tutam, bir avuç, bir el dolusu şey, pençe demektir. Kabza, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşı, yaya benzetilmiştir. Sevgili yayını kabzasına aldığında, 'âşığın gözlerinin halka gibi sevgilinin okunun parmağında kaldığı dile getirmiştir.

Her kaçan ėy kaşı ya alsaŋ kemânuŋ **kabza**ŋa
Gözlerüm engüşt-i tîrüŋde kalur zihgîrveş G 86/4

1.2.10.1.4.2. Zihgîr

Zihgîr: Ok atanların parmaklarına geçirdikleri halka, yüzük demektir. Kemikten, fildişinden veya boynuzdan yapılan, ok atanın parmağının zarar görmesini önlemeye yarayan bir tür yüzüktür. Zihgîr, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kaş, kemân, kabza, tîr, zihgîr tenâsüp içinde kullanılmıştır. ‘Âşığın gözleri zihgîre, sevgilinin parmağı ise oka teşbih edilmiştir.

Her kaçan ėy kaşı ya alsaŋ kemânuŋ kabzaŋa
Gözlerüm engüşt-i tîrüŋde kalur **zihgîr**veş G 86/4

1.2.10.2. Savaşla ilgili diğer maddi unsurlar

1.2.10.2.1. Livâ’, sancak

Livâ’: Bayrak, sancaktır. Livâ’, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gözyaşlarını ‘askere benzeten şâir, âh sancağını çektiğini ifade etmiştir.

Livâ’-i âhı çekdük ‘asker-i eşküŋ hisâbı yok
Bugün mülk-i melâmetde şeh-i encüm-sipâhuz biz G 67/4

Sancak: Bayrak, bunun temsil ettiği ‘askerî birlik ve idarî bölge için kullanılan bir terimdir. Osmanlı Devleti’nde bir bölge veya gelir getiren has gibi anlamlara gelir. Sancak, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kâkülünün Karâmân ülkesine bayrak çektiğini, saçlarının ise Anadolu’yu buyruğuna aldığını söylemiştir.

Tuğra-yı zülf Rûma revân ėtdi hükmini
Sancak çekdi mülk-i Karâmâna kâkülüŋ G 110/3

1.2.11. Nakil vasıtaları ve ilgili malzemeler

1.2.11.1. Keştî

Keştî: Gemi demektir. Kayık şeklinde olan kadehe de mecâzen keştî denilir. Keştî, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gam, denize; kadeh ise kayığa teşbih edilmiştir. Şâir, şarâba alışanın gam denizinden kadeh kayığı ile kıyıya çıkabileceğini dile getirmiştir.

Çıkar Vusûlî **keştî**-i câm ile sâhile
Bahr-i gam içre kim-ki ola âşinâ-yı mey G 173/4

1.2.11.2. Fitrâk

Fitrâk: Atın terkisi, terki kayışı, eğerin arkasındaki tasma, at eğerinin arkasında bulunan ve eşya bağlamaya yarayan kayış demektir. Fitrâk, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, âhu gözlüdür. Aşağıdaki beyitte sevgili, ceylan gözlü olarak tasvir edilmiş, sevgiliyi avlamak isteyenin kendisini sevgilinin atının terkisine astırması gerektiği söylenmiştir.

Avlayımaz sen gözi âhûyı ey çâpük-süvâr
Kendüsin asdurmayan **fitrâk**üŋe nahcîrveş G 86/2

1.2.11.3. Na'l

Na'l: Ayağa giyilen tahta ayakkabı, papuç, nal, hayvanların ayağına çakılan demir demektir. Na'l, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde şâirler, 'aşk konusunda kendilerini sık sık Ferhâd'a benzetirler. Aşağıdaki beyitte Ferhâd ile Şîrîn hikâyesine telmihte bulunan şâir, kendisini Ferhâd'a, başındaki na'lı Ferhâd'ın baltasına, sevgiliyi ise Ferhâd'ın Şîrîn için deldiği Bîsütûn dağına teşbih etmiştir.

Benem Ferhâd-ı gam farkumda **na'l**üm tîşe-i mihnet
Sen ey dağ-ı cünûn sînemde kûh-ı Bîsütûnumsun G 142/2

1.2.12. Diğer çeşitli îmâli unsurlar

1.2.12.1. 'Asâ

'Asâ: Değnek, sopa, baston demektir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Mûsâ'ya ait bir 'asâ olduğundan bahsedilmektedir. 'Asâ edebiyatta bir denge unsuru oluşu ve uzunluğu dolayısıyla anılır. Dîvân şiirinde 'aşk sarhoşu olan bir 'âşık için içki kadehi bir 'asâ olur. Dervişlerin bir 'asâ taşıdıkları da yer yer söz konusu edilir. Yılan olması dolayısıyla da sevgilinin saçına benzetilir. Sihir, yılan, şaç, Mûsâ, derviş ve hırka kelimeleri ile tenâsüp yoluyla kullanılır. 'Asâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşığın sermayesi, âhıdır. Aşağıdaki beyitte ‘âşığın âhı, ‘asâya benzetilmiş, rakîb ise ite benzetilerek tahkir edilmiştir.

Ser-i kûyında yâruŋ baŋa bir haylî hücûm ėtdi
‘Asâ-yı âhumı gördi rakîb-i seg hele yatdı G 180/4

1.2.12.2. Dâm

Dâm: Vahşi hayvan, kuş veya balık yakalamaya mahsus ağ, tuzak demektir. Dağlarda, kırlarda gezen yırtıcı olmayan hayvanlara da dâm denir. Sevgilinin saçları kıvrımlarıyla şâirin gönül kuşuna bir tuzak, bir benddir. ‘Âşığın gönül kuşu, bu dâma yakalandığı zaman asla kurtulamaz. Belki kurtulmak da istemez. Dâm, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde gönül, kuş; sevgilinin saçı ise tuzak olarak tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı, tuzağa benzetilmiş; gönül kuşuna bu tuzaktan sakınması tavsiyesinde bulunulmuştur.

Beŋ komış ėy murg-ı dil ruhsâr-ı al üstindedür
Dâm-ı zülfinden hazer eyle yine bir hâli var G 61/3

1.2.12.3. Kemend

Kemend: Uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek üzere atılan ucu ilmekli uzun ip, idam için kullanılan yağlı kayış, geyik ve benzerleri gibi hayvanların yuları demektir. Dîvân şiirinde bir savaş aracı olmasının yanında sevgilinin saçı ve kâkülü bazen kemend olarak düşünülür. Sevgilinin saçı, kemend olup ‘âşığı avlar. Kemend, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı, kemende teşbih edilmiş, gönlün bu kemendden ilgisini kesmesi istenmiştir.

Kemend-i zülf-i yâr-ıla mukayyed olma ėy dil gel
Ta‘alluk riştesin kat‘ ėt halâs ol kayd-ı mihnetden G 138/2

1.2.12.4. Orak

Orak: Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aracıdır. Orak, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı bir tarla olarak tahayyül etmiş; dünyâ tarlasıyla işi olmadığını zira ne çifti ne orağı olduğunu söylemiştir.

Dilâ kavs-ı kuzah tek tevsen-i gerdûna baş koşmam
N'ėdeyin mezra'-ı dehri ne çiftüm ne **orağ**umdur G 48/4

1.2.12.5. Zencîr

Zencîr: Zincir demektir. Dîvân şiirinde 'âşığın çektiği gam ile sevgilinin saçı zincire benzetilir. Gam uzun olduğu ve sonu gelmediği için, sevgilinin zülfü ise şekil ve örgüsü nedeniyle zinciri andırır. Bu zincir yerine göre 'âşığı bağlar, zindâna atar veya asıp idam eder. Zencîr, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin saçı, zincire benzetilmiştir. Sevgilinin saçını gönül yeri olarak tasvir eden şâir, sevgilinin gönül eğlendiren ve avutan biri olduğunu iddia etmiştir.

Zülfi **zencîr**i yėri oldı dil-i dîvânemüŋ
Ol sebebden başına 'âlem rakîbüŋ dard[ur] G 40/4
Cihânda gönŋlümüzi egleyen **zencîr**-i zülfüŋdür
Ta'alluk bendi ile bizi kayd-ı hânümân tutmaz G 79/2

1.2.12.6. Çift

Çift: Toprağı sürmek için birlikte koşulan iki hayvan demektir. Çift, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâyı bir tarlaya benzeten Vusûlî, çift ve orağının olmadığını, dünyâ tarlasıyla ilgilenmediğini söylemiştir.

Dilâ kavs-ı kuzah tek tevsen-i gerdûna baş koşmam
N'ėdeyin mezra'-ı dehri ne **çift**üm ne orağumdur G 48/4

1.3. Diğer Maddi Unsurlar

1.3.1. Madenler ve mücevherler

1.3.1.1. Madenler

1.3.1.1.1. Altûn, zer

Altûn: Altın, kıymetli maden, zer, zeheb, altın sikke, lira, dinar, zenginlik, servet demektir. Altûn, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir kendisine seslenmiştir: "İşini altın etmek istersen yüzünü sevgilinin ayağının toprağına sür!"

Rûy-ı zerdüŋ sür Vusûlî hâk-i pây-ı dil-bere
İşüŋ **altun** eylesün dėrseŋ eger iksîrveş G 86/5

Zer: Altın demektir. Altın, sarı renkte kıymetli ağır ve kolay işlenir bir madendir. Sudan ve havadan dolayı bozulmaz. Zer, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde zer, iki yerde zerrîn şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde zer, kemer-i zer ve zerrîn kemer tamlamalarıyla kullanılmıştır. Şiir geleneğimizde sevgilinin beli, ince ve altın kemerlidir.

Kılca 'aybuŋ bulımaz ol senüŋ ėy sîm-beden
Ko miyânuŋa tolaşsun kemer-i **zer** güstâh G 20/3
Zerrîn kemer üzre yine hancer nedür ėy dost
Katlümüze bėl bağladı belki-de miyânuŋ G 107/3

1.3.1.1.2. Sîm

Sîm: Gümüş demektir. Dîvân şiirinde daha çok rengi ile ele alınır. Ay, hilâl ve ay ışığı için kullanılır. Sevgilinin bedeni, çenesi, kolu, eli, burnu, yüzü vs. de sîme benzetilir. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda sîm, sîm-beden, sîm-ber, sîm-endâm, sîm-ten, sîmîn, sîmîn-beden şeklinde olmak üzere toplam 17 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde, 'âşığın gözyaşı ve sevgilinin endâmı gümüşe benzetilmiştir.

Sîm-i eşk ü çihre-i zerd-ile yüz bulsam n'ola

Kadrin arturan kişinüŋ dirhem ü dînârdur G 40/3

Lezîz olur visâlüŋ mîvesi ėy nahl-i **sîm**-endâm

Anuŋ'çün her kim olursa ėder sen sîm-berden haz G 92/3

1.3.1.2. Mücevherler

1.3.1.2.1. Topraktan çıkarılan mücevherler

1.3.1.2.1.1. Cevher (Gevher, Güher)

Cevher (Gevher, Güher): Değerli taş, gevher, güher, mücevher demektir. Gevher ve güher kelimeleri de cevher anlamındadır. Dîvân edebiyatında cevher ve mücevher olarak en çok kullanılan taşlar akîk, yâkût, inci, zümrüttür. Cevher; renkleri, hazîne, sandık ve kutularda bulunması dolayısıyla kullanılır. Genellikle ağız ve dudak için teşbih unsurudur. Süs eşyalarında, kılıç kabzalarında, gerdanlık ve küpelerde edindiği yer ile de kullanılan cevher, sevgilinin vuslâtı ile 'âşığın gönlünü temsil eder. Şâirin gözleri, ağlayışı, yağmur taneleri, sevgilinin ter taneleri de bir mücevher niteliğindedir. Cennetin cevher ile dolu oluşu da zaman zaman şiirlerde anılır. Güher, gevher, cevâhir, mücevher kelimeleri de cevher yerine kullanılır. Vusûlî Dîvânı'nda cevâhir, cevher ve güher birer yerde, gevher ise üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin ağzı ve dişleri ile cevâhir arasında ilgi kurulur. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin ağzı ile inci arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur.

Dürr-i [de]hânı vasfını silk-i **cevâhir** ėt

Sözde Vusûlî ger garazuŋ intizâm ise G 148/5

Aşağıdaki beyitte övgü ve cevher arasında ilgi kurulmuş, sevgilinin övgüsü duyuldukça inciler saçıldığı söylenmiştir.

Vusûlî **cevher**-i medhüŋ okudukça saçar dürler

Ayağuŋ toprağına dîde-i **gevher**-nisâr ayru G 145/5

Aşağıdaki beyitte 'âşığın gözyaşı, yâkûta teşbih edilmiştir.

Gevher-i yâkûtı eşküm hâlümi tahrîr ėdüp

Saŋa göndermiş velî çalmış rakîb-i bed-likâ G 4/2

Aşağıdaki beyitte, göze güher yani inci saçma niteliği verilmiştir.

Ėderdüŋ merhamet cânâ baŋa 'ayn-ı 'inâyetle

Göz ucıyla eger kılsaŋ nazar çeşm-i **güher**-pâşa G 151/2

1.3.1.2.1.2. Pîrûze

Pîrûze: Nişabur'da çıkarılan, açık mavi renkli bir mücevherdir. Süs eşyası yapımında kullanılır. Gök rengi olarak da firûze rengi ele alınır ve gök ile ilişki kurulur. Bazen sevgilinin ayva tüyleri bu taşa benzetilir. Ağaç yapraklarıyla renk benzerliği dolayısıyla bir arada kullanıldığı da olur. Firûze şekli de kullanılır. Pîrûze, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarından olan ayva tüyleri zümrüt renkli, sevgilinin dudağı ise mavi renkli hokka içinde bir la'l parçası olarak düşünülmüştür.

Sanma lebüŋi kapladı hatt-ı zümürrüdîn
Pîrûze hokka içre o bir la'l pâredür G 58/4

1.3.1.2.1.3. Yâkût

Yâkût: Değerli taşlardan biri olup kırmızı, sarı ve gök renklileri bulunan, özellikle kırmızı renginden dolayı Dîvân edebiyatında dudak, ağız, gözyaşı, kızarmış göz, şarâb, güneş vb. için teşbih unsurudur. Dîvân şiirinde yâkût, la'l ile aynı özellikleri taşır. Sevgilinin dudağı, 'âşığın ağlamaktan kızarmış gözü ve kanlı gözyaşları yâkûtu andırır. Kadeh, gerdanlık, küpe, hokka vs. eşya yapımında da kullanılan yâkût, daha çok kırmızı rengi ve kıymetli oluşu dolayısıyla şiirlerde karşımıza çıkar. Şarâbın rengi de yâkûta benzer. Yâkût, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşığın gözyaşı, birçok unsura teşbih edilir ki bunların başında değerli mücevherler gelir. Aşağıdaki beyitte 'âşığın gözyaşı, yâkûta benzetilmiştir.

Gevher-i **yâkût**ı eşküm hâlümi tahrîr ėdüp
Saŋa göndermiş velî çalmış rakîb-i bed-likâ G 4/2

1.3.1.2.2. Denizden çıkarılan mücevherler

1.3.1.2.2.1. Dürr, lü'lü'

Dürr: İnci demektir. Dîvân edebiyatında sevgilinin dişleri, teri, vuslâtı, 'âşığın gözyaşı, şâirin şiiri ve güzel söz için kullanılır. Denizde sadef içinde oluşması, iriliği,

parlaklığı en çok kullanılan özellikleridir. İnci, sadef denilen deniz hayvanının karnında oluşur. Eskiden en güzel inciler Aden'de çıkarılırmış. Bu bakımdan Aden ile birlikte çok anılır. Sevgilinin ağzındaki dişler bir inci dizisidir. Dürr-i yektâ (dünyânın yegâne incisi) deyimi Peygamberimiz için kullanılır. İnci genellikle sadef veya deniz ile birlikte anılır. Dürr, Vusûlî Dîvânı'nda dokuz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgiliye eşsiz inci diyerek seslenilmiştir. Vusûlî, güzellik denizinde sevgiliye sedef dadı, inci de lala olsa şaşılmayacağını iddia etmiştir.

Bahr-i hüsn içre n'ola ėy **dür**-i yek-dâne saŋa
Ger sadef dâye olup lü'lü' olursa lâlâ G 2/1

Eski şiirimizde olduğu gibi aşağıdaki beyitte Vusûlî, istiare yoluyla sevgiliyi inci olarak anmıştır.

Bahr-i gamuŋda oldı şinâver Vusûlî lîk
Ėy **dürr**-i pâk meyli anuŋ hep kenâredür G 58/5

Lü'lü': İnci, dürr demektir. Lü'lü', Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Eski edebiyatımızda şâirler, sözlerinin değerini belirtmek için onları değerli mücevherlere benzetirler. Aşağıdaki beyitte şâir, sözlerini inciye teşbih etmiştir.

Mengûş-ı yâr sanma girân geldi gûşına
Sözüm ėşitdi **lü'lü'**-i lâlâ kulak çeker G 30/4

1.3.1.2.2.2. Mercân

Mercân: İncinin ufağı, kızılca bir taştır. Dîvân şiirinde daha çok bazı eşyaya süs olması yönünden ele alınır. Sevgilinin dudağı, 'âşığın kanlı gözü ve gözyaşları mercâna benzetilir. Mercân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde kan, göz ve sevgilinin dudakları tenâsüp içinde kullanılır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudakları, mercâna benzetilmiş, mercân dudaklı sevgilinin firâkından 'âşığın gözlerinin kanla dolduğu ifade edilmiştir.

Vusûlî kandadur ol lebleri **mercân** firâkından
Olupdur gözlerüm ağlamağ-ıla kana müstağrak G 98/5

1.3.1.2.2.3. Sadef

Sadef: Sedef, inci kabuğu, inciyi yapan hayvandır. Bu hayvan daha çok Hind ve Çîn denizlerinde bulunurmuş. Deniz kaplumbağasına benzeyen bir çeşit istiridyedir. İnanışa göre nisan ayında denizin yüzüne ve sahile çıkarak ağzını açar ve yağmur tanesini yutarmış. Bu yağmur tanesi daha sonra inciye dönüşürmüş. Dîvân edebiyatında sadef, şekil yönünden kulak ve göze benzetilir. Sadef, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, inciye benzetilmiş, sadef ise sevgilinin dadısı olarak tasvir edilmiştir.

Bahr-i hüsn içre n'ola ėy dür-i yek-dâne saŋa
Ger **sadef** dâye olup lü'lü' olursa lâlâ G 2/1

1.3.1.3. Madenlerle ilgili kullanılan âlet ve malzemeler

1.3.1.3.1. İksîr

İksîr: Ortaçağ kimyacılarının çok tesirli ve herhangi bir maddeyi altına dönüştürecek kadar kuvvetli olduğuna inandıkları bir maddedir. İksîr, hayâlî bir cisim olup hakkında birçok rivâyet vardır. Dîvân şiirinde bulunmazlığı yönünden de anılır. İksîr-i hayat terkibiyle âb-ı hayat kastedilir. İksîr, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte iksîrin bir nesneyi altına çevirme özelliği dile getirilmiş, sevgilinin ayağının toprağına iksîr özelliği verilmiştir.

Varını tarh ėdüp işin[i] altun eyledi
İksîr-i hâk-i pâyuŋa rûhum senüŋ hased G 22/4

1.3.1.3.2. Mehek

Mehek: Mehenk taşı, ayar taşı demektir. Gümüş ve altının ayarına bakmaya yarayan bir cins taştır. Altın ve gümüşün üstüne sürülür ve bu madenlerin ayarları anlaşılırmış. Kelimenin "mehekk" şekli de kullanılır. Mehek, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sâf altının bile değerinin mihenkte anlaşılacağını ifade eden Vusûlî, yüz ile altın, sevgilinin yolunun taşı ile mehek arasında ilgi kurmuştur.

Hâlisu ’l-kalb yüz ursam n’ola seng-i rehüŋe
Zer **mehek**de bilinür olsa mukarrer hâlis G 87/2

1.3.2. Servet ve kıymet ifade eden unsurlar

1.3.2.1. Genel manada olanlar

1.3.2.1.1. Nakd

Nakd: Akçe, maden para, para olarak bulunan servet, peşin para demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin ‘aşkı, cevri ve vuslâtı ile ‘âşığın cânı, nakd olarak anılır. Nakdin çoğulu nukuddur. Kelime Vusûlî Dîvânı’nda 10 yerde nakd, bir yerde nukud şeklinde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşığın en büyük sermayesi cânıdır. Aşağıdaki beyitlerde nakd, ‘âşığın cânı anlamında kullanılmıştır. Şâir, sevgilinin kırmızı dudağının ‘âşığın cânını rüşvet olarak aldığını, sevgili için cân ve gönül akçesini harcadığını söylemiştir.

Nakd-i cânum leb-i la‘lüŋ neden aldı rişvet
Katlüme çünki hatuŋ vėrdi efendi hüccet G 13/1
Nukûd-ı cân u dil harc oldı [hattâ] câme-i cismüm
Yoluŋda bezl ėderdüm anı ammâ ol kefenlikdür G 63/2

1.3.2.1.2. Pûl

Pûl: Eskiden para olarak alışverişte kullanılan küçük gümüş parçası, akçenin küçüğüdür. Pûl, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gözyaşı gümüşe benzetilmiş, sevgili için gözyaşının önemli olduğu, para ve pûlun önemli olmadığı ifade edilmiştir.

Dağ-ı sîneŋle yėter sîm-i sirişküŋ dėdi yâr
Ėy Vusûlî bize lâzım degül akçaŋ **pûl**uŋ G 111/5

1.3.2.2. Para birimi olanlar

1.3.2.2.1. Akça (Akçe)

Akça (Akçe): Eskiden kullanılan ufak gümüş paradır. İlk kez Orhan Bey tarafından bastırılmıştır. Basılan paraların bakırdan olanlarına mangır, gümüşten olanlarına akçe denilirdi. Bir akçe, 24 bakır sikkeye bedel olup 500 akçeye bir kese denilirdi. Akça, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gözyaşı gümüşe benzetilmiş, gözün ise akçe döktüğü dile getirilmiştir.

Sîm-i sirişk sanma döküp **akça** gözlerüm
'Işkuŋda çekdügüm gam-ı hecri hisâb ėder G 64/3

1.3.2.2.2. Dînâr

Dînâr: Çeyrek lira değerinde olan bir çeşit kıymetli para, kullanılan altın liradır. Dîvân edebiyatında dînâr, nakd, sikke, darb ve ayar kelimeleri tenâsüp içinde anılır. Eldeki hazır para olan nakd 'âşığın cânı, sevgilinin ise eziyetidir. Dînâr 'âşığın yüzü ve gözü, darb ise gamıdır. Dînâr, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, gümüş gözyaşı ve sararmış yüz ile sevgiliden yüz bulmayı umduğunu fakat kişinin değerini gözyaşı ve sararmış yüzün değil; gümüş ve altın paranın artırdığını söylemiştir. Beyitte gümüş ile gözyaşı, sararmış yüz ile altın tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Sîm-i eşk ü çihre-i zerd-ile yüz bulsam n'ola
Kadrin arturan kişinüŋ dirhem ü **dînâr**dur G 40/3

1.3.2.2.3. Dirhem

Dirhem: Okkanın dört yüzde biri, gümüş para demektir. Dirhem, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte 'aşk ile istek hazînesine kavuştuğunu söyleyen şâir, "Dünyânın bütün dirhem ve dinarları tüccarların olsun." demiştir.

Devlet-i 'ışk-ıla biz genc-i murâda ėrdük
Dehrüŋ ėy hvâce kamu **dirhem** ü dînârı saŋa G 3/2

1.3.2.3. Servet ifade eden maddi unsurlar

1.3.2.3.1. Genc

Genc: Hazîne, define demektir. Dîvân şiirinde sevgili ile ilgili birçok güzellik unsuru hazîneye benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliği bir hazînedir. Çünkü o hazînenin içinde la‘l (dudak), pîrûze (hat), inci (diş), yâkût (ağız) gibi kıymetli mücevherler vardır. Sevgilinin ‘aşkı ve vuslâtı, ‘âşık için hazîne değerindedir. Genc, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliye kavuşmayı, genc yani hazîne olarak tasvir etmiştir. Perî yanaklı her güzele meyl etmemek gerektiğini söyleyen Vusûlî, güzellerin insanın aklını alabileceğini dile getirmiştir.

Meyl ėtme **genc**-i vaslına her bir perî-ruhuŋ
‘Aklın alup ol âdemüŋ ėy dil harâb ėder G 64/4

1.3.2.3.2. Metâ‘

Metâ‘: Satılacak mal, eşya, sermaye, elde bulunan varlıktır. Dîvân şiirinde ‘âşığın tek metâ‘ı aklı ve cânıdır. ‘Âşık bu sermayesini sevgilinin uğrunda harcamaya hazırdır. ‘Âşık, aklını ve cânını vererek sevgilinin ‘aşkını satın almak ister. Cân, nakd olunca dermân, metâ‘; gönül, müşteri, göz ise dellâl olur. Sevgilinin vuslâtı ise ‘âşığın en büyük metâ‘ıdır. Metâ‘, Vusûlî Dîvânı’nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte cân, nakd; metâ‘ ise vuslât ile ilgi kurularak ele alınmıştır.

Alup cân nakdini vaslı **metâ‘**ın va‘de ėtmişken
Nedür yine Vusûlî ol peşîmân olmağa bâ‘is G 15/5

Aşağıdaki beyitte metâ‘, vuslât, cân, nakd unsurları tenâsüp içinde kullanılmıştır. Şâir vuslâtı, metâ‘; cânı ise nakd olarak düşünmüştür.

Metâ‘-ı vasluŋa kıymet begüm arayı arayı
Bulımadum gezüp cân nakdi ile cümle dünyâyı G 187/1

1.3.3. Tabiat kültürü

1.3.3.1. Kozmik dünyâ

1.3.3.1.1. Âfitâb, güneş, hûrşîd, mihr

Âfitâb: Güneş demektir. Dîvân şiirinde daha çok ışığı, parlaklığı, ısısı yönüyle anılır. Bazen güneş sevgiliye bazen de sevgili güneşe teşbih edilir. Âfitâb, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde sevgilinin kendisi ve bazı güzellik unsurları güneşe benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı buluta, yanakları güneşe teşbih edilmiştir.

Zülfüŋ ėy meh sehâba dönmişdür
Ruhlaruŋ **âfitâb**a dönmişdür G 56/1

Güneş: Gezegenlere ve yer yuvarlağına ışık ve ısıveren büyük gök cismi, bu gök cisminin yaydığı ışık ve ısı demektir. Dîvân şiirinde hem benzeyen hem de benzetilen durumundadır. Sevgili ve güneş birbirine benzetilir. Güneş, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili 'âşığın kararan dünyâsını aydınlatan bir güneş gibidir. Aşağıdaki beyitte sevgili, 'âşığın gönlünden güneş gibi doğmuştur.

Vusûlî kara günlü kalmış-iken şâm-ı hicrânda
Göŋülden toğduŋ ėy mihr[üm] **güneş** gibi çıka geldüŋ G 119/5

Hûrşîd: Güneş demektir. Dîvân şiirinde sevgili, açık istiâre yoluyla hûrşîd olarak anılır. Hûrşîd, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi aya benzetmiştir. Vusûlî'ye göre, güneşin bulutu örtü yapmasının sebebi, sevgilinin güzelliğine bakamayıp utanmasıdır.

Hurşîd ebri sanma ki ėy meh nikâb ėder
Bakmağa hüsnüŋe yüzi döymez hicâb ėder G 64/1

Mihr: Güneş, sevgi demektir. Mihr, edebiyatımızda daha çok güneş anlamında kullanılır. Kelimenin sevgi anlamında kullanımına daha az rastlanır. Mihr, Vusûlî Dîvânı'nda 25 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin yanağı ve ayva tüyleri güneşe teşbih edilmiştir.

Sevdâ-yı hatt-ı 'ârız u **mihr**-i ruhuŋ komam
Mâh olsa sîm micmer ü **mihr** olsa zer çerâğ G 5/3

Aşağıdaki beyitte mihr, sevgi anlamında kullanılmıştır.

Aŋladum bildüm anı kim mihnet ü âlâm imiş

‘Âlem içre aŋılan **mihr** ü mahabbet ėy göŋül G 122/3

1.3.3.1.2. ‘Âlem, cihân, dünyâ, dehr

‘Âlem: Dünyâ, cihân, insanlar, halk demektir. Mecâzen eğlence manasındadır. Dîvân edebiyatında ‘âlem, dînî ve tasavvufî telakkîler içinde ele alınır. Kelime mecâz-ı mürsel yoluyla insanlar yerine de sık sık kullanılır. ‘Âlem, Vusûlî Dîvânı’nda 37 yerde ‘âlem, iki yerde ‘âlem-tâb şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kelime, ‘âlem-i tecrîd terkibleriyle kullanılmıştır. Tasavvufî bir anlayış sergileyen şâir, kendisini dünyâ nimetlerinden uzak tuttuğunu, ‘âlem-i tecrîdin kendisine yeterli tokluğu verdiğini iddia etmiştir.

Ölse ėtmezdi Vusûlî dehr-i dûna ser-fürû
Şöyle istiğnâ vėrüpdür **‘âlem**-i tecrîd aŋa G 1/5

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı geceye, sevgili ise dünyâyı aydınlatan güneşe benzetilmiştir.

Şeb-i zülfüŋ ruhuŋa ėtme nikâb
Gider ėy âfitâb-ı **‘âlem**-tâb G 9/1

Aşağıdaki beyitte kendisini bülbüle benzeten şâir, ‘âlemi bahçe olarak tasavvur etmiştir.

Nėçe bir bir yüzi gül şavkına mânend-i hezâr
Bâğ-ı **‘âlem**de Vusûlî ola destân nėçe bir G 59/5

Cihân: Dünyâ, âlem demektir. Cihân, Vusûlî Dîvânı’nda 37 yerde kullanılmıştır.

‘Âşık için sevgilinin olmadığı yer cennet dahi olsa cehennem gibidir. Aşağıdaki beyitte gönül kuşa, dünyâ bahçeye benzetilmiştir. Şâir, gönül kuşunun dünyâ bahçesinde sevgilisiz yuva yapmayacağını dile getirmiştir.

Göŋül murgı **cihân** bâğında dutmaz âşiyân sensiz
Karâr ėtmez eger uçmağ ola aŋa mekân sensiz G 72/1

Aşağıdaki beyitte şâir, bu dünyada gönlünü eğlendirenin sevgilinin saçı olduğunu söylemiştir.

Cihânda göŋlümüzi egleyen zencîr-i zülfüŋdür
Ta‘alluk bendi ile bizi kayd-ı hânümân tutmaz G 79/2

Dünyâ: İçinde yaşadığımız ‘âlem, küre demektir. Dünyâ, Vusûlî Dîvânı’nda 21 yerde dünyâ, sekiz yerde dünye şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, er olanın dünyâya aldanmaması gerektiğini söylemiştir.

Zâl-i dehrüŋ vėrme nakd-i dil metâ‘-ı mihrine
Ėy Vusûlî aldanur mı er olan **dünyâ** nedür G 41/5

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâ kelimesini herkes anlamında kullanılmıştır. Vusûlî, sevgilinin saçı ve kâkülünün başbaşa verip herkesi perîşân ettiğini söylemiştir.

Ser-cümle kıldı **dünye**yi dîvâne kâkülüŋ
Yan başı geldi zülf-i perîşân[a] kâkülüŋ G 110/1

Dehr: Dünyâ, âlem, zaman, devir demektir. Dehr, Vusûlî Dîvânı’nda dehr şekliyle beraber, dehr-i dûn, zâl-i dehr, mezra‘-ı dehr, ‘arûs-ı dehr, devlet-i dehr, bâğ-ı dehr, dehr-i fânî, gülşen-i dehr terkibleriyle toplam 18 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki birinci beyitte dünyâyı alçak ve kahpe olarak nitelendiren şâir, ikinci beyitte ise dünyâyı Allâh’ın temâşâ edileceği bir ayna olarak tasvir etmiştir.

Seni bu pîrezen **dehr** ağız açup yutmak isterken
Sen aŋa dil vėrüp bir dil-ber-i gonca-dehen sanduŋ G 115/3
Dehr bir âyînedür Hakkı temâşâ ėtmege
Her kimüŋ kim dîde-i ‘ibret-nümâ[sı] var-ısa G 164/2

1.3.3.1.3. Âsumân, çarh, eflâk, fezâ, gerdûn, gök

Âsumân: Gökyüzü, semâ demektir. Dîvân edebiyatında âsumân kelimesi felek yerine veya onunla olan ilişkisi yönüyle çok anılır. İçinde güneş (sevgili) olması dolayısıyla sevgilinin eşiği âsumân sayılır. Çünkü güneş o eşiğe gelip dilencilik yapmaktadır. Âsumân, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili aya, ‘âşık toprağa benzetilmiştir. Sevgilinin eşiğindeki cefâ oklarından ‘âşığın razı olduğunu söyleyen şâir, göğün yağdırdığı her şeyi toprağın kabul ettiğini dile getirmiştir.

Ėşigüŋde râzîyam tîr-i cefâŋı ur baŋa
Yėr götürür her ne kim yağdursa ėy meh **âsumân** G 137/4

Çarh: Çark, felek, gök, ok yayı, dönen demektir. Çarh, Vusûlî Dîvânı’nda 11 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte çarh, gökyüzü, felek anlamında kullanılmıştır. Vusûlî, âh okunun hedefine varacağını, çarhın buna engel olamayacağını dile getirmiştir.

Tîr-i âha **çarh** ėy kaşı kemân hâyil degül
Ėrişür ser-menzile kevn ü mekân hâyil degül G 123/1

Aşağıdaki beyitte çarh ormana, güneş ise arslana teşbih edilmiştir.

Ėy Vusûlî taŋ-mı tağılsa gazâlân-ı nücûm
Bîşezâr-ı **çarh**dan çıkdukça şîrâne güneş G 82/5

Eflâk: Felek kelimesinin çoğuludur. Semâlar, felekler, gökler, küreler, zamanlar, bahtlar, tâlihler, kaderler demektir. Eflâk, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

'Âşık sevgilinin sokağının tozu, toprağı, köpeği olmayı kendisi için yüksek bir makam olarak görür. Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin sokağında başının toprak olduğunu fakat böylelikle değerinin göklere çıktığını söylemiştir.

Ser-i kûyuŋda hâk oldı ser-i bî-devletüm cânâ
Ėrişdi kadrüm **eflâk**e yüceldi rif'atüm cânâ G 7/1

Fezâ: Ucu bucağı bulunmayan boşluk, dünyânın sonsuz olan genişliği, geniş ova, geniş saha, yer, alan, uzay demektir. Fezâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte akıl, doğan kuşuna; 'aşk ise fezâya benzetilmiştir. Akıl kuşunun kanadının kırıldığını söyleyen şâir, onun 'aşk fezâsında uçamayacağını belirtmiştir.

Nėce pervâz eylesün varsun **fezâ**-yı 'ışkda
Ėy hümâ şeh-bâz-ı 'akluŋ perr ü bâli kalmadı G 188/3

Gerdûn: Dönen, devreden, felek, dünyâ, semâ demektir. Gerdûn, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, zâlim feleğin kendisini tatlı cânından usandırdığını dile getirmiştir.

Osandurdı meded bu zâl-i **gerdûn** tatlu cânumdan
Beni gâyet acıtmışdur al andan dâdumı yâ Rab G 12/2

Gök: İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, fezâ, yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, semâ, gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi demektir. Gök, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, 'âşıkların iki cihânda da yerinin olmadığını belirtmiş, 'âşıkları yerde ve gökte yuvası olmayan Hümâ kuşuna benzetmiştir.

Biz ol 'âşıklaruz kim iki 'âlemde mekân tutmaz
Hümây-ı lâ-mekânuz yėrde **gök**de âşiyân tutmaz G 79/1

1.3.3.1.4. Ay, bedr, hâle, hilâl, kamer, mâh

Ay: Bir ışık kaynağıdır. Işığı ise, güneş gibi âteş değil nûrdur. Gecelerin güzelliği ay ile kaîmdir. Ay, nûruyla güzeldir ve geceye güzellik verir. Sevgili, nûrlu yüzüyle ay olarak düşünülür. Ay, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili güzelliği yönüyle aya teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yüzünün ışığının ayın ışığından fazla olduğunu söylemiştir.

Mehden ziyâde olduğı envâr-ı tal'atuŋ
Ay âfitâb-ı hüsn katı âşikâredür G 58/3

Bedr: Ayın on dördüncü gecesi, dolunay demektir. Bedir, ayın en dolgun ve parlak halidir. Edebiyatta güzellik sembolüdür. Sevgilinin güzelliği bedre benzetilir. Tasavvufta ise vahdeti yani Allâh'ın birliğini temsil eder. Bedr, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili benzersiz bir güneş, parlak yüzlü bir dolunay, ok kirpikli, fettân bakışlı olarak tasvir edilmiştir.

Bir âfitâb-ı bî-nazîr bir tal'atı **bedr**-i münîr
Bir kaşı ya kirpügi tîr bir gamzesi fettân arar G 29/2

Hâle: Ay ve Güneş'in etrafında görülen parlak dâire, Ay ağılı demektir. Hâle, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, Ay'ın boynundakinin hâle değil, 'aşk gerdanlığı olduğunu söyleyen şâir, Ay'ın Güneş'in kalenderi olduğunu belirtmiştir.

Boynında sanma **hâle** anuŋ tavk-ı 'ışkıdur
Mâh oldı ėy Vusûlî o mihrüŋ kalenderi G 186/5

Hilâl: Yeni ay demektir. Bayramda görülen hilâle, hilâl-i ıyd, ramazanda görülene de hilâl-i rûze veya hilâl-i savm denilir. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde hilâl, bir yerde hilâl-ebrû şeklinde kullanılmıştır.

Sevgilinin kaşları, şekil olarak hilâle benzetilir. Aşağıdaki beyitte, hilâlin sevgilinin kaşına öykündüğü iddia edilmiştir.

Ger **hilâl** öykünse kaşuŋa tamâm eksü[k]lüdür
Günyüzüŋe mâh teşbîh ėtse kendin kem degül G 126/2

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde sıkça karşılaşıldığı gibi sevgili güneşe, sevgilinin kaşı ise hilâle teşbih edilmiştir.

Öykünürse sen **hilâl**-ebrûya mâh eksüklüdür
Âfitâbum hüsnüŋüŋ bir zerrece noksânı yok G 102/4

Kamer: Ay demektir. Sevgili güzellik yönüyle kamere teşbih edilir. Kamer, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgili ay yüzlü olarak tasvir edilmiştir.

Bir **kamer**-çihreye göŋül vėrsek
Şehrî olmasa mihribân olsa G 172/4

Mâh: Ay, kamer, senenin on ikide bir kısmı demektir. Mâh, Vusûlî Dîvânı'nda 18 yerde mâh, 17 yerde meh, iki yerde mâh-ru, bir yerde mâh-rûy, bir yerde mâh-tâb, iki yerde meh-likâ, bir yerde meh-pâre ve bir yerde meh-rû şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzü, mâha yani aya benzetilmiştir.

Mihr-i ruhuŋla kâmetüm olmış-ıdı hilâl
Ėy yüzi **mâh** bedr-i tamâm olmadın henûz G 69/4

Aşağıdaki beyitlerde, mâh-rû, mâh-rûy, meh-rû terkibleriyle sevgili kastedilmiş, sevgili ay yüzlü olarak tasvir edilmiştir.

Satup yürüme 'âşıkı çün müşterî-durur
Bâzâr-ı hüsnüŋe vėren ėy **mâh**-rû revâc G 18/4
Gören sen çâr-ebrû **mâh**-rûyuŋ la'l-i nâbın dėr
Sanasın la'lden bir hâtem olmışdur iki kaşlu G 144/2
Bulurlar yėrde vü gökde seni elbette ėy **meh**-rû
Gözümüŋ yaşı ayru gitdi âh-ı pür-şerâr ayru G 145/3

Şâir aşağıdaki beyitte, mâh-tâb terkibi ile sevgiliye seslenmiştir.

Hâk-i pâyuŋa yüzin çün sürmedi ėy **mâh**-tâb

Kendüsin yėrden yėre ursa ‘aceb-mi âfitâb G 8/1

Sevgili aşağıdaki beyitte, açık istiâre yoluyla meh yani ay olarak anılmıştır.

Ol **meh**üŋ hüsnini gördi yüz sürüp ayağına

Dėdi el arkası yėrde pençe-i hurşîd aŋa G 1/4

Aşağıdaki beyitte sevgili, meh-likâ yani ay yüzlü olarak anılmıştır.

Ben şehîd-i tîğ-ı ‘ışkı hâk olduğın görüp

Nûr gibi nâzil oldı üstüme ol **meh**-likâ G 5/2

Aşağıdaki beyitte sevgili, ay parçası olarak nitelendirilmiştir.

Ėy Vusûlî umma andan zerrece mihr ü vefâ

Bilmiş ol hercâyîdür gün gibi ol **meh**-pâremüz G 70/5

1.3.3.1.5. Genel olarak yıldız ve bazı özel yıldızlar

1.3.3.1.5.1. Encüm (Nücûm), sitâre, yıldız

Encüm (Nücûm): Yıldızlar demektir**.** Dîvân şiirinde sitâre, ahter, kevkeb, necm gibi anlamdaşlarıyla karşımıza çıkan yıldız, daha çok parlaklığı ile ele alınır. Yıldızlar ile gözyaşı, çiğ tanesi, çiçek, çakıl vs. arasında benzetmeler yapılır. Özellikle çokluk, yuvarlaklık, parlaklık gibi ilişkiler üzerine kurulan bu benzetmelerden en çok kullanılanı, yıldızın parlaklığıdır. ‘Âşık, güneş yüzlü sevgilisi için yıldızlar kadar gözyaşı döker. Nasıl ki Güneş görünür görünmez yıldızlar kaybolursa ‘âşık da sevgilisini görünce ağlamaya son verir. Kelime, Vusûlî Dîvânı’nda, üç yerde encüm, bir yerde encüm-sipâh, bir yerde nücûm şeklinde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte gözyaşlarını yıldızlara benzetmiş ve Ülker yıldız kümesi ile kıyaslamıştır.

Süreyyâ **encüm**-i eşke ber-â-ber olımaz hergiz

Bilürem ėy kamer-tal‘at ki zîrâ göz terâzûdur G 51/2

Şâir aşağıdaki beyitte gözyaşlarını ‘askerlere benzetirken ‘askerleri ise çokluk yönüyle yıldızlarla ilişkilendirmiştir.

Livâ’-i âhı çekdük ‘asker-i eşküŋ hisâbı yok

Bugün mülk-i melâmetde şeh-i **encüm**-sipâhuz biz G 67/4

Vusûlî aşağıdaki beyitte, ceylanları yıldızlara teşbih etmiştir.

Ėy Vusûlî taŋ-mı tağılsa gazâlân-ı **nücûm**

Bîşezâr-ı çarhdan çıkdukça şîrâne güneş G 82/5

Sitâre: Astronomide yıldız, ahter, kevkeb, necm, talih, kader, baht demektir. Sitâre, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sitâre, talihsizlik (bahtsızlık) bildiren bir yıldız olarak anılmıştır.

Gözüm yaşına rahm ėde sandum o meh görüp
Lâkin cefâsın ėtdi ziyâde **sitâre**dür G 58/2

Yıldız: Güneş ve Ay dışında gökyüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biridir. Yıldız, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte 'âşığın bahtsızlığını (talihsizliğini) anlatmak için "yıldızı düşkün" deyimini kullanmıştır.

Yėri düşerse vefâ eyle Vusûlî bendeŋe
Yıldızı düşkün garîbüŋdür senüŋ ėy meh-likâ G 5/5

1.3.3.1.5.2. Keyvân

Keyvân: Zühal, Satürn gezegeni demektir. "Satürn gezegeni, bir diğer adıyla nahs-ı ekber (en büyük uğursuzluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar ahmak, cahil, pinti, asık suratlı, vesveseli, yalancı gibi kötü huylu olurlar. Mitolojiye göre gök ile yerin oğlu olarak bilinir. Zaman tanrısı olup ekip biçmeyi korur. Rengi, siyâha bakan boz yeşildir. Onun hâkim olduğu yılda soğuklar artar. Âdem, Zühal devrinde yaratılmıştır. Zaten Zühal ile Âdem kelimeleri ebced hesabına göre aynı rakamı (45) verir. Yedinci felek onun emrindedir. Çarşamba gecesi ve cumartesi gündüzü Zühal'in tesirinde bulunur. Eski coğrafyaya göre de yedinci iklime hâkimdir. Bu iklim kuşağında siyâh renkli insanlar (Hintliler) yaşar. Çünkü siyâh renk Zühal'indir. Bu yıldıza Keyvân denildiği de olur. Feleğin hazînedârı olarak bilinir. Yeyüzüne en uzak seyyâredir" (Pala, 2004: 268-494). Keyvân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, güzellik güneşi olarak vasıflandırılan sevgiliye seslenilmiştir. Şâire göre Güneş'in başı, sevgilinin ayağına yüzünü sürdüğü için Keyvân'ın çatısına erişmiştir.

Hâk-i pâyuŋa yüzin sürmekle ėy mihr-i cemâl
Ėrgürüpdür başını eyvân-ı **Keyvân**a güneş G 82/4

1.3.3.1.5.3. Pervîn, Süreyyâ

Pervîn: Ülker yıldızı, Peren, Süreyyâ demektir. Sevgilinin benlerine benzetilir. Sevgilinin yüzü ay, benleri Pervîn olarak düşünülür. 'Âşığın gözyaşları da Pervîn'e benzetilir. Şâir sevgilisinin âsumân olan eşiğini gözyaşı pervînleriyle süsler. Pervîn, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte yıldızların mumlarla felek meclisini süslediğini, Ülker yıldızının sevgilinin 'aşkına bir deste mum yaktığını tahayyül etmiştir.

Düzdi encüm bezm-i çarhı zeyn ėdüp peyveste şem'
Yakdı **pervîn** anda ėy meh şevkünẹ bir dest[e] şem' G 94/1

Süreyyâ: Ülker ve Pervîn diye de bilinir. Kuzey yarım kürede bulunan, toplam yedi yıldızdan oluşan bir yıldız kümesidir. Bu yıldız kümesi, ikişer ikişer olup karşılıklı durur ve ayın geçtiği yerlere yakın görünür. Kasidelerde, övülen kişinin nitelikleri Süreyyâ ile kıyaslanır ve çoğu kez övülen kişi Süreyyâ'dan üstün tutulur. Süreyyâ, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gözyaşı, yıldıza teşbih edilmiş; Ülker yıldızının gözyaşı yıldızlarına denk olamayacağı iddia edilmiştir.

Süreyyâ encüm-i eşke ber-â-ber olımaz hergiz
Bilürem ėy kamer-tal'at ki zîrâ göz terâzûdur G 51/2

1.3.3.1.6. Gökyüzü ile ilgili diğer maddi kavramlar

1.3.3.1.6.1. Berk

Berk: Şimşek demektir. Dîvân edebiyatında daha çok çıkardığı ışık ve hızı dolayısıyla ele alınır. Işığı yönünden güzellik, yüz ve yanak ile hızı yönünden âh, kader ve kaza ile birlikte kullanılır. Şimşek, âteşi ve yakıcı olma özelliğiyle bir kılıç darbesini hatırlatır. Berk, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin şevk dolu göğsünden şimşek çaktığını ifade etmiştir.

Berk urur nûr-ı mahabbet sîne-i pür-şevkden
Pertev-i 'ışkunẹa bu kandîl-i cân hâyil degül G 123/4

1.3.3.1.6.2. Envâr, ışık, pertev

Envâr: Ziyâlar, aydınlıklar, ışıklar, parlaklıklar demektir. Envâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde gönül, 'âşığın hazînesidir. Aşağıdaki beyitte gönül, sır saklanan yer; göz, nûrların doğuş yeri olarak nitelendirilmiştir.

Dil hatuŋ fikriyle cânâ mahzenü'l-esrârdur
'Aks-i ruhsâruŋla dîde matla'u'l-**envâr**dur G 40/1

Işık: Cisimleri görmeyi, renkleri ayırt etmeyi sağlayan fiziksel enerji, ziyâ, nûr, demektir. Işık, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, ışık dervişlerinin abâya bürünmesine telmihte bulunulmuştur.

Çıkardup câme-i fâhirlerini
Işıklar gibi girmişdür pelâsa K 2/2

Pertev: Işık, parlaklık, yalım demektir. Pertev, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Yed-i beyzâ ve nâr-ı Mûsâ'ya telmihte bulunan şâir, Hz. Mûsâ'nın âteşinin Mevlâ'nın nûrunun ışığı olduğunu söylemiştir.

Elde iken aŋla esrâr-ı Yed-i beyzâyı gel
Nâr-ı Mûsâ **pertev**-i envâr-ı Mevlâ bundadur G 45/4

1.3.3.1.6.3. Kavs-ı kuzah

Kavs-ı kuzah: Gökkuşağı, düşmekte olan yağmur damlacıklarında güneş ışınlarının kırılıp yansımasıyla gökyüzünde oluşan yedi renkli, kemer biçimindeki görüntü, alkım, ebekuşağı, ebemkuşağı, eleğimsağma, yağmur kuşağı demektir. Kavs-ı kuzah, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte felek, ata; dünyâ, tarlaya teşbih edilmiştir.

Dilâ **kavs-ı kuzah** tek tevsen-i gerdûna baş koşmam
N'ėdeyin mezra'-ı dehri ne çiftüm ne orağumdur G 48/4

1.3.3.1.6.4. Ra‘d

Ra‘d: Gök gürlemesi demektir. Gök gürlemesi, şimşek çaktıktan veya yıldırım düştükten önce veya sonra havada duyulan gürültüdür. Ra‘d, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte gözyaşlarını, buluta; ‘âşığın âhını ise gök gürültüsüne benzetmiştir.

Gözüm yaşına ebr öykündügi’çün **ra‘d**vâr âhum
Yüzine silleler basdı karası çok zamân gitmez G 75/2

1.3.3.1.6.5. Sehâb

Sehâb: Bulut, karanlıktır. Sehâb, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgilinin saçını, sehâb (bulut, karanlık); yanaklarını âfitâb (güneş) olarak tasvir etmiştir.

Zülfüŋ ėy meh **sehâb**a dönmişdür
Ruhlaruŋ âfitâba dönmişdür G 56/1

1.3.3.2. Zamân ve zamânla ilgili kavramlar

1.3.3.2.1. Çağ, devrân

Çağ: Vakit, hayatın çocukluk ve gençlik gibi türlü dönemlerinden her biri, yaş, kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası, dönem, devir, tarihin ayrıldığı dört büyük dönemden her biri, kurun demektir. Çağ, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgiliyi goncaya benzeten şâir, sevgilinin zamanını dikenler içerisinde geçirmesine rağmen çok güzel olduğunu vurgulamıştır.

Pür-letâfetdür dahı gerçi-kim ol gonca-dehen
Hârlar bezminde gül gibi geçürmiş **çağ**ını G 184/3

Devrân: Dünyâ, felek, zaman, talih, kader, devir demektir. Dîvân edebiyatında devr, bezmde içki kadehinin ortada dönüşünü de anlatır. Sâkî, ilk kadehi meclisin pîrine sunar ve kadeh, elden ele devretmeye başlar. Herkes bir yudum alıp yanındakine uzatır.

Bazen kadehi sâkî kendisi de ortada devrettirir. Bu durumda sol eline içki testisini alıp sağ elindeki kadehi doldurarak tek tek herkese sunar. Buna "devr-i meclis" denir. Devrân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte devrânın 'âşığa eziyet ettiğinden yakınan şâir, 'aşk âteşiyle ciğerinin kebâba döndüğünü ifade etmiştir.

Nėçe bir âteş-i 'ışkuŋla kebâb ola ciğer
Döne döne baŋa cevr eyleye **devrân** nėçe bir G 59/4

1.3.3.2.2. Mevsim ve mevsimler

1.3.3.2.2.1. Mevsim

Mevsim: Yılın güneşten ısı, ışık alma süresi ve dolayısıyla iklim şartları bakımından farklılık gösteren dört bölümden her biri, sezon demektir. Mevsim, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte eğlence mevsimi, sâkî, mey sözcükleri tenâsüp içerisinde kullanılmıştır.

Geldi ėrişdi **mevsim**-i 'ayş u safâ yine
Geçmek olur mı sâkî mey-i hoş-güvârdan G 136/3

1.3.3.2.2.1.1. Bahâr

Bahâr: 22 Mart ile 21 Haziran arasındaki mevsimdir. Dîvân edebiyatında en çok üzerinde durulan mevsim bahârdır. Başta gül, lâle, sünbül, menekşe olmak üzere çiçeklerin en gözde oldukları zamanın bahâr oluşu ve bu çiçeklerin sevgiliden birer iz bulundurmaları, bağ ve bahçenin bahâr mevsiminde güzelleşmesi, akarsuların bahârda daha coşkun akması vs. yönlerden, bahâr mevsimi diğer mevsimlerden üstün tutulur. Bahâr mevsimi, bütün bir kış evlerinde bunalmış olan insanların kırlara koşup bezm ve eğlenceler düzenledikleri bir mevsimdir. Bu mevsimde gezinti yapılır, mesîrelere gidilir. Bu mevsimde her şey taptazedir. Bahâr ile hazân genellikle bir tezat için yan yana getirilir. Şiir geleneğimizde hazândan kaçınma ve bahâra karşı bir özlem vardır. Bahâr, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâyı gül bahçesine benzeten şâir, bu gül bahçesinin bahârından güzün hiç gitmediğini ifade etmiştir.

Cihânuŋ şâdlığından degüldür gussası eksük
Vusûlî bu gülistânuŋ **bahâr**ından hazân gitmez G 75/5

Vusûlî aşağıdaki beyitte, bahârın gelmesini ve dünyâ bahçesini laleliğe çevirmesini dilemiştir.

Bahâr ėrse yine sahrâ-yı ‘âlem lâlezâr olsa
Dil-i dîvânemüŋ dağ-ı nihânı âşikâr olsa G 149/1

1.3.3.2.2.1.2. Hazân

Hazân: Sonbahar, güz mevsimidir. Dîvân debiyatında bahârın zıddı olarak ele alınmış olmasına rağmen kesinlikle bahârın geniş kullanımına erişememiştir. Çünkü sonbahar, ölülük, ihtiyarlık, bitkinlik, yaşlılık timsâlidir. Hazân, saçına kır düşmüş insan gibidir. Bu mevsimde goncanın içi karla dolar. Rüzgâr o tatlı esişini terk eder, ağaçlar da yapraklarını döker. Yapraklar altın rengine bürünür. Bu renk aynı zamanda ‘âşığın hasta yüzünün rengidir. Sonbaharda bezm dağılmış, bir sessizlik ve uyku hâli gelmiştir. ‘Âşığın ayva tüyleri de hazânı andırır. Hazân, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, bahâr ve hazân mevsimlerini tezat anlamlar içinde kullanmıştır. Dünyâyı gül bahçesine benzeten şâir, bu gül bahçesinin bahârından hazânın hiç gitmemesinden yakınmıştır.

Cihânuŋ şâdlığından degüldür gussası eksük
Vusûlî bu gülistânuŋ bahârından **hazân** gitmez G 75/5

1.3.3.2.2.1.3. Zemistân

Zemistân: Kış mevsimidir. Kış mevsiminin en belirgin özelliği soğukluğudur. Bu mevsim, çeşitli sıkıntı ve belâları beraberinde getirir. Kış hükmettiği zaman, bulutlar donduğu için gökten yağmur damlası düşmez. Her yer buzlanır. Şâir bu hali, kışın devletini buz üstüne kurması olarak değerlendirir. Bu durum, Nevruz ile birlikte sona erer. Zemistân, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde kış mevsimi, bahâr ve hazân mevsimleri kadar yer almaz. Aşağıdaki beyitte şâir, Tuna kıyısında servi boylu sevgililerle dolaşan herkesin kış mevsiminde bahârı yaşıyor gibi mutlu olduğunu iddia etmiştir.

Salınurlar kenâr-ı Tuna[da] serv-i revânlarla

Bahâr eyyâmı gibi halk handândur **zemistân**a G 158/2

1.3.3.2.3. Ay, yıl

Ay: Yılın on iki bölümünden her biridir. Ay, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağını muma benzeten şâir, bu mumun aylarca kötü ve sıradan birisinin meclisinde çıra olmasından yakınmıştır.

Aylarca meclisinde degme bir bed-gevherüŋ
Şem'-i ruhsârı anuŋ her şeb çerâğ olmak ne güç G 16/3

Yıl: Yer yuvarlağının, Güneş çevresinde tam dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman, milâdî takvime göre ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren, on iki aylık dönem, sene demektir. Yıl, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçı ile nâfeyi yani miski karşılaştırmıştır. Şâire göre, misk nice yıllar şala bürünse de sevgilinin saçına benzeyemeyecektir.

Bulmaya zülfüŋe beŋzer bu cihân içre senüŋ
Nèçe **yıl** nâfe gerek şâla bürünsün yürüsün G 140/3

1.3.3.2.4. Gün ve gün içindeki vakitler

1.3.3.2.4.1. Gün, eyyâm

Gün: Güneş, Güneş ışığı, gündüz, yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle 24 saatlik süre, içinde bulunulan zaman, sıra, çağ, devir demektir. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda gün, birgün, bugün, güneş, kara günlü (akşam), günlük (iki günlük) anlamlarına gelecek şekilde toplam 34 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde gün sözcüğü, bugün ve güneş anlamlarında kullanılmıştır.

Bir güzel gördüm bu**gün** mest-i şarâb-ı nâz olup
Câmesinüŋ bir ucı destinde bir yanın sürür G 35/4
Gün gibi ben hâküŋ üstine düşüp rahm eyledüŋ
Mihrüŋ ile sâyeveş pâ-mâlüŋ olursam n'ola G 5/3

Eyyâm: Günler, gündüzler, zaman demektir. Eyyâm, Vusûlî Dîvânı'nda yağmur ve bahâr günleri anlamında iki yerde kullanılmıştır.

Şâir şağıdaki beyitte kelimeyi, eyyâm-ı bârân yani yağmur günleri tamlamasıyla birlikte kullanmıştır

Baŋa çün girye ėtdürdüŋ birez sabr eyle öldürme
Begüm **eyyâm**-ı bârânda igen olmaz seferden haz G 92/4

Rûz: Gün, gündüz demektir. Rûz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte, kısmetin Allâh tarafından rûz-ı ezel yani ezel gününde verileceği ifade edilmiştir.

Dilâ **rûz**-ı ezel kısmet Hudâ-yı zü'l-minendendür
Bu rüsvâlık bu şeydâlık ne sendendür ne bendendür G 53/1

1.3.3.2.4.2. Erte

Erte: Bir günün veya olayın arkasından gelen zamandır. Erte, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde sabah anlamında kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin şeker dudağından ayrı düşen mumun sabaha çıkamayacağı iddia edilmiştir.

Ėrteye çıkar dėmem ben anı böyle za'f-ıla
Oldı hecr-i şehd-i la'lüŋden ziyâde hasta şem' G 94/2

1.3.3.2.4.3. Ferdâ

Ferdâ: Yarın, yarınki gün, günün ertesi, ertesi gün, öbürgün, atî, gelecek zaman, ahiret, öbür dünyâ, kıyamet demektir. Ferdâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, kavuşmanın bugün kendisine nasip olmadığını söyleyen şâir, "Yarın kime nasip olacak?" diye sormuştur.

Çün bugün vasluŋ Vusûlîye müyesser olmadı
Ol sa'âdet bilmezem kime ola **ferdâ** nasîb G 10/5

1.3.3.2.4.4. Gece

Gece: Güneş battıktan sonra ağarmaya başlayıncaya kadar geçen süre, tün, bu süre içindeki karanlık, gece vaktinde, geceleyin demektir. Gece, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, geceleyin düzenlenen eğlence meclislerinden söz etmiş; surâhî, gece, meclis, mey, sâkî kelimelerini tenâsüp içinde kullanmıştır.

Surâhî dėdiler kanlar kusarmış **gėce** meclisde
Var-ısa dürd-i mey sâkî anuŋ gönlin bulandurmış G 45/4

1.3.3.2.4.5. Seher

Seher: Tan yeri ağarmadan biraz önceki vakittir. Dîvân şiirinde sevgilinin kokusunu getiren, sevgiliden gelen bir haberci olarak kabul edilen nesîm, seher ve sabah vakti eser. Seher, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Seher, şiir geleneğimizde sevgiliden gelen haberin vakti olması yönüyle öne çıkar. Şâir aşağıdaki beyitte, 'aşk ehlinin âhının sabah vakti döne döne felek kalkanını geçtiğini dile getirmiştir.

Ehl-i 'ışkuŋ çıkup âh-ı **seher**i döne döne
Nėçe kez geçdi bu çarhî siperi döne döne G 157/1

1.3.3.2.4.6. Subh

Subh: Sabah, sabah vaktidir. Dîvân şiirinde sabah, hem bir zaman unsuru hem de bir tabiat hâli olarak ele alınır. Sabah genellikle seher olarak anılır. Subh şeklinde daha çok subh-ı sâdık, subh-ı kâzib tamlamalarını kurar. Uğurlu bir vakittir ki Allâh tarafından günlük rızıkların dağıtıldığı andır. Seherde edilen du'âlar kabul edilir. Sevgilinin yüzü sabah aydınlığı gibidir. Sevgili sabah uykudan yeni uyanmıştır ve mahmurluğu üstündedir. Bu nedenle baygın bakar. Sevgilisiyle birlikte geceleyen kişi, sabahın olmasını istemez. Subh, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Sabah, sevgiliye veya sevgiliden gelen habere kavuşma vaktidir. Şâir aşağıdaki beyitte, "Kavuşma sabahına erişmek için cân ver zira kandîl tan ağarınca söner." demiştir.

Cân vėr Vusûlî çün ėresin **subh**-ı valsına

Zîrâ ki söyünür ėrişicek seher çerâğ G 96/5

1.3.3.2.4.7. Şafak

Şafak: Güneş doğmadan önceki alacalık demektir. Dîvân şiirinde şafağın kızıllığı şarâb, kan, kanlı gözyaşı ve âteşle ilgi kurularak dile getirilir. Sevgilinin yüzü de şafağa benzetilir. Şafak, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâ, saçı beyazlamış bir ihtiyar olarak tahayyül edilmiş, bu ihtiyarın şafak kızıllığıyla başına kına yaktığı söylenmiştir.

Zâl-i dehrüŋ degül imişse ser-i mûyı sefîd
Subh-dem başına yakmazdı **şafak**dan hınnâ G 2/4

1.3.3.2.4.8. Şâm

Şâm: Akşam demektir. Vücûddaki benlere de şâm denir. Siyâh, karanlık, zulmet manalarında da kullanılır. Şâm, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte güneş ve ay ile yanağı, şâm ve zulmet ile ayva tüylerini tenâsüp içinde kullanmıştır. Vusûlî güneş, ay ve akşam daha var olmadan, gönlünün sevgilinin yanağı ve ayva tüylerinin remizlerini bildiğini iddia etmiştir.

Dil vâkıf idi haddüŋ ü hattuŋ rumûzına
Mihr-ile mâh u zulmet-i **şâm** olmadın henûz G 69/6

Aşağıdaki beyitte şâm, sevgilinin ayva tüyleriyle ilgi kurularak ele alınmıştır.

Şâm-ı hatuŋ ėrişdi ise sanma kim ola
Mihrüŋ tedennî üzre vü 'ışkuŋ zevâlde G 170/2

1.3.3.2.4.9. Şeb

Şeb: Gece demektir. Dîvân şiirinde daha çok rûz (gündüz) ile birlikte kullanılır. Sevgilinin yanakları rûz, saçları ise şeb gibidir. Gece için karanlık sıfatı kullanılır. Sevdâlar geceleyin artar. 'Âşık geceleri sevgilisini düşünüp dertlenir. Bezm ve sohbet geceleyin daha çok olur. Geceleyin mum yanar, pervâneler döner. 'Âşık geceler boyu uyku yüzü görmez. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde şeb, dört yerde şeb-ârâ, iki yerde şebistân şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı, muma benzetilmiştir. Sevgilinin her gece sıradan bir soysuzun meclisinde çıra olmasından yakınılmıştır.

Aylarca meclisinde degme bir bed-gevherüŋ
Şem‘-i ruhsârı anuŋ her **şeb** çerâğ olmak ne güç G 16/3

Aşağıdaki beyitte sevgili, geceyi süsleyen mum olarak tasvir edilmiştir.

Sînede ėy şem‘-i **şeb**-ârâ yakup bir tâze dağ
Tekye-i ‘ışkuŋda ben abdâluŋı ėtdüŋ çerâğ G 95/1

1.3.3.3. Anâsır-ı erbaa (su, toprak, hava, âteş)

1.3.3.3.1. Su ile ilgili kelime ve kavramlar

1.3.3.3.1.1. Âb

Âb: Su, mâ, zülâl demektir. Dîvân edebiyatında âb (su), birçok yönden ele alınmış, çeşitli teşbih ve mecâzlara konu olmuştur. Âbda, her şeyden önce bir hayat vericilik özelliği vardır. ‘Âşığın gözü çeşme, gözyaşı ise akan bir sudur. Âb-ı revân (akan su) tamlaması sevgilinin boyunu anımsatır. Sevgilinin gönlü taş olduğu için ‘âşık, bu taşı delmek veya yumuşatmak için devamlı akan gözyaşı suyunu kullanır. Yine gözyaşları serperek sevgilinin mahallesini sulayıp süpürür. ‘Âşık, sevgilinin Ka‘be’yi andıran eşiğine gözyaşı suyunu götürmekle sevâba girmiş olur. Âb, ekmekle birlikte kullanıldığında (âb u nân) bir cömertlik sembolü olur. Akıcılık özelliğiyle ömre teşbih edilir. Yüzünü yerden kaldıramadığı için bir tevâzû sembolüdür. ‘Âşığın ‘aşk ile yanan gönlünü söndürmek için durmadan akar. Âb, Vusûlî Dîvânı’nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin dudağı ile Kevser suyu karşılaştırılmıştır. Şâir, gönlün sevgilinin dudağını hayâl ederken vâ‘izin Kevser suyundan söz ettiğini söylemiştir.

Safâyı kesb ėderken dil hayâl-i la‘l-i dil-berden
Temâşâdur bu kim [söz] açdı vâ‘iz **âb**-ı Kevserden G 131/1

Şâir aşağıdaki beyitte, gözyaşı ve gamın kendisine yeterli olacağını dile getirmiş, su ve ekmek aramayacağını iddia etmiştir.

Bir dil-rubâ ister gezer ‘aynına gelmez bahr ü ber
Eşkiyle dağ-ı gam yėter ne **âb** arar ne nân arar G 29/4

1.3.3.3.1.2. Âb-ı hayvân (Âb-ı hayat)

Âb-ı hayvân (Âb-ı hayat): İçene ebedî hayat bağışlayan, efsânevî su, çok tatlı ve hafif su, ölmezlik suyu, damlaları sonsuz hayat bağışlayan tatlı ve lezzetli su, bengisu demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de Zülkarneyn, Hızır ve İlyâs nedeniyle bu sudan bahsedilir. (Kehf/60, 72, Saffât/123, 130, En'am/85) Dîvân şiirinde Hızır ve İskender ile telmih ve tenâsüp vasıtasıyla kullanılır. Bazen şâirin, kendi şiirini de âb-ı hayata benzettiği olur. Sevgilinin dudağında da âb-ı hayat özelliği vardır. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde âb-ı hayvân, iki yerde ise âb-ı hayat şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin kırmızı dudağı olmayınca 'âşıkların gönlünün hurrem olmadığı hatta gönlün Cem'in kadehini de dirilik suyunu da istemeyeceği ifade edilmiştir.

Câm-ı la'lüŋ olmayınca gönlümüz hurrem degül
İstemez dil **âb-ı hayvân** olsa câm-ı Cem degül G 126/1

Şâir aşağıdaki beyitte, sevgilinin dudağından dirilik suyu içen hattın başının kesilmesi durumunda dahi yaşayacağını iddia etmiştir.

Her ne deŋlü başını kesseŋ yine bulur hayat
Âb-ı hayat içdi la'lüŋden meger ėy yâr hat G 91/3

1.3.3.3.1.3. Bahr, deniz, deryâ, lücce, 'ummân

Bahr: Deniz demektir. Dîvân edebiyatında bahr, bihâr, kulzüm, ummân, yemm, muhit gibi kavramlar, deniz anlamına gelen kelimeler çok kullanılmıştır. 'Âşığın gözyaşları akıp deniz oluşturur. Tasavvufî edebiyatta deniz vahdeti, damlaları ve dalgaları kesreti simgeler. Tasavvufta Allâh bir deniz, kâinât ise bu denizin dalgaları olarak düşünülür. Bu durumda dalgalar, mâ-sivâyı temsil eder. Bahr, Vusûlî Dîvânı'nda 15 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşığın gözyaşı, çokluk yönüyle deniz ve okyanus ile ilişkilendirilir. Vusûlî aşağıdaki beyitte gözyaşlarını denize, gözlerini ise su kabarcığına benzetmiştir. Şâir, gözlerinin gözyaşı denizinde su kabarcığına döndüğünü söylemiştir.

Bahr-i eşkümde ėy Vusûlî benüm
Gözlerüm san habâba dönmişdür G 56/5

Şâir aşağıdaki beyitte, gam denizinden kadeh kayığı ile sahile çıkılacağını ifade etmiştir.

Çıkar Vusûlî keştî-i câm ile sâhile
Bahr-i gam içre kim-ki ola âşinâ-yı mey G 173/4

Deniz: Yer kabuğunun çukur bölümlerini kaplayan, birbiriyle bağlantılı, tuzlu su kütlesi, bu su kütlesinin belirli bir parçası demektir. Deniz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kadehi gemiye benzeten şâir, gemiyi denizin kulağı şeklinde tasvir etmiştir.

Keştî-i câm kim **deŋiz**üŋ bir kulağıdur
Pür çekdügüm görüp baŋa deryâ kulak çeker G 30/5

Deryâ: Deniz demektir. Deryâ, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin lutfu denize teşbih edilmiştir.

Bugün bir katre-i nâ-çîz iken devletlü sultânum
Beni **deryâ**-yı lutfuŋ eyledi ihsâna müstağrak G 98/2

Lücce: Engin su demektir. Lücce, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

'Ummân: Okyanus, büyük deniz demektir. 'Ummân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Lücce ve 'ummân Vusûlî Dîvânı'nda aynı beyitte birer yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gözlerinin ağlamaktan kana boğulduğunu söyleyen şâir, gözlerini derin okyanus suyunda boğulan iki adama benzetmiştir.

Olupdur gözlerüm ağlamağ-ıla kana müstağrak
San oldı iki merdüm **lücce**-i **'ummân**a müstağrak G 98/1

1.3.3.3.1.4. Bârân

Bârân: Yağmur demektir. Dîvân şiirinde daha çok bulut, bahâr, çiçek, çemen vs. ile sıkı bir ilişki içinde ele alınır. Bazen 'âşığın gözyaşı bir yağmur olup dökülür. Bazen de sevgilinin gamze okları yağmur gibi yağar. Nisan yağmuru istiridyede inci, yılanda zehir olur. Bârân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte yağmur ile ağlamak arasında ilişki kurmuş, yağmurlu günlerde yolculuktan tat alınamayacağını söylemiştir.

Baŋa çün girye ėtdürdüŋ birez sabr eyle öldürme

Begüm eyyâm-ı **bârân**da igen olmaz seferden haz G 92/4

1.3.3.3.1.5. Buz

Buz: Donarak katı duruma gelmiş sudur. Buz, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kıskançlık âteşe benzetilmiş, kışkançlığın cân ve gönlü buz gibi erittiği dile getirilmiştir.

Yine **buz** gibi cân u dil eridüp tâb-ı gayretden
Çü gördüm sâyevâr uymış rakîb ol mihr-i rahşâna G 158/4

1.3.3.3.1.6. Cûy-bâr, ırmak, nehr

Cûy-bâr: Çay, dere, akarsu, ırmak, ırmak kenarı demektir. Dîvân edebiyatında 'âşığın gözyaşları ile cûy arasında genellikle bir ilgi kurulur. Cûy, nehir, enhâr (nehirler) ve cedvel gibi eş anlamlarıyla da anılan cûy-bâr, bazen Kevser ve Selsebil ile birlikte kullanılır. Bu durumda sevgilinin dudağı yerine geçer. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde cûy-bâr, bir yerde cûy şeklinde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşığın sevgili uğrunda döktüğü gözyaşları, çokluk yönüyle ırmağa benzetilir. Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi serviye, gözyaşlarını ise akarsuya teşbih etmiştir.

Eger ol servi çekmezsem kinâra
Döner eşk-i revânum **cûy-bâr**a G 167/1

Irmak: Çoğunlukla denize dökülen, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımından en büyük akarsu, nehir demektir. Irmak, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte âşığın gözyaşı ırmağa, sevgilinin yüzü yasemine benzetilmiştir. Şâir yasemin yüzlü sevgilinin, 'âşığın gözyaşlarını lâle gibi kana boyadığını dile getirmiştir.

Lâleveş kana boyayup yaşumuŋ **ırmağ**ını
Ol semen-sîmâ dėdi alduŋ-mı yüzüŋ ağını G 184/1

Nehr: Akarsu, çay, ırmaktır. Nehr, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte ‘âşığın gözyaşlarını, şiir geleneğimizde olduğu gibi nehre benzetmiş, sevgilinin dikbaşlılığı yüzünden akan gözyaşlarının nehre döndüğünü ifade etmiştir.

Nėçe bir ėy Vusûlî sâ’il-i eşkümi **nehr** ėtmek
Kosa ser-keşlügi ol serv-kaddüm der-kinâr olsa G 149/5

1.3.3.3.1.7. Ebr

Ebr: Bulut demektir. Dîvân şiirinde bulut, sevgilinin ve övülen kişinin cömertliğini, lutfunu, şevkatini ve kahrını anlatır. ‘Âşığın gamı ve yaşlarla dolu olan gözü, buluta benzer. Sevgilinin saçları da bulutu andırır. Bahâr mevsiminde vermiş olduğu yağmurlarla tabiatın yeniden canlanmasına yol açan da buluttur. Bunun sonucunda her yer güzelleşir. Yağmur taneleri birer inci olunca bulut dür-feşân, dür-nisâr ve gevher-feşân olur. Bulut ‘âşığın gam ve kederini de temsil eder. Güneş, bulut ile görünmez olunca sevgilinin yüzü ‘âşığın üzüntüleri arasında kalmış olur. Ebr, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi aya benzetmiş, güneşin sevgilinin güzelliğine bakmaya utandığı için bulutu kendine örtü yaptığını söylemiştir.

Hurşîd **ebr**i sanma ki ėy meh nikâb ėder
Bakmağa hüsnüŋe yüzi döymez hicâb ėder G 64/1

1.3.3.3.1.8. Gird-âb

Gird-âb: Suların döndüğü ve çukurlaştığı yer, anafor, çevrinti, burgaç, tehlikeli yer demektir. Gird-âb, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ağlayan göz ile gird-âb arasında ilgi kuran şâir, ağlayan göze kimsenin benzeyemeyeceğini söylemiştir.

Çeşm-i giryâna Vusûlî birisi öykünimez
Eyledüm tecribe **gird-âb**ları döne döne G 157/5

1.3.3.3.1.9. Jâle

Jâle: Kırağı, çiğ, şebnem demektir. Sabahleyin ve özellikle bahâr mevsiminde bazı çiçekler üzerine düşen şebnem, birçok hayâle konu olmuştur. Jâle, göz üzerinde,

bülbülün gözyaşına benzer. Lâle üzerinde olunca inciye, gonca üzerinde ise sevgilinin dişine benzer. Nergis üzerinde göz üzerindeki yaşı andırır. Jâle, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgilinin bedenini yasemine, elbisesini lâle yaprağına, gümüş düğmelerini çiğ tanesine teşbih etmiştir.

Cismi semen libâsı anuŋ berg-i lâledür
Sîmîn dügmeler anuŋ üstinde **jâle**dür G 52/1

1.3.3.3.1.10. Katre

Katre: Damla, damlayan şey demektir. Katre, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, kendisini değersiz bir damlaya, sultân olan sevgilinin lutfunu ise sınırsız bir denize benzetmiştir.

Bugün bir **katre**-i nâ-çîz iken devletlü sultânum
Beni deryâ-yı lutfuŋ eyledi ihsâna müstağrak G 98/2

1.3.3.3.1.11. Medd ü cezr (Cezr ü med)

Medd ü cezr (Cezr ü med): Gelgit, suların kabarması ve çekilmesi demektir. Medd ü cezr, Vusûlî Dîvânı'nda cezr ü med şeklinde bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte rûzgâr kelimesi tevriyeli kullanılmış, güneş kayığa, felek ise denize benzetilmiştir. Vusûlî, zamanın (rüzgârın) güneş kayığını denize oturttuğunu, felek denizinin hilâlinde gelgitin olduğunu söylemiştir.

Karaya atdı keştî-i hurşîd[i] rûzgâr
Sanma hilâl-i bahr-i felekd'oldı **cezr ü med** G 22/3

1.3.3.3.1.12. Seyl

Seyl: Sel manasındadır. Dîvân şiirinde 'âşığın gözyaşları, sel olup sevgilinin kapısına doğru akar. Bu sel Tufân'ı andırır. Seyl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte gözyaşını, şiir geleneğimizde olduğu gibi sele benzetmiştir. Şâir gözyaşından seller, selden de ırmaklar tasavvur etmiştir.

Ayağuŋdan **seyl**-i eşküm yine ırmağ eyledüŋ
Alduŋ ėy serv-i revânum bilmezem nemden garaz G 89/3

1.3.3.3.2. Toprak ile ilgili kelime ve kavramlar

1.3.3.3.2.1. Berr, kara

Berr: Kara, toprak anlamındadır. Genellikle bahr ü ber şeklinde kullanılır. Berr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte gönül çalan sevgili için her yerin gezildiği, deniz ve yerin göze gelmediği ifade edilmiştir. Vusûlî 'âşığın sevgiliyi bulmak için her yeri gezebileceğini iddia etmiştir.

Bir dil-rubâ ister gezer 'aynına gelmez bahr ü **ber**
Eşkiyle dağ-ı gam yėter ne âb arar ne nân arar G 29/4

Kara: Yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak demektir. Kara, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir güneşi kayığa benzetmiş, rüzgârın güneş kayığını karaya oturtacağını söylemiştir.

Karaya atdı keştî-i hurşîd[i] rûzgâr
Sanma hilâl-i bahr-i felekd'oldı cezr ü med G 22/3

1.3.3.3.2.2. Gubâr, toz

Gubâr: Toz demektir. Afyon yerine de kullanılmıştır. Dîvân şiirinde bir toprak parçası olarak gubâr, sevgilinin yüceliğinin ve değerinin büyüklüğünü anlatmada kullanılır. Sevgilinin eşiğinin tozu, yolunun toprağının tozu, ayağının tozu gibi tamlamalarla, sevgilinin yüceliği vurgulanır. 'Âşık, dâima sevgilinin ayağının tozuna ve toprağına özlem duyar ve onlara çok değer verir. 'Âşık, sevgilisinin ayağının tozuna bile razıdır ama onu bile zor elde eder. Sevgilinin ayva tüyleri de gubâr olarak ele alınır. Gubâr, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Dîvân şiirinde sıkça kullanıldığı gibi gubâr-ı kûy-ı cânân yani "sevgilinin sokağının toprağı" terkibi kullanılmıştır. 'Âşığın gönlü, sevgilinin sokağının toprağına benzetilmiştir.

Gubâr-ı kûy-ı cânân olduğuŋ tuymış sabâ ėy dil
Götürüp hâkden yine mübârek-bâda gelmişdür G 38/2

Toz: Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak, çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde, toz durumunda olan demektir. Toz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, gözün kum saati gibi toprakla dolmadan, sevgilinin ayağının tozuna tekrar tekrar bakmasını istemiştir. Şâir, böylelikle sevgilinin ayağının tozuna verilen önemi ortaya koymaya çalışmıştır.

Tolmadın şîşe-i sâ'at gibi hâk-ile gözüm
Ayağuŋ **toz**ına kılsun nazarı döne döne G 157/2

1.3.3.3.2.3. Hâk, toprak, türâb

Hâk: Toprak manasındadır. Hâk, her şeyden önce anâsır-ı erbaadan bir tanesidir. Dîvân şiirinde, topraktan bazen sevgilinin övgüsü hususunda faydalanıldığı görülür. Toprağın mücevherler, hazîneler ve kıymetli şeyler barındırması ele alınır ve toprak kıymetli şeylerin gömüldüğü yer olarak düşünülür. Ölen 'âşığın toprağı etrafa âşk kokusu saçar, toz haline gelip yerine ulaşır, kâse yapılıp sevgilinin elini ve dudağını öper, üzerinde sevgi dolu otlar biter. 'Âşık sevgilisi uğruna toprak olur, sevgilinin üstüne basmasını diler, böylece değer bulacaktır. Toprak dört unsurun en aşağısındadır. Bu nedenle tevâzu simgesidir. Hâk, Vusûlî Dîvânı'nda 38 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin sokağının, eşiğinin, yolunun toprağı olmak 'âşıklık mesleğinin olmazsa olmaz bir niteliğidir. Aşağıdaki birinci beyitte, sevgilinin sokağının başında 'âşığın başının toprak olduğu ve böylece değerinin arttığı anlatılmıştır. İkinci beyitte ise sevgilinin yolunda toprak olmak, bir tarz olarak nitelendirilmiştir.

Ser-i kûyuŋda **hâk** oldı ser-i bî-devletüm cânâ
Ėrişdi kadrüm eflâke yüceldi rif'atüm cânâ G 7/1
Âsitânına varup **hâk**-i reh-i yâr olmak
Ėy Vusûlî benüm ol yol-ıla erkânumdur G 33/5

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin kapısının toprağı sıhhat döşeği olarak anılmıştır.

Pister-i sıhhat dilâ **hâk**-i der-i cânânedür
Bâliş-i râhat cihânda iç ėşigi taşıdur G 65/4

Toprak: Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümüdür. Toprak, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, 'âşığın sevgilinin ayağının toprağı olmak için cânından geçtiğini dile getirmiştir.

Ayağuŋ **toprağ**ı olmağ-içün cânumdan el yudum
Yoluŋda su gibi ėy serv-kad gör nėce pâkem ben G 134/4

Türâb: Toprak manasındadır. Türâb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin kapısı, 'âşık için Kâbe gibi kutsaldır. Vusûlî aşağıdaki beyitte şeh diye seslendiği sevgilinin kapısını, Kâbe gibi kutsal bildiğini söylemiştir. Sevgilinin kapısının toprağının bol olmasını dileyen şâir, bu topraktan yüz çevirmeyeceğini belirtmiştir.

Olsun yezîd hâk-i derüŋ Ka'be bileyin
Irmaz yüzin Vusûlî şehâ bu **türâb**dan G 127/5

1.3.3.3.2.4. Seng, taş

Seng: Taş demektir. Dîvân şiirinde taş; atma, vurma, kırma gibi eylemlerle birlikte kullanılır. Kendisi kırılmaz, parçalanmaz. Âdeta katılık, duygusuzluk, acımasızlık örneğidir. Sevgilinin gönlü, cefâsı, acı sözleri, kahrı, günlük hâdiseler, gam, rakîb ve rakîbin gönlü vs. 'âşık için birer taş niteliği gösterir. Taş kalpli olan sevgili, 'âşığa kınama taşlarının gelmesine neden olur. La'l ve yâkût gibi kıymetli taşlar da vardır. Seng, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yolunun taşı, mihenk; 'âşığın kalbi ise altın olarak düşünülmüştür. 'Âşığın temiz bir kalple sevgilinin yolunun taşına yüz süreceği söylenmiş zira altın sâf olsa da değerinin mihenkte anlaşılacağı dile getirilmiştir.

Hâlisu'l-kalb yüz ursam n'ola **seng**-i rehüŋe
Zer mehekde bilinür olsa mukarrer hâlis G 87/2

Taş: Kimyasal veya fiziksel durumu değişiklikler gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı maddedir. Taş, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî sevgilinin kapısının toprağını, sıhhat döşeği olarak nitelendirmiş, dünyâda en rahat yastığın sevgilinin eşiğinin taşı olduğunu söylemiştir. Dîvân şiirinin sınırsız hayâl dünyâsının güzel bir örneğini ortaya koyan şâir, sevgilinin kapısının toprağını rahat bir döşeğe, eşiğinin taşını da rahat bir yastığa benzetmiştir. Bu anlayışla 'âşık, ömrü boyunca sevgilinin eşiğinden ayrılmayı asla düşünmeyecektir.

Pister-i sıhhat dilâ hâk-i der-i cânânedür
Bâliş-i râhat cihânda iç èşigi **taş**ıdur G 65/4

1.3.3.3.3. Hava ile ilgili kelime ve kavramlar

1.3.3.3.3.1. Bâd, rûzgâr, sabâ, yel

Bâd: Rüzgâr, yel demektir. "Bâd-ı seher, bâd-ı sabâ, şimâl" gibi tamlamalarla ve yalnız olarak rüzgâr anlamında kullanılır. Bâd, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ağzı, goncaya teşbih edilmiştir. Nidâ sanatını kullanarak sabah meltemine seslenen şâir, "Gonca ağızlı sevgilinin amacı bize açılmaktır fakat bunu kimseye söyleme!" demiştir. Dîvân şiirinde gonca ve bâdın bu şekilde tenâsüplü kullanımlarına sık sık rastlanır.

Bize açılmak imiş kasdı o gonca-dehenüŋ
Açma ammâ bunı bir kimseye èy **bâd**-ı sabâ G 2/2

Rûzgâr: Yel, esinti, nesîm, bâd, rîh, riyâh gibi anlamları vardır. Rûzgâr, yel anlamı ile Dîvân şiirinde oldukça geniş bir kullanım bulmuştur. Öncelikle 'âşığın "âh"ı ile sıkı bir münâsebeti vardır. Sevgilinin saçlarındaki koku, rüzgârda da mevcuttur. Sabah ve seher vakitlerinde esen rûzgârda bu özellik daha belirgindir. Rûzgâr sevgilinin saçını çözer. Bazen bunu sevgiliye ve onun saçındaki kokuya duyduğu 'aşktan dolayı yapar. Rûzgârdaki misk kokusu yine sevgilinin saçından alınmadır. Dîvân şiirinde rûzgâr, bazen bir postacı, bir ulak olarak anılır. Bu durumda sevgiliden 'âşığa koku, 'âşıktan sevgiliye de özleyiş, niyâz, âh u feryâd getirip götürür. Rûzgâr devamlı esişi ile toz oluşturur. 'Âşık bu esinti ile sevgilinin ayağının tozuna kavuşur. Rûzigârın zaman, devir, dehr, vakit anlamları da vardır. Rûzgâr, Vusûlî Dîvânı'nda üçer yerde zaman ve yel anlamlarında kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte rûzgârı, zaman ve yel anlamına gelebilecek şekilde tevriyeli kullanmıştır. Rûzgâr (zaman), güneş kayığını karaya oturttu diyen Vusûlî, kelimeyi iki anlama gelecek şekilde kullanmıştır.

Karaya atdı keştî-i hurşîd[i] **rûzgâr**
Sanma hilâl-i bahr-i felekd'oldı cezr ü med G 22/3

Aşağıdaki beyitte şâir, zamanın dertleriyle yerle bir olan sevgilinin yüzünde toprak izi kaldığını dile getirmiştir.

Hâk olduğum içün elem-i **rûzgâr**la
Hat sanma gül yüzinde eser var gubârdan G 136/2

Sabâ: Doğu yönünden esen hafif ve latîf rüzgârdır. Dîvân şiirinde, sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması yönüyle kullanılır. Sabâ sevgilinin saçlarından bir iz ve koku taşır. Gülşen, bağ, bostân vs. yerleri dolaşarak oraların gelişmesine de yardımcı olur. Goncayı açıp gül eyler. Serviyi donatır, nergisin gözünü açıp lâleye kırmızılık verir. 'Âşığa sevgiliden haber getiren bir postacıdır. 'Âşık, bazen kendisini sabânın eline bırakır ve sevgilisine götürmesini ister. Sabâ, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sabâ, şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgilinin saçının kokusu ile beraber tenâsüp içinde kullanılmıştır. Sabâ, sevgilinin saçının kokusunu getiren bir nitelikte ele alınmıştır.

Yėltenürsin bûy-ı zülfi-y-çün egerçi ėy **sabâ**
Ol hevâ ile yėlenler kaldı ammâ nâ-ümîd G 24/2

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayağının toprağı olduğunu söyleyen şair, bunu sabâ yeline haber vermiştir.

Hâk-i pâyuŋ isteyüp ėtdüm **sabâ**ya minneti
Sağ esen olsun dėmiş baş üzre n'ola hidmeti G 183/1

Yel: Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, rüzgâr demektir. Yel, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, yel olmayınca dağların başındaki sisin gitmediği gibi 'âşığın inlemesi olmazsa gönüldeki yaranın başından dumanın gitmeyeceğini belirtmiştir. Şâir, yel ile 'âşığın âhı arasında ilgi kurmuştur.

Ser-i dağ-ı dilümden âh ėtmezsem duhân gitmez
Yėl olmayınca tağlar başı üstinden tuman gitmez G 75/1

1.3.3.3.3.2. Habâb

Habâb: Su üzerinde olan hava kabarcıklarıdır. ‘Âşığın gözyaşlarından oluşan denizde, bu tür kabarcıklara çok rastlanır. Bazen gözyaşının kendisi de bir habâb olarak düşünülür. Habâb, Vusûlî Dîvânı’nda yedi yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, gözyaşı denizinde gözlerinin su kabarcığına döndüğünü dile getirmiştir.

Bahr-i eşkümde ėy Vusûlî benüm
Gözlerüm san **habâb**a dönmişdür G 56/5

1.3.3.3.4. Âteş ile ilgili kelime ve kavramlar

1.3.3.3.4.1. Âteş, nâr, od, sûzân, şu‘le

Âteş: Yanıcı cisimlerin tutuşmasıyla beliren ısı ve ışık, od demektir. Dîvân şiirinde âteş, ‘âşığın içinde bulunduğu ‘aşkın ızdırabıdır. ‘Âşığın sevgiliye duyduğu özlem ve hasret de âteş şeklinde kendini gösterir ve dâima ‘âşığı yakar. Âteş, gözde tutuşur ve gönülde alevlenir. ‘Âşık, gönlündeki âteşi söndürmek için dâima gözünden su akıtır. ‘Âşığın âhı, âteşli olarak ağızdan çıkar. Âteş bazen mum ile birlikte kullanılır ve şâirin ‘aşk âteşi ile içinin yanması hâli, tıpkı için için yanan muma benzetilir. Sevgilinin yanağı ve dudağı renk dolayısıyla âteşe benzetilir. Şarâb da renk itibariyle bir “âteş-i seylâle (akıcı âteş)”dir. Âteş, lâle ile birlikte kullanılınca dağlama özelliği kendini gösterir. Kelime, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde âteş, birer yerde âteşîn ve âteşnâk şeklinde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sâkî, şarâb kadehi, yürek, su, gam, âteş, ciğer, kebâb kelimelerini tenâsüplü bir şekilde kullanmıştır. Gamı âteşe benzeten şâir, gam âteşinin ciğerini yaktığını söylemiş, ciğerini söndürmesi için sâkîden bir kadeh şarâb dilemiştir.

Ne var bir câm-ı meyle yüregüme sâkî su sepseŋ
Revâ mı **âteş**-i gamda ciğer biryân ola pişe G 153/4

Aşağıdaki beyitte, bülbülün gülü rakîb olan dikenle dost görmesi halinde kıskançlık âteşine düşüp kül olacağı belirtilmiştir.

Güli bülbül görürse hem-dem-i hâr
Âteş-i gayrete düşüp kül olur G 43/2

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin âteşten kılıcının gönlünü yaktığını, peykânının ise cânına su serptiğini söylemiştir.

Sular sepmiş Vusûlî cânuma peykânı cânânuŋ
Dil-i sûzâna tîğ-ı **âteşîn**in tâ ki yandurmış

Şâir, aşağıdaki beyitte 'aşk diyârının sultânı olduğunu ve feleklerin çadırına baş eğmeyen âteşli âhtan bir gölgeliği bulunduğunu iddia etmiştir.

Diyâr-ı 'ışka şâham hayme-i eflâke baş egmez
Vusûlî âh-ı **âteşnâk**den bir sâyebânum var G 34/5

Nâr: Âteş, od, cehennemdir. Nâr, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin derdi, 'âşığı âteş misali yakar. Aşağıdaki beyitte gam, âteşe teşbih edilmiştir.

Nâr-ı gamuŋla dutuşıcek küşte-gîr-i 'ışk
Görüp beni bu resme tüvânâ kulak çeker G 30/2

Aşağıdaki beyitte, Nâr-ı Mûsâ olayına telmihte bulunulmuştur.

Elde iken aŋla esrâr-ı Yed-i beyzâyı gel
Nâr-ı Mûsâ pertev-i envâr-ı Mevlâ bundadur G 45/4

Od: Âteş demektir. Od, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte od, ayrılıkla ilişkilendirilip kullanılmıştır.

Dûd-ı âhı göklere taŋ-mı boyansa her gėce
Hem başında **od** yanar hecr-ile hem pâ-beste şem' G 94/3

Sûzân: Yakan, yakıcı, yanan, yanıcı demektir. Sûzân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sık sık görüldüğü gibi aşağıdaki beyitte sûzân, âteş ile beraber kullanılmıştır. Şâir, sevgilinin âteşten kılıcının 'âşığın gönlünü yaktığını söylemiştir.

Sular sepmiş Vusûlî cânuma peykânı cânânuŋ
Dil-i **sûzân**a tîğ-ı âteşînin tâ ki yandurmış G 85/5

Şu'le: Alev, âteş alevidir. Şu'le, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgiliyi aya benzeten şâir, âhının alevinin güneşe kadar eriştiğini ifade etmiştir.

Şavkuŋ ile yine ėy mâh-ı cihân ögürürem

Şu‘le-i âh bugün mihr-i dırahşâna deger G 25/2

1.3.3.3.4.2. Dûd, duhân, duman

Dûd: Duman demektir. Dîvân edebiyatında ‘âşığın âhlarından bir duman çıkar ve göğe yükselip Allâh katına ulaşır. Dûd-ı âh tamlaması “ilenç ve beddûa” yerine kullanılır. Sevgilinin aydınlık yüzü üzerindeki ayva tüyleri de bir dumanı andırır. Çünkü güzelin yüzünde tüy bitmesi, istenmeyen bir durumdur. Oysa ‘âşıkların âhının dumanı orada yer edinmiştir. Dûd, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde ‘âşığın âhının âteşinden çıkan dumanlar göğe yükselir. Şâir aşağıdaki beyitte, mumun âhının dumanlarının göğe yükseldiğini dile getirmiştir.

Dûd-ı âhı göklere taŋ-mı boyansa her gėce
Hem başında od yanar hecr-ile hem pâ-beste şem‘ G 94/3

Duhân: Tütün, duman anlamındadır. Dîvân şiirinde daha çok duman anlamıyla kullanılır. Duhân, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde duman manasıyla kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçlarının kokusunu duydukça ağlayabileceğini, dumanın insanın gözünü yaşarttığını söylemiştir.

Gördügümce zülf-i miskînüŋi ağlarsam n’ola
Ėy gözüm nûrı yaşardur âdemüŋ çeşmin **duhân** G 137/2

Duman: Bir maddenin yanması ile çıkan ve içinde katı zerrelerle buğu bulunan kara veya esmer renkli gaz demektir. Duman, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde “tuman” şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte duman anlamı, Arapça “duhân” ve Türkçe “tuman” kelimeleriyle karşılanmıştır. Gönüldeki yaranın başından dumanın gitmediği ifade edilmiştir.

Ser-i dağ-ı dilümden âh ėtmezsem duhân gitmez
Yėl olmayınca tağlar başı üstinden **tuman** gitmez G 75/1

1.3.3.3.4.3. Harâret

Harâret: Sıcaklık, susuzluk, hastalıkta âteş, yanma, humma demektir. Harâret, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, Allâh'a seslenmiştir: "O merhametsiz aya (sevgiliye) muhabbet ver, beni yaktı, ona da hararet ver!"

Mahabbetden ilâhî ol meh-i nâ-mihre hâlet vėr
Beni yakdı aŋa da zerre deŋlü bir **harâret** vėr G 32/1

1.3.3.3.4.4. Kül

Kül: Yanan şeylerden arta kalan toz madde, yanmış bir yapının kalıntısı demektir. Kül, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde çokça karşımıza çıkan gül, bülbül ve diken üçlüsünü beraber kullanmıştır. Dîvân şiirinde, bülbül güle 'âşıktır, bülbülün rakîbi ise dikendir. Bülbül, gülü rakîb olan dikenle dost görürse, kıskançlık âteşine düşüp kül olur.

Güli bülbül görürse hem-dem-i hâr
Âteş-i gayrete düşüp **kül** olur G 43/2

1.3.3.4. Hayvanlar

1.3.3.4.1. Kuşlar

1.3.3.4.1.1. 'Andelîb, bülbül, hezâr

'Andelîb: Bülbül, seher kuşudur. Akdeniz ülkelerinin orman ve bahçelerinde çok rastlanır. 16 cm boyunda, serçe iriliğinde, sırtı kahverengimsi, karnı kül rengi, kuyruğu kestane renginde olan bülbül, ötücü ve göçmen bir kuştur. 'Andelîb, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân edebiyatı bülbülden ayrı düşünülemez. Bülbül, ağlayıp inleyen, durmadan sevgilinin güzelliklerini anlatan ve ona 'aşk sözleri arz eden 'âşığın sembolüdür. Bazen 'âşığın kendisi, bazen cânı, bazen de gönlü bülbül olur. Bülbül güle 'âşık olarak kabul edilir. Bu durumuyla 'âşığa benzer. Üstelik güzel sesi de 'âşığın güzel sözleri, şiirleridir. Nasıl ki bülbül gülsüz olmazsa, 'âşık da maşûksuz olamaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, sevgilinin eziyetleri de 'âşığın bağrını öyle deler. Kısaca bülbülün her özelliği 'âşıkta mevcuttur. Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Bülbülün bütün neşesi güle bağlıdır. Gülden ayrı olunca inler. Gülü görünce mest olur.

Gül, nâz; bülbül ise niyâz için yaratılmış gibidir. Bülbül bütün bu niyâzlarıyla bir destan yazmaktadır. Bu destanın içinde gözyaşı da vardır, ciğer kanı da. Bülbülün her yeri elem, acı ve cevr ü cefâ ile doludur. Tasavvufî anlayışta bülbül, Peygamber Efendimizi temsil etmektedir.

Dîvân şiirinde sevgili, gül; ‘âşık, bülbül; rakîb ise dikene teşbih edilir. Gül, diken ve bülbül üçlüsü hemen her zaman beraber kullanılır. Bülbül, güle ‘âşıktır fakat diken bu ‘aşka dâima engel olur. Aşağıdaki beyitte ‘âşığın bedeni, güle benzetilmiş ve binlerce dikenin hışmına uğradığı söylenmiştir.

Gül-i sad-bergveş cismüm ‘aceb-mi olsa ger efgâr
Hezârân zahm-ı hâra uğramış bir **‘andelîb**em ben G 128/2

Bülbül: Güzel öten bir kuştur. Edebiyatımızda sık sık anılır. Bülbül, Vusûlî Dîvânı’nda 14 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde en çok kullanılan kuş bülbüldür, denilebilir. İstiâre sanatı yoluyla ‘âşık bülbül, sevgili gül olarak anılır. Aşağıdaki beyitte bu anlayış sergilenmiştir. Vusûlî kendini bülbül olarak anmış, kendisinin sevgilinin mahallesinin gül bahçesindeki binlerce bülbülden daha iyi olduğunu iddia etmiştir.

Olsa hezâr gülşen-i kûyuŋda **bülbül**üŋ
Yegdür Vusûlî ėy lebi gonca hezârdan G 136/5

Aşağıdaki beyitte, bülbülün gülü dikenle görmesi halinde kıskançlık âteşine düşüp kül olacağı dile getirilmiştir.

Güli **bülbül** görürse hem-dem-i hâr
Âteş-i gayrete düşüp kül olur G 43/2

Hezâr: Bülbül manasındadır. Kelimenin bin anlamı da vardır. Bu nedenle şâirler kelime oyunları yaparlar. Hezâr, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde hezâr, dört yerde hezârân, bir yerde hezârâsâ şeklinde, beşer yerde ise bülbül ve bin anlamında kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte hezâr, bülbül ve bin anlamlarında kullanılmıştır. ‘Âşık, hezâr yani bülbül olarak anılmıştır.

Nedendür goncaveş göŋlüm tolu kan olmağa bâ‘is
Hezârâsâ **hezâr**ân gamla nâlân olmağa bâ‘is G 15/1

1.3.3.4.1.2. Hümâ

Hümâ: Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu, Kaf dağında, yaşadığına inanılan efsânevî bir kuştur. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksağanı andıran bir kuş olduğu rivâyet edilir. Eskiden bir meydânda Hümâ uçurulurmuş ve kimin başına konarsa o kişi pâdişâh olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve derisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş. Edebiyatımızda refâh, kudret ve baht açıklığının sembolü olarak anılır. Hümâ kelimesi ile birçok terkip yapılmış olup hemen hepsinde talih ve baht açıklığıyla ilgili düşünceler hâkimdir. (hümâ-pervâz, hümâ-pâye, hümâ-sâye vs.) Hümâ, Dîvân şiirinde sevgiliyi andırır. Sevgili de hangi ‘âşığına iltifât ederse o, devlete ermiş olur. Hümâ, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde Hümâ, zenginlik, baht ve talihle ilgili kullanılan bir kuştur. Vusûlî aşağıdaki beyitte, kölesi olduğu sevgilinin devlet kuşunun himayesinde olmayı, yedi ülkenin pâdişâhı olmaya yeğlemiştir.

Pâdişâh-ı heft kişver olmadan ben bendeŋe
Sâye salmak yeg-durur şâhum **hümâ**y-ı devletüŋ G 118/2

1.3.3.4.1.3. Kelâg, zâğ

Kelâg: Bir cins kargadır. Kelâg, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Zâğ: Karga demektir. Zâğ, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde rakîb, kargaya benzetilir. Bu durumda ‘âşık bülbül, sevgili ise Hümâ olur. Karganın rengi siyâh olduğu için geceye benzer. Kargaya karşı şâirlerin tutumu genellikle olumsuzdur.

Kelâğ ve zağ Vusûlî Dîvânı’nda aynı beyitte bir yerde kullanılmıştır. Şiir geleneğimizde ağyâr kargaya benzetilerek tahkir edilir. Aşağıdaki beyitte, sevgili şeker dudaklı olarak tasvir edilmiş, rakîb ise zağ ve kelâğ olarak anılmıştır. ‘Âşıklık iddiasında bulunan karganın papağana arkadaş olması, zulüm olarak değerlendirilmiştir.

Şol lebi şekker nigâra yâr olmış müdde‘î
Hem-nişîni tûtînüŋ **zâğ** u **kelâğ** olmak ne güç G 16/4

1.3.3.4.1.4. Kuş, murg

Kuş: Uçan hayvanların ortak adıdır. Kuş, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kuş, "Hızlı kuş ayağından yakalanırmış." deyimiyle kullanılmıştır.

Çâpük **kuş** ayağından dėrler ki tutulurmış
Düşe 'aceb-mi târîh pek dâma girdi mürted T 1/5

Murg: Kuş demektir. Dîvân şiirinde sevgili ve 'âşığa ait bazı özellikler kuşa teşbih edilir. 'Âşığın gözü, bakışı, gönlü ve cânı birer kuş gibidir. Şâir "murg-i hoş-elhân" yani "güzel şakıyışlı bir kuş" olarak nitelendirilir. Murg, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Kuşların servi ağacına yuva yapmasından dolayı şiir geleneğimizde sevgili, serviye benzetilirken 'âşığın gönlü servinin yani sevgilinin dalına yuva yapmak ister. Aşağıdaki beyitte gönül, kuşa benzetilmiştir. Gönül kuşuna, cenneti arz etseler de ona heves etmeyeceği belirtilmiştir. Nitekim gönül kuşu, sevgilinin servi gibi salınan boyunda kalmıştır.

Heves kılmaz aŋa 'arz ėtseler Tûbâ vü uçmağı
Gönŋül **murg**ı senüŋ serv-i hırâmânuŋda kalmışdur G 42/2

1.3.3.4.1.5. Şâhîn, şeh-bâz (şah-bâz)

Şâhîn: Doğan kuşuna benzer, yırtıcı bir kuştur. Avcılıkta kullanılır. Şâhîn, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin saçları, şâhîne benzetilir. Benzetme yönü ise avcılıktır. Sevgilinin saçı, 'âşığın gönül kuşunu avlar. Şiir geleneğimizde şâhîn, avcılık yönüyle en çok kullanılan kuşlardandır. Aşağıdaki beyitte sevgili, şâhîne teşbih edilmiş, şâhîn gözlünün (sevgili) cân kuşuna göz diktiği dile getirilmiştir.

Göz diküpdür murg-ı câna ol gözi **şâhîn** yine
Ald[urı]sın gibi elden ėy dil-i miskîn yine G 171/1

Şeh-bâz (Şah-bâz): Bir cins iri ve beyaz doğandır. Şeh-bâz, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin şaçı, şâhîne teşbih edilirken Vusûlî aşağıdaki beyitte şâhînin kendisini sevgilinin zülfüne benzetip bununla övündüğünü söylemiştir.

Uçururmış zülfüŋe **şeh-bâz** kendin beŋzedüp
Bir boğazı iplüdür yanınca urganın sürür G 35/2

1.3.3.4.1.6. Tâvûs

Tâvûs: Sülüngillerden, erkeğinin tüyleri uzun, kuyruğu parlak, güzel renkli, acı ve tiz sesli, süs hayvanı olarak beslenen bir kuş türüdür. Rivâyete göre "Tâvûs, çok güzel bir kuş olmasına rağmen dertli bir kuşmuş. O güzel endâmıyla yürürken gözleri ayaklarına takılınca ayaklarının çirkinliğine takılarak âh edermiş. Tâvûsun sesi de çirkin olup ötüşü "âh" şeklindeymiş. Bunun nedeni bu kuşun güzelliği ile çok gururlanması imiş. Allâh onun gururunu kırmak için ayağını ve sesini çirkin yaratmış. Bir efsâneye göre de Tâvûs, cennette bir kuş iken şeytanın cennete girmesine âlet olmuş ve Âdem ile Havvâ'nın yasak meyveyi yemelerinden sonra cennetten çıkarılmıştır. Tâvûs her âh edişte cenneti hatırlarmış. Tâvûsun tüyleri göz göz desenlidir. Bu bakımdan göz ile tâvûs çok zaman birlikte anılır. Cebraîl için "Tâvûs-ı Sidre" sıfatı kullanılır. Edebiyatımızda açılması, rengârenk oluşu, gezip tozması, salınışı vs. yönlerden sevgili ile Tâvûs arasında münâsebet kurulur" (Pala, 2004: 443). Yezidilerde kutsal olduğuna inanılan kuşa da Tavûs-ı kutsî denir. Tâvûs, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte Tâvûs'u, cennet kuşu terkibi içinde kullanmış, sâkîyi Tâvûs'a benzetmiştir.

Gülşen-i meclise **tâvus**-ı cinân gibi gelüp
Eylesün sâkî yine cilveleri döne döne G 157/3

Aşağıdaki beyitte güneşin (sevgili) tâvus-ı kudsî gibi feleği dolaştığı ifade edilmiştir.

Sebzezâr-ı çarha [çıkdı] yine seyrâna güneş
Başladı **tâvus-ı kudsî** gibi cevlâna güneş G 82/1

1.3.3.4.1.7. Tûtî

Tûtî: Papağan, dudu kuşudur. Papağana konuşma öğretmekte ayna kullanılır. Bir kişi, kuşu büyük bir aynanın önüne koyup kendisi aynanın arkasında gizlenir ve konuşmaya başlarmış. Aynada kendi aksini gören papağan, bu sesi kendisi gibi bir

kuşun sesi sanarak taklîde başlar ve konuşmayı öğrenirmiş. Yine tûtî, şeker ile beslenir ve tatlı dilli oluşu da buna bağlanır. Papağanı terbiye etmek çok güç bir iş olup sabır istermiş. Ceza ve mükâfattan anlamazmış. Halk arasında papağanın memleketi Hindistan olarak bilinir. Şekeri çok sevdiği her fırsatta hatırlatılır. Dîvân şiirinde tûtî, ayna ve şeker ile sık sık birlikte anılır. Tûtî, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Dîvân şiirinde olduğu gibi papağan ile cân kuşu, şeker ile sevgilinin dudağı arasında ilgi kurulmuştur. Şâir cân kuşunu papağana, sevgilinin dudağını şekere teşbih etmiştir. Nasıl ki papağanı konuşturan şekerdir öyle de cân kuşunu konuşturan sevgilinin dudağıdır.

Söyledürse murg-ı cânı la'l-i dil-ber söyledür
Tûtî-i gûyâları gûyâ ki şekker söyledür G 55/1

Vusûlî aşağıdaki beyitte, şeker dudaklı sevgiliyi papağana, rakîbi ise kargaya benzetmiştir. Şâir, papağanla karganın dost olmasının zulüm sayılacağını söylemiştir.

Şol lebi şekker nigâra yâr olmış müdde'î
Hem-nişîni **tûtî**nüŋ zâğ u kelâğ olmak ne güç G 16/4

1.3.3.4.2. Dört ayaklı hayvanlar

1.3.3.4.2.1. At, esb, şeb-dîz, tevsen

At: Binme, yük çekme veya taşıma gibi hizmetlerde kullanılan bir hayvandır. Türk kültüründe atın önemli bir yeri vardır. Efsânelerden folklora, edebiyattan güzel sanatlara kadar uzanan bir at medeniyetimiz vardır. At, Türklerin eski çağlardan beri önem verdiği hayvanlardan olmuştur. Dîvân edebiyatında bu gelenek devam etmiş ve atların çeşitlerinden at ile ilgili eşyaya varana kadar birçok yönden attan bahsedilmiştir. At, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, "O dil-rubâ (sevgili) atından düşmüş sanma, o bâd-ı sabânın düşürdüğü gül yaprağıdır." denilmiştir. Şâir, gülün yaprağından düşmesi ile attan düşmek arasında ilgi kurmuştur.

Sanma **at**ından düşüpdür ėy gönül ol dil-rubâ
Berg-i güldür kim düşürmişdür anı bâd-ı sabâ G 5/1

Esb: At, beygir demektir. Esb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, sevgiliyi usta bir at binici olarak tasvir etmiştir. Gamı ‘askere teşbih eden şâir, kendisini sevgilinin kulu olarak nitelendirmiş ve sevgiliye seslenmiştir: “Himmet atını sürüp gel, kurtar beni gam ‘askerinden!”

‘Asker-i gam pây-mâl ėtdi Vusûlî bendeŋi
Şeh-süvârum **esb**-i himmetle yüri sür üstine G 162/5

Şeb-dîz: Karayağız at, Husrev Pervîz’in meşhur atının adıdır. Hikâyeye göre Şîrîn’in Gülgûn adlı atı ile aynı kısraktan doğmuştur. Bu at öldüğü zaman Husrev çok ağlamış ve onu büyük bir merasimle uğurlamıştır. Şeb-dîz, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, Dîvân şiirimizde sıkça karşılaşıldığı üzere ‘âşığın âhını ata benzetmiştir.

Geçüp **şeb-dîz**-i âhum tevsen-i çarhı utandurmış
Şafak sanmaŋ görinen aŋa ol kanlar kaşandurmış G 85/1

Tevsen: Sert başlı, sert huylu dik başlı bir attır. Dîvân şiirinde tevsen çoğu zaman, insanın sert karakterine, inatçı, bir türlü düzelmeyen talihine gönderme yapılarak kullanılır. Tevsen, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, tevsen-i gerdûn terkibiyle kullanılan kelime kavs-ı kuzah yani gökkuşağı ile ilişkilendirilerek kullanılmış, felek ata benzetilmiştir.

Dilâ kavs-ı kuzah tek **tevsen**-i gerdûna baş koşmam
N’ėdeyin mezra‘-ı dehri ne çiftüm ne orağumdur G 48/4

1.3.3.4.2.2. Gâv

Gâv: Öküz, sığır demektir. Gâv, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, ‘aşktan nasibi olmayanları gâv olarak nitelendirmiş, ‘aşk harmanında ürün toplayamayana, saban öküzü dense uygun olacağını savunmuştur.

Hırmen-i ‘ışkuŋda almayan murâdı hâsılın
Hâsılı âdem degül dėsem odur **gâv**-ı ‘alef G 97/4

1.3.3.4.2.3. Gazâl

Gazâl: Ceylân, âhû demektir. Dişisine gazâle denir. Güzel gözlü, güzel kokulu ve ürkek olduğu için sevgiliye benzetilen âhû edebiyatımızda birçok teşbihe konu olmuştur. Gözlerinin iri ve siyâh oluşu sevgilinin gözünü hatırlatır. Sevgilinin yüzü Ka'be'ye benzetildiği zaman, göz âhûsu oraya sığınmış olur. Çünkü Ka'be'de avlanmak yasaktır. Bir gül bahçesi olarak anılan yüz, âhû gözlerle daha da güzelleşir. Âhû bazen aslan denen güneşten kaçan bir ay olarak karşımıza çıkar. Yine göz bakışa göre bazen aslan bazen âhû olur. Âhûnun en yaygın ve en önemli kullanımı misk nedeniyledir. Sevgilinin saçı misk kokar. Rivâyete göre âhûnun misk hâsıl etmesinin sebebi ise bu kokuyu kıskanması veya ona 'âşık olmasıdır. Bunun sonucunda âhûnun içine kan oturmakta ve bu kan sonra misk olmaktadır. Âhû daha çok Hıtâ, Çîn, tatar, zülf vs. kelimeleriyle tenâsüp içinde kullanılır. Âhû, avlanan bir hayvan olduğu için "sayyâd (avcı), dâm (tuzak), vahşî" gibi kelimelerle birlikte kullanılır. Sevgili denen âhûnun asla ele geçmemesi, âhûnun bir perîye benzetilmesine neden olmuştur. Gazâl, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgilinin gözünü, ceylan gözüne benzetmiştir. Ceylan gözlü sevgili 'âşığın gönlünü avlamıştır.

Şikâr ėden dil-i mecnûnumı vâdî-i hayretde
Kim ola ėy gönül çeşm-i **gazâl**-i yârdan gayri G 179/4

1.3.3.4.2.4. Gürg, kurt

Gürg: Canavar, kurt demektir. Gürg, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Hz. Yûsuf, şiir geleneğimizde daha çok güzelliği ile ön plana çıkmıştır. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, bu anlayışın bir tezahürü olarak sevgiliye "gül yüzlü Yûsuf" diyerek seslenmiştir. Hz. Yûsuf'un kıssasına telmihte bulunan şâir, rakîbi kurt tabiatlı olarak nitelendirmiş ve ondan cömertlik ve vefâ beklenemeyeceğini söylemiştir.

Kerem umma rakîb-i **gürg**-hûdan kim vefâ gelmez
Gerek ėy Yûsuf-ı gül-çihre ol yoldaşlu kardaşlu G 144/4

Kurt: Köpekgillerden olup yırtıcı, etçil, memeli bir hayvandır. Kurt, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Kültürümüzde kurt ve kuzu birbirine düşman olması yönüyle ele alınır. Aşağıdaki beyitte, kurt ve kuzu beraber anılmıştır. Şâir, "Ya Râb, çağırınca koyuna gelmeyen kuzuyu kurt yesin!" demiştir.

Kurd yėsün o kozıyı yâ Rab
Ki çağırdukça gelmeye koyına K 1/2

1.3.3.4.2.5. İt, kilâb, seg

İt: Köpek, köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsleri olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik, avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvandır. İt, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde, 'aşk üçgenini ('âşık-rakîb-maşûk) oluşturan üçlüden biri olan rakîb (ağyâr) genellikle köpeğe teşbih edilir. Rakîb sevgilinin mahallesinin köpeğidir. 'Âşık ile sevgili arasında dâima engel oluşturur, 'âşığın sevgilinin mahallesine girmesine izin vermez. Vusûlî aşağıdaki beyitte rakîbi, köpeğe benzetmiştir. Bu köpeğin sevgilinin eşiğinde ulumaya layık olmadığını dile getirmiştir.

Âsitânuŋda ne lâyıkdur uluya **it** rakîb
Yok-mıdur cânâ Vusûlînüŋ bir itce rağbeti G 183/5

Kilâb: Köpekler demektir. Kilâb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, rakîbleri sevgilinin sokağının köpekleri olarak tasvir etmiş ve bu köpeklerin kendisine saldırdığını iddia etmiştir.

Taladukça beni itler gibi yanuŋda ağyârum
Ağız açup **kilâb**-ı kûyuŋ üstüme gulû eyler G 36/2

Seg: Köpek, it manasındadır. Seg, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Şâir kırık başını, sevgilinin sokağının köpeklerinin çanağına benzetmiş, bunun kendisi için büyük bir mutluluk olduğunu dile getirmiştir.

Seg-i kûyuŋ sifâli olmak istermiş sınık başum
Velî ol ulu devletdür benüm başumda devlet yok G 100/4

1.3.3.4.2.6. Koyun, kuzu

Koyun: Geviş getirenlerden, eti, sütü ve derisi için yetiştirilen evcil hayvandır. Koyun, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde koyın şeklinde kullanılmıştır.

Kuzu: Koyun yavrusudur. Kuzu, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kozı şeklinde kullanılmıştır.

Koyun ve kuzu Vusûlî Dîvânı'nda aynı beyitte bir yerde kullanılmıştır. Kurt ve kuzu edebiyatımızda sık sık beraber kullanılır. Aşağıdaki beyitte şâir koyun, kuzu ve kurdu tenâsüp içinde kullanmış: "Ya Râb, çağırınca koyuna gelmeyen kuzuyu, kurt yesin!"

Kurd yėsün o **kozı**yı yâ Rab
Ki çağırdukça gelmeye **koyın**a K 1/2

1.3.3.4.2.7. Peleng

Peleng: Panter, pars, leopar, kaplan, kedigiller familyasından, etçil ve memeli bir hayvandır. Peleng, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde şîr-i peleng terkibiyle kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili âhûya, 'âşık pelenge teşbih edilmiştir.

Ben ol şîr-i **peleng**-i kîne-cûyam ėy gözi âhû
Başumda görinen dağ-ı siyeh kara kulağumdur G 48/3

1.3.3.4.2.8. Rûbeh

Rûbeh: Tilki demektir. Mecâzen hîlekâr, kurnaz manasındadır. Rûbeh, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde tilki, daha çok kurnazlığı ile anılır. Aşağıdaki beyitte şâir, feleği tilkiye, kendisini ise aslana benzetmiştir.

Benem şîr-i zamân ėy **rûbeh**-i gerdûn zebûnumsun
Bugün fitrâk-i himmetde şikâr-ı ser-nigûnumsun G 142/1

1.3.3.4.2.9. Şîr

Şîr: Arslandır. Arslan, şiir geleneğimizde güç ve kuvvet yönüyle kullanılır. Arslanın pençesi, sevgilinin her şeyi yapabilirliğine işarettir. Ceylan ile arslanın yan

yana getirilmesinde ise en büyük neden sevgilinin âhû gözüyle arslan gibi haşmetli bakışıdır. Esed, gazanfer, haydar kelimeleri de arslan yerine kullanılır. Şîr, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde arslan, güç ve kuvvetin timsâli olarak kullanılır. Aşağıdaki beyitte felek tilkiye, 'âşık arslana benzetilmiştir.

Benem **şîr**-i zamân ėy rûbeh-i gerdûn zebûnumsun
Bugün fitrâk-i himmetde şikâr-ı ser-nigûnumsun G 142/1

1.3.3.4.3. Böcekler

1.3.3.4.3.1. Meges (Mekes)

Meges (Mekes): Sinek demektir. Kelimenin mekes şekli de vardır. Dîvân şiirinde sevgilinin beni, kara bir sinek olarak düşünülür. Meges, sevgilinin tatlı yanağı ve bal dudağı kenarına konmuş bir işarettir. Bazen rakîb veya 'âşık da âcizlik bakımından sineğe teşbih edilir. Meges, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir 'âşığın cânını, sevgilinin dudağının üstündeki bir sineğe benzetmiştir. Şiir geleneğimizde 'âşığın cânı, hayatı sevgilinin iki dudağı arasındadır. Sevgili dilerse 'âşığı yaşatır, dilerse öldürür.

Bir **meges** gördüm lebi üzre nedür cânâ dėdüm
Dėdi bilmez misin ėy bî-dil o cânuŋdur senüŋ G 108/2

1.3.3.4.3.2. Pervâne

Pervâne: Geceleyin ışığın çevresinde görülen küçük kelebektir. Dîvân şiirinde 'âşığı temsil eder. Pervâne muma 'âşık olarak kabul edilir. Eskiden, geceleyin mum ışığında iş görülürdü. Şâirler de şiir yazarken hemen yakınlarında bulunan bu kelebekleri şiirlerine konu edinmişlerdir. Pervâne, mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakırmış. Sevgilinin beni de bu alev ile yanmış pervâneye benzetilir. Şâir sevgiliyi mum ışığına, kendisini de pervâneye benzeterek onun uğruna cân vermeye hazır olduğunu gösterir. Çünkü pervâne, sessizce ve gürültü etmeden cân veren sâdık bir 'âşık gibidir. Pervâne, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte gönlü pervâneye, sevgilinin yanağını ise muma benzetmiştir. Şâir, sevgilinin yanağı ile güneşi karşılaştırmıştır.

Yanarken ėy dil-i **pervâne** par par şem‘-i ruhsârı
Oda yansun çerâğ-ı mihr-i ‘âlem-tâbı n’eylersin G 135/3

Aşağıdaki beyitte sevgiliyi muma benzeten şâir, gam âteşinde yanmak konusunda pervâne ile yarışabileceğini iddia etmiştir.

Pervâne ile âteş-i gamda tutuşurdum
Ėy şem‘-i şeb-ârâ elüme girse yakası G 177/3

1.3.3.5. Bitkiler

1.3.3.5.1. Ağaç türleri

1.3.3.5.1.1. Çenâr

Çenâr: Çınar ağacıdır. Çınar ağacı, yaprakları ele benzediği için çeşitli teşbihlere konu edilir. Çenâr, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, güzel boylu güzellerin dünyâ bağını zapt ettiğini, servi ve çınara yer kalmadığını dile getirmiştir.

Bâğ-ı cihânı tutdı kaddi güzel güzeller
Şimdi Vusûlî bunda serv [ü] **çenâr**a yėr yok G 103/5

1.3.3.5.1.2. Bîşezâr

Bîşezâr: Ormanlık, meşelik, sazlık demektir. Bîşezâr, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte feleği yani semâyı ormana, güneşi aslana, yıldızları ise ceylanlara teşbih ederek şiir geleneğimizin engin hayâl âleminden bir örnek ortaya koymuştur.

Ėy Vusûlî taŋ-mı tağılsa gazâlân-ı nücûm
Bîşezâr-ı çarhdan çıkdukça şîrâne güneş G 82/5

1.3.3.5.1.3. Gül-bün

Gül-bün: Gül kökü, gül biten yer demektir. Gül-bün, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi, kendiliğinden yetişen bir gül-bün olarak tasvir etmiş, 'âşığı ise nergise benzetmiştir.

Sararmışdur Vusûlî hasta-dil ėy **gül-bün**-i hod-rû
Firâk-ı çeşmüŋ ile nergisüŋ hakkâ ki 'aynıdur G 66/5

1.3.3.5.1.4. Nahl

Nahl: Gümüş veya balmumundan yapılma ağaç taklidi süstür. Eskiden, düğünlerde insan boyunu aşan nahiller yapılır, dallarına yaprak ve meyve olarak süs eşyası takılırdı. Bu nahiller daha sonra gelinin veya sünnet çocuğunun önünden geçirilip gerdek odasına bırakılırdı. Nahiller daha çok selviye benzermiş. Nahil yapan kişiye "nahilbend" denir. Nahl, şiirlerde bend veya bağlamak kelimeleri ile beraber kullanılır. Nahl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyu, sırma boylu nahle benzetilmiş, sevgiliye kavuşma ise lezîz bir meyve olarak tasvir edilmiştir.

Lezîz olur visâlüŋ mîvesi ėy **nahl**-i sîm-endâm
Anuŋ'çün her kim olursa ėder sen sîm-berden haz G 92/3

1.3.3.5.1.5. Nihâl

Nihâl: Taze ve düzgün fidandır. Dîvân şiirinde sevgilinin boyu ve endâmı, ince ve düzgün oluşu nedeniyle nihâle benzetilir. Nihâl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân edebiyatımızda olduğu gibi aşağıdaki beyitte, sevgilinin bazı güzellik unsurları tabiat unsurlarına benzetilmiştir. Sevgilinin ağzı goncaya, kaşı ise yaya teşbih edilmiştir.

Dehânuŋ goncası perverde-i gülzâr-ı cânumdur
Nihâl-i tîrüŋ ėy kaşı kemân hâtır-nişânumdur G 57/1

1.3.3.5.1.6. Sanevber

Sanevber: Çam fıstığı ağacıdır. Servi ve şimşâd cinsinden bir ağaç olup sevgilinin boyu için kullanılır. Sanevber, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgilinin boyunu serv-i sanevbere, ağzını ise goncaya benzetmiştir.

Bir dehânı gonca gördük hîç gözler görmedük
Kaddine beŋzer anuŋ serv-i **sanevber** görmedük G 112/1

1.3.3.5.1.7. Serv

Serv: Selvi ağacıdır. Dîvân şiirinde adından en çok söz edilen ağaç, servidir. Sevgilinin boyu için hem benzeyen hem benzetilendir. Servinin su kenarında düşünülmesi halinde ırmak, çemen, bezm vs. unsurlar kendini gösterir. Hafif rüzgârla salınışı sevgilinin yürüyüşünü andırır. Sevgili için sık sık serv-i revân tamlaması kullanılır. Servinin meyvesi olmaz. Daha çok mezârlıklarda bulunur. Bunun nedeni, rüzgâr ile salınırken "Hû! (Allâh!)" sesini çıkarmasıdır. Bu hâl, onun Allâh'ı zikrettiğine işarettir ki mezârlıklardaki ölüler için bir mağfiret vesilesi olarak düşünülür. Servinin dibine, etek veya ayak denilir. Böylece sevgilinin eteği veya ayağı anlatılmış olur. Onun eteğini ırmaklar öper, ayağına çınar yaprakları yapışır. Servi ile birlikte gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, nâz, belâ, bâlâ, kıyâmet gibi kelimeler çok kullanılır. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda 43 yerde serv ve serv-i revân, sekiz yerde serv-kad, bir yerde serv-kâmet şeklinde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde sevgilinin boyu ve endâmı için sık sık servi kullanmışlardır. Sevgilinin boyu ince ve uzun oluşu yönüyle servi olarak tasvir edilir. Vusûlî, aşağıdaki beyitte, açık istiâre yoluyla sevgilinin yerine serviyi kullanmıştır.

Farkında âşiyâne-i murg-ı cinân degül
Ey **serv** baş egüp saŋa Tûbâ kulak çeker G 30/3

Aşağıdaki beyitte, sevgili anlatılırken tabiat unsurlarından çok güzel bir şekilde yararlanılmıştır. Sevgilinin boyu, servi; yanakları, lâle; ağzı, gonca; gönül yarası, gül olarak tasvir edilmiştir.

Benüm bir **serv**-kadd ü lâle-had gonca-dehânum var
Gamından gül gibi göŋlümde bir dağ-ı nihânum var G 34/1

Aşağıdaki beyitte sevgili, boyu yönüyle serviye benzetilmiştir.

Ėy **serv**-kâmet ėtme kıyâmet kopar sakın
Nâz ile ‘işve ile murâduŋ hırâm ise G 148/4

1.3.3.5.1.8. Şimşâd

Şimşâd: Şimşîr ağacı, servidir. Dîvân şiirinde sevgilinin boyu şimşâda benzetilir. Şimşâd, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin boyu sık sık olmasa da şimşâda benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin boyu, şimşâda teşbih edilmiştir.

Baŋa yâr eyleyüp ol kâmet-i **şimşâd**umı yâ Rab
Kuluŋam gamdan âzâd ėt dil-i nâ-şâdumı yâ Rab G 12/1

1.3.3.5.1.9. Tûbâ

Tûbâ: Sidre’de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Her çiğnemesinde ve her yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır. Dîvân şiirinde sevgili, gölgesi ve boyu nedeniyle Tûbâ’ya benzetilir. Tûbâ, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin boyu, en çok servi ağacına benzetilir. Sevgilinin boyunun benzetildiği diğer bir ağaç da Tûbâ’dır. Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin benzersiz olması ile Tûbâ’nın cennette eşsiz olması arasında münasebet kurup sevgiliyi bu yönden Tûbâ’ya benzetmiştir.

Hem-ser olmaz bâğ-ı hüsn içre saŋa bir serv-kad
Cennetüŋ birdür hemân ancak degül **Tûbâ**sı çok G 104/3

1.3.3.5.2. Meyve ve meyve ağaçları

1.3.3.5.2.1. Mîve

Mîve: Meyve, yemiş demektir. Mîve, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Sevgiliye kavuşmanın lezzetli bir meyveye benzetilmesi, Dîvân şiirinde sıkça karşılaşılan bir kullanımdır. Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliye kavuşmayı, meyve şeklinde tasvir etmiştir.

Mîve-i vasla çün el ėrmedi aksun yaşum

Hâlüm ağlayayın ėy serv-i sehî bârî saŋa G 3/4

1.3.3.5.2.2. Rez

Rez: Asma, bağ kütüğüdür. Dîvân edebiyatında duhter-i rez terkibiyle kullanılan kelime üzümün kızı, şarâb manasındadır. Üzüm, şiir geleneğimizde mecâz-ı mürsel yoluyla şarâb yerine kullanılır. Şarâbın üzümden yapılmış kırmızı renkte bir içecek oluşu, çoğu zaman sevgilinin dudağıyla teşbih konusu olur. Rez, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde duhter-i rez şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte duhter-i rez terkibiyle kullanılan kelime, şarâb anlamında kullanılmıştır. Şâir şarâbı, mecâz-ı mürsel vasıtasıyla üzümün kızı olarak ifade etmiştir.

Neden çekdüŋ dėyü **rez** duhterini adumuz çekme
Bulınur mı anı mey-hvârelerde zâhidâ ėtmez G 78/4

1.3.3.5.3. Diğer bitkiler

1.3.3.5.3.1. 'Alef

'Alef: Yem, ot, saman, yulaf demektir. 'Alef, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte 'aşk ile harman arasında ilişki kuran şâir, bu harmandan ürün toplayamayanı, ot yiyen öküze benzetmiştir.

Hırmen-i 'ışkuŋda almayan murâdı hâsılın
Hâsılı âdem degül dėsem odur gâv-ı **'alef** G 97/4

1.3.3.5.3.2. Berg

Berg: Yaprak demektir. Dîvân debiyatında tabiat unsurları sıkça kullanılır. Bilhassa gül yaprağı sık sık kullanılır. Berg-i gül yani gül yaprağı sevgilinin yanağı ve yüzüdür. Ağaç yaprağı ise rüzgârla titremesi, rüzgârın önünde sürüklenmesi halleriyle, ayrılık rüzgârı önündeki 'âşığı temsil eder. Çınar yaprağı ele benzediği için cömertlik bildirir. Berg ü bâr ise yaprak ve meyvedir. Sonbaharda sararması ile 'âşığın yüzüne benzer. Kelimenin Arapça karşılığı olan varak şekli de kullanılılır. Berg, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin yaprağa benzetilmesi, özellikle gül yaprağına benzetilmesi çok karşılaşılan bir kullanım olup aşağıdaki beyitte bu benzetme örneklendirilmiştir. Sevgiliye dil-rubâ diyen şâir, sevgiliyi sabah melteminin düşürdüğü gül yaprağına benzetmiştir.

Sanma atından düşüpdür ėy gönül ol dil-rubâ
Berg-i güldür kim düşürmişdür anı bâd-ı sabâ G 5/1

1.3.3.5.3.3. Hâr

Hâr: Diken demektir. Dîvân şiirinde ‘âşığa eziyet eden unsurlar, dikene benzetilir. Bunların başında zaman, rakîb, cevr ü cefâ ve gam gelir. Sevgilinin kirpiği de bazen dikene teşbih edilir. Sevgili güle ve gülşene benzetilince rakîb bu gülşenin dikeni olur. Kelime, Vusûlî Dîvânı’nda 13 yerde hâr, bir yerde hârveş şeklinde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, Dîvân şiirinde sık sık beraber kullanılan gonca, diken ve bülbül unsurlarını ele almıştır. Şâir, güzelin delisinin ve rakîbinin sayıca çokluğu ile goncanın dikeninin ve bülbülünün çokluğu arasında ilgi kurmuştur. Beyitte gül, sevgiliyi; hâr, rakîbi; bülbül, ‘âşığı temsil edecek şekilde kullanılmıştır.

Bir güzelsin sen begüm ağyârı çok şeydâsı çok
Hârı çok bir goncasın hem bülbül-i gûyâsı çok G 104/1

Aşağıdaki beyitte şâir, goncanın dikenler arasında kalmasından yakınmıştır.

Nėçe bir **hâr** arasında açılup gül gibi âh
Banja kan yutdura ol gonca-i handân nėçe bir G 59/3

1.3.3.5.3.4. Misvâk

Misvâk: Erâk ağacının ucu dövülüp fırça haline getirilen ve diş temizliğinde kullanılması sünnet olan ince dallarıdır. Misvâk, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sûfî, hırka, sarık ve misvâk tenâsüp içinde kullanılmıştır. Şâir, sûfî oldukları için ikiyüzlülük hırkasından uzak olduklarını, sarık ve misvâklarının olmadığını söylemiştir.

Sûfîyüz lâkin berîyüz hırka-i sâlûsdan
Ėy Vusûlî kandan olsun tâcumuz **misvâk**ümüz G 73/5

1.3.3.5.3.5. Mugaylân

Mugaylân: Deve dikenidir. Çöllerde ve kurak yerlerde bulunan bir bitki olduğu için sevgilinin Ka‘be’ye benzeyen mahallesinin yolunda bulunduğuna inanılır. Mugaylân acı ve ızdırâbın simgesidir. Mugaylân, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte mugaylân Dîvân şiirinde olduğu gibi menfî bir manada kullanılmıştır. Acı ve ızdırâb veren ayrılığa benzetilen mugaylâna katlanıldığında, kavuşma Ka‘be’sine erişip zevk ü safâ sürüleceği dile getirilmiştir.

Çekedur hecr **mugaylân**ını bir gün ki ola
Ka‘be-i vasla érüp zevk ü safâ eyleyesin G 143/3

1.3.3.5.3.6. Ney-şeker

Ney-şeker: Şeker kamışı demektir. Ney-şeker, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin dudakları, tatlılığı yönüyle öne çıkar. Sevgilinin dudakları bal gibi tatlıdır. Şâir aşağıdaki beyitte tatlılığı ile öne çıkan şeker kamışının, sevgilinin bal dudaklarına öykündüğünü söylemiştir.

Öykünürmiş kaddine sen şehd-la‘lüŋ **ney-şeker**
Bu ne şîrîn kıssadur bunuŋ ne dadı balı var G 61/2

1.3.3.5.4. Çiçekler

1.3.3.5.4.1. Benefşe

Benefşe: Menekşe demektir. Dîvân şiirinde kokusu, koyu rengi, boyunun eğriliği ve şekil yapısıyla kullanılır. Bahârın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir. Sevgilinin beni menekşeye benzetilir. Ayva tüyü yerine de kullanılır. Renk ve koku yönünden miske benzer. Demet demet olup pazarda satılması yönüyle saçı andırır. Ayrıca kulak, gûş, attâr, micmer, ‘anber, hokka gibi benzetmeleri de vardır. Yere yakın oluşu ve boyunun kısalığı ile diğer çiçeklerden ayrılır. Benefşe, Vusûlî Dîvânı’nda 13 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde kullanım alanı geniş olan benefşe, aşağıdaki beyitte elinde baltasıyla gül bahçesine girmiş bir şekilde, bahârın habercisi olarak tasvir edilmiştir.

Yâ peyk-i bahâr oldı ya seyrâna **benefşe**
Geldi teberi elde gülistâna benefşe G 168/1

Aşağıdaki beyitte benefşe, sevgilinin ayva tüyleri ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Şâir, benefşenin sevgilinin ayva tüylerine öyküdüğünü ki bunun delilik olduğunu söylemiştir.

Ne yüz karasıyla hatuŋa öyküne-bildi
Gömgök delüdür var-ısa dîvâne **benefşe** G 168/2

1.3.3.5.4.2. Ergavân

Ergavân: Kırmızı renkte bir çiçektir. Rengi dolayısıyla şarâb ve sevgilinin dudağı ile birlikte anılır. Kelimenin erguvân şekli de kullanılmaktadır. Ergavân, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî göz, kadeh, sevgilinin dudağı, şarâb, gönül, kan, ergavân kelimelerini tenâsüp içinde kullanmıştır. Vusûlî, kadehe benzeyen gözünün sevgilinin dudağının şarâbından ayrı kalmakla, gönül kanı şarâbıyla dolu ergavân renkli bir kadehe döndüğünü söylemiştir.

Vusûlî sâgar-ı çeşmüm mey-i la'li firâkıyla
Şarâb-ı hûn-ı dilden tolu câm-ı **ergavân**umdur G 57/5

1.3.3.5.4.3. Gonca

Gonca: Açılmamış çiçek, tomurcuk demektir. Dîvân şiirinde gonca, sevgilinin ağzı yerine kullanılır. Goncanın gülmesi, açılmasıdır; tıpkı insanın güldüğü zaman ağzının açılması gibi. Kapalı hâli, içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. Goncanın açılması, "çâk olmak, sînesini çâk etmek, yüzünden örtüyü atmak, dîdârı keşfeylemek" gibi ifadelerle dile getirilir. Bunda sabâ rüzgârının önemi büyüktür. Gonca açılınca gülün kokusu ortaya çıkar. İçinin kırmızılığı ve tazeliği nedeniyle de ele alınan gonca, içinde mücevher saklama (la'l dudaklar ve inci dişler) özelliği gösterir. Gonca bazen kadehi andırır, bazen de defter olur. Kadeh oluşu, içinin şarâb renginde olmasından, defter olması da içinde yapraklar bulunmasından dolayıdır. Kapalı ve bâkir olması nedeniyle ise bir geline benzetilir. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda

dokuz yerde gonca, iki yerde gonca-dehân, altı yerde gonca-dehen, dört yerde gonca-leb, dört yerde goncaveş şeklinde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde goncanın kullanım alanı oldukça geniştir. Aşağıdaki beyitte şâir, gönlü güle, ağzı goncaya benzetmiştir.

Sitem-i hâr-ı belâyı çıkarup cânumdan
Gül gibi gönlüm açan **gonca**-i handânumdur G 33/4

Vusûli aşağıdaki beyitte, sıkça karşılaşılan bir benzetmeyle sevgilinin ağzını goncaya teşbih etmiştir.

Seni gâyet-de ey **gonca**-dehânum bî-bedel derler
Velîkin hem-nişînüŋ hârveş bir nâ-mahal derler G 28/1

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin ağzını goncaya benzeterek, sabah meltemine seslenmiştir: "Gonca ağızlının niyeti bize açılmakmış, bunu kimseye söyleme!"

Bize açılmak imiş kasdı o **gonca**-dehenüŋ
Açma ammâ bunı bir kimseye ey bâd-ı sabâ G 2/2

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudakları, goncaya benzetilmiştir. Sevgili ise gül olarak tasvir edilmiştir.

Sûretâ beŋzer mi ol **gonca**-lebe bi-llâhi gül
Söyle ey bülbül kerem eyle saŋa biz kâyilüz G 71/3

1.3.3.5.4.4. Gül, verd

Gül: Küçük ve dikenli bir ağaçta olup kokusu ve güzelliğiyle meşhur bir çiçektir. Edebiyatımızda bülbülün sevgilisi olarak kabul edilir. Dîvân şiirimizde en çok sözü edilen çiçek, güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Bazen gül bunlara, bazen de bunlar güle benzer. Gerek koku, gerekse renk bakımından çok güzel olan gül, dâima tazedir. Bu yönüyle bağın, çemenin ve bahârın vazgeçilmez bir öğesidir. Rakîb gülün dikenine benzetilir. Gül, Vusûlî Dîvânı'nda 37 yerde kullanılmıştır.

Gül, Dîvân şiirinde en çok kullanılan çiçektir. Sevgili bütün güzellik unsurlarıyla bir gül bahçesi olarak düşünülür. Şiir geleneğimizde olduğu gibi Vusûlî'nin şiirlerinde de sevgili, güzellik yönüyle sık sık güle teşbih edilmiştir. Aşağıdaki beyitte belâ, dikene; gönül, güle; sevgiliyi, goncaya benzetilmiştir.

Sitem-i hâr-ı belâyı çıkarup cânumdan
Gül gibi gönlüm açan gonca-i handânumdur G 33/4

Şiir geleneğimizde gül ile bülbül ayrılmaz ikilidir. Şâirler, genellikle bülbülün güle olan ‘aşkından yola çıkarak sevgiliyi güle, ‘âşığı ise bülbüle teşbih etmişlerdir. Yine bu teşbihlerde gül ile bülbül arasındaki en büyük engel olan diken de sevgili ile ‘âşık arasındaki rakîb için kullanılır. Vusûlî aşağıdaki beyitte, bülbülün gülü dikenle görmesi halinde kıskançlık âteşine düşüp kül olacağını söylemiştir.

Güli bülbül görürse hem-dem-i hâr
Âteş-i gayrete düşüp kül olur G 43/2

Verd: Gül manasındadır. Verd, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Verd gül kadar çok kullanılmasa da şiir geleneğimizde sevgilinin güzellik unsurlarıyla münâsebet içinde kullanılır. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yanağını güle teşbih etmiştir.

Devrinde **verd**-i ‘ârızuŋuŋ bulmayınca yüz
Çizdi benefşe gibi nigârâ kenâr hat G 90/2

1.3.3.5.4.5. Lâle

Lâle: Zambakgillerden, yaprakları uzun ve mızraksı, çiçekleri kadeh biçiminde, türlü renkte bir süs bitkisidir. Dîvân şiirinde kırmızı rengi yönüyle ‘âşığın gözyaşı ve sevgilinin yanağı lâleye benzetilir. Lâlenin ortasındaki siyâhlık, sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama olur. Ciğeri kan olmak, bağrı yanmak, pürhûn olmak vs. bu nedenle kullanılır. Ortasındaki karalığı ile lâle, üzerinde ben olan bir yanaktır. Sevgilinin yanağı ve ‘âşığın gözyaşları lâleden daha kırmızıdır. Bahâr, lâle devri olarak nitelendirilir. Lâle, yabanî bir çiçek oluşu, çabuk solması, suya ihtiyaç duyması vs. özellikleriyle şiirlerde çok sözü edilen bir çiçektir. Savaş meydânı ile ‘âşığın gözyaşlarını döktüğü yerler ise birer lâlezâr (lâle bahçesi) olarak karşımıza çıkar. Kelime, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde lâle, bir yerde lâle-had, bir yerde lâle-‘izâr, dört yerde lâleveş şeklinde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin yanağı, rengi dolayısıyla lâleye benzetilir. Şâir aşağıdaki beyitte, sevgilinin yanağını lâleye, dudağını ise goncaya teşbih etmiştir.

Saŋa beŋzer güzelüm gonca-leb ü **lâle**-‘izâr
İ‘tikâdum bu-durur gelmeye dünyâ yüzine G 156/3

Dîvân şiirinde lâle, renginden dolayı ‘âşığın gözyaşı ile ilişkilendirilir. Aşağıdaki beyitte şâir, ‘âşığın gözyaşı ırmağının lâle gibi kana boyandığını dile getirmiştir.

Lâleveş kana boyayup yaşumuŋ ırmağını
Ol semen-sîmâ dėdi alduŋ-mı yüzüŋ ağını G 184/1

1.3.3.5.4.6. Nergis

Nergis: Nergisgillerden, çiçekleri ayrı veya bir köksap üzerinde şemsiye vaziyetinde bulunan ve beyaz, sarı türleri de olan bir süs çiçeğidir. Mecâzen güzelin gözü demektir. Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve 'aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişân olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis, bir gün derede kendi aksini görüp 'âşık olur. Kendisini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücûdu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere, baygın şekilde hayran hayran bakar. Şarkta bir efsâneye göre de gül ile nergis arasında bir 'aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyâmete dek hicrân ve intizâr çekmeye mahkûm edilmiştir. Bütün bu efsânelerde nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü, baygın ve şehlâ bakması yönüyle nergise benzetilir. Nergis, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde nergis, daha çok sevgilinin gözü ile ilişkilendirilip kullanılan bir çiçektir. Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin gözünü baygın bir nergise, boyunu güzel yürüyüşlü bir servi ağacına teşbih etmiştir.

Gözüŋi görmeyenler **nergis**-i bîmârı görsünler
Kadüŋ seyr ėtmeyenler serv-i hoş-reftârı görsünler G 46/1

Aşağıdaki beyitte nergis, sevgilinin gözlerinin hastası olarak tasavvur edilmiştir.

Nergisüŋ nabzını dutdum çeşmüŋüŋ bîmârıdur
Ėy tabîb-i cân kimesne yok gibi 'âlemde sağ G 95/4

1.3.3.5.4.7. Semen

Semen: Yâsemin demektir. Yumuşak dokulu, beyaz ve sarı çiçekli, güzel kokuludur. Yâsemin, Dîvân şiirinde daha çok rengi, kokusu ve yaprağı dolayısıyla anılır ve sevgilinin yanağı, saçı, yüzü, sînesi için kullanılır. Kelimenin yasemen şekli de kullanılır. Semen, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin yüzünü yasemine, 'âşığın gözyaşını lâleye teşbih etmiştir.

Lâleveş kana boyayup yaşumuŋ ırmağını
Ol **semen**-sîmâ dėdi alduŋ-mı yüzüŋ ağını G 184/1

1.3.3.5.4.8. Sünbül

Sünbül: Sümbül, zambakgillerden, soğan ile üretilen 15-20 cm yükseklikte, çiçekleri kuvvetli kokulu ve türlü renkli, çok yıllık bir süs bitkisidir. Dîvân şiirinde sık rastlanan çiçek adlarından biridir. Şekilce dağınık ve kıvrımlıdır. Şekli ve kokusu yönüyle sevgilinin saçına benzer. Hatta sevgilinin saçını kıskanır ve ona özenir. Sünbül ile gül genellikle birlikte anılır. Bunun nedeni, sünbül saçların gül yanaklar üzerine dökülmesidir. Sünbül, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sünbül, şekli ve kokusu yönüyle sevgilinin şaçının benzetildiği çiçeklerdendir. Sevgilinin güzellik unsurlarından her biri farklı bir tabiat unsuruna teşbih edilirken, gül ile sünbül birlikte sıkça kullanılır. Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin mahallesini, gül bahçesine benzetip gül yüzüne dökülen saçı yani sünbülü o gönül bülbülünün çimenliği ve bahçesi olarak ele almıştır. Gelenekte olduğu gibi bu beyitte de sevgilinin saçı sünbüle teşbih edilmiştir.

Kanda gitsün gülşen-i kûyuŋ koyup dil bülbüli
Sünbülüŋle gül yüzüŋ olmışdur aŋa râg u bâğ G 95/3

1.3.4. Vücûd aksâmı ve ilgili unsurlar

1.3.4.1. Ağız, dehân

Ağız: Dîvân şâirleri birçok yönden sevgilinin ağzını anmışlardır. Güzellik unsurları içinde yuvarlak hâli, kenarındaki ben ve ayva tüyleri ile temâşâya dayanan bir güzellik arz etmesi yanı sıra, konuşma özelliği dolayısıyla da sık sık şiirlere konu olur. Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Kapalı oluşu ve gizliliği ise bir goncayı andırır. Cömertlik sözleri sarf etmesi bakımından âb-ı hayat, güzellik menbaı olması açısından Kevser kuyusu, tatlı söz söylemesi cihetiyle de kadeh, şeker ve şîrîn olarak nitelendirilir. Ağız, küçük oluşuyla nokta ve mime, mücevher ve inci dişleri sakladığı için de dürç (mücevher kutusu), hokka ve sadefe benzetilmiştir. Ağız, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, ağzını açmış kahpe dünyâ ile gonca ağızlı sevgili arasında anlam ilişkisi kurmuş, kahpe dünyânın ağzını açıp yutmak istediğini fakat insanların ona gönül verip onu gonca ağızlı bir sevgili zannettiğini iddia etmiştir.

Seni bu pîrezen dehr **ağız** açup yutmak isterken
Sen aŋa dil vėrüp bir dil-ber-i gonca-dehen sanduŋ G 115/3

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin sokağının köpeklerinin ağzını açıp kendisine saldırdığını dile getirmiştir.

Taladukça beni itler gibi yanuŋda ağyârum
Ağız açup kilâb-ı kûyuŋ üstüme gulû eyler G 36/2

Dehân: Ağız demektir. Dehen şekli de kullanılır. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda 12 yerde dehân, bir yerde dehen şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgilinin ağzının öpücüğünü aldıkça taze kaldığını, İrem bahçesinin goncasında bile bu letâfetin olmadığını söylemiştir.

Dehânı bûsesin aldukça olur tâze vü hurrem
Vusûlî gonca-i bâğ-ı İremde bu letâfet yok G 100/5

Aşağıdaki beyitte hat, 'askere benzetilmiş ve bu 'askerin sevgilinin saçının ucundaki ağız çevresini bastığı söylenmiştir.

Zülfi ucında tarf-ı **dehen** basdı ceyş-i hat
Rûm èllerinde eyledi san bir kenâr feth G 19/4

1.3.4.2. 'Akl, dimâğ, hıred

'Akl: Akıl, düşünme kabiliyeti demektir. Dîvân edebiyatında şâirler, akıl hakkında tıpkı mutasavvıflar gibi olumsuz düşünür. Çünkü aklın karşısında 'aşk, güzellik, ızdırâb ve acı unsurları vardır. 'Akl, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, akıl ve gönlün bir arada bulunamayacağı zira ayık olanın sarhoştan hazzetmeyeceği dile getirilmiştir.

Sığışmaz **'akl**-ıla dil bir arada
Ki huşyâr eylemez mestâneden haz G 93/3

Şâir aşağıdaki beyitte, her peri yüzlü sevgiliye meyl etmemek gerektiğini zira peri yüzlü sevgililerin insanın aklını alıp insanı sarhoş edeceğini söylemiştir.

Meyl ėtme genc-i vaslına her bir perî-ruhuŋ
'Aklın alup ol âdemüŋ èy dil harâb èder G 64/4

Dimâg: Beyin, zihindir. Dimâğ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, dimağında usluluk sevdâsı bulunduğunu, bunun düşkünlük belirtisi olduğunu ifade etmiştir.

Ėşitdüm usluluk sevdâsı var imiş **dimâğ**uŋda
Vusûlî şöyle beŋzer sende yine bir sefâhet var G 62/5

Hıred: Akıl, us demektir. Hıred, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, tecrübe sahibi ihtiyar akıl ne derse desin, güzelleri sevmekte ihtiyârın kendi elinde olmadığını söylemiştir.

Ne dėrse pîr-i **hıred** ėy Vusûlî hoş ammâ
Velî güzelleri sevmekde ihtiyârum yok G 99/5

1.3.4.3. Alın

Alın: Sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Şiir geleneğimizde beyaz ve parlak olduğu için ay, nûr ve Zühre'ye benzetilir. Gece gibi kara olan saçlar arasında bir gündüz olarak düşünülür. Tasavvufa göre her şeyin aslı ve ilk yaratılan cevher olan Nûr-ı Muhammedî, ilk önce Hz. Âdem'in alnında belirmiş ve temiz bir soydan Peygamberimize kadar gelmiştir. Alın, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşını, yaya; yüzünü, kılıca benzetirken alnını ak ve açık olarak tasvir etmiştir.

Yüzüŋ ağ **aln**uŋ açuk ėy kaşı ya şemşîrveş
Râstî meydân-ı hüsnüŋ yügrügisin tîrveş G 86/1

1.3.4.4. 'Ârız, hadd, 'izâr, ruh, ruhsâr

'Ârız: Yanak demektir. Daha çok parlaklığı, şeffaflığı ve rengi yönüyle anılır. Yanak 'âşığın baktığı ve dâima bakmak istediği yerdir. 'Ârız, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, nidâ sanatını kullanarak geceyi süsleyen muma seslenmiş, sevgilinin yanağının muma ışık verdiğini dile getirmiştir.

'Ârız-ı dil-ber mi ėy şem'-i şeb-ârâ vėrdi şavk
Çok zamândur görmedük bu vech-ile germiyyetüŋ G 117/2

Hadd: Yanak demektir. Ruh, ruhsâr ve ârız vs. yüz yerine kullanılan kelimelerin çoğunda aslında yanak kastedilir. Daha çok ben, hat ve saç ile birlikte anılır. Hadd, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, daha akşamın karanlığı olmadan gönlün sevgilinin yanağının ve ayva tüylerinin remizlerine vâkıf olduğu iddia edilmiş, yanak parlaklığı yönüyle ele alınmıştır.

Dil vâkıf idi **hadd**üŋ ü hattuŋ rumûzına
Mihr-ile mâh u zulmet-i şâm olmadın henûz G 69/6

'İzâr: Yanak demektir. 'İzâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, Dîvân şiirinin engin hayâl dünyâsının güzel bir örneğini sergilemiştir. Şâir, kanlı gözyaşı içinde sevgilinin yanağının hayâlini, kırmızı şarâb üstüne düşen bir gül yaprağına benzetmiştir.

Hûn-âb-ı eşküm içre hayâl-i **'izâr**-ı yâr
Gül bergidür ki düşdi mey-i ahmer üstine G 154/2

Ruh: Yanak demektir. Dîvân şiirimizde saç gece olunca yanak o gece içindeki mehtâbı andırır. Ay suda ne kadar parlak ve berrâk görünürse 'âşığın gözyaşlarında da yanak öyle görünür. Sevgilinin yanağını gören 'âşık ne gündüz güneşe ne de gece aya iltifât eder. Ruh, Vusûlî Dîvânı'nda 21 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte istiâre sanatı vasıtasıyla sevgili, dünyâyı aydınlatan bir güneş olarak düşünülmüştür. Sevgilinin saçı, rengi dolayısıyla geceye benzetilmiş ve saçın sevgilinin yanağını örtmesinden yakınılmıştır.

Şeb-i zülfüŋ **ruh**uŋa ėtme nikâb
Gider ėy âfitâb-ı 'âlem-tâb G 9/1

Aşağıdaki beyitte şâir, sararmış yanağını (benzini) altın yaprağından üstün tutmuştur.

Varak-ı zer **ruh**-ı zerdüme ber-â-ber olımaz
Tecribe eyledüm ėy sîm-beden ben kat kat G 13/4

Ruhsâr: Yanak demektir. Yanak hakkında lutf, letâfet, lâtif, gülgûn, al, rengîn, âbdâr, safâ ve zibâ gibi sıfatlar kullanılır. Utanma hâli ve dolayısıyla kızarma özelliğiyle de ele alınır. Ruhsâr, Vusûlî Dîvânı'nda 11 yerde kullanılmıştır.

Nidâ sanatı yoluyla gönle seslenen Vusûlî, gönlü kuşa benzetmiştir. Sevgilinin al yanağının üzerinde beni olduğunu söyleyen şâir, sevgilinin saçının tuzağından sakınmak gerektiğini belirtmiştir.

Beŋ komış ėy murg-ı dil **ruhsâr**-ı al üstindedür
Dâm-ı zülfinden hazer eyle yine bir hâli var G 61/3

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağını muma benzeten şâir, sevgilinin yanağı parıl parıl parlarken güneşe ihtiyaç olmayacağını söylemiştir.

Yanarken ėy dil-i pervâne par par şem‘-i **ruhsâr**ı
Oda yansun çerâğ-ı mihr-i ‘âlem-tâbı n’eylersin G 135/3

1.3.4.5. Ayak, kadem, pây

Ayak: Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü demektir. Dîvân edebiyatında kadeh anlamı yanında, insan uzvu anlamıyla da ele alınıp özellikle tevriye sanatında kullanılır. Ayak, Vusûlî Dîvânı’nda 34 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, güneş ışınlarının güzelliği dolayısıyla sevgilinin ayağına kapandığını iddia etmiştir.

Ol mehüŋ hüsnini gördi yüz sürüp **ayağ**ına
Dėdi el arkası yėrde pençe-i hurşîd aŋa G 1/4

Aşağıdaki beyitte şâir, çirkin yüzünü sevgilinin ayağına sürmenin kendisine nasip olmamasından yakınmıştır.

Nasîb olmadı kim çirkin yüzüm sürem **ayağ**uŋa
Ėşidürüz velî ėlden nazîrüŋ yok güzel dėrler G 28/2

Kadem: Ayak, adımdır. Kadem, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, tasavvufî bir anlayış sergileyerek “sefâya el uzatmamayı, ferâgat köşesinden başka yere ayak basmamayı” tavsiye etmiştir.

Elüŋ uzatma epsem ol safâ-yı suffe-i valsa
Sakın basma **kadem** gayri yėre künc-i ferâgatden G 138/3

Pây: Ayak demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin ayağı, genellikle bir güzellik unsuru olarak ele alınmaz. Pây, Vusûlî Dîvânı’nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, Vusûlî şu tavsiyede bulunmuştur: "İstediğini altına dönüştürmek istersen, sararmış yüzünü sevgilinin iksîre benzeyen ayağının toprağına sür!"

Rûy-ı zerdüŋ sür Vusûlî hâk-i **pây**-ı dil-bere
İşüŋ altun eylesün dėrseŋ eger iksîrveş G 86/5

1.3.4.6. Bağır, sîne

Bağır: Göğüs demektir. Acı, ızdırâb, heyecân burada hissedilir. Sevgilinin göz ve gamze okları 'âşığın bağrını yaralar. Dağlama yaraları, diken ve taş yaraları burada açılır. Bağır, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Klasik şiir geleneğimizde 'âşığın bağrı, sevgilinin verdiği eziyetler dolayısıyla yaralarla doludur. Aşağıdaki beyitte şâir, bağrındaki yaraları sevgiliye arz edeceğini ifade etmiştir.

Vusûlî başlarını **bağr**ımuŋ 'arz eyledüm yâra
Dėdi rahmum umup gösterdüŋ anı sen be çok başlu G 144/5

Sîne: Göğüs, koyun, kalb, bağır demektir. Dîvân şiirinde, hayatî önem taşıyan azâların sînede bulunması, mecâz-ı mürsel yoluyla sînenin kalb yerine kullanılmasına yol açmıştır. 'Âşığın bağrı genellikle kanlı ve yaralıdır. Sînenin kanlı oluşunda hüsn-i ta'lîl yapılır. Zira yürek zaten kan ile doludur. 'Âşık sînesinde sevgilinin okunu, 'aşkını, saçını vs. saklar. Sîne, Vusûlî Dîvânı'nda 21 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, 'âşığın bağrının yaralarla dolu olduğu dile getirilmiştir. Nitekim şiir geleneğimizde 'âşığın bağrı ve gönlü çoğu zaman yaralıdır.

Egerçi **sîne**-i pür-zahmumı açar dil ü cânum
Velî bu dîde-i giryânı görseŋ ağlamalıdur G 47/2

Aşağıdaki beyitte şâir, parçalanmış göğsünün güllerle süslenip gönül bülbülüne kafes olduğunu ifade etmiştir.

Üstinde dağ sanma olup güller-ile zeyn
Dil bülbüline **sîne**-i çâk oldı bir kafes G 80/3

1.3.4.7. Bâl, bâzû, kol, sâ‘id

Bâl: Kanat, kol, boy demektir. Bâl, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte akıl, kolu kanadı kırık bir doğana benzetilmiş, onun ‘aşk fezâsında uçamayacağı belirtilmiştir.

Nėce pervâz eylesün varsun fezâ-yı ‘ışkda
Ėy hümâ şeh-bâz-ı ‘akluŋ perr ü **bâl**i kalmadı G 188/3

Bâzû: Kolun omuz ile dirsek arasındaki kısmı, pazıdır. Mecâzen güç, kuvvet ve istîdat demektir. Bâzû, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, ne kol kuvvetinin ne altınının ne de gümüşünün olduğunu belirtmiş, bundan dolayı visâle erişemeyeceğini ifade etmiştir.

Ne zûr-ı pençe-i **bâzû** ne elde sîm ü zer mevcûd
Visâle nėce el ėrsün ne kuvvet var ne kudret var G 62/2

Kol: İnsan vücûdunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölümdür. Kol, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin kolu ile mum arasında anlam ilişkisi kurulmuştur. Şâir, mecliste kâfûrdan yapılmış mumun yandığını, bunun sevgilinin kolunu dağlaması şeklinde yorumlandığını dile getirmiştir.

Kolına dağ yakdı sanmaŋuz ol gözlerüm nûrı
Oyardı bezmi pür-şevk ėtmege bir şem‘-i kâfûrî G 182/1

Sâ‘id: Kolun dirsek ile bilek arasında kalan kısmıdır. Sâ‘id, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kolunu gümüşe benzeten şâir, sevgilinin baştan ayağa güzel olduğunu söylemiştir.

Sâ‘id-i sîm-durur baş egilen ėlde velî
Başdan ayağa kamu sâk-ıla bâzû da güzel G 125/4

1.3.4.8. Baş, ser

Baş: Beyin, göz, kulak, burun, ağız gibi organları kapsayan, vücûdun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser demektir. Baş, Vusûlî Dîvânı'nda 46 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşık, başını sevgilinin yoluna fedâ eder. Aşağıdaki beyitte şâir, başını sevgilinin kılıcına fedâ ettiğini söylemiştir.

Tîrüŋe kurbân cânum tîğuŋa **baş**um fedâ
Cân u baş-ıla begüm her hidmete biz kâbilüz G 71/2

Aşağıdaki beyitte şâir, kırık başının sevgilinin sokağının köpeklerinin çanağı olmak istediğini ifade etmiştir.

Seg-i kûyuŋ sifâli olmak istermiş sınık **baş**um
Velî ol ulu devletdür benüm başumda devlet yok G 100/4

Şâir aşağıdaki beyitte, beden elbisesinden geçip başını verene 'âşık denileceğini söylemiştir.

'Âşık oldur ten libâsından geçüp **baş**ın vėre
Ėy Vusûlî er olan tâc u kabâyı n'eylesün G 130/5

Ser: Baş, kafa, kelledir. Ser, Vusûlî Dîvânı'nda 12 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, dünyâ ihtiyar bir insan olarak düşünülmüştür. Şaçının ucu beyaz olan dünyânın sabah vakti başına şafak kızıllığıyla kına yaktığı söylenmiştir.

Zâl-i dehrüŋ degül imişse **ser**-i mûyı sefîd
Subh-dem başına yakmazdı şafakdan hınnâ G 2/4

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gönül tokluğuna sahip olduğunu, rezil dünyâya baş eğmeyeceğini ifade etmiştir.

Ölse ėtmezdi Vusûlî dehr-i dûna **ser**-fürû
Şöyle istiğnâ vėrüpdür 'âlem-i tecrîd aŋa G 1/5

1.3.4.9. Beden, cism, endâm, ten, vücûd

Beden: Vücûdun baş, kol ve bacak dışında kalan bölümü, gövde, vücûd demektir. Beden, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi rûh, kendisini ise beden olarak düşünmüş, bedenin rûhtan ayrı hiçbir işe yaramayacağını söylemiştir.

Vusûlî dünyede sensiz yaraşmaz taŋrı hakkı-y-çün
Neye yarar benüm rûhum cüdâ düşse **beden** cândan G 129/5

Cism: Gövde, beden, vücûd demektir. Cism, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin bedeni, yaban gülüne; elbisesi, lâle yaprağına; gümüş renkli düğmeleri ise çiy tanesine teşbih edilmiştir.

Cismi semen libâsı anuŋ berg-i lâledür
Sîmîn dügmeler anuŋ üstinde jâledür G 52/1

Şâir aşağıdaki beyitte, sevgilinin ayrılığından bedeninin yerle yeksan olduğunu söylemiştir.

Kaddüŋ firâkı **cism**üm hâke ber-â-ber ėtdi
Gel hey kıyâmetüm gel bu intizâra yėr yok G 103/3

Endâm: Beden, vücûd, boy bos, letâfet demektir. Endâm, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi gümüş bedenli, sırma boylu bir fidan olarak tasvir etmiştir.

Lezîz olur visâlüŋ mîvesi ėy nahl-i sîm-**endâm**
Anuŋ'çün her kim olursa ėder sen sîm-berden haz G 92/3

Ten: İnsan vücûdunun dış yüzü, gövde vücûd, beden demektir. Ten, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşları, yaya teşbih edilmiştir. Şâir, teninde sevgilinin attığı okların izinin çok olduğunu, sevgilinin kendisini gördüğü yerde tanıyacağını iddia etmiştir.

Ben[i] gördügi yėrde bilse taŋ-mı ol kemân-ebrû
Tenümde oklarınuŋ yarasından çok nişânum var G 34/3

Vücûd: İnsan veya hayvan gövdesi, beden demektir. Vücûd, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin 'âşığın vücûdunu dert yaralarıyla lâle gibi yaktığı ifade edilmiştir. Sevgilinin derdi ve açtığı yaralar âteşe, 'âşığın vücûdu ise lâleye teşbih edilmiştir.

Dağ-ı gamla lâleveş yakduŋ **vücûd**um cümleten
Kanda görürsüŋ bizüm şimden-gėrü sen karamuz G 70/3

1.3.4.10. Bel, miyân

Bel: Dîvân edebiyatında sevgilinin beli kıl kadar ince ve dardır. Dar olması yönüyle ağız ile birlikte kullanılırlar. Şâir, bele takılan kemeri dâima kıskanır. Çünkü sevgilinin belini, kendisi o kemer gibi saramamıştır. Bel, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin belinden altın kemer eksik olmaz. Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi belinde altın kemerle tasvir etmiştir.

Kılca 'aybı yoğ iken hîç o sîmîn-bedenüŋ
Dolaşur **bėl**ine zerrîn kemeri döne döne G 157/4

Miyân: Bel, kemer yeri, ince bel demektir. Miyân, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin belindeki altın kemerin üzerine hançer taktığını söylemiş, bunun 'âşığın katli için yapılan bir hazırlık olduğunu iddia etmiştir.

Zerrîn kemer üzre yine hancer nedür ėy dost
Katlümüze bėl bağladı belki-de **miyân**uŋ G 107/3

Aşağıdaki beyitte şâir, gönlünün ince belli bir güzel dilediğini ifade etmiştir.

Bir pâdişâh-ı kâmurân bir hüsn-i hulkı çok cüvân
Bir dil-ber-i nâzük-**miyân** bir şâh-ı 'âlî-şân arar G 29/3

1.3.4.11. Ben, hâl

Ben: Çoğu doğuştan tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartıdır. Dîvân edebiyatında daha çok yanak, saç, kaş, ayva tüyleri ve dudak ile birlikte anılır. Ben, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili al yanağı üzerinde beni olan, saçıyla gönül kuşunu avlamak için tuzak kuran bir avcı şeklinde tasvir edilmiştir.

Beŋ komış ėy murg-ı dil ruhsâr-ı al üstindedür
Dâm-ı zülfinden hazer eyle yine bir hâli var G 61/3

Hâl: Vücûdda meydana gelen siyâh ben, benek demektir. Edebiyatımızda yüzde bulunan benler ve bu benlerin renginin siyâhlığı ve küçüklüğü sık sık anılır. Hâl, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı tatlı, beni siyâh olarak nitelendirilmiştir. Sevgilinin dudağının üzerindeki siyâh beni görenlerin, onu şeker üzerine konan bir sivrisinek zannedeceği ifade edilmiştir.

Şîrîn lebüŋde **hâl**-i siyâhuŋ gören dėdi
Gûyâ meges-durur ki konar şekker üstine G 154/4

1.3.4.12. Beniz

Beniz: Yüz rengi demektir. Beniz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte bülbüle nasihatte bulunan şâir, fenâ bahçesinde gülün benzinin sararacağını dile getirmiştir.

Yüri ėy bülbül ötme kimseye bâğ-ı fenâ kalmaz
Gülüŋ **beŋz**i bozılur çeşm-i nergis-de baka kalmaz G76/1

1.3.4.13. Boğaz

Boğaz: Boynun ön bölümü ve bu bölümü oluşturan organlar, imik demektir. Boğaz, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, şeh-bâzın yani doğanın kendisini sevgilinin saçına benzetip övündüğünü söyleyen şâir, onun yanında urganını sürükleyen boğazı bağlı bir köle olduğunu iddia etmiştir.

Uçururmış zülfüŋe şeh-bâz kendin beŋzedüp
Bir **boğaz**ı iplüdür yanınca urganın sürür G 35/2

1.3.4.14. Boy, kad, kamet

Boy: Anlamdaşları olan kad, kamet kelimeleriyle daha çok kullanılan boy, sevgiliye ait olunca başka, 'âşığa ait olunca başka şekillerde ele alınır. Sevgilinin boyu dâima uzun ve düzgündür. Sevgili servi gibi salınır. Sevgilinin boyu çınar, şimşâd, sanavber veya ar'ar olur. Çünkü bu ağaçlar da uzundur. Şiir geleneğimizde 'âşık sevgilinin derdiyle iki büklüm olmuş, boynunu eğmiştir. Onun kaddi hilâle dönmüştür.

‘Âşığın boyu dütâ (iki büklüm), hamîde (eğrilmiş) olarak anılır. Boy, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin boyunun en çok benzetildiği ağaç servidir, denilebilir. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgilinin boyunu serviye teşbih etmiştir.

Ser-firâz olmak ise dünyede maksûd yėter
Sâyeveş ėy **boy**ı serv olur-ısam efkendeŋ G 121/3

Kad: Boy demektir. Dîvân şiirinde kadd-i bâlâ, kadd-i bülend, kadd-i mevzûn, kadd ü kamet, serv-kad vs. terkipleri ile kullanılır. Kad, Vusûlî Dîvânı’nda 17 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sâkî, bâlâ-kad olarak tasvir edilmiş, sevgili ise istiâre sanatı yoluyla servi olarak anılmıştır.

Sâkî-i bâlâ-**kad** ü câm-ı musaffâ bundadur
Gel berü gül devridür serv-i dil-ârâ bundadur G 45/1

Şâir aşağıdaki beyitte, boyunun bükülmüş olduğunu söylemiştir.

Çengini sanma mutrib alup gûş-mâl ėder
Gördi hamîde **kadd**ümi baŋa kulak çeker G 30/6

Kâmet: Boy demektir. Dîvân edebiyatında sevgilinin boyu bir gülfidanı, bir nihâldir. Bazen sancak, livâ, kalem, elif de olur. Kâmet, Vusûlî Dîvânı’nda altı yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde olduğu gibi aşağıdaki beyitte sevgilinin boyu, serviye teşbih edilmiştir.

Ėy serv-**kâmet** ėtme kıyâmet kopar sakın
Nâz ile ‘işve ile murâduŋ hırâm ise G 148/4

1.3.4.15. Boyun, gerden

Boyun: Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesidir. Boyun, Vusûlî Dîvânı’nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin bakışını hançere benzeten şâir, sevgilinin başkalarına bakmaması durumunda, ‘âşığın eziyet kılıcına boyun eğmeyeceğini dile getirmiştir.

Tîğ-ı cevrüŋe **boyun** vėrmez mi sanurduŋ beni

Hancer-i gamzeŋ nazar kılmasa kat‘â kimseye G 152/2

Gerden: Gerdan, boyundur. Gerden, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin gerdanı gümüş renginde, ‘âşığın yüzü ise sarı renkte tasvir edilmiştir.

Rûy-ı zerdümden kaçurma **gerden**-i sîmînüŋi
Zînet içün zer varak çek şem‘-i kâfûr üstine G 162/2

1.3.4.16. Cân

Cân: Rûh, hayat, gönül, yaşamayı sağlayan madde dışı unsurdur. Dîvân edebiyatında cân ‘âşığın elindeki tek nakittir. Onunla sevgilisinin ‘aşkını satın almak ister. Sevgilinin ‘âşıktan yüz çevirmesi, cânın bedeni terk etmesi gibidir. ‘Âşık cânını ortaya koyar, cânıyla oynar ve onu kurbân eder. Cân kelimesi birçok tamlama ve deyim kurarak çeşitli yönlerden ele alınır. Cân u ten, çeşme-i cân (dudak), âyine-i cân (yanak), cân almak, cân vermek, cansız koymak, cân oynamak vs. bunlardan bazılarıdır. Cân, Vusûlî Dîvânı’nda 118 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dînsiz sevgilinin derdinden cân verdiğini söylemiş, mahşerde sevgilinin diğer öldürdüklerinin de kendisine şahitlik etmesini istemiştir.

Cân vėrdügüm ol kâfir-i bî-dîn gamından
Mahşerde ėde küşteleri baŋa şahâdet G 14/4

Aşağıdaki beyitte şâir, cânından bezdiğini dile getirmiştir.

Vusûlî gibi âhir fürkat ile **cân**dan geçdüm
Dükendi kalmadı ârâm u sabr u tâkatüm cânâ G 7/5

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin kırmızı dudağının cân akçesini rüşvet aldığını söylemiştir.

Nakd-i **cân**um leb-i la‘lüŋ neden aldı rişvet
Katlüme çünki hatuŋ vėrdi efendi hüccet G 13/1

Aşağıdaki beyitte sevgili, cân tabîbi olarak nitelendirilmiştir.

Ėy **cân** tabîbi şerbet-i vasluŋla ölmedin
Dermân olaydı eylemege hastaŋa ‘ilâc G 18/2

1.3.4.17. Ciğer, derûn, dil, gönül, kalb, yürek

Ciğer: Akciğerle karaciğerin ortak adı, mecâzen yürek, iç demektir. Ciğer, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde 'âşığın ciğeri, sevgilinin elinden dâima kan ağlar. Aşağıdaki beyitte şâir, ciğer kanını şarâba yeğleyeceğini söylemiştir.

Dilâ câm-ı leb-i cânândaki cüllâbı n'eylersin
Ciğer kanın içersin sen şarâb-ı nâbı n'eylersin G 135/1

Derûn: İç, içeri, dâhil, gönül, kalb, yürek demektir. Derûn, Vusûlî Dîvânı'nda birer yerde gönül, kalb ve yürek anlamında, bir yerde iç anlamında kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşları, yaya benzetilmiştir. Sevgilinin temreninin 'âşığın gönül sırrını bildiğini söyleyen şâir, yaralı gönlüne onun gibi bir yiğidin girmediğini ifade etmiştir.

N'ola ėy kaşı ya sırr-ı **derûn**um bilse peykânuŋ
Anuŋ gibi dil-i mecrûha bir kesî duhûl ėtmez G 77/3

Dil: Gönül demektir. Gönül, geceler boyu ızdırâb çektiği için hasta, bîmâr ve yaralıdır. Bu hastanın ilâcı, şifâsı, tabîbi ve tiryâki sevgilinin dudaklarıdır. Tasavvufta gönül bir ayna olarak ele alınır. Bu aynada Tanrı'nın tecellîsi zuhur eder. Dil, Vusûlî Dîvânı'nda 136 yerde kullanılmıştır.

'Âşığın gönlü, sevgilinin derdinden dâima hastadır. Bu hastanın tek dermânı ise gönlün tabîbi olan sevgilidir. Şâir, aşağıdaki beyitte sevgiliyi cân ve gönül hekîmi olarak nitelendirmiştir.

Şerbet-i hicrân-ıla nėçün bizi ėtdi helâk
Ol tabîb-i cân u **dil** söyleŋ baŋa vėrsün cevâb G 8/4

Aşağıdaki beyitte şâir, Allah'tan servi boylu sevgiliyi kendisine yâr edip mutsuz gönlünü gamdan kurtarmasını dilemiştir.

Baŋa yâr eyleyüp ol kâmet-i şimşâdumı yâ Rab
Kuluŋam gamdan âzâd ėt **dil**-i nâ-şâdumı yâ Rab G 12/1

Nidâ sanatı yoluyla gönle seslenen şâir, sevgiliden ayrılığın derdini kendisine sormasını söylemiştir.

Yârdan ayrılanuŋ derdini ėy **dil** baŋa sor
Hâl-i zârın yine ma'zûl bilür ma'zûlüŋ G 111/4

Gönül: ‘Âşığın ‘aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Gönül bir hitâp yeridir. ‘Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur. Gam ve keder ile beslenir. ‘Âşığın gönlü sevgilinin saçları arasında yurt edinmiştir. Gönül, Vusûlî Dîvânı’nda 86 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi ‘âşığın gönlünün sevgilinin zülfüne bağlanmak istediği söylenmiştir. Nitekim ‘âşığın gönlü sevgilinin saçlarını yurt edinmek ister.

Zülfüŋüŋ zencîrine bağlanmak isterse **göŋül**
Sen anuŋ ėtdügine kalma o bir dîvânedür G 41/2

Şâir aşağıdaki beyitte, başkasının şarâb kadehinden, gönlünün ise sevgilinin dudağından haz aldığını söylemiştir.

Ėder ėl sâkiyâ peymâneden haz
Göŋül aldı leb-i cânâneden haz G 93/1

Aşağıdaki beyitte gönül aynaya benzetilmiş ve sâf olması gerektiği belirtilmiştir.

Su gibi sâf eyledüŋse ger **göŋül** âyînesin
Saŋa câm-ıla şarâb-ı ergavân hâyil degül G 123/3

Kalb: Yürek, gönül demektir. Kalb, Vusûlî Dîvânı’nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte tasavvufî bir anlayış sergileyen şâir, huzurlu bir kalp için mâ-sivânın terk edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Halâs olmaz belâlardan safâ-yı **kalb**e ėrişmez
‘Alâyıkdan geçüp her kim-ki terk-i mâ-sivâ ėtmez G 78/2

Yürek: Göğüs boşluğunda, iki akciğerin arasında, vücûdun her yanından gelen kanı akciğerlere ve oradan gelen temzi kanı da vücûda dağıtan organ, kalb, gönül demektir. Yürek, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi, şiir geleneğimizde olduğu gibi yay kaşlı olarak tasvir etmiştir. ‘Âşığın yüreği dâima yaralıdır fakat sevgiliden gelen dertler, oklar ‘âşığın parça parça olmuş yüreğine zahmet değil ferâhlık verir.

Ėy kaşı ya cevr-ile biŋ pâre olmışken **yürek**
Geldi tîrüŋ gönlümi açdı hele bir pâre ol G 124/2

1.3.4.18. Çeşm, dîde, göz

Çeşm: Göz demektir. Dîvân edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Renk olarak ya siyâh ya da elâdır. Sevgili, 'âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Şekil yönünden nergis ve bâdemi andıran göz, bazen de sad harfini andırır. Çeşm, Vusûlî Dîvânı'nda 28 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte nidâ ve istiâre sanatını kullanan Vusûlî, sevgiliye "kendiliğinden yetişen fidan" ifadesiyle seslenmiştir. Şâir, sevgilinin gözünün ayrılığıyla gönlünün sararıp hasta olduğunu ve bu haliyle nergise benzediğini dile getirmiştir.

Sararmışdur Vusûlî hasta-dil ėy gül-bün-i hod-rû
Firâk-ı **çeşm**üŋ ile nergisüŋ hakkâ ki 'aynıdur G 68/5

Aşağıdaki beyitte göz, öldürücü bir nitelikte tasvir edilmiştir.

Yine ölmelüsi oldum bugün bir **çeşm**-i kattâlüŋ
Varup ahvâlümi bildürmege ammâ ne cânum var G 34/2

Aşağıdaki beyitte, göz şarâb kadehine teşbih edilmiştir.

Vusûlî sâgar-ı **çeşm**üm mey-i la'li firâkıyla
Şarâb-ı hûn-ı dilden tolu câm-ı ergavânumdur G 34/2

Dîde: Göz, çeşm demektir. Dîde, ayn ve basar gibi anlamdaşlarıyla ve sayısız tamlamalarla kullanılan göz, Dîvân şâiri için çok önemli bir güzellik unsurudur. Dîde, Vusûlî Dîvânı'nda 16 yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgiliyi güzellik yönüyle Hz. Yûsuf'a benzetmiştir. Yûsuf Kıssâsı'na telmihte bulunan şâir, rüyasında Yûsuf gibi güzel olan sevgiliyi görünce gözlerinin Hz. Ya'kûb'un gözleri gibi açılacağını iddia etmiştir.

Gözlerüm rûşen olurdı **dîde**-i Ya'kûbveş
Ėy Vusûlî görsem ol Yûsuf-cemâli hvâbda G 146/5

Aşağıdaki beyitte âşığın gönlü inlemekte, gözü ise kan ağlamaktadır.

Vusûlî hâl-i zârumdan haberdâr olmayan gelsün
Dil-i nâlân ile bu **dîde**-i hûn-bârı görsünler G 46/5

Göz: Görme organı, görme, bakma, bakış, görüş anlamlarına gelir. Göz, Vusûlî Dîvânı'nda 57 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin gözü nergise benzetilir. Şâir, sevgilinin gözünü görmeyenlerin nergise, boyunu görmeyenlerin ise serviye bakmalarını tavsiye etmiştir.

Gözüŋi görmeyenler nergis-i bîmârı görsünler
Kadüŋ seyr ėtmeyenler serv-i hoş-reftârı görsünler G 46/1

Aşağıdaki beyitte sevgili, gözün nuru olarak anılmıştır.

Gözümüŋ nûrı dîdeden hayâlüŋ sanma hâlîdür
Görinen merdüm-i çeşmüm degül hâlüŋ hayâlidür G 47/1

Aşağıdaki beyitte sevgili, âhû gözlü olarak tasvir edilmiştir.

Ben ol şîr-i peleng-i kîne-cûyam ėy **göz**i âhû
Başumda görinen dağ-ı siyeh kara kulağumdur G 48/3

Şâir aşağıdaki beyitte, gözünün gözyaşı denizinde su kabarcığına döndüğünü dile getirmiştir.

Bahr-i eşkümde ėy Vusûlî benüm
Gözlerüm san habâba dönmişdür G 56/5

1.3.4.19. Çihre (Çehre), dîdâr, likâ, rû, tal‘at, yüz

Çihre (Çehre): Yüz, surattır. Çihre, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, çehresini sararmış olarak tasvir etmiş, gözyaşlarını gümüşe benzetmiştir. Kişinin değerini belirleyenin altın ve gümüş para olduğunu, sararmış bir çehreyle gümüş gibi gözyaşı dökmenin değer görmediğini belirtmiştir.

Sîm-i eşk ü **çihre**-i zerd-ile yüz bulsam n’ola
Kadrin arturan kişinüŋ dirhem ü dînârdur G 40/3

Dîdâr: Yüz, çehre, görme, görüş kuvveti demektir. Tasavvufta Allâh’ın tecellisi yerine kullanılır. Sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü dîdâr oluşturur. Çünkü o kaş, göz, dudak, yanak vs. güzelliklerine sahiptir. Bu bakımdan o güzellik meydânı veya güzellik harmanıdır. Bazen mecâz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine cemâl denir. Bu güzellik ilâhî güzelliğin bir aksi olarak kabul edilir. Dîdâr, Vusûlî Dîvânı’nda yedi yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dîdâr, tasavvufî bir anlayışla kullanılmıştır. Dünyâyı gül bahçesine benzeten Vusûlî, dünyâda asıl maksadın sevgilinin cemâli olduğunu belirtmiştir.

Cemâl-i yârdur maksûd olan gülzâr-ı ‘âlemde

Eger **dîdâr** olmazsa ne hâsıl bâğ-ı rıdvândan G 133/4

Aşağıdaki beyitte şâir, Hakk'ın güzel yüzünü bu dünyâda göremeyenin öbür dünyâda da göremeyeceğini söylemiştir.

Anda görmez görmeyen bunda Hakuŋ **dîdâr**ını
Zâhid-i a'mâ bunı bilmez temâşâ bundadur G 45/3

Likâ: Yüz, çehre demektir. Dîvân şiirinde yüz 'âşığa şifâ bağışlayan bir devâ, bir iyi talihtir. Orası 'âşık için cennet bahçesi, gülşen, bağ ve bahçe sayılır. Orada dâima bahâr hüküm sürer. Daha çok birleşik kelimeler (meh-likâ) içinde kullanılır. Likâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi meh olarak anmıştır. Meh ve likâ kelimelerini bereber kullanan şâir, sevgilinin devletini aynaya benzetmiş, onun devletinin yüzünün âleme sûret vereceğini ifade etmiştir.

Sâf ola âyîneveş her dem safâ-yı devletüŋ
Vère sûret 'âleme ey meh **likâ**-yı devletüŋ G 118/1

Rû: Yüz, çehre, dîdâr demektir. Rû, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin ayak toprağına sararmış yüzünü süren 'âşığın, işini altın edeceğini yani amacına ulaşacağını söylemiştir.

Rûy-ı zerdüŋ sür Vusûlî hâk-i pây-ı dil-bere
İşüŋ altun eylesün dèrseŋ eger iksîrveş G 86/5

Tal'at: Yüz, çehre, dîdârdır. Tal'at, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili güneşe benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü, parlak bir ay; kaşları, yay; kirpikleri, ok; bakışları, süzgün ve aldatıcı olarak tasvir edilmiştir.

Bir âfitâb-ı bî-nazîr bir **tal'at**ı bedr-i münîr
Bir kaşı ya kirpügi tîr bir gamzesi fettân arar G 29/2

Yüz: Başta alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, simâ, çehre, surat demektir. Yüz, Vusûlî Dîvânı'nda 62 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, yüzünün çirkin olduğunu bundan dolayı sevgilinin ayağının toprağına yüzünü süremediğini söylemiştir.

Nasîb olmadı kim çirkin **yüz**üm sürem ayağuŋa
Èşidürüz velî èlden nazîrüŋ yok güzel dèrler G 28/2

Aşağıdaki beyitte, güneşin sevgilinin ayağının toprağına yüz süremediği için kendisini yerden yere vurmasına şaşılmayacağı dile getirilmiştir.

Hâk-i pâyuŋa **yüz**in çün sürmedi ėy mâh-tâb
Kendüsin yėrden yėre ursa ‘aceb-mi âfitâb G 8/1

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, ay gibi parlak sevgilinin yüzünü görmediği için gözüne âlemin karanlık göründüğünü söylemiştir.

Şeb-i fürkatde **yüz**üŋ görmedi ėy mâh-ı tâbânum
Vusûlînüŋ anuŋ’çün gözine ‘âlem karaŋudur G 51/5

1.3.4.20. Çukur, zenahdân

Çukur: Çene ve yanaktaki gamzedir. Çukur, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin çene çukuru ve beni beraber kullanılmış, sevgilinin benine kastedildiği söylenmiştir.

Hâlüŋe kasd ėdermiş ėşitdük
Çukurında bula zenahdânuŋ G 116/2

Zenahdân: Çene demektir. Dîvân şiirinde çene, zekân, zenahdân ve enek adları ile anılır ve çoğu zaman ortasındaki çukurluk söz konusu edilerek kuyu veya zindâna benzetilir. ‘Âşığın gönlü âdetâ bir suçlu gibi kuyu ve zindâna düşer. Bu durumda sevgilinin saçları da zincir ve bağ olup onu bağlar. Zenahdân, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde çene, çene çukuru, zindân, saç gibi unsurlar sık sık beraber kullanılır. Aşağıdaki beyitte ‘âşığın gönlü, sevgilinin saçının sevdâsıyla, sevgilinin çene çukuruna düşmüştür. Beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi çene çukuru zindâna, saç ise zincire teşbih edilmiştir.

Zenahdânına düşmişdür gönül sevdâ-yı zülf-ile
İlâhî bend-i zindâna giriftâr olmasun kimse G 147/7

1.3.4.21. Dendân, diş

Dendân: Diş demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarındandır. Diş genellikle inciye benzetilir. Bunun için lü‘lü, dürr, cevâhir ve

güher kelimeleri kullanılır. Sevgilinin la‘l dudakları, incilerin saklandığı bir kutudur. ‘Âşığın gözyaşları bir deniz oluşturunca sevgilinin dişleri bu denizin incisi olur. Dendân, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin dişi inciye benzetilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudakları yâkûta, dişleri ise inciye teşbih edilmiştir.

Görürem söylese yâkût lebin depredicek
Dür-i **dendân**ı anuŋ la‘l-i Bedahşâna deger G 25/3

Diş: Çene kemiklerinin üstüne dizili, ısırıp koparmaya ve çiğnemeye yarayan sert, beyaz organlardan her biridir. Diş, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte diş kelimesi, “diş bilemek” deyimiyle kullanılmıştır. Şâir, rakîbin kendisine diş biledi̇ğini yani kötülük yapmak için fırsat kolladığını söylemiştir.

Ağyâr katı **diş** biler olmış ne hâldür
Şehd-i lebüŋi sunma aŋa kim vebâldür G 44/1

1.3.4.22. Dest, el, yed

Dest: El demektir. ‘Âşığın çekmiş olduğu üzüntü, gam ve dert, bir ele benzer. Bu el, ‘âşığın yakasına yapışmıştır, asla onu bırakmaz. Bazen onun kulağını çeker, sabrının yakasını parçalar. Sevgilinin saçı da bir el gibi ‘âşığa zulmeder. Dest, Vusûlî Dîvânı’nda 10 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, Yûsuf yüzlü olarak anılmıştır. Züleyhâ’nın Hz. Yûsuf’un gömleğini arkadan yırtması hadisesine telmihte bulunan Vusûlî, sevgilinin gül renkli elbisesini yırtan dikenli eli sormuştur.

Kankı hâruŋ **dest**i ėrmiş câme-i gül-gûnuŋa
Yine ėy Yûsuf-cemâlüm çâk olmış dâmenüŋ G 109/2

Aşağıdaki beyitte gönül, eline mum verilmiş bir sarhoşa benzetilmiştir.

Nâr-ı âh-ıla sakın dil yakmasun dünyâ evin G 94/5
Ėy Vusûlî kim dėdi vėr saŋa **dest**-i meste şem‘

El: Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümüdür. El, Vusûlî Dîvânı’nda 47 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, mecliste şarâb kadehine yabancı bir elin değmemesi gerektiğini söylemiştir.

Bâdenüŋ ayağına meclisde yâd **el** degmesün
Durmasun etrâfı dolansun gözin açsun habâb G 8/2

Aşağıdaki beyitte dünyâyı tahkir eden şâir, yiğit olanın dünyâ gelinine el uzatmaması gerektiğini belirtmiştir.

Visâline ‘arûs-ı dehrüŋ er-iseŋ **el** uzatma
N’ėdersin bir zeni kim arta kalmış ola ėllerden G 131/3

Yed: El demektir. Yed-i Beyzâ, beyaz el demektir. Allâh tarafından Mûsâ peygambere verilen bir mu‘cizedir. Hz. Mûsâ, Allâh’ın emri ile elini koynuna sokar ve çıkarır, böylece eli güneş gibi parıl parıl parlarmış. Firavun’a karşı gösterilen bu mu‘cize edebiyatımızda sık sık anılır. Tasavvufta Yed-i Beyzâ, ilâhî gücün gerçekleşip ortaya çıkmasının bir sembolüdür. Yed, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Yed-i Beyzâ mu‘cizesi ve Hz. Mûsâ’ya telmihte bulunulmuştur. “Ak elin” sırlarının anlaşılması gerektiğini söyleyen şâir, Hz. Mûsâ’nın âteşinin ve Allâh’ın nûrunun ışığının orada olduğu belirtmiştir.

Elde iken aŋla esrâr-ı **Yed**-i beyzâyı gel
Nâr-ı Mûsâ pertev-i envâr-ı Mevlâ bundadur G 45/4

1.3.4.23. Ebrû, kaş

Ebrû: Kaş demektir. Sevgilinin ikinci dereceden güzellik unsurlarından sayılır. Fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Âdeta bir fitne dükkânıdır. İçindekiler ise göz, kirpik ve gamzedir. Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Hilâle benzer ve bu haliyle bayram hilâlini gösterir. Kaş kemân (yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda ‘âşık kurbân veya av olmaya hazırdır. Ebrû, Vusûlî Dîvânı’nda altı yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde kaş, yaya; kirpik ise oka benzetilir. ‘Âşık, sevgilinin yay gibi olan kaşları ve ok gibi olan kirpikleri tarafından avlanır. Aşağıdaki beyitte bu anlayışla kaş, yaya; kirpik ise oka teşbih edilmiştir.

Cefâ ile çeküp sînemden aldı tîr-i müjgânın
Kemân **ebrû**laruŋ cevri olupdur âfetüm cânâ G 7/4

Kaş: Ebrudur. Dîvân şiirinde kaş bazen bir mihrâb, kıble veya secde-gâh yani mesciddir. ‘Âşık böylece sevgilinin cemâline yönelir. Kaş, Vusûlî Dîvânı’nda 26 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi kıblesi olarak anmıştır. Yöneldiği yer sevgilinin cemâlidir. ‘Âşık, ciğer kanıyla abdest alıp sevgilinin kaşının mihrâbını kıble eylemiştir.

Revâdur secdegâh ėtse **kaşu**ŋ mihrâbını kıblem
Şu ‘âşık kim ciğer kanıyla her demde vuzû eyler G 36/3

Aşağıdaki beyitlerde sevgili, yay kaşlı olarak anılmıştır.

Hadeng-i mihnete kılma tahammül şimdiden soŋra
Nişân-ı tîr-i gamm olma dilâ ol **kaşı** yadan geç G 17/4

Tîr-i âha çarh ėy **kaşı** kemân hâyil degül
Ėrişür ser-menzile kevn ü mekân hâyil degül G 17/4

1.3.4.24. Engüşt

Engüşt: Parmak demektir. Engüşt, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kaşını yaya benzetmiştir. Sevgili ne zaman yayını avucuna alsa, ‘âşığın gözlerinin sevgilinin okunun parmağında halka gibi kaldığını dile getirmiştir.

Her kaçan ėy kaşı ya alsaŋ kemânuŋ kabzaŋa
Gözlerüm **engüşt**-i tîrüŋde kalur zihgîrveş G 86/4

1.3.4.25. Eşk, sirişk

Eşk: Gözyaşı, dem, sirişk demektir. Dîvân edebiyatında ‘âşık dâima gözyaşının çokluğu ile övülür. ‘Âşığın gözyaşları ya akar ya birikir. Akarsa seller, birikirse denizler oluşur. Gözyaşının rengi dâima kırmızıdır. Kan, gül ve şarâb gözyaşının rengi için kullanılır. Eşk, Vusûlî Dîvânı’nda 23 yerde kullanılmıştır.

‘Âşığın sevgili için döktüğü gözyaşları, onun sevgiliye sunabileceği en önemli sermayesidir. Bu gözyaşları kanlı olup durmadan akar ve sel olur. Dîvân şiirinde ‘âşığın gözyaşı rengi yönüyle kana benzetilir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin servi boyu görününce ‘âşığın kanlı gözyaşı, sabır göstermeyip durmadan akmıştır.

Toğrusını dėyelüm gördükçe serv-kaddüŋ
Turmaz bu **eşk**-i hûnîn sabr u karâra yėr yok G 103/4

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliye kavuşamadığından akan gözyaşının akarsuya dönüşeceğini söylemiştir.

Eger ol servi çekmezsem kinâra
Döner **eşk**-i revânum cûy-bâra G 167/1

Sirişk: Gözyaşı demektir. Gözyaşı yuvarlaklığı ve saydamlığı nedeniyle inci ve lû'lü'dür. Bir yere biriktiği zaman sîm-âb olur. Sevgiliye karşı 'âşığın en önemli metâı gözyaşıdır. Sirişk, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili insâfa gelmiştir. 'Âşıktan para ve pul istemeyen sevgili, 'âşığın sunduğu yaralı gönlü ve gümüş gözyaşlarını yeterli bulmuştur. Şâir, gözyaşını şiir geleneğimizde olduğu gibi gümüşe benzetmiştir.

Dağ-ı sîneŋle yėter sîm-i **sirişk**üŋ dėdi yâr
Ėy Vusûlî bize lâzım degül akçaŋ pûluŋ G 111/5

1.3.4.26. Gamze

Gamze: Süzgün bakış, sevgilinin süzgün veya manalı yan bakışıdır. Dîvân şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir. Bir ok olan gamzenin hedefi ise 'âşığın cânı, gönlü, sînesi, ciğeri ve yüreğidir. Sevgilinin gamzesi fitneler koparır, belâdır, âfettir, acımasızdır. Gamze, Vusûlî Dîvânı'nda 20 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin gamzesi, avcılığı ve fitne çıkarması yönüyle öne çıkar. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, mazmunlar dünyâsında teşekkül eden ortak sevgili tipinin niteliklerini sıralamıştır. Sevgili benzersiz bir güneş, parlak yüzlü bir ay gibi olup yay kaşlı, ok kirpikli, fettân ve süzgün bakışlıdır.

Bir âfitâb-ı bî-nazîr bir tal'atı bedr-i münîr
Bir kaşı ya kirpügi tîr bir **gamze**si fettân arar G 29/2

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde sık sık görüldüğü gibi sevgilinin gamzesi kılıca benzetilmiştir.

Helâk ėtmeŋ mukarrer idi çeşm-i tîğ-ı **gamze**yle
Beni cânlanduran ammâ leb-i la'lüŋ zülâlidür G 29/2

1.3.4.27. Gûş, kulak

Gûş: Kulak demektir. Dîvân şiirinde kulak, kıvrımlı olması yönüyle şekil olarak güle benzetilir. Kulağın burulması nedeniyle tambur ile birlikte zikredilir. Çünkü

tamburu akort eder gibi ‘âşığın kulağını burmak gerekir. Kulak memesi küpe takmak dolayısıyla da ele alınır. Kulak bazen bir kuyuya, bazen bir kadehe benzetilir. Gûş, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, kendi sözlerini parlak inciye benzetmiştir. Şâir, parlak ve inci gibi olan sözlerini dinlemek için sevgilinin kulağını uzattığını iddia etmiştir.

Mengûş-ı yâr sanma girân geldi **gûş**ına
Sözüm èşitdi lü’lü-i lâlâ kulak çeker G 30/4

Kulak: Başın her iki tarafında bulunan işitme organıdır. Kulak, Vusûlî Dîvânı’nda 14 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgili ay yüzlü olarak anılmış, ‘âşık ise şakıyan bir bülbüle benzetilmiştir. Sevgiliden kendisine kulak vermesini yani dinlemesini isteyen şâir, böylece gama benzettiği dikenin kendisine neler çektirdiğini anlatacağını söylemiştir.

Dèyeydüm hâr-ı gamdan èy yüzi gül çekdügüm bir bir
Kulak tutsaŋ eger ben bülbül-i gûyâyı söyletseŋ G 113/3

1.3.4.28. Hatt

Hatt: Ayva tüyü, gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüylerdir. Dîvân şiirinde genellikle yanak, dudak, saç ve çene ile birlikte kullanılır. Hatt, ‘anber kokar, latîftir, gönül alıcı bir özellik taşır. Hatt üzerinde yapılmış teşbîh ve mecâzlar oldukça fazladır. Hatt, Vusûlî Dîvânı’nda 36 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin ayva tüyleri ve beninin güzellik sayfasını süslediğini dile getirmiştir.

Hatt u hâli safha-i hüsnini tezyîn eyledi
Gûyiyâ i‘râb kondı sûre-i Nûr üstine G 162/3

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin ayva tüyleri zümrüt renkli olarak nitelendirilmiştir.

Sanma lebüŋi kapladı **hatt**-ı zümürrüdîn
Pîrûze hokka içre o bir la‘l pâredür G 58/4

1.3.4.29. Hûn, kan

Hûn: Kan demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin gözleri, gamzesi ve kirpikleri kan dökücülük özelliğine sahiptir. Dudak, yanak ve ben ise kan renginde olduğu için ‘âşığa

kanı hatırlatan birer katildir. ‘Âşığın ağlayan gözlerine kan oturur ve kanlı yaşlar dökmeye başlar. Bu anlamda hûn kelimesi birçok terkip kurar. Hûn, Vusûlî Dîvânı’nda ikişer yerde hûn ve hûn-feşân, birer yerde hûn-âb, hûn-âlûd, hûn-âlûde, hûn-âşâm, hûn-bâr, hûn-hvârî, hûn-pâş şeklinde kullanılmıştır.

Sevgilinin güzellik unsurlarından bazıları kan dökücüdür. Dîvân şiirimizde ‘âşığın gönlü, kanla dolu olduğu için gözyaşı kanlı akar. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin dudağının şarâbından ayrı kalan ‘âşığın gözü, gönül kanıyla dolu erguvân renkli bir kadehe benzetilmiştir.

Vusûlî sâgar-ı çeşmüm mey-i la‘li firâkıyla
Şarâb-ı **hûn**-ı dilden tolu câm-ı ergavânumdur G 57/5

Kan: Atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde üzümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvıdır. Kan, Vusûlî Dîvânı’nda 30 yerde kullanılmıştır.

Sevgiliden ayrı düşen ‘âşığın gönlü, dâima kan ağlar. Aşağıdaki beyitte, ‘âşığın gönlü goncaya benzetilmiştir.

Nedendür goncaveş gönlüm tolu **kan** olmağa bâ‘is
Hezârâsâ hezârân gamla nâlân olmağa bâ‘is G 15/1

Aşağıdaki beyitte, ‘âşığın ciğer kanıyla abdest aldığı dile getirilmiştir.

Revâdur secdegâh ėtse kaşuŋ mihrâbını kıblem
Şu ‘âşık kim ciğer **kan**ıyla her demde vuzû eyler G 36/3

1.3.4.30. Kâkül, turre

Kâkül: Alna dökülen saç, kâhkül, perçem demektir. Dîvân şiirinde genellikle zülf ile aynı manada kullanılır. Kâkül, Vusûlî Dîvânı’nda 16 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin kâkülü, sevgilinin saçı ile aynı niteliklere sahiptir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellik unsurlarından olan kâkül ve saç beraber kullanılmıştır. Kâkülün sevgilinin güzellik ülkesinin serdârı olduğu söylenmiştir.

Çeküp tuğ u ‘alem serdâr-ı mülk-i hüsn olmazdı
Boyuŋ üzre eger zülfüŋe **kâkül** olmasa hem-ser G 26/2

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin anber şaçan kâkülünün aklını başından aldığını dile getirmiştir.

‘Aklum alan **kâkül**-i ‘anber-feşânuŋdur senüŋ

Kılca sabrum komayan nâzük miyânuŋdur senüŋ G 108/1

Turre: Kâkül demektir. Turre, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı ve kâkülü birçok teşbihlere konu edilmiştir. Mecâz-ı mürsel yoluyla saçın kâkül kısmı söylenip saç kastedilmiştir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçı ve kâkülü, 'anber kokulu ve kıvrımlı olup 'âşığın boynuna zincirini takıp onu kölesi kılmıştır.

Esîr-i gam kılup zencîr-i 'ışkuŋ boynuma takdı
Bu bendi baŋa hep ol **turre**-i 'anber-şiken geçdi G 174/4

1.3.4.31. Keff

Keff: Avuç içi, aya, köpük demektir. Keff, daha çok tevriyeli olarak kullanılır. Keff, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili inciye benzetilmiştir. Sevgilinin ikram denizinin sınırsız olduğu, lütfunun avcundan her damlanın nasiplenebileceği ifade edilmiştir.

Bahr-i in'âmuŋ çü bî-haddür eyâ Dürr-i Necef
Keff-i lutfuŋdan n'ola her katreye ėrse tuhef G 97/1

1.3.4.32. Kıl, mû (mûy), saç, zülf

Kıl: Bazı hayvanların derisinde, insan vücûdunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantıdır. Kıl, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin beli, inceliği yönüyle kıla benzetilir. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi gümüş tenli olarak tasvir etmiş, altın kemerin sevgilinin belinde küstahça dolaşmasının boşuna olduğunu söylemiştir. Zira sevgilinin kıl kadar ayıbı dahi yoktur.

Kılca 'aybuŋ bulımaz ol senüŋ ėy sîm-beden
Ko miyânuŋa tolaşsun kemer-i zer güstâh G 20/3

Mû (Mûy): Kıl, saç demektir. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecâzlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden geniş bir kullanım alanına sahiptir. Mû, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâ, saçı beyazlamış bir ihtiyar olarak tasvir edilmiştir.

Zâl-i dehrüŋ degül imişse ser-i **mû**yı sefîd
Subh-dem başına yakmazdı şafakdan hınnâ G 2/4

Saç: Perişân, düzensiz, dağınık, uzun olmasıyla ‘âşığın aklını başından alır; onu esir eder, perişân eder. Dîvân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarındandır. Şekil yönünden resen, rişte, rismân, zincîr, ejderhâ, dâm, sünbül ve daha birçok unsura benzetilir. Saç, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçını sünbüle benzeten şâir, menekşenin sevgilinin sünbül saçına bağlandığını ifade etmiştir.

Sünbül **saç**ına olalı peyveste benefşe
Gül ruhları ‘arz eyledi nev-reste benefşe G 165/1

Zülf: Saç, yüzün iki yanından sarkan saç lülesi demektir. Dîvân şiirinde saçın rengi dâima siyâhtır. Saç renk yönünden gece, leylâ, leyl, şâm, şebistân, zulumât, mağrib, dumân, Şeb-dîz, şeb-rez, dâğ, menekşe, Hind, Hindistan, hindû, küfr, kâfir, bîdîn, bütperest, zünnâra benzetilir. Zülf, Vusûlî Dîvânı’nda 64 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde saç, sevgilinin güzelliğini örttüğü için geceye benzetilir. Nasıl ki gece olunca güneş örtünür, sevgilinin saçı da güneşe benzeyen sevgilinin güzelliğini öyle örter. Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi güneşe, sevgilinin saçını rengi dolayısıyla geceye teşbih etmiştir.

Şeb-i **zülf**üŋ ruhuŋa ėtme nikâb
Gider ėy âfitâb-ı ‘âlem-tâb G 9/1

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı dağınıktır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı dağınık olarak nitelendirilmiştir.

Beni ayıran ol ruhsâr-ıla **zülf**-i perîşândan
Dilerem kim cüdâ düşsün ilâhî dînden îmândan G 133/1

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgilinin şaçı misk kokulu olarak nitelendirilmiştir.

Gördügümce **zülf**-i miskînüŋi ağlarsam n’ola
Ėy gözüm nûrı yaşardur âdemüŋ çeşmin duhân G 137/2

1.3.4.33. Kirpük, müje, müjgân

Kirpük: Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biridir. Müje, müjgân adları altında kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Kirpik, oklarını ‘âşığın üzerine salar. ‘Âşık, kirpiğin saldığı oklara hedef olmak ister. Kirpik, yerine göre kılıç veya hançer olabilir. Günümüz Türkçesinde kelimenin kirpik şekli kullanılmaktadır. Kirpük, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin kirpikleri ‘âşığı vurmak, yaralamak, avlamak gibi niteliklere sahiptir. Sevgilinin ‘âşığa tek bakışı, ‘âşığın gönlünden vurulması için yeterlidir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kirpiği oka, kaşı ise yaya teşbih edilmiştir.

Bir âfitâb-ı bî-nazîr bir tal‘atı bedr-i münîr
Bir kaşı ya **kirpüg**i tîr bir gamzesi fettân arar G 29/2

Müje: Kirpik demektir. Müje, müjgân adları altında kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralayıcı ve öldürücü vasıfları söylenir. Müje, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, yay kaşlı sevgilinin kirpik oklarının eziyetinden ‘âşığın belinin büküldüğünü söylemiştir.

Eyledi kaddümi ya tîr-i **müje**ŋ cevri senüŋ
Göre ben ‘âşıkuŋ ėy kaşı kemânum ne çeker G 68/2

Müjgân: Müjenin çoğulu olup kirpikler demektir. Müjgân, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Sevgilinin gönderdiği oklar ‘âşık için sefâdır. ‘Âşık bu okları göğsünde saklar. Aşağıdaki beyitte şâir, göğsünde sakladığı oklarının sevgilinin yay gibi kaşları tarafından çekilip alınmasından yakınmıştır.

Cefâ ile çeküp sînemden aldı tîr-i **müjgân**ın
Kemân ebrûlaruŋ cevri olupdur âfetüm cânâ G 7/4

1.3.4.34. La‘l, leb

La‘l: Kırmızı ve değerli bir süs taşıdır. Dudak manasında da kullanılır. Dîvân edebiyatında sevgilinin dudağı için benzeyen olur. ‘Âşığın gözü ve gözyaşları da la‘le benzetilir. La‘l, Vusûlî Dîvânı’nda 48 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin dudakları, tat yönüyle şeker ve bal ile ilişkilendirilirken renk yönünden kırmızı renkli olan la‘le benzetilir. Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgilinin dudağı la‘l olarak anılmıştır.

Isırup **la‘l**üŋ işâret eyle[yüp] ağyâruŋa
A benüm rûh-ı revânum cânuma ėtme cefâ G 4/3

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağını yâkûta benzeten şâir, sevgilinin inciye benzeyen dişini la‘l-i Bedahşân ile karşılaştırmıştır.

Görürem söylese yâkût lebin depredicek
Dür-i dendânı anuŋ **la‘l**-i Bedahşâna deger G 25/3

Leb: Dudak demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin öne çıkan güzellik unsurlarından biridir. Renk ve şekil yönünden şarâb, kadeh, sâkî, meze, mey-hâne ile tenâsüp içinde kullanılır. Tatlılık en belirgin özelliklerindendir. Ancak yine de acı sözler söyleyebilir. Renk bakımından la‘le benzer. Bazen yâkût ve mercân olduğu da görülür. Leb, Vusûlî Dîvânı’nda 40 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı, la‘le; gamzesi kılıca benzetilmiştir.

Helâk ėtmeŋ mukarrer idi çeşm-i tîğ-ı gamzeyle
Beni cânlanduran ammâ **leb**-i la‘lüŋ zülâlidür G 47/3

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı, tatlılığı yönüyle şekere bezetilmiştir.

Şöyle dil ballandur[ur] şekker-**leb**üŋ vasfını kim
Gûş ėden yine sorup anı mükerrer söyledür G 55/2

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı, goncaya benzetilmiştir.

Turmaz çü ‘ahd-i bûs-ı dehâna o gonca-**leb**
Yok yėre bârî ney-ki bu ikrârdan garaz G 88/3

1.3.4.35. Merdüm

Merdüm: Gözbebeğidir. Merdüm, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgiliyi gözünün nûru olarak anmıştır. Şâir,

gözbebeğini sevgilinin beni olarak nitelendirmiş, böylece sevgilinin hayâlinin gözünden ırak olmadığını dile getirmiştir.

Gözümüŋ nûrı dîdeden hayâlüŋ sanma hâlîdür
Görinen **merdüm**-i çeşmüm degül hâlüŋ hayâlidür G 47/1

1.3.4.36. Pehlû

Pehlû: Vücûdun iki yanından biri, yan demektir. Pehlû, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, gönlün sevgiliyi seyretmekle avunabileceğini ancak ele geçince sevgiliyi kucaklamanın da güzel olacağı dile getirilmiştir.

Seyr-i dildâr [ile] dil gerçi Vusûlî geçinür
Ele girince velî sâdece **pehlû** da güzel G 125/5

1.3.4.37. Sâk

Sâk: Baldır demektir. Sâk, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kolunun beyaz, baştan ayağa baldır ve pazılarının da güzel olduğunu söylemiştir.

Sâ'id-i sîm-durur baş egilen ėlde velî
Başdan ayağa kamu **sâk**-ıla bâzû da güzel G 125/4

II. BÖLÜM

2. VUSÛLÎ DÎVÂNI'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

2.1. İnanmaya Dayalı Unsurlar

2.1.1. Allâh lafzı ile ilgili kelime ve kavramlar

2.1.1.1. Allâh, Hakk, Hudâ, İlâh, Kirdgâr, Mevlâ, Rabb, Tanrı

Allâh: Kâinatta var olan her şeyi yaratan, her şeyin koruyucusu olan, tek, üstün ve yüce varlık, yaradan, Tanrı, Rabb, Mevlâdır. Allâh, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde anılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, gönle seslenmiş ve "Allâh (c.c.) yardımcın olsun!" diyerek ona du'â etmiştir.

Şâyed o sanem saŋa visâlin ėde himmet
Ėy dil yüri var eyleye **Allâh** 'inâyet G 14/1

Hakk: Allâh, gerçekten var olan, varlığında şüphe bulunmayan, varlığı, ilâh ve rab oluşu hak olan, eşyayı var eden, gerçek anlamda mülk sahibi olan, yok olmayan, hakkı izhâr eden ve âdil olan demektir. Hakk, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir gönle seslenmiş, gönlün istediğinden başka muradı olmadığını belirtmiş, başka bir muradı olursa Hakk'ın bu muradına onu erdirmemesini dilemiştir.

Hak murâduma beni ėrgürmesün dünyâda ger
Var-ısa nâ-kâmlıkdan özge ėy dil kâmumuz G 74/4

Hudâ: Tanrı demektir. Hudâ, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, Allâh'ın nûrunu put gibi güzellerde gördüklerini, Hakk'a secde ettiklerini ve ilâhî sırra vâkıf olduklarını dile getirmiştir.

Sanemlerde görüp nûr-ı **Hudâ**yı sâcid-i Hakkuz
Vusûlî kimse bilmez vâkıf-ı sırr-ı ilâhuz biz G 67/5

İlâh: Tanrı demektir. İlâh, Vusûlî Dîvânı'nda dokuz yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçını zindâna benzetmiş ve gönlünün bu zindâna düştüğünü dile getirmiştir. Şâir "İlâhî, kimse bu zindânın zinciriyle bağlanmasın!" diyerek du'â etmiştir.

Zenahdânına düşmişdür gönül sevdâ-yı zülf-ile
İlâhî bend-i zindâna giriftâr olmasun kimse G 147/7

Kirdgâr: Allâh, Tanrı demektir. Kirdgâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kelime, "bi-'avn-i Kirdgâr" terkibiyle kullanılmış, Mustafâ Paşa'nın Kirdgâr'ın yardımıyla iki kule yaptığı dile getirilmiştir.

İki kulle yapdı emr-i şâhla
Mustafâ Paşa bi-'avn-i **Kirdgâr** T 5/1

Mevlâ: Rab, efendi, seyit, mâlik, köle azad eden demektir. Kur'ân-ı Kerim'de yirmiden fazla yerde zikredilmiş ve daha çok Rab manasında kullanılmıştır. Mevlâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Hz. Mûsâ'ya telmihte bulunan şâir, Hz. Mûsâ'nın âteşi ile Mevlâ'nın nûru arasında ilişki kurmuştur.

Elde iken anla esrâr-ı Yed-i beyzâyı gel
Nâr-ı Mûsâ pertev-i envâr-ı **Mevlâ** bundadur G 45/4

Rabb: İtaat edilen efendi, bir şeyi ıslah eden, bir şeyin mâliki ve sahibi demektir. Rabb, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde anılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, "Ya Rab, o şimşir boylu sevgiliyi bana yâr edip mutsuz gönlümü keder ve sıkıntıdan kurtar!" diye du'â etmiştir.

Bana yâr eyleyüp ol kâmet-i şimşâdumı yâ **Rab**
Kulunam gamdan âzâd ėt dil-i nâ-şâdumı yâ **Rab** G 12/1

Tanrı: Allâh, ilâh demektir. Tanrı, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgili ile 'âşığı rûh ve bedene benzetmiştir. Tanrı hakkı için, "Sevgilisiz dünyâya yakışmayacağını" dile getirmiştir.

Vusûlî dünyede sensiz yaraşmaz **tanrı** hakkı-y-çün
Neye yarar benüm rûhum cüdâ düşse beden cândan G 129/5

2.1.2. Peygamberler

2.1.2.1. Hz. ‘Îsâ, ‘Îsî, Mesîh

‘Îsâ: Dört büyük peygamberden biri olup Hristiyanların peygamberidir. Edebiyatımızda birçok yönüyle anılır. Meryem’in ‘Îsâ’ya gebe kalışı, doğum anında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü hâller, peygamberlik mu‘cizeleri, özellikle elle dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri gördürüp hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, dünyâya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisinin dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi gibi birçok yönden eski şiirimize hayâl ve sembollerle konu olmuştur. Mesîh, Hz. ‘Îsâ’nın lâkabıdır. Elini sürdüğü hastaları derhal iyi etmesinden dolayı bu lakabı almıştır. Hristiyanların peygamberi olan Hz. ‘Îsâ, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde ‘Îsâ, bir yerde ‘Îsî, bir yerde ‘Îsî-dem, bir yerde ‘Îsî-nefes, iki yerde Mesîh olarak anılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin dudağı, Hz. ‘Îsâ’ya benzetilir. Bu teşbihte benzetme yönü ölüleri diriltmektir. Nefes (dem) kelimesi ile ‘Îsâ sık sık birlikte kullanılır. Aşağıdaki beyitte, Hz. ‘Îsâ’nın ölüleri diriltme mu‘cizesine telmihte bulunan şâir, sevgiliyi ‘Îsâ dudaklı olarak tasvir etmiş ve sevgiliden ‘âşıkları ihyâ etmesini istemiştir.

Yėtiş gel halka-i zikre yine ‘uşşâkı ihyâ kıl
Demidür ėy lebi **‘Îsâ** eger mevtâyı söyletseŋ G 113/2

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi, ‘Îsâ nefesli olarak nitelendirmiştir.

Yine kıymetlendürürsin hatt-ı sebz-i la‘lüŋi
Yohsa cân otı-mıdur bi-llâhi ėy **‘Îsî**-nefes G 81/3

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin cân bahşeden dudağını ve ayva tüylerini görenin Hızır ve Mesîh’i anmayacağı söylenmiştir.

Leb-i cân-bahşı ile şol hat-ı sebzin gören ėy dil
Ne cân-ıla aŋar bilsem ‘aceb Hızr u **Mesîh**âyı G 185/3

2.1.2.2. Hz. Muhammed, Mustafâ

Muhammed: İslâm peygamberidir. Diğer bir adı Mustafâdır. Hz. Muhammed milâdî 571 senesinde, rumî aylardan nisan ayı içerisinde, kamerî rebiulevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi, sabaha karşı dünyâya gelmiş, o gece gün doğmadan âlem nûr ile

dolmuştur. İlk peygamber ve ilk insan Hz. Âdem'den itibaren gelen "son peygamberlik nûru" onda sahibini bulmuştur. Muhammed ismi anlam olarak "çok hamd ü senâ olunmuş, övülmüş" mânâsındadır ve Efendimiz bu ismi alan ilk kişidir. Hz. Muhammed'e kırk yaşlarında nübüvvet, kırk üç yaşlarında da risâlet gelmiştir. O yirmi üç senelik peygamberlik hayatında durmadan dinlenmeden çalışmış, insanları Allâh'ın nizâmında hak ve adâlete, gerçek eşitliğe ulaştırmak için buluştuğu her fertle görüşmüş, topluluklara seslenmiştir. Hz. Muhammed'in mu'cizelerine edebiyatımızda oldukça fazla yer verilmiştir. Mu'cizelerinin bazıları şunlardır: Şakk-ı kamer, miraç, parmağından su akması, hayvanlarla konuşması, güneşi geri döndürmesi, pişmiş kuzunun onunla konuşması, taşların dile gelmesi, du'â ile ölüyü diriltmesi, körlerin gözünü açması, diktiği fidanın hemen meyve vermesi vs. Hz. Muhammed'i öven şâirler, bu mu'cizeleri çeşitli hayâllerle şiirlerinde kullanmışlardır. Çiçeklerin sultânı olan gül, Dîvân şiirinde peygamberlik bağının gülü olan Hz. Muhammed'in sembolüdür. Peygamberimiz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde Muhammed, bir yerde Mustafâ olarak anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, insanlara "Muhammed ümmeti" ifadesiyle seslenmiştir.

Unudur âb-ı Hızrı aŋmaz i'câz-ı Mesîhâyı
Muhammed ümmeti gören leb-i cân-bahş-ı 'Îsâyı G 185/1

Şâir aşağıdaki beyitte, cenneti son ana kadar elinde tutabileceğini çünkü Hz. Muhammed'in şeriatı gibi kolu ve kanadı olduğunu söylemiştir.

Elümde tutar-ısam taŋ-mıdur soŋ demde uçmağı
Ki şer'-i **Mustafâ** gibi benüm kolum kanadum var G 54/4

2.1.2.3. Hz. Mûsâ, Mûsî, Kelîm

Mûsâ: Yahudilerin en büyük peygamberidir. Dört büyük kitaptan birisi olan Tevrat, vahiy yoluyla kendisine gönderilmiştir. Şeriatı Hz. 'Îsâ'ya kadar devam etmiştir. Hz. Mûsâ'nın birçok mu'cize ve kıssası edebiyatımıza girmiş ve yaygın biçimde kullanılmıştır. Edebiyatımızda Allâh ile konuşması, ejderhâ olabilen asası, Yed-i Beyzâ'sı, Firavun'un suda boğulması vs. yönleriyle anılır. Mûsâ peygamber Allah ile konuşması dolayısıyla Kelîm olarak anılır. Hz. Mûsâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde Mûsâ, bir yerde Mûsî, bir yerde Kelîm olarak anılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde Vusûlî, Yed-i beyzâ mu‘cizesi ve Tur Dağı hadisesiyle Hz. Mûsâ’ya tehmihte bulunmuştur. Şâir, Kelîm Mûsâ ve söz yaratılmadan önce kendisinin ‘aşkın Tûr Dağı’na çıktığını iddia etmiştir.

Elde iken aŋla esrâr-ı Yed-i beyzâyı gel
Nâr-ı **Mûsâ** pertev-i envâr-ı Mevlâ bundadur G 45/4
Ben Tûr-ı ‘ışka çıkmış-ıdum hâsıl-ı kelâm
Mûsî Kelîm ü dahı kelâm olmadın henûz G 69/5

2.1.2.4. Hz. Ya‘kûb

Ya‘kûb: İshâk Peygamber’in oğludur. Filistin’in Kenân bölgesinde yaşayan halka peygamber olarak gönderilmiştir. Edebiyatımızda genellikle oğlu Hz. Yûsuf ile beraber anılır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzânı, gözlerinin açılması vs. telmih konusu olur. ‘Âşık çektiği çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Ya‘kûb’a benzetir. Hz. Ya‘kûb, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde anılmıştır.

Şiir geleneğimizde Hz. Ya‘kûb, genellikle Hz. Yûsuf ile beraber anılmıştır. Şâir aşağıdaki beyitte ayrılıktan yakınırken, Hz. Ya‘kûb’un oğlu Hz. Yûsuf’tan ayrı düşmesini hatırlatmıştır.

Ayırup ol Yûsuf-ı gül-çihreden **Ya‘kûb**veş
Baŋa zindân ėtdi dünyâyı birâder ayrılık G 101/3

2.1.2.5. Hz. Yûsuf

Yûsuf: Hz. Ya‘kûb’un on iki oğlundan biridir. Kur’ân-ı Kerim’de en çok bahsedilen peygamberlerdendir. Dîvân şiirinde adı sık sık anılan peygamberlerden biri Hz. Yûsuf’tur. Güzelliği ile çoğu zaman sevgili ona benzetilir. Hatta sevgili, Yûsuf-ı sânî (ikinci Yûsuf) olarak nitelenir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terâzi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyhâ ile olan kıssası, zindâna atılması, rüyayı iyi tabir etmesi, Hz. Ya‘kûb’tan ayrı düşmesi, köle iken Mısır’a sultân oluşu vs. yönlerinden şiir geleneğimizde sık sık telmihte bulunulmuştur. Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsi ile Dîvân şiirindeki yerini almıştır. “Mâh-ı Kenân” diye nitelendirilen Hz. Yûsuf’un lâkabı ise Sinân’dır. Hz. Yûsuf, Vusûlî Dîvânı’nda 13 yerde anılmıştır.

Dîvân şiirinde Yûsuf peygamber, daha çok güzelliği ve zindâna atılması hadisesiyle anılır. Sevgili güzellik yönüyle Hz. Yûsuf'a benzetilir. Aşağıdaki beyitlerde Hz. Yûsuf, güzelliği ve zindâna atılması yönüyle anılmıştır.

Bugün gördüm rakîbi çâr-sûy-ı gamda ser-gerdân
Anı ol **Yûsuf**-ı hüsn-i bahâ var-ısa satmışdur G 49/2
Ėy **Yûsuf**-ı vilâyet-i Mısr-ı melâhatüm
'Âlem olup-durur baŋa zindân gel yėtiş G 83/3

2.1.3. Melekler

2.1.3.1. Melek

Melek: Nûrdan yaratılmış olup dişi ve erkek değildirler, yemezler, içmezler, uyumazlar. Halleri başka yaratılmışlara benzemez. İlâhî emrin gerçekleştirilmesinden sorumludurlar. Dîvân şiirinde birçok açıdan ele alınan melekler, en çok sevgiliye benzetilmişlerdir. Melekler, melek huylu ve melek simâlı sevgiliyi överler. Melekler, sevgilinin bulunduğu yeri tavâf eder, kirpiklerini ve saçlarını eşiğine süpürge yaparlar. Melek, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin güzellik yönüyle benzetildiği varlıklardan biri de melektir. Şâir aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgili ile melek arasında ilgi kurmuştur.

Hatâ ėdüp **melek** dėrsem saŋa ger
Baŋa incinme şâhum kul beşerdür G 39/2

2.1.3.2. Rıdvân

Rıdvân: Cennetin kapıcısı olan büyük meleğin adıdır. Rıdvân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte hûrî, cennet ve cennetin kapıcısı olan Rıdvân meleği beraber anılmıştır.

Gelüp seyrânına hûrî kusûrın bulmadılar çün
Dėdi **Rıdvân** aŋa târîh 'aceb bu kasr-ı cennet-mi T 3/2

2.1.4. Şeytan

2.1.4.1. Dîv

Dîv: Dev, şeytan, cin demektir. Dîvân şiirinde rakîb, dev olarak gösterilir ve perîye benzeyen sevgiliyi elde etmeye çalışır. Bunun için bazen büyü de yapar. Dîv, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde, 'âşık ile sevgili arasında engel teşkil eden rakîb hemen her zaman tahkir edilir. Vusûlî aşağıdaki beyitte, rakîbe şeytan diyerek onu tahkir etmiştir.

Ağyâr-ı **dîv**e cennet-i kûyın mahal görüp
Komaz kusûr baŋa cefâda 'azâb ėder G 64/2

2.1.4.2. Ehremen (Ehrimen)

Ehremen (Ehrimen): Şeytan, dev demektir. Zerdüştlerin inandıkları kötülük ve karanlık tanrısına da bu ad verilir. Edebiyatta daha çok ilk iki anlamıyla Süleyman peygamber ile birlikte anılır. Şeytanlar ordusunu yönettiğine inanılan Ehrimen aynı zamanda bir çirkinlik sembolüdür. Kelimenin "Ehrimen" şekli de kullanılır. Ehremen, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, perîye benzetilip övülmüş, rakîb ise şeytana benzetilip tahkir edilmiştir.

Bî-haberdür ne'y-dügin bilmez ol insâniyyetüŋ
Ėy perî-peyker rakîb-i **ehremen** âdem degül G 126/4

2.1.5. Ölüm ve ahiret inancı ile ilgili olanlar

2.1.5.1. Cennet ile ilgili olanlar

2.1.5.1.1. 'Adn, bihişt (behişt), cennet, cinân, Dâr-ı Selâm, Firdevs, uçmak

'Adn: Cennet demektir. Huld, Me'va, Naîm, Âliye, Adn, Firdevs, Dâr-ı Selâm ve Hayevân olmak üzere sekiz adet cennet vardır. 'Adn cennetinde Allâh mü'minlere görünecektir. Bu bakımdan cennetlerin en üstünü 'Adn cennetidir. 'Adn, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin sokağını cennette benzeten şâir, sevgilinin sokağına verdiği önemi ortaya koymuştur.

Me'vâ ėdinmiş idi ser-i kûyını gönül
Firdevs ü **'Adn** u Dâr-ı selâm olmadın henûz G 69/3

Bihişt (Behişt): Cennet, uçmak demektir. Bihişt, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yüzünü ve ona kavuşmayı cennete ve cennetin hurilerine tercih edeceğini söylemiştir.

Bihişt ü hûrı 'arz ėtme gerekmez baŋa ey vâ'iz
Cemâl-i yârdan özge visâl-i yârdan gayri G 179/2

Cennet: Gölgelik bahçe anlamında olup ahirette müminlerin gidecekleri yerdir. Dîvân edebiyatında çok zaman behişt olarak karşımıza çıkan cennet, bazen kelimenin çoğulu olan cinân şeklinde de kullanılır. Cennet sevgilinin sarayı, bahçesi, mahallesi, yurdu, kısaca onun bulunduğu yerdir. Ayrıca ilkbahârda tabiat da cennetten bir kesittir. Güzel yerler de cennete teşbîh edilir. Cennetin bağlık, bahçelik ve yeşillik özelliği şiirlerde sık sık anılır. Cennet, Vusûlî Dîvânı'nda 14 yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğini, güzellik bahçesi olarak tasvir etmiş, sevgiliyi cennetin eşsiz ağacı Tûbâ'ya benzetmiştir.

Hem-ser olmaz bâğ-ı hüsn içre saŋa bir serv-kad
Cennetüŋ birdür hemân ancak degül Tûbâsı çok G 104/3

Aşağıdaki beyitte sevgilinin sokağı, cennet olarak düşünülmüştür.

Ağyâr-ı dîve **cennet**-i kûyın mahal görüp
Komaz kusûr baŋa cefâda 'azâb ėder G 64/2

Cinân: Cennetler demektir. Cinân, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, cennet kızı olarak tasvir edilmiştir.

Bilmezem kûyuŋ kadar var-mıdur ey hûr-ı **cinân**
Gerçi vâ'iz ögerek göge çıkardı cenneti G 183/3

Dâr-ı Selâm: Barış, esenlik ve huzur yurdu demektir. Dâr-ı selâm'dan maksat, cennettir. Allâh, Kur'ân'da insanları Dâr-ı selâm'a davet etmekte ve bu yurdun îmân

edip sâlih amel işleyen, sırat-ı mustakim üzere bulunanlara özgü olduğunu buyurmaktadır. (Yûnus, 10/25) Dâr-ı selâm, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir daha Firdevs, 'Adn ve Dâr-ı selâm adlı cennetler yokken kendisine sevgilinin sokağını sığınak yaptığını iddia etmiştir.

Me'vâ ėdinmiş idi ser-i kûyını gönül
Firdevs ü 'Adn u **Dâr-ı selâm** olmadın henûz G 69/3

Firdevs: Cennet, bostan, bahçe demektir. Cennetin altıncı katıdır. Firdevs kızıl altındandır. Firdevs, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgilinin sokağını, Firdevs cennetiyle karşılaştırmıştır.

Me'vâ ėdinmiş idi ser-i kûyını gönül
Firdevs ü 'Adn u Dâr-ı selâm olmadın henûz G 69/3

Uçmağ: Cennet demektir. Uçmağ, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde 'âşık için cennet, sevgilinin olduğu yerdir. Vusûlî aşağıdaki beyitte, gönül kuşunun sevgili olmadan cenneti mekân edinemeyeceğini dile getirmiştir.

Gönül murgı cihân bâğında dutmaz âşiyân sensiz
Karâr ėtmez eger **uçmağ** ola aŋa mekân sensiz G 72/1

2.1.5.1.2. Hûr

Hûr: Hûrî, cennet kızıdır. Gözlerinin akı karasından çok olan, ceylan gözlü kız manasında da kullanılır. Kur'ân-ı Kerîm, cennette hûrîlerin mü'minlere hizmet edeceklerini (Âl-i İmrân/15, Bakara/25, Nisâ/57) bildirmektedir. Hûrîlerin safran, misk, 'anber ve kâfur gibi güzel kokulu maddelerden yaratıldığına dair rivâyetler vardır. Hûrîlerin gül yanaklı, inci dişli, mercân dudaklı, selvi boylu, güzel huylu, gülden daha taze ve temiz kızlar oluşu, Dîvân şiirindeki sevgililerin hûrîye benzetilmesine neden olmuştur. Sevgili hûrîye teşbih edilince sevgilinin mahallesi de cennet olarak düşünülür. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde hûr, bir yerde hûr-likâ, bir yerde hûrî şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, cennet kızı olarak tasvir edilmiş, sevgilinin mahallesi cennetten daha üstün tutulmuştur.

Bilmezem kûyuŋ kadar var-mıdur ėy **hûr**-ı cinân
Gerçi vâ'iz ögerek göge çıkardı cenneti G 183/3

Dîvân şiirinde sevgili yüzünün güzelliği yönüyle hûrîye teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte sevgili, hûrî yüzlü olarak tasvir edilmiştir.

Dîvâne olup ol sanem-i **hûr**-likâdan
El çekme Vusûlî sakın eyleme sefâhet G 14/5

2.1.5.1.3. Kevser

Kevser: Cennette bir suyun adıdır. Kevser suyunun sütten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğuna inanılır. Edebiyatımızda sevgilinin dudağı için benzeyen niteliğindedir. Âb-ı Kevser ve Şarâb-ı Kevser tamlamalarıyla da kullanılır. Kevser, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgilinin dudağı ile Kevser şarâbı arasında ilgi kurulmuş, sevgilinin dudağının suyu Kevser şarâbından üstün tutulmuştur.

Mizâc alışdı ėy sûfî zülâl-i la'l-i dil-berle
Şarâb-ı **Kevser**i aslâ benüm gönlüm kabûl ėtmez G 77/2

2.1.5.2. Cehennem, tamu

Cehennem: Ahiretteki azap yurdudur. Cehennem, îmânsız ölenler ile suçları bağışlanmayan günâhkârların uğrağıdır. Edebiyatta tamu, cahîm ve dûzah şekilleri de kullanılan cehennem, 'âşığın çektiği ayrılık acısıdır. Âteş olması ve yakma özelliğiyle çok kullanılır. Sevgilinin olmadığı her yer 'âşık için cehennem olur. Cehennem, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, ayrılık âteşi ile cehennem arasında ilgi kurmuştur. Rakîbi kâfire benzeten şâir, cehennemin gayesinin kâfiri yakmak olduğunu belirtmiştir.

Nâr-ı hicrânuŋ nėçün yandurmaya ağyâruŋı
Kâfiri yakmak-durur lâ-büd **cehennem**den garaz G 89/4

Tamu: Cehennem demektir. Tamu, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, rakîbe cennetin değil cehennemin yakışacağını dile getirmiştir.

Yaraşmazsın rakîbâ cennet-i kûyında dildâruŋ
Saŋa ârâmgeh ancak olur **tamu** dėdük gitdi G 176/3

2.1.5.3. Ecel, kefenlik, mevt, mevtâ, mürde

Ecel: Muayyen olan vâde, ömrün sonu demektir. Ecel, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte 'âşık, hasta olarak düşünülmüştür. Sevgiliden dermân talep edemeyen şâir, ecelden dermân dilemiştir.

Hasta câna bârî sen dermân eyle ėy **ecel**
Ol tabîb-i câna derdin dėmege dermânı yok G 102/3

Kefenlik: Kefen olarak kullanılmaya elverişli bezdir. Kefenlik, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yoluna cân ve gönül akçesini harcadığını, beden elbisesini de harcayabileceğini ancak onun kendisinin kefenliği olduğunu ifade etmiştir.

Nukûd-ı cân u dil harc oldı [hattâ] câme-i cismüm
Yoluŋda bezl ėderdüm anı ammâ ol **kefenlik**dür G 63/2

Mevt: Ölüm demektir. Mevt, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde 'âşık, sevgili yüzünden türlü cefâlar çekmesine rağmen halinden memnundur. Aşağıdaki beyitte, 'âşığın sıhhat istemediği, tabîbe ihtiyaç duymadığı hatta ölümden korkmadığı dile getirilmiştir.

Ne sıhhat ârzûsı var ne bîm-i **mevt** hâtırda
Ne ümmîd-i devâ dilde ne muhtâc-ı tabîbem ben G 128/3

Mevtâ: Ölüler demektir. Mevtâ, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, Hz. 'Îsâ'nın ölüleri diriltme mu'cizesine sıkça telmihte bulunulur. Telmih yapılırken sevgilinin dudağına ölüleri diriltme istidadı verilir. Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliye seslenmiş, gelip 'âşıkları ihyâ etmesini istemiş, ölüleri diriltmenin tam vakti olduğunu belirtmiştir.

Yėtiş gel halka-i zikre yine 'uşşâkı ihyâ kıl
Demidür ėy lebi 'Îsâ eger **mevtâ**yı söyletseŋ G 113/2

Mürde: Ölü manasındadır. Mürde, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin dudağının şevkini taşımayan kimsenin ölü sayılacağı iddia edilmiştir.

Her kimüŋ [kim] cânda şevk-i leb-i cânânı yok
Mürde-i efsürdeye beŋzer ten[in]de cânı yok G 102/1

2.1.5.4. Haşr, kıyâmet, mahşer

Haşr: Bir araya toplanma, kıyâmette insanların bir araya toplanmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'in 59. sûresi bu adı taşır. Haşre dek, haşre değin, haşir-neşir (toplanıp-dağılma) gibi kalıplaşmış kullanımlar ile de kıyâmet kastedilir. Haşr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte haşr, kıyâmet anlamında kullanılmıştır. Şâir, kıyâmete kadar yarasının devam etmesini, çerâğının yanmasını dilemiştir.

Bugün rûşen ėden dil hânkâhın tâze dağumdur
İlâhî **haşr**e dek söyünmesün yansun çerâğumdur G 48/1

Kıyâmet: Bütün insanların dirilerek mahşerde toplanacakları gün, dünyânın sonu, ölümden sonra hayat bulma manasındadır. Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmet, haşr ve mahşer hakkında birçok âyet vardır. Küçük alâmetler ve büyük alâmetler tamamlandığı zaman, İsrafîl'in Sur'a üfürmesiyle dünyâdaki bütün canlılar ölecek ve dünyâ düzeni bozulacaktır. Sonra İsrafîl ikinci defa Sur'a üfleyecek ve haşr başlayacaktır. Mahşer yerinde bütün insanlar toplanıp dünyâda yaptıklarından dolayı hesaba çekilecektir. Amelleri iyi olanlar cennete, kötü olanlar cehenneme gidecekler, böylece dünyâda yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Dîvân şiirinde kıyâmet, daha çok fitne ile yahut "kıyâm, kad, kamet" kelimeleriyle anlam ilişkisi kurularak ele alınır. Terim olarak özellikle dînî edebiyatımızda birçok münasebetle kıyâmetten bahsedilir. Kıyâmet, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde sık sık görüldüğü üzere kâmet ve kıyâmet kelimeleri beraber kullanılmıştır.

Gel ser-i zülfine tolaşma götüre kâmetüŋ
Yohsa başuŋa kopar bir gün **kıyâmet** ėy gönül G 122/2

Mahşer: Bir araya gelip toplanılan yer, toplanma yeri demektir. Bütün canlı varlıkların ölümden sonra Allâh'ın emriyle dirilip toplanacakları yerdir. Dîvân şiirinde

canlıların dirilip toplanması, amel defterinin açılması, hesap görülmesi vs. yönlerden ele alınır. Mahşer, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, 'âşığın dînsiz ve kâfir olan sevgilinin 'aşkıyla cân verdiğini, sevgilinin öldürdüklerinin mahşerde buna tanıklık edeceği söylenmiştir.

Cân vėrdügüm ol kâfir-i bî-dîn gamından
Mahşerde ėde küşteleri baŋa şahâdet G 14/4

2.1.5.5. Rûh, ervâh

Rûh: Canlılığı sağlayan şeydir. Duygu ve tutkuların merkezidir. Kötülüklere meyilli olan rûha nefs denir. İnsanlardaki rûh ölümsüzdür. Dünyâ yaratılmadan önce bütün varlıkların rûhu yaratılmıştır. Rûhun çoğulu ervâhtır. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgiliden ayrılmanın rûhun bedenden ayrılması gibi olduğunu söylemiştir.

Vusûlî dünyede sensiz yaraşmaz taŋrı hakkı-y-çün
Neye yarar benüm **rûh**um cüdâ düşse beden cândan G 129/5

Aşağıdaki beyitte tasavvufî bir anlayış sergileyen şâir, rûhlarının temiz olduğunu, ölmeden önce öldüklerini dile getirmiştir.

Sâdedür âlâyiş-i tenden çü **rûh**-ı pâkümüz
Ölmişüz ölmezden öŋ yokdur ecelden bâkümüz G 73/1

Ervâh: Rûhlar demektir. Ervâh, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgili ile rûhlar âleminden yani Kâlû Belâ'dan beri tanıştıklarını söylemiştir.

Senüŋle âşinâyuz 'âlem-i **ervâh**dan rûhum
Bu yâd ėllerde gördüŋse bizi bîgâne mi sanduŋ G 120/4

2.1.6. İbadet ile ilgili olanlar

2.1.6.1. Du'â, tâ'at

Du‘â: Allâh’a yalvarma, niyâzdır. İbadet şekillerindendir. Dîvân şiirinde ‘âşık dâima du‘â hâlindedir. Bazen sevgiliye kavuşmak, bazen de ızdırâbının artması için du‘â eder. Du‘â, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte du‘â, oka benzetilmiş, bu okun menzili ise Kâbe kavseyn makamı olarak ifade edilmiştir.

Du‘âmuz okına menzil makâmı kâbe kavseynüŋ
Hamîde kaddümüzle bir kemân-ı tîr-i âhuz biz G 67/3

Tâ‘at: Allâh’ın emirlerini yerine getirme, ibâdet demektir. Tâ‘at, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, ibadetin insanın kolu ve kanadı olduğunu ifade etmiştir.

Uçmağ-ıla bulurdı dîdâra üns ü kurbet
Tâ‘at gibi kişinüŋ kolı kanadı olsa M 2/1

2.1.6.2. Fâtihâ

Fâtihâ: Başlangıç, giriş, açış demektir. Kur’ân-ı Kerîm’in ilk sûresinin adıdır. Ölülerin arkasından Fâtihâ okunarak rûhlarına bağışlanır. Fâtihâ, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, vefât tarihi ile ilgili tarih düşürürken mevtânın rûhu için Fâtihâ okunmasını istemiştir.

Anda yazmışlar vefât târîhin
Okuyalum rûhi-y-içün **Fâtiha** T 2/2

2.1.6.3. Günâh, güneh-kâr, vebâl, yazık

Günâh: Suç anlamındadır. Dînî bir kavram olarak ilâhî emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranış demektir. Günâh, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ‘âşık için dîn ve îmânın sevgilinin siyâh saçları olduğunu söyleyen şâir, bunun günâh olmadığını iddia etmiştir.

Küfr-i zülfüŋe Vusûlî dîn ü îmânum dėmiş
Boynuma anuŋ **günâh**ı ger hatâsı var-ısa G 164/5

Güneh-kâr: Günâh işleyen, günâhı olandır. Güneh-kâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, günâh-kâr olduğunu dile getirmiştir. Sevgiliden kendisini öldürmeyene kadar ölmemesini istemiştir.

Güneh-kâram beni öldürmeyince ölme sultânum
Kula dâyim hatâ 'âdet olur şâha 'atâ pîşe G 153/2

Vebâl: Ağırlık, azap, günâh demektir. Vebâl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde, 'âşığın 'aşk yolunda en büyük engellerinden biri ağyârdır. Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgilinin dudağının balını ağyâra sunmasının azap ve günâh olduğunu söylemiştir.

Ağyâr katı diş biler olmış ne hâldür
Şehd-i lebüŋi sunma aŋa kim **vebâl**dür G 44/1

Yazuk: Herkesi üzebilecek şey, günâh demektir. Acıma ve üzüntü anlatır. Yazuk, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin zulmünden yanan 'âşığa sevgili aldırış dahi etmemiştir. 'Âşığa yazık ve günâh olduğu dile getirilmiştir.

Cevrinden öldügümi benüm hîç kayurmadı
Yazuk baŋa görüŋ kime kimlerden ağların G 141/3

2.1.6.4. Harâm, helâl

Harâm: Şerîatçe yasak edilmiş şeydir. Helâlin zıddı olarak kullanılır. Şâirler sevgilinin güzelliğini 'âşığa göstermesini harâm olarak kabul ederler. Harâm, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, mey-hâne harâm evi olarak nitelendirilmiştir.

Ėy dil eger ki mescid içi izdihâm ise
Mey-hâne hâzıruŋ n'ola beyt-i **harâm** ise G 148/1

Helâl: Dînen yapılması veya yenip içilmesi yasaklanmayan, serbest bırakılan şey demektir. Helâl, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, üzümün kızını yani şarâbı içmenin helâl olduğunu iddia edilmiştir.

Çeksem Vusûlî n'ola eger duhter-i rezi
Pîr-i mugân çü dėdi sanа ol **helâl**dür G 44/5

2.1.6.5. Secde

Secde: Namazda alın, el ayaları, diz ve ayak parmaklarının yere değecek şekilde pozisyon alıp âcizlik ve kulluk ifadesi göstermektir. Dîvân şiirinde Güneş, Ay ve yıldızların Hz. Yûsuf'a secde etmeleri, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri, âteşperet ve putperestlerin secdeleri vs. sözkonusu edilir. 'Âşık, sevgilinin yüzü, kaşları, eşiği, izi, mahallesi için kulluk ifadesi olarak secde eder. Secde, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kaşlarının vasfının mihrâbda çizilmesi durumunda, hiç kimsenin başını secdeden kaldıramayacağını iddia etmiştir.

Cümle 'âlem baş kaldurmazdı hergiz **secde**den
Kaşlaruŋ vasfını tahrîr ėtseler mihrâbda G 146/3

2.1.6.6. Sevâb

Sevâb: Allâh tarafından mükâfatlandırılan hareket, hayırlı hareket demektir. Sevâb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin sevâb kazanması için arada bir günâhsızları ziyaret etmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Yâr tahsîl-i **sevâb** ėtmek dilerse dünyede
Bî-güneh olanları geh geh ziyâret eylesün G 132/3

2.1.6.7. Tevbe

Tevbe: İşlenmiş bir günâh için bir daha işlenmeyeceğine dair söz verilip af dilemedir. Tevbenin en makbulü, tevbe-i nasûh denilen, bir daha bozmamak üzere edilen tevbedir. Tevbe, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, tevbe ettiklerini fakat şarâbsız da ne yapacaklarını bilemediklerini söylemiştir.

Çün **tevbe** eyledük n'ėdelüm biz şarâbsız
Gam sîhi câna geçdi kesildük kebâbdan G 127/4

2.1.7. Tasavvuf ile ilgili olanlar

2.1.7.1. Bezm-i elest

Bezm-i elest: Allâh rûhlar âlemini yarattığı zaman bütün rûhlara hitâben "Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)" diye buyurunca rûhlar "Kâlû Belâ (Evet, sen bizim Rabbimizsin!)" demişlerdir. İşte o zaman ikrâr vermiş olan insanoğlu, dünyâ hayatına geldiği zaman bu verdiği söze sâdık kalmalıdır. Çünkü Allâh, sözünden dönen olmasın diye rûhları birbirine şâhit tutmuştur. Bu olay Kur'ân'da (Ârâf/171-172) da anlatılır. Bu meclis "bezm-i ezel" olarak da bilinir. Tasavvufta ve İslâm edebiyatlarında en eski zaman, en eski meclis olarak değişik biçimlerde çokça kullanılmıştır. Şâirler sevgililerine elest bezminde 'âşık olduklarını, 'aşklarının o zamandan bu yana devam ettiğini söyler. Bezm-i elest, yalnızca "elest" olarak da anılır. Çoğu zaman telmih yoluyla kullanılır. Bezm-i elest, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde şâirler, sevgiliye olan 'aşklarını elest bezmine dayandırır. Aşağıdaki beyitte şâir daha kadeh, elest meclisi ve şarâb içme yokken kendisinin sarhoş olduğunu söylemiştir.

Ben mest-i 'ışk idüm dahı câm olmadın henûz
Bezm-i elest ü 'ayş-ı müdâm olmadın henûz G 69/1

2.1.7.2. Halka-i zikr

Halka-i zikr: Zikir halkası demektir. Tasavvuf ehlinin Allâh'ı zikrederken daire biçiminde yan yana vaziyet almasıdır. Zikir; anmak, hatırlamak, yâd etmek anlamına gelir. Dînî ıstılahta, Allâh'ı anmak ve hatırlamak, onu unutmamak, gaflet halinde olmamak, Allâh kelimesini ve tekbir, tehlil, tesbih, tahmid cümlelerini tekrarlamak demektir. Tasavvufta dervişler tarafından Allâh'ın belli adlarının muayyen sayıda tekrarlarına denir. Zikir iki çeşittir. Zikr-i hafî (gizli zikir), gönülden yapılan zikirdir. Zikr-i celî (açık zikir) ise dervişlerin yüksek sesle ve ağızdan yaptıkları zikirdir. Halka-i zikr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, ölüleri diriltme yönüyle Hz. ‘Îsâ’ya benzetilmiş, sevgilinin zikir halkasına gelip ‘âşıkları diriltmesi istenmiştir.

Yėtiş gel **halka-i zikr**e yine ‘uşşâkı ihyâ kıl
Demidür ėy lebi ‘Îsâ eger mevtâyı söyletseŋ G 113/2

2.1.7.3. Hikmet

Hikmet: Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmektir. Filozoflar, edebiyatta birer hikmet sembolü olarak anılır. Hikmet, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin dudağının sırrı ile Lokmân’ın hikmeti arasında ilgi kurulmuştur.

La‘linüŋ esrârını gel baŋa sor kim ėy göŋül
Yeg-durur Lokmân ağzından ėşitmek **hikmet**i G 183/2

2.1.7.4. Hû

Hû: Arapçada üçüncü tekil şahıs zamiri olan hû (hüve), Allâh’a işaret etmesi sebebiyle tasavvufta, Allâh anlamında kullanılmıştır. Hû, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, kınanma kadehini ellerine alıp “hû” dediklerini, esenlik meclisinde sâkîye “ya hû” dediklerini söylemiştir.

Melâmet câmını alduk ele biz **hû** dėdük gitdi
Selâmet meclisine sâkiyâ yâ **hû** dėdük gitdi G 176/1

2.1.7.5. Keşf

Keşf: Perdeyi ve örtüyü kaldırmak, kapalı olan bir şeyi açığa çıkarmak, var olan fakat niteliği bilinmeyen şey hakkında bilgi edinmek demektir. Tasavvufta perde arkasında ve aklın ötesinde olduğu için gâib olan bazı şeyleri bilme ve Allâh’ın tecellîlerini temâşâ etme anlamında kullanılır. Keşf, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte “men aref” sırrını keşfedemeyenin, “kendi benliğine giremeyip sultânın kim olduğunu anlamadığı” dile getirilmiştir.

Bilmedi ol şâhı kimdür nefsine yol bulmayup
Ėy Vusûlî kime **keşf** olmazsa sırr-ı man ‘araf G 97/5

2.1.7.6. Kûşe, künc

Kûşe: Köşe, bucak demektir. Gûşe şekli de vardır. Gûşe-i ferâgat, dinlenme köşesi manasındadır. Kûşe, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Uzlet, tasavvufta günâha girmemek ve daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdan ayrılıp ıssız yerlere çekilmektir. Sûfîlerin uzlete çekildikleri yer olan kûşe, aşağıdaki beyitte taç ve tahttan üstün tutulmuştur.

Cihân mülkinde devlet sürmek isterseŋ emîrâne
Ferâgat **kûşe**sinde şâh olup tâc [u] kabâdan geç G 17/2

Künc: Köşe, bucak manasındadır. Uzlet yerine de künc denir. Künc, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, bazen sıkıntı köşesinde bazen rakîblerin yanında gizli açık ağladığını söylemiştir.

Gehî ağyâr yanında gehî **künc**-i meşakkatde
Vusûlî ağlar iŋler âşikâre vü nihân sensiz G 72/5

2.1.7.7. Mâ-sivâ

Mâ-sivâ: Bir şeyden başka olan şeylerin hepsi, “Allâh’tan gayrı sayılan şeyler” anlamında kullanılır. Allâh’tan başka her şeye mâ-sivâ denir. Mâ-sivâdan geçmek, kendini Allâh’a vermektir. Sûfîlere göre gönülde Tanrı’dan başka bir şey bulunmamalıdır. Gönlünde Allâh’tan başka bir şey olan mâ-sivâdan geçememiştir. Dervişliğin aslı mâ-sivâyı terk etmektir. Kelimenin “sivâ” şekli de kullanılır. Dünyâ hayatı ile ilgili mal mülk gibi şeyler de mâ-sivâdan sayılır. Mâ-sivâ, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Tasavvufta Allâh dışındaki her şey yok hükmünde olup bir ve tek vücûd sahibi yalnız Allâh’tır. Yalnız bir olan Allah’ı istemeli, ikiliğe düşülmemelidir. Allâh dışındaki her şey mâ-sivâdır. Aşağıdaki beyitte şâir, mâ-sivâyı terk etmeyen kişinin belâlardan kurtulamayacağını, huzura varamayacağını söylemiştir.

Halâs olmaz belâlardan safâ-yı kalbe ėrişmez

‘Alâyıkdan geçüp her kim-ki terk-i **mâ-sivâ** ėtmez G 78/2

2.1.7.8. Man‘araf (Men-‘arafe)

Man‘araf (Men-‘arafe): “Kendini (nefsini) bilen Allâh’ını bilir.” hadisinin ilk kelimeleridir. Hadisin tamamı “Men ‘arafe nefsehû fe kad ‘arafe rabbehû!” şeklindedir. Tasavvuf anlayışının da temel hadislerindendir. Edebiyatımızda sık sık kullanılır (Pala, 2004: 305). Man‘araf, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, “man‘araf” sırrını keşfetmeyenin, kendi benliğine giremeyip şâhın kim olduğunu anlamayacağı belirtilmiştir.

Bilmedi ol şâhı kimdür nefsine yol bulmayup
Ėy Vusûlî kime keşf olmazsa sırr-ı **man‘araf** G 97/5

2.1.7.9. Melâmet

Melâmet: Ayıplama, kınama, azarlama demektir. Melâmîlik, iki yüzlülük ve gösterişten uzaktır. Nefsi öldürmenin değişik bir yoludur. Melâmîler, erkân ve âyine önem vermezler. Özel du‘âları, tekkeleri, âyinleri vs. yoktur. Tasavvufta, ‘aşkın kemâl noktasının melâmet olduğunu söyleyenler de olmuştur. Melâmet, Vusûlî Dîvânı’nda yedi yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, melâmet ülkesinde yıldızlar sayısınca ‘askerin pâdişâhı olduğunu iddia etmiştir.

Livâ’-i âhı çekdük ‘asker-i eşküŋ hisâbı yok
Bugün mülk-i **melâmet**de şeh-i encüm-sipâhuz biz G 67/4

2.1.7.10. Menzil

Menzil: Durak demektir. Tasavvufun devir nazariyesinde 360 menzil olduğuna inanılır. İnsan yaratılmak ve sonra da Hakk’a ulaşabilmek için bu menzilleri geçmektedir. Bu menziller, âlemleri de dolaşır ki devrin esasını oluşturan iniş ve çıkış yayları bunun içindir. Menzil, Vusûlî Dîvânı’nda beş yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, du‘âlarının menzilinin kâbe kavseyn olduğunu dile getirmiştir.

Du‘âmuz okına **menzil** makâmı kâbe kavseynüŋ

Hamîde kaddümüzle bir kemân-ı tîr-i âhuz biz G 67/3

2.1.7.11. Mest

Mest: Sarhoş demektir. Tasavvufî anlayışta ‘aşkın ‘âşığın iliklerine işlercesine hâkim olması anlamındadır. Mürşîdin sunduğu ilâhî ‘aşk şarâbıyla kendinden geçen Hak sarhoşu manası da vardır. Bu bağlamda manevi doygunluk, istiğrak, cezbe ve vecd hali, maddi bedeni etkileyen şarâbın verdiği sarhoşluğa benzetilmiştir. Mest, Vusûlî Dîvânı’nda dokuz yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sûfînin kendisini sarhoş görüp tan eylemesine şaşmadığını söylemiştir.

Beni sûfî görüp **mest** ü melâmet eglese taŋ-mı

Ne bilsün ol benüm keyfiyyetüm yâ hâletüm cânâ G 7/3

Vusûlî aşağıdaki beyitte, daha kadeh, şarâb içme ve elest meclisi yokken kendisinin sarhoş olduğunu iddia etmiştir.

Ben **mest**-i ‘ışk idüm dahı câm olmadın henûz

Bezm-i elest ü ‘ayş-ı müdâm olmadın henûz G 69/1

2.1.7.12. Mevlevî

Mevlevî: Mevlevîlik yoluna giren, Mevlânâ’nın öğretisine bağlanan kişidir. Mevlevîler başlarına keçe külâh, üstlerine tennûre denilen kolsuz gömlek, onun üstüne destegül denen kısa ve kollu bir ceket giyerler. Âyin esnasında ney, rübâb, kudûm, dâire, bendir vs. çalınır. Âyinde bir mesnevîhân bulunur ve makam ile Mevânâ’nın Mesnevî’sinden beyitler okur. Mevlevî, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, Hz. Mevlânâ’nın pîri Şems’e benzetilmiştir. Şâir, ney sesine benzeyen figânının döne döne göğü, semâya başlattığını söyleyerek Mevlevî âyinini yani semâyı hatırlatmıştır.

Ėy yüzi Şems döne döne hem-çü **Mevlevî**

Ney gibi çarha koydı figânum felekleri G 186/4

2.1.7.13. Râz, sır

Râz: Gizli tutulan şey manasındadır. Dîvân şiirinde sevgilinin dudağı bir sır olarak ele alınır. Bu sır çözülemez, anlaşılamaz**,** kimse tarafından bilinemez. Özellikle ilâhî ‘aşk söz konusu edildiği zaman, şarâbda da sır özelliği bulunur. Râz, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, râz ve sır beraber kullanılmıştır. Şâir, sînesinin yırtığının sırrını fâş eylediğini söylemiştir.

Çâk-i sînemdür Vusûlî sırrumı fâş eyleyen
‘Işk-ı yâra perde-i **râz**-ı nihân hâyil degül G 123/5

Sır: Gizli şey, kalpte saklanıp kimseye söylenmeyecek olan bilgi, düşünce, hâl anlamındadır. Tasavvufta Allâh ile kul arasında saklı ve gizli kalan hâllerdir. Sır, müşâhede yani ulûhiyeti seyr ve temâşâ mahallidir. Rûh gibi insan bedenine tevdi edilen bir latifedir. Bazen sülûkdan önce, bazen sülûkdan sonra bulunan ilâhî cezbedir. Gönül ehlinden ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edemediği hâller ve duygulardır. Sır, Vusûlî Dîvânı’nda 10 yerde sır, altı yerde çoğul biçimi olan esrâr şeklinde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gözyaşlarının sırrını fâş eylediğini dile getirmiştir.

Vusûlî gözlerüm yaşı-durur fâş eyleyen **sırr**um
Dėmek olmaz imiş **esrâr**ını bir kişi sırdaşa G 151/5

2.1.7.14. Sohbet

Sohbet: Görüşüp konuşma demektir. Bazı tarikâtlarda zikir yerine sohbet öne çıkmıştır. ‘Aşkın meydana gelebilmesi ve cezbe hâli için vahdetle ilgili sohbet yapmak gerekir. Sohbette zamanın uygun oluşu, mekânın başkalarına kapalı oluşu ve sohbet edilecek kişilerin bulunabilmesi şartı aranırmış. Sohbet, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi, rakîblerin meclisinden çekip çıkardığını, sevgiliyle sohbetin kendisine çıktığını, lafı bırakıp gitmesi gerektiğini söylemiştir.

Bezm-i ağyârdan alduŋ çıkarup dildârı
Ėy Vusûlî yüri tınma saŋa çıkdı **sohbet** G 13/5

2.1.7.15. Sûfî

Sûfî: Tasavvuf yolunda olan kişidir. Zâhid kelimesinin karşılığı olarak da sûfî kullanılmıştır. Sûfîler ile âlimler arasında asırlarca devam eden bir zıtlık vardır. Âlim akıl ile Allâh'a ulaşmayı isterken, sûfî 'aşkın gönül işi olduğunu ve Allâh'a ancak 'aşkla ulaşılabileceğini söyler. Bu nedenle tekke ile medrese birbirine rakîbdir. Dîvân şâirlerinin çoğu medrese tarafını tutar. Sûfî, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sûfînin her şeyhi Ebu'l-Hasan, dişi olmayan her yaşlıyı da Veysel Karanî zannetiğini iddia etmiştir.

Varup her şeyhe uyduŋ **sûfî** anı Bû'l-Hasen sanduŋ
Görüp her pîr-i bî-dendânı sen Veyse'l-Karen sanduŋ G 115/1

Dîvân şâirleri genellikle zâhide (sûfî) karşı rindin tarafını tutmuşlardır. Aşağıdaki beyitte şâir, içki içmeyen sûfînin kendisini sarhoş görünce tan eyleyeceğini çünkü onun kendisinin halinden anlamayacağını söylemiştir.

Beni **sûfî** görüp mest ü melâmet eglese taŋ-mı
Ne bilsün ol benüm keyfiyyetüm yâ hâletüm cânâ G 7/3

2.1.7.16. Tecrîd

Tecrîd: Soyma, soyulma, ayırma, bir tarafta tutma, tasavvufta her şeyden el ayak çekip Allâh'a yönelme demektir. Tasavvufta Allâh yolunda mâ-sivâdan kurtulma, sâlikin kalp ve sırdan mâ-sivâyı uzaklaştırmasıdır. Tecrîd, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, âlem-i tecrîdin kendisine gönül tokluğu kazandırdığını, rezil dünyâya baş eğmeyeceğini ifade etmiştir.

Ölse ėtmezdi Vusûlî dehr-i dûna ser-fürû
Şöyle istiğnâ vėrüpdür 'âlem-i **tecrîd** aŋa G 1/5

2.1.7.17. Tevhîd, vahdet

Tevhîd: Bir şeyin tek olduğuna hükmetmek ve onun böyle olduğunu bilmek anlamına gelir. Dînî ıstılahta, Allâh'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayâl ve evhâmdan tecrid etmektir. Tevhîd, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, meyi yani içkiyi "bâde-i tevhîd" olarak nitelendirmiştir.

Ėy gönül şol mey ki dėrler bâde-i **tevhîd** aŋa
Ne anı Cem gördi mâlik oldı ne Cemşîd aŋa G 1/1

Vahdet: Birlik, Allâh'ın birliğidir. Kesretin zıddıdır. Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş ve güçle meşgul iken dahi herkesin ve her şeyin Allâh'ın kudreti ile meydana geldiğini idrâk etmektir. Bundan yola çıkarak vahdet-i vücûd nazariyesi doğmuştur. Bütün mevcudatın Vücûd-ı Mutlak'ın, yani Allâh'ın esmâ ve sıfatlarından ibaret olduğu nazariyesine dayanan vahdet-i vücûd, bir çeşit tasavvuf yoludur. Vahdet-i vücûd anlayışına göre vücûd (varlık) tektir. O da Allâh'ın vücûdudur. Vahdet, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, vahdet sâkîsinin elinden tuttuğu kişinin şarâbın keyfiyetine tutulmayacağını iddia etmiştir.

Kimüŋ kim dest-gîri ola ėy dil sâkî-i **vahdet**
Anı keyfiyyet-i câm-ı şarâb-ı ergavân tutmaz G 79/4

2.1.7.18. Velâyet

Velâyet: Velîlik, ermişlik, velî olma hâlidir. Tasavvufa göre velâyet makamı peygamberlik içinde vardır. Velîlik iki çeşittir. Velâyet-i âmme; her mümin ve Müslüman velîdir. Velâyet-i hâssa; gerçek velî olup tasavvufî anlamda, Allâh tarafından korunup sevilen salih insanlardır. Hz. Ali'ye şâh-ı velâyet denilmesi, ilk imâm olmasına ve nübüvvetin sırrının velâyet oluşu inancına dayanır. Velâyet, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, pîr-i mugânın bir kadeh şarâpla kendilerini âleme pâdişâh eylediğini, böylelikle onun velâyet sahibi olduğunu anladığını söylemiştir.

Bizi bir câm meyle 'âleme şâh eyledüŋ gitdi
Hakîkat bildüm ėy pîr-i mugân sende **velâyet** var G 62/3

2.1.8. İnanma ile ilgili diğer kavram ve terimler

2.1.8.1. Cin

Cin: Gözle görülmez, latif cisimlerden ibaret bir varlıktır. Cinler rûhanî varlıklar olup âteşten yaratılmıştır. Cinlerin de Müslüman ve kâfir olanları, iyi ve kötüleri vardır. Cin ve ins sık sık beraber kullanılır. Cin, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, cinin ve insanın sevgili için cân verdiği ifade edilmiştir.

Aŋa ins-ile **cin** cânlar vėrürken
Ölümlüsi geçermiş âb-ı hayvân T 4/2

2.1.8.2. Dîn

Dîn: Terim olarak akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilâhî bir nizam, Allâh tarafından konulmuş ve insanları ona ulaştıran bir yoldur. Dîn, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, put olarak anılmıştır. Şâir, 'aşk dîninde sevgilinin saçlarının karalığının îmân olduğunu ifade etmiştir.

Küfr-i zülfüŋ ėy sanem îmân idügin bilmemek
Gâfil idüm **dîn**-i 'ışk içre hatâsı var imiş G 84/4

2.1.8.3. Ehl-i İslâm, ümmet

Ehl-i İslâm: İslâm topluluğu demektir. Ehl-i İslâm, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, ehl-i İslâm'ın sevgilinin kılıcının arkasında rahata kavuştuğu dile getirilmiştir.

Ehl-i İslâm arkasında tîğuŋuŋ ėtdi huzûr
Cümle 'âlem zât-ı pâküŋden senüŋ buldı şeref G 97/2

Ümmet: Bir peygambere inananlar ve semâvî dînlere mensup kavimler topluluğu, Kur'ân'da genel olarak dîn, müddet, zaman, önder (İbrâhîm Peygamber) ve topluluk anlamlarında kullanılmıştır. Ümmet, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, insanlara "Muhammed ümmeti" ifadesiyle seslenmiştir.

Unudur âb-ı Hızrı aŋmaz i'câz-ı Mesîhâyı
Muhammed **ümmet**i gören leb-i cân-bahş-ı 'Îsâyı G 185/1

2.1.8.4. Havâric

Havâric: Haricîler demektir. Dînî ve siyasî konularda itaattan ayrılıp isyân derecesine varan aşırı görüş ve faaliyetleriyle tanınan bir fırkadır. Haricîlik, Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden Sıffin Savaşı sonrası hakem meselesi yüzünden ortaya çıkmıştır. Dîvân şiirinde menfî manalarda kullanılır. Havâric, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, Haricîlerin kan dökmesine telmihte bulunmuştur.

Bir hûnîyi **Havâric** koymış-ıdı cihânda
Küffâr-ı bî-emânı ėdinmiş-idi mesned T 1/1

2.1.8.5. İ'câz, mu'ciz

İ'câz: Mu'cize göstermek, başkalarını âciz bırakmaktır. Mu'cize olaylarını âdet, akıl ve ilim izâh edemez. Allâh tarafından yalnızca peygamberlerine verilmiş bir üstünlüktür. Dîvân şiirinde Peygamberimiz başta olmak üzere Mûsâ, 'Îsâ, İbrâhîm, Yûsuf vs. birçok peygamberin mu'cizelerinden telmih yoluyla bahsedilir. İ'câz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, Hz. 'Îsâ'nın ölüleri diriltme mu'cizesi sık sık anılır. Sevgili 'âşıkları diriltme vasfına sahiptir. Aşağıdaki beyitte Hz. 'Îsâ'nın ölüleri diriltme mu'cizesine telmihte bulunulmuştur.

Unudur âb-ı Hızrı aŋmaz **i'câz**-ı Mesîhâyı
Muhammed ümmeti gören leb-i cân-bahş-ı 'Îsâyı G 185/1

Mu'ciz: Acze düşüren demektir. Mu'ciz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili olağanüstü güçlere sahiptir. Aşağıdaki beyitte, Hz. 'Îsâ'nın ölüleri diriltme mu'cizesine telmihte bulunan şâir, sevgilinin dudağıyla 'âşığını dirilttiğini belirtmiştir.

La'lüŋi sunup Vusûlî bendeŋ ihyâ eyledüŋ
Var-ısa saŋa sunuldı **mu'ciz**-i 'Îsâ saŋa G 6/5

2.1.8.6. Îmân, küfr

Îmân: İnanma, inanç demektir. İslâm dînini kabul ve tasdik etmedir. Tasavvufta îmân ve şeriatın gereklerini yerine getirdikten sonra Hakk'a yönelmek ve mâ-sivâdan yüz çevirmek olarak tanımlanır. Îmânın zıddı küfürdür. Îmân aydınlık, küfür karanlık anlamına gelir. Îmân, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı siyâh olup renk yönüyle karanlığa yani küfre teşbih edilir. Aşağıdaki beyitte şâir, "Beni sevgilinin dağınık saçlarından ayıran, dînden îmândan ayrı düşsün!" diyerek beddua etmiştir.

Beni ayıran ol ruhsâr-ıla zülf-i perîşândan
Dilerem kim cüdâ düşsün ilâhî dînden **îmân**dan G 133/1

Küfr: Dîne inanmayıp Allâh'a ortak koşmadır. Dîvân edebiyatında küfür, genellikle îmân ile birlikte anılır. Dîvân şiirinde küfür, sevgilinin saçının rengidir. Bu durumda îmân da yüz olarak düşünülür. Saç, yüzü gizlediği ve örttüğü, nûru sakladığı için küfür diye nitelendirilir. Gece de her şeyi örttüğü için kâfir olarak düşünülür. Küfr, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı, 'âşığı yoldan çıkarması ve sevgilinin güzelliğini örtmesi yönüyle küfürle ilişkilendirilir. Aşağıdaki beyitte zülf, küfür ve îmân tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Küfr-i zülfüŋ ėy sanem îmân idügin bilmemek
Gâfil idüm dîn-i 'ışk içre hatâsı var imiş G 84/4

2.1.8.7. Kâbe kavseyn

Kâbe kavseyn: Hz. Muhammed'in göğe yükseltilmesinden sonra Allâh'a iki yay boyu yaklaşmasıdır. Tasavvufta bu iki kavis "vücûb" ve "imkân" diye tevîl edilir. Peygamberimizin, imkân âleminde zâhir olup vâcip olanın Allâh olduğunu bilmesi, görmesi ve gerçek karşısında daha da ilerlemesi, bunun sonucunda da her şeyin Hakk olduğunu anlamasıdır. Kâbe kavseyn, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, du'âyı oka benzetmiş ve bu oka menzil olarak kâbe kavseyni göstermiştir.

Du'âmuz okına menzil makâmı **kâbe kavseyn**üŋ
Hamîde kaddümüzle bir kemân-ı tîr-i âhuz biz G 67/3

2.1.8.8. Kıble

Kıble: Müslümanların namaza başlarken yöneldiği taraf, Ka‘be tarafıdır. Kıble, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşığın kıblesi sevgilidir. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi kıblesi olarak anmıştır. Ciğer kanıyla abdest alan ‘âşığa, sevgilinin kaşının mihrâbını secdegâh etmesinin yakışacağını belirtmiştir.

Revâdur secdegâh ėtse kaşuŋ mihrâbını **kıble**m
Şu ‘âşık kim ciğer kanıyla her demde vuzû eyler G 36/3

2.1.8.9. Kıble-nümâ

Kıble-nümâ: Kıbleyi gösteren âlet, pusuladır. Edebiyatta ‘âşığın kalbi veya gözü, kıble-nümâ olarak ele alınır. Kıble-nümâ, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, cân Ka‘besinin eşiğini görmek üzere olan pusulanın gözünün seğirdiğini ifade etmiştir.

Segrir gözi hayr ola yine **kıble-nümâ**nuŋ
Göre gibi ėşigini ol Ka‘be-i cânuŋ G 107/1

2.1.8.10. Kul

Kul: Köle, bende, hizmetkâr demektir. Dîvân şiirinde sevgili sultân, ‘âşık ise kuldur. ‘Âşık, bende olarak sadakatın yegâne temsilcisidir. Bu uğurda birçok ezâ ve cefâ görür. Ama bütün eziyetlere rağmen sultânın yani sevgilinin kapı eşiğinde yatmaya razıdır. Kul, Vusûlî Dîvânı’nda 18 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, sultân; ‘âşık, kul ve köledir. Aşağıdaki beyitte şâir, ‘âşığı sevgilinin kulu olarak anmıştır.

Kulı olsam ol boyı âzâd benden incinür
Kıl dėsem ben bendeŋe âzâd benden incinür G 31/1

Şâir aşağıdaki beyitte, hiçbir kulun başına ayrılık belâsının gelmemesini dilemiştir.

Gamdan âzâd olmadum olalı ol şehden cüdâ
Gelmesün **kul**lar başına hây begler ayrılık G 101/2

2.1.8.11. Kurbân

Kurbân: Allâh'ın rızasını kazanmak için aracı olan şeydir. İslâm dîninde Farz, vacip veya sünnet olarak kesilen hayvandır. Dîvân şiirinde 'âşık, sevgilinin yolunda binlerce kez kurbân olmaya razıdır. Tasavvufta kurbân, nefistir. Nefsini kurbân edenler dervişlerdir. Kurbân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, cânının sevgilinin kılıcına kurbân olduğunu söylemiştir.

Tîrüŋe **kurbân** cânum tîğuŋa başum fedâ
Cân u baş-ıla begüm her hidmete biz kâbilüz G 71/2

2.1.8.12. Mü'min, mürted, müsülmân

Mü'min: Îmân etmiş, İslâm dînine inanmış, İslâm, Müslüman demektir. Mü'min, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, mü'minlere işkence yapıldığı ifade edilmiştir.

Kanlar döküp kılurken mülk-i cihânı târâc
Mü'minlere ėderken zulm-ile cevr-i bî-had T 1/2

Mürted: İslâm dîninden dönen demektir. Mürted, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, tarih düşerken mürted kelimesini kullanmıştır.

'Avn-i Hak ile begler **mürted** 'Alî tutuldı
Dergâh-ı şâha gitdi mahbûs hem mukayyed T 1/4

Müsülmân: İslâm dînine inanan, mecâzen doğru, insaflı, merhametli kimse demektir. Müsülmân, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, sevgiliyi kâfir ve gayrimüslim olarak nitelendirmiştir. Bir kâfirin saçının sevdâsından kurtulamadığından yakınan şâir, Müslümanlardan meded dilemiştir.

Halâs olmaz göŋül şol kâfirüŋ sevdâ-yı zülfinden
Müsülmânlar esîr oldum meded bir nâ-müsülmâna G 160/3

2.1.8.13. Nûr

Nûr: Aydınlık, parıltı anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ismi taşıyan bir sûre ve birçok âyet vardır. Dîvân şiirinde insan güzelliği metafizik bir mâhiyet içinde nûr olarak telakkî edilir. Bu ışık her şey, her yer ve her zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Nûrun zıddı zulmettir. Bu yönüyle yüz ve yanak nûr, saç ise zulmet sayılır. Sevgilinin ayağının toğrağı, 'âşığın gözüne nûr bağışlar. Tasavvufa göre her şeyin aslı nûr-ı Muhammedî'dir. Nûr, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliyi, gözünün nûru olarak tasvir etmiştir.

Gözümüŋ **nûr**ı dîdeden hayâlüŋ sanma hâlîdür
Görinen merdüm-i çeşmüm degül hâlüŋ hayâlidür G 47/1

Vusûlî aşağıdaki beyitte, Allah'ın nurunu put gibi güzellerde gördüklerini söylemiştir.

Sanemlerde görüp **nûr**-ı Hudâyı sâcid-i Hakkuz
Vusûlî kimse bilmez vâkıf-ı sırr-ı ilâhuz biz G 67/5

2.1.8.14. Sûre

Sûre: Tefsir ilim dalında başı ve sonu belli, farklı sayıda ayetler içeren Kur'ân'ın bölümlerine denir. Sûre, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyünün ve beninin güzellik sayfasını süslediğini söyleyen şâir, bu durumu Nûr suresinin üzerine hareke konulmasıyla ilişkilendirmiştir.

Hatt u hâli safha-i hüsnini tezyîn eyledi
Gûyiyâ i'râb kondı **sûre**-i Nûr üstine G 162/3

2.1.8.15. Şahâdet, şehîd

Şahâdet: Bir Müslüman'ın Allâh yolunda, İslâm uğrunda öldürülmesine denir. Şahâdet, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, şehitlik mertebesine ulaşma isteğini dile getirmiş, şehitler şâhının kölesi olmak için niyâzda bulunmuştur.

Ėrgürüp âhir Vusûlî[yi] **şahâdet** silkine
Yâ ilâhî bende-i şâh-ı şehîdân ėt beni G 178/5

Şehîd: Allâh yolunda yapılan bir savaş esnasında ölen kişi manasındadır. Dîvân şâiri, ‘aşk şehîdi olmayı ister. Şehîd, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, ‘âşığın ‘aşk kılıcından şehîd düşüp toprak olduğunu, ay yüzlü sevgilinin gökten ‘âşığın üzerine nûr gibi yağdığını tahayyül etmiştir.

Ben **şehîd**-i tîğ-ı ‘ışkı hâk olduğın görüp
Nûr gibi nâzil oldı üstüme ol meh-likâ G 5/2

2.1.8.16. Şer‘

Şer‘: Allâh’ın emri, âyet, hadîs, icmâ-i ümmet ve kıyâs-ı fukahâ esasları üzerine kurulmuş olan dîn kaideleridir. Şer‘, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, Peygamber Efendimizin şeriatının kendisi için kol ve kanat olduğunu söyleyen şâir, cenneti bu şekilde elde edebileceğini ve buna şaşılmaması gerektiğini dile getirmiştir.

Elümde tutar-ısam taŋ-mıdur soŋ demde uçmağı
Ki **şer‘**-i Mustafâ gibi benüm kolum kanadum var G 54/4

2.1.8.17. Tevekkül

Tevekkül: Her türlü tedbiri aldıktan sonra işi Allâh’a havâle edip kadere rıza göstermedir. Tevekkülde esas olan, kalbin huzursuz olmamasıdır. Tevekkül, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, tevekkülü kılavuz edinenin menzile ulaşacağı ifade edilmiştir.

Ėrişür ėy Vusûlî menziline
Reh-nümûnı kimüŋ **tevekkül** olur G 43/5

2.1.8.18. Ye’cûc

Ye’cûc: Mec’ûc ile birlikte, Nûh peygamberin oğlu olan Yâfes’in zürriyetinden iki kabilenin adıdır. Kur’ân-ı Kerim’de (Kehf/88, Enbiyâ/96) adı geçen bu iki kabile tefsirlerde farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Ancak ortak noktaları dünyâyı fesâda verecekleri, kıyâmete dek bütün insanlığa bir âfet oldukları ve kıyâmete yakın bir zamanda, bulundukları yerden çıkacaklarıdır. Rivâyete göre bunlar kısa boylu, kulakları yerde sürünen, çirkin yaratıklardır. Ye’cûc, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde anılmıştır.

Şiir geleneğimizde Ye'cûc, menfî bir manada ele alınır. Aşağıdaki beyitte Ye'cûc, zulmü ile anılmıştır.

Dervîş Beg kim ol-dur[ur] Yahyâ-yı dil-âver
Çekdi kılıcı ile **Ye'cûc** zulmine sed T 1/3

2.2. Şahıslar

2.2.1. Dînî şahıslar

2.2.1.1. Ebû'l-Hasen

Ebû'l-Hasen: Eş'ariyye mezhebinin kurucusudur. Doğum tarihi hakkında farklı görüşler varsa da genellikle hicrî 260 (milâdî 873-74) yılında Basra'da doğduğu kabul edilir. Yemen'deki Eş'ar kabilesine mensup olan sahâbî Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin soyundan geldiği için Eş'arî nisbesiyle tanınmıştır. Ehl-i sünnet akîdesinin gelişip yayılmasına olan önemli katkılarından dolayı "Nâsırüddin" lakabıyla da anılır. Ebû'l-Hasen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sûfînin her şeyhi Ebû'l-Hasen, dişi dökük her yaşlıyı Veyse'l-Karen zannedip ona uyduğunu söylemiştir.

Varup her şeyhe uyduŋ sûfî anı **Bû'l-Hasen** sanduŋ
Görüp her pîr-i bî-dendânı sen Veyse'l-Karen sanduŋ G 115/1

2.2.1.2. Hızr (Hızır)

Hızr (Hızır): Âb-ı hayatı içip ölümsüzlüğe erişen kişi olarak bilinir. "Peygamber veya velî olduğu konusunda rivâyetler vardır. Bilhassa âb-ı hayat, İskender ve zulûmat unsurlarının kopmaz bir parçasıdır. Sevgilinin birçok özelliği Hızır'ı andırır. Kelimenin "yeşillik, boz, gökçül, mora yakın" anlamlarına gelmesi dolayısıyla çeşitli unsur ve düşüncelerin konusunu oluşturur ve sembol olur. Sevgilinin ayva tüyleri Hızır'a benzetilir. Bazen bizzat sevgili için "Hızr-hat" denilir ve sevgili ondan üstün tutularak mübalağa yapılır. 'Âşık, gözyaşı denizinde boğulmak üzereyken Hızır olan sevgiliden meded umar. Sevgilinin yüzü âb (su) olunca ayva tüyleri de bu su üzerinde yürüyen Hızır olur. Hızır zulumâta girip âb-ı hayatı bulduğu için sırra vâkıf olmuştur. Bu nedenle sevgilinin bir sır veya âb-ı hayat olan dudağı çevresindeki hat da Hızır olur"

(Pala, 2004: 204-205). Hızır, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde Hızr, bir yerde âb-ı Hızr, iki yerde Hızr-hat, üç yerde Hızrveş şeklinde anılmıştır.

Hızır şiir geleneğimizde ölümsüzlük ve âb-ı hayatla beraber anılır. Vusûlî aşağıdaki beyitte Hz. 'Îsâ'nın ölüyü diriltme mu'cizesine telmihte bulunmuş, bu mu'cize ile Hızır'ın ölümsüzlük suyunu karşılaştırmıştır.

Unudur âb-ı **Hızr**ı aŋmaz i'câz-ı Mesîhâyı
Muhammed ümmeti gören leb-i cân-bahş-ı 'Îsâyı G 185/1

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyleri, Hızır'a benzetilmiştir.

Bulaldan dest-res ol **Hızr**-hattuŋ câm-ı la'line
Vusûlî elde san ser-çeşme-i hayvân ayağumdur G 48/5

2.2.1.3. Hüseyn

Hüseyn: Hz. Ali'nin oğlu ve Peygamber Efendimizin torunudur. On iki imâmın üçüncüsü olarak kabul edilir. Ehl-i Beyt'in beşincisidir. 628 yılında doğmuş ve 683 yılının Muharrem ayının onuncu günü Kerbelâ'da Yezid ve taraftarları tarafından şehîd edilmiştir. Hz. Hüseyin, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Divân şiirinde Hz. Hüseyin, genellikle Kerbelâ'da Yezîd tarafından şehîd edilmesiyle anılır. Aşağıdaki beyitte Kerbelâ olayına telmihte bulunulmuştur.

Şehîd-i tîğ-ı 'ışk olup **Hüseyn**-i Kerbelâ hakkı
Seni biz ihtiyâr ėtdük begüm hüsni hasenlerde G 169/4

2.2.1.4. Lokmân

Lokmân: Kur'an'da kendisine hikmet verildiği bildirilen, peygamberliği tartışmalı bir dîn büyüğüdür. Türk edebiyatında Lokmân, hakîm-filozof kimliğinden çok hekîm-tabîb kimliğiyle anılır. Bu sebeple dînî edebiyatımızda ve Türk folklorunda "Lokmân Hekîm, Lokmân-ı hâzık, tabîb Lokmân, dert Lokmân'ı, şifâ Lokmân'ı" gibi ad ve sıfatlarla anılmış, bu özelliğini vurgulayacak kelimelerle tavsif edilmiştir. Türk İslâm edebiyat ve kültüründe Lokmân'ın tabîb özelliğinin öne çıkması, hakîm kelimesinin halk ağzında hekîme dönüşmesi ve eski dönemde felsefenin tıp dâhil olmak üzere devrin belli başlı ilimlerini de içine almasıyla olmuştur. Lokmân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Kur'ân'ı Kerim'de, Lokmân suresinin 12. ayetinde, Lokmân hakkında şöyle buyrulmuştur: "Doğrusu Lokmân'a, Allâh'a şükret diye ilim ve anlayış verdik. Kim şükrederse ancak kendi nefsi için şükreder. Kim de nimeti inkâr ederse, şüphe yok ki Allâh (onun şükrüne) muhtaç değildir, Hamîd'dir."

Aşağıdaki beyitte Lokmân, hekimliği yönüyle değil hakîmliği yönüyle anılmıştır.

La'linüŋ esrârını gel baŋa sor kim ėy gönül
Yeg-durur **Lokmân** ağzından ėşitmek hikmeti G 183/2

2.2.1.5. Mansûr (Hallâc-ı Mansûr)

Mansûr (Hallâc-ı Mansûr): Edebiyatımızda çokça anılan ünlü bir sûfîdir. İrân'ın Tûr kasabasında doğmuştur. Basra'ya yerleşmiştir. Tasavvuf yoluna genç yaşta girmiş, zühd ve itikâf ile ilerleme kaydetmiştir. Edebiyatımızda darağacı ve Ene'l-Hakk münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolüdür. Şiirlerde "ber-dâr" edilmiş olarak anılır. Sevgilinin saçları darağacına benzetilince, Mansûr 'aşk şehîdi olup bu dâra asılır. Mansûr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şiir geleneğimizde olduğu gibi Mansûr, "ber-dâr" olarak anılmıştır.

Dilâ **Mansûr**-ı hayrân gibi ber-dâr olsa gam çekme
Şu kim ser-rişte-i esrârını dilde nihân tutmaz G 79/3

2.2.1.6. Veyse'l-Karen

Veyse'l-Karen: Veysel Karanî, tâbiînin büyüklerindendir. Peygamberimizin zamanında bulunduysa da O'nu görememiştir. Yemen'nin Karen köyündendir. Peygamberimizi görmeden Müslüman olmuştur. Rivâyete göre annesinin sözüne o denli bağlı imiş ki Medîne'ye Peygamberimizin kapısına kadar geldiği halde annesinin "Onu bulamazsan geri dön!" sözüne uymak için Peygamberimizin hâne-i saâdetine dönmesini beklemeden Karen'e doğru yola çıkmıştır. Peygamberimiz eve dönünce onun kokusunu duymuş ve hırkanın ona verilmesini vasiyet etmiştir. Peygamberimizin bir dişinin kırıldığını duyunca acaba düşen diş şu mudur, bu mudur diye sırasıyla bütün dişlerini söktürmüştür. Zâhidâne hayatı dolayısıyla Veysel Karanî, tasavvuf ehli tarafından örnek

bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Hz. Veyse'l-Karen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, yukarda sözü edilen dişlerini söktürmesi hadisesine telmihte bulunarak Veysel Karanî'yi anmıştır.

Varup her şeyhe uyduŋ sûfî anı Bû'l-Hasen sanduŋ
Görüp her pîr-i bî-dendânı sen **Veyse'l-Karen** sanduŋ G 115/1

2.2.2. Masal ve hikâye kahramanları

2.2.2.1. Cem, Cemşîd

Cem: Klasik Fars ve Türk edebiyatlarında çokça anılan efsânevî İrân hükümdarlarından biridir. Dîvân edebiyatımızda Cem, genellikle kadehiyle birlikte ve şarâbın mucidi olarak anılmıştır. İçki meclisi olan bezm ve nevruz vesilesiyle de zikredilen Cem, aynı zamanda kudretiyle ele alınır. İslâm edebiyatlarında zevk ve eğlence sembolü olarak adı ve câmı efsâneleşmiştir. İktidar ve ululuk sembolüdür. Bunun gibi birçok yönlerden şiirlere konu olmuştur. Cem, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde sık sık görüldüğü gibi Cem, Cemşîd, mey, bâde tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Ėy gönül şol mey ki dėrler bâde-i tevhîd aŋa
Ne anı **Cem** gördi mâlik oldı ne Cemşîd aŋa G 1/1

Cemşîd: Efsâneye göre Cem dünyâyı dolaşırken Azerbaycan'a gelince burayı beğenip gün doğuşunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneşin doğuşuna yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftânlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca taht, tâc ve kaftân parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne nevrûz (yeni gün) Cem'e de Cemşîd (ışık şâhı) demiştir. Cemşîd, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde anılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, mey-hânedeki saygınlığını görenlerin Cemşîd'in meclisini unutacağını iddia etmiştir.

Unudur tumturâk-ı câm-ı Cemle bezm-i **Cemşîd**i
Benüm mey-hâne sadrında görenler hürmetüm cânâ G 7/2

2.2.2.2. Ferhâd, Husrev, Şîrîn

Ferhâd: Ferhâd ile Şîrîn adlı hikâyede geçen erkek kahramandır. Ferhâd, Husrev adlı İrân pâdişâhının sevgilisi olan Şirîn'e 'âşıktır. Şîrîn'in arzusu üzerine Ferhâd, Bîsütûn adlı dağı delmeye çalışır. Çünkü kendisi bir mühendistir. Dîvân şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan 'âşığı sembolize eder. Daha çok Şîrîn ve Husrev ile birlikte anılır. Bazen Mecnûn ile karşılaştırılır. Ferhâd, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde anılmıştır.

Dîvân şiirinde Ferhâd, Husrev ve Şîrîn üçlüsü hemen her zaman beraber anılır. Aşağıdaki beyitte, Şîrîn'in ve Husrev'in verdiği gamın ve sıkıntının oluşturduğu dağın, Ferhâd'da yara üstüne yara açtığı dile getirilmiştir.

Bir yaŋa Şîrîn gamı bir yaŋa Husrev derhemi
Kûh-ı gam **Ferhâd**ına dağ üzre dağ olmak ne güç G 65/2

Husrev: Nûşîrevân'ın torunudur. Sasaniyân sülalesinden bir pâdişâh olup Pervîz lâkabıyla bilinir. Pervîz, balık demektir. Rivâyete göre bu pâdişâh balığı çok severmiş. Ermeni prensesi Şîrîn'e olan 'aşkı dillere destân olmuş ve gerçek kişiliği etrafında birçok rivâyet uydurularak efsânevî bir kişiliğe bürünmüştür. Sevgilisi için kasr-ı Şîrîn'i yaptırmıştır. Edebiyatımızda tarihî kişiliğinden çok efsânevî kişiliği ile söz konusu edilir. Ferhâd ile Şîrîn veya Husrev ü Şîrîn adlı mesnevîlerde vuslâta eren bir 'âşık olarak ele alınır. Husrev, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Husrev'in Şîrîn'e kavuşmakla amacına ulaştığı, Ferhâd'ın ise ömrünü dağa taşa harcadığı dile getirilmiştir.

Ėletdi vasl-ı Şîrîn ile **Husrev** işini başa
Yazuk Ferhâda 'ömrin harc ėtdi tağ-ıla taşa G 151/1

Şîrîn: Husrev ile Şîrîn veya Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinin kadın kahramanıdır. Ermeni melikesi Mehin Banû'nun yeğeni olup yaşadıkları lirik ve dramatik 'aşktan sonra Husrev'in mezârı başında cânına kıymıştır. Dîvân edebiyatında müstakil mesnevilere konu olduğu gibi münferit beyitlerde de adından bahsedilir. Kelime "tatlı, sevimli" anlamı ile de genellikle tevriyelere mesned teşkil eder. Şîrîn, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde anılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte Husrev'in Şîrîn'e kavuşmakla amacına ulaştığını, Ferhâd'ın ise ömrünü dağa taşa harcadığını söyleyerek, Ferhâd'ın Bîsütûn dağını delmeye çalışmasına telmihte bulunmuştur.

Ėletdi vasl-ı **Şîrîn** ile Husrev işini başa
Yazuk Ferhâda 'ömrin harc ėtdi tağ-ıla taşa G 151/1

2.2.2.3. İskender

İskender: "Eski kültürümüzde iki İskender vardır. Bunların birincisi İskender-i Zülkarneyn, diğeri İskender-i Yunanî'dir. Hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönünden birbirlerine çok benzeyen bu kişileri eski tarih, tefsir, edebiyat müellifleri çok defa aynı kişi sanmışlardır. Oysa Kur'ân-ı Kerîm'de hayatı hakkında bilgi verilen Zülkarneyn ile hayatını Yunan kaynaklarına dayalı Batılı eserlerden öğrendiğimiz Büyük İskender'in birbirleriyle hiçbir alâkası yoktur. Büyük İskender milâddan önce 3. asırda yaşamış olup içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adâlet tanımaz, ırk ayrımı güden, Mısır'a bir Tanrı olarak giren, çok Tanrılı Grek dînine uyan ve hatta eşcinsel bir kişidir. Oysa bir peygamber veya "salih kul" olması gereken Zülkarneyn'de bu gibi özellikler yoktur. Kur'ân-ı Kerim'de hayatı hakkında bilgi verilen (Kehf/83-99) İskender hakkındaki rivâyetler de değişiktir. Cihangirliği nedeniyle pâdişâh övgülerinde çok kullanılır. İskenderle ilgili efsânelerde bir Âyîne-i İskender'den bahsedilir. Dîvân şiirinde dünyânın pek çok yerini fethetmesi yönüyle de ele alınan İskender birçok sanatlara da konu edilmiştir" (Pala, 2004: 236-237). İskender, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde Sikender şeklinde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, şarâbın sâf ve kırmızı oluşu ile İskender'in kadehini birbiriyle ilişkilendirerek kullanmıştır.

Sırrumuz câm-ı **Sikender** gibi ėtmezdi 'iyân
Olmasa sâf u mücellâ mey-i ahmer hâlis G 87/4

2.2.2.4. Kays, Leylâ, Mecnûn

Kays: Mecnûn'nun gerçek adıdır. Kays, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde anılmıştır.

Dîvân şiirinde şâirlerin telmih sanatını yaparken en çok kullandığı hikâyelerden biri Leylâ ve Mecnûn hikâyesidir. Hikâye gerek konusu gerek başkahramanlarının vasıfları yönüyle şâirler için tükenmez bir kaynak niteliğindedir. Leylâ ve Mecnûn şiir

geleneğimizde en sık karşılaştığımız sevgili ve ‘âşık tipleridir. Şâirler sevgiliyi Leylâ, kendilerini yani ‘âşığı ise Mecnûn olarak anmışlardır.

Aşağıdaki beyitte Kays’ın deli olduğu için Leylâ’nın kapısını terk ettiğini söyleyen şâir, Leylâ ile Mecnûn hikâyesine telmihte bulunmuştur. Şiir geleneğimizde, Kays yani Mecnûn deliliği, çılgınlığı ile ön plandadır.

Dergeh-i Leylîyi ne ‘akl ile terk ėtmişdür
Delüdür **Kays** anuŋ-içün döşenür yabana G 159/4

Leylâ: Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin kadın kahramanıdır. Leylî diye de bilinir. Benî Âmir kabîlesinden olup Kays’ın akrabalarındandır. Leylâ, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde Leylâ, iki yerde Leylî, iki yerde Leylî-hırâm şeklinde anılmıştır.

Leylâ ve Mecnûn, Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş ‘aşk hikâyesinin kahramanları ve bu hikâyeyi konu alan eserlerin ortak adıdır. Mecnûn, cin tutmuş, çıldırmış, deli, divâne, delice seven, tutkun, ‘âşık, Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı, Kays demektir. Leylâ, Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanı ve çok karanlık gece, Arabî ayların son gecesi demektir. Hikâye kahramanlarının gerçekten yaşayıp yaşamadıkları tartışma konusudur. Hikâyeye göre Leylâ ile Mecnûn okulda birbirlerini görür görmez ‘âşık olurlar. Ne kadar saklamaya çalışsalar da bu durum ortaya çıkar ve Leylâ okuldan alınır. Mecnûn ise Leylâ’nın derdinden çöllere düşer. Leylâ ve Mecnûn’un hikâyesi, gerek mecâz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevi konusu olarak Türk edebiyatında çok ilgi görmüştür. ‘Aşkın ve ‘âşıklığın sembolü olarak özellikle şiirde sıkça anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sır, ‘aşk, Leylâ, Mecnûn, şeydâ, yaban kelimeleri tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Bulursaŋ sırruŋı fâş ėt haber sor ‘ışk-ı **Leylâ**dan
Dilâ Mecnûn-ı şeydâyı yabandan sanma evdendür G 53/2

Mecnûn: Kelime anlamı “deli” demekse de daha çok Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinir. Rivâyete göre Emeviler devrinde yaşamış Kays adlı bir beyzâdenin lakabıdır. Mecnûn, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde anılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağını (ağzını), tatlılığı dolayısıyla Şîrîn’e; sevgiliyi, yürüyüşü dolayısıyla Leylâ’ya teşbih etmiştir. Şâir, ‘aşk konusunda üstâd olduğunu, kendisi dururken Ferhâd ve çılgın Mecnûn’un anılmayacağını iddia etmiştir.

Ben ėy Şîrîn-dehen Leylî-hırâm üstâd-ı ‘ışk oldum

Kim aŋar şimdi Ferhâdı yahod **Mecnûn**-ı şeydâyı G 187/3

2.2.2.5. Şems

Şems: Mevlânâ denilince ilk akla gelen isimlerden biri Şems-i Tebrizî'dir. Şems-i Tebrizî'nin hiç şüphesiz Mevlânâ'nın hayatında ayrı bir önemi vardır. Şems, Mevlânâ'yı etkileyecek, onun rûhunda fırtınalar koparacak kadar tasavvufî bilgi ve birikime sahip, ilmin ve tasavvufun kemâline ermiş kâmil bir zattır. Mevlânâ'yı etkileyen Şems, ondaki cevheri yüzeye çıkarmış, Mevlânâ'nın mürşîdi olmaktan ziyade ona bir ayna olmuştur. Şems, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi Mevlânâ'nın mürşîdi Şems'e benzetmiştir. Vusûlî, Mevlevî tarikâtında döne döne semâ getirmek ile 'âşığın figânının semaya çıkması arasında ilgi kurmuştur.

Ėy yüzi **Şems** döne döne hem-çü Mevlevî
Ney gibi çarha koydı figânum felekleri G 186/4

2.2.3. Şâirler

2.2.3.1. Bâkî

Bâkî: 16. yüzyıl Anadolu sahası Türk edebiyatının en büyük şâirlerindendir. 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Bâkî'den sonra yaşamış birçok şâir ondan etkilenmiştir. Bâkî, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, 16. yüzyılın en önemli şâirlerinden Bâkî'yi örnek aldığını dile getirmiştir.

Tarz-ı **Bâkî**ye Vusûlî yüri uydur şi'rüŋ
Ėdegör kâ'ide-i âb-ı hayatı icrâ G 2/5

2.2.3.2. Enverî

Enverî: İrân edebiyatının kasideleriyle ünlü şâiridir. Medrese eğitimi almış, Sultân Sencer ile tanışmış, ondan himâye görmüştür. Hicrî 546 yılında Belh'te vefât etmiştir. Enverî, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Enverî'nin kasideleriyle ünlü olması hasebiyle Vusûlî, sevgiliyi öven sözlerini görenlerin bunları, Enverî'nin şiirlerine benzeteceğini iddia etmiştir.

Vusûlî ol mehüŋ vasfında şi'rüŋ
Görenler dėr bu nazm-ı **Enverî**dür G 50/5

2.2.3.3. Mûyî

Mûyî: 16. yüzyılda yaşadığı, Nâlân u Handân adlı bir mesnevisi olduğu bilinen bir şâirdir. Mûyî hakkında edebiyat kaynaklarında bilgi yok denecek kadar azdır. Agâh Sırrı Levend'in, "Sergüzeşt-nâmeler-Hasbıhaller" başlığı altında eserinin künyesini verdiği bilinmektedir. Mûyî, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, Mûyî için tarih düşürmüştür. Şâir, Mûyî'nin mezârından cennet bahçelerinin kokusunun geldiğini söylemiştir.

Mûyî merhûmuŋ mezârından yaŋa
Ravza-i cennetden ėrdi râyiha T 2/1

2.3. Sıfatlar ve Tipler

2.3.1. Abdâl

Abdâl: Dünyâ ile ilgiyi kesip Allâh'a bağlanmış derviş demektir. Abdâllar az konuşan, az yiyen, az uyuyan, halktan ayrı ve gezgin olarak yaşayan, düşkünlere yardım eden, yağmur du'âsı ederek yağmur yağdırabilen, ülkeyi felâketlerden koruyan, İslâm ordularına yardım eden kişiler olarak bilinir. Abdâl kelimesi evliyâ veya derviş yerine kullanıldığı gibi Mevlevî abdâlı, Bektaşî abdâlı gibi tamlamalarda da kullanılır. Abdâl, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, kendisini 'aşk tekkesinde bekleyen bir abdâl olarak tasvir etmiş, sevgilinin yaktığı taze yarayla çerâğa döndüğünü dile getirmiştir.

Sînede ėy şem'-i şeb-ârâ yakup bir tâze dağ
Tekye-i 'ışkuŋda ben **abdâl**uŋı ėtdüŋ çerâğ G 95/1

2.3.2. Âdem, beşer, ins

Âdem: Semavî dînlere göre Allâh'ın yarattığı ilk insan ve peygamberdir. Âdem insanlığın babası olduğu için insan anlamında da kullanılır. Âdem, Vusûlî Dîvânı'nda 11 yerde insan veya insanlık manasında kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde âdem, insan ve insanlık anlamında kullanılmıştır.

Meyl ėtme genc-i vaslına her bir perî-ruhuŋ
'Aklın alup ol **âdem**üŋ ėy dil harâb ėder G 64/4
Bî-haberdür ne'y-dügin bilmez ol insâniyyetüŋ
Ėy perî-peyker rakîb-i ehremen **âdem** degül G 126/4

Beşer: İnsan demektir. Beşer, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte beşer, hata yapma yönü ile ele alınmıştır. Şâir, hata edip sevgiliye melek diyebileceğini söylemiştir.

Hatâ ėdüp melek dėrsem saŋa ger
Baŋa incinme şâhum kul **beşer**dür G 39/2

İns: İnsan demektir. İns, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte insan ve cin beraber anılmış, dirilik suyunun ölümlü sayılabileceği söylenmiştir.

Aŋa **ins**-ile cin cânlar vėrürken
Ölümlüsi geçermiş âb-ı hayvân T 4/2

2.3.3. Ağa, beg, efendi

Ağa: Kırsal kesimde geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse, halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen addır. Ağa, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgiliye dost diyerek seslenen Vusûlî, bütün ağa ve beylerin sevgilinin kulu olduğunu iddia etmiştir.

Kuluŋ olmışdur kamu begler **ağa**lar dostum
Görmedüm bir pâdişeh sencileyin paşası çok G 104/2

Beg: Günümüzde erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü, zengin, ileri gelen kimsedir. Kelimenin bey şekli kullanılmaktadır. Beg, Vusûlî Dîvânı'nda 18 yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, sevgiliyi beg olarak anmıştır.

Mecrûh olup saŋa **beg**üm baş-ıla geldi
Ser-hadd-i gamuŋda n'ola dil olsa ser-âmed G 23/3

Şâir aşağıdaki beyitte, nidâ sanatı yoluyla beglere seslenmiştir.

Gamdan âzâd olmadum olalı ol şehden cüdâ
Gelmesün kullar başına hây **beg**ler ayrılık G 101/2

Efendi: Eski dilimizde sâhip, gâlib, ulu, okuryazar, medrese mensubu gibi anlamlarda kullanılmıştır. Efendi, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili, efendi; 'âşık, köledir. Aşağıdaki beyitlerde şiir geleneğimizde olduğu gibi sevgiliye efendi ifadesiyle seslenilmiştir.

Nakd-i cânum leb-i la'lüŋ neden aldı rişvet
Katlüme çünki hatuŋ vèrdi **efendi** hüccet G 13/1

Tutalum miske tartılmış **efendi** Yûsuf-ı Mısrî
Velî biŋ câna vèrmezdi seni kardaş kardaşa G 151/4

2.3.4. Ağyâr, rakîb

Ağyâr: Başkaları, yabancılar demektir. Ağyâr Dîvân edebiyatındaki 'aşk üçgeninin bir parçasıdır. Bu 'aşk üçgeni, seven ('âşık), sevilen (sevgili) ve sevgilinin diğer 'âşıkları (ağyâr) olmak üzere üç unsurdan oluşur. Ağyâr dâima 'âşığa yanlış haber verdiği için eğrilikle itham edilir ve bu yüzden kaşa benzer. Rakîb olarak da bilinen ağyâr, 'âşığın şikâyetlerine maruz kalır. Ağyâr kötü, çirkin, zararlı ve zâlimdir. Şiir geleneğimizde hemen her zaman hakarete uğrar. Ağyâr, Vusûlî Dîvânı'nda 20 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde ağyâr, şâirler tarafından menfî niteliklerle anılır. Şâirlerce ağyârın tahkir edilmesi sürekli ve olağandır. Vusûlî aşağıdaki beyitte, ağyâra köpek diyerek hakaret etmiş ve onu aç gözlü olarak nitelendirmiştir.

Gözi ile Vusûlî yèr **ağyâr**-ı seg bizi
Var mı anuŋ gibi bu cihân içre gözi ac G 18/5

Şâir aşağıdaki beyitte, ağyârın kendisine diş biledigini söylemiştir.

Ağyâr katı diş biler olmış ne hâldür

Şehd-i lebüŋi sunma aŋa kim vebâldür G 44/1

Aşağıdaki beyitte sevgili, ağyârı ve delisi çok bir güzel, dikeni ve bülbülü çok bir goncaya benzetilmiştir.

Bir güzelsin sen begüm **ağyâr**ı çok şeydâsı çok

Hârı çok bir goncasın hem bülbül-i gûyâsı çok G 104/1

Rakîb: Başkasıyla aynı şeyi isteyendir. Aynı güzeli sevenlerin birbirlerine karşı durumlarını anlatan bu söz yerine ağyâr, gayr (başkaları, başkası) da kullanılır. Dîvân şiirinde ‘âşık-maşûk ikilisi arasında ‘âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakîb ‘âşığın nazarında kötü olan kişidir. ‘Âşığa sevgili gibi eziyet eder. Rakîb, Vusûlî Dîvânı’nda 30 yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, rakîbi çirkin yüzlü olarak nitelendirip tahkir etmiştir.

Gevher-i yâkûtı eşküm hâlümi tahrîr ėdüp

Saŋa göndermiş velî çalmış **rakîb**-i bed-likâ G 4/2

Aşağıdaki beyitte, rakîb şeytan olarak nitelendirilmiştir.

Bî-haberdür ne’y-dügin bilmez ol insâniyyetüŋ

Ėy perî-peyker **rakîb**-i ehremen âdem degül G 126/4

Şâir aşağıdaki beyitte, rakîbin kurt tabiatlı olduğunu, ondan cömertlik beklenmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Kerem umma **rakîb**-i gürg-hûdan kim vefâ gelmez

Gerek ėy Yûsuf-ı gül-çihre ol yoldaşlu kardaşlu G 144/4

2.3.5. Ahmak, budala, divâne

Ahmak: Pek akılsız, sersem, şaşkın demektir. Ahmak, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde şâirler, sûfîye karşı her zaman rindi üstün tutmuşlardır. Aşağıdaki beyitte şâir sûfîyi ahmaklıkla, vâ‘izi ise cehaletle suçlamıştır.

Zevke dâyirdür safâ-yı câm-ı la‘lüŋ aŋlamaz

Sûfî **ahmak** vâ‘iz-i şehr ise nâ-dân bî-haber G 37/4

Budala: Zekâca geri, mecâzen bir şeye aşırı ölçüde düşkün demektir. Budala, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, Dîvân şiirinin en meşhur ‘âşıklarından Kays’ı namıdiğer Mecnûn’u budala olmakla itham etmiştir.

Dîvâne dėyü Kaysı dilâ bağlamaludur
Terk ėtdi der-i Leylîyi yaban **budala**sı G 177/2

Dîvâne: Deli, budala, alık demektir. Dîvâne, Vusûlî Dîvânı’nda 19 yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, nidâ sanatı yoluyla kendisine seslenmiştir. O güneş yüzlü put gibi güzel sevgilinin yüzünden dîvâne olup, akılsızlık ederek ondan vazgeçmemesi gerektiğini nasihat etmiştir.

Dîvâne olup ol sanem-i hûr-likâdan
El çekme Vusûlî sakın eyleme sefâhet G 14/5

Aşağıdaki beyitte gönül, dîvâne olarak anılmıştır.

Zülfüŋüŋ zencîrine bağlanmak isterse göŋül
Sen anuŋ ėtdügine kalma o bir **dîvâne**dür G 41/2

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin saçının zincirine deli olmak istediğini dile getirmiştir.

Murâdum zülfinüŋ zencîrine **dîvâne** olmakdur
Vusûlî gayri tedbîri benüm ‘aklum kabûl ėtmez G 77/5

3.3.6. ‘Âkil, ‘ârif

‘Âkil: Akıllı kimse demektir. ‘Âkil, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin saçı, ‘âşığı kendisine bağlayan bir zincir olup ‘âşığı yoldan çıkaran, onu divâne eden bir niteliğe sahiptir. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçının nice akıllıları zincire bağlayıp divâne ettiği, böylelikle onları akıllandırdığı söylenmiştir.

Nėce **‘âkil**leri bende çeküp dîvâne ėtmişdür
Senüŋ zencîr-i zülfüŋ çok kişi[yi] şâhum uslatdı G 180/3

‘Ârif: İrfân sahibi, Allâh’ı tanıyan kişidir. Sûfîler, irfânın Allâh vergisi olduğunu ve bu yüzden ilimden üstün tutulması gerektiğini savunurlar. Dîvân şiirinde şâirler, sevdiklerini ârif kimliğinde vasfeder. Bunun için de ârifin her şeyi bilmesi, bazı

remizlerle ‘âşığa bir şeyler anlatması gibi özellikleri öne çıkar. ‘Ârif, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, bir an önce ârif olup dünyâ meclisinden ayağını çekmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bâde-i ‘ömrüŋ Vusûlî cür‘aveş çün hâk olur
Bir el öŋdin **‘ârif** ol çek bezm-i dünyâdan ayağ G 95/3

2.3.7. ‘Arûs

‘Arûs: Gelin demektir. Çoğu zaman süs, ziynet, güzellik, güzelleşme, ayna gibi gelin ile ilgili kelimelerle bir arada kullanılır. Sevgilinin güzelliği, geline benzetilir. Çünkü gelin bir güzellik timsâlidir. ‘Arûs, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâ geline benzetilmiştir. Aslında bunun aldatmaca olduğu, dünyânın gelin değil bir koca karı olduğu iddia edilmiştir.

‘Arûs-ı dehr-ile yâr olmağı sanduŋ düzenlikdür
Ėrenler hakkı bilmezsin be sûfî kahbe zenlikdür G 63/1

2.3.8. ‘Asker

‘Asker: Er, mecâzen yiğit, kahraman, cesur demektir. ‘Asker, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşığın sevgili için döktüğü gözyaşları, ‘askere benzetilir. Aşağıdaki beyitte şâir, gözyaşlarını ‘askere teşbih etmiştir.

Livâ’-i âhı çekdük **‘asker**-i eşküŋ hisâbı yok
Bugün mülk-i melâmetde şeh-i encüm-sipâhuz biz G 67/4

2.3.9. ‘Âşık

‘Âşık: Çok seven, şiddetli seven, birisine tutkun demektir. Dîvân şiirinde şâir, dâima ‘âşıktır. ‘Âşığın gıdâsı üzüntüdür. Sevgiliden dâima lûtuf bekler. Sevgilisiyle asla bir araya gelmez. ‘Âşık yalvarmaktan bıkmaz. İrâde ve takdir sevgilinin elindedir. ‘Âşığa düşen ise canla başla ona boyun eğmektir. Onun için hiçbir gücü, kuvveti yoktur. Tek varlığı ‘aşkında ısrar ve sebattır. Kelime, Vusûlî Dîvânı’nda 21 yerde ‘âşık, 13 yerde çoğul şekli olan ‘uşşâk şeklinde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde en çok kullanılan tiplerden birisi hiç şüphesiz ‘âşıktır. Vusûlî aşağıdaki beyitte, ‘âşık için en güzel sevdânın sevgilinin kâkülünün sevdâsı olduğunu dile getirmiştir.

Kâkülüŋ sevdâsıdur **‘âşık**lara sevdâ-yı hûb
Dağ-ı mihrüŋ ehl-i şevk içinde mahbûbu ’l-kulûb G 11/1

Aşağıdaki beyitte şâir, ‘âşığı tasavvufî bir mahiyette ele almış, ‘âşık için beden elbisesinin değersiz olduğunu söylemiştir.

‘Âşık oldur ten libâsından geçüp başın vère
Ėy Vusûlî er olan tâc u kabâyı n’eylesün G 130/5

Aşağıdaki beyitte ‘Îsâ dudaklı olarak anılan sevgiliden, ‘âşıkları ihyâ etmesi istenmiştir.

Yėtiş gel halka-i zikre yine **‘uşşâk**ı ihyâ kıl
Demidür ėy lebi ‘Îsâ eger mevtâyı söyletseŋ G 113/2

2.3.10. Bed-gevher, bed-likâ, bed-nâm

Bed-gevher: Cevheri fenâ, mayası bozuk anlamına gelir. Bed-gevher, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin bir mayası bozuğun, soysuzun meclisinde bulunmasından yakınmaktadır. Şiir geleneğimizde rakîb, “bed-gevher” olarak anılır.

Aylarca meclisinde degme bir **bed-gevher**üŋ
Şem‘-i ruhsârı anuŋ her şeb çerâğ olmak ne güç G 16/3

Bed-likâ: Kötü yüzlü, çirkin suratlı manasındadır. Bed-likâ, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, şiir geleneğimizde olduğu gibi rakîbten söz ederken onu tahkir etmiş, rakîbi çirkin suratlı olarak tasvir etmiştir.

Gevher-i yâkûtı eşküm hâlümi tahrîr ėdüp
Saŋa göndermiş velî çalmış rakîb-i **bed-likâ** G 4/2

Bed-nâm: Kötü adlı, fenâ tanınmış, adı kötüye çıkmış demektir. Bed-nâm, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, yokluk ülkesinde adının kötüye çıktığını ve kimsenin adını bilmesini istemediğini dile getirmiştir.

‘Adem mülkine gitsem çünki **bed-nâm**-ı cihân oldum
Kimesne bilmese dünyâda bârî adumı yâ Rab G 12/3

2.3.11. Belâ-keş

Belâ-keş: Belâ çeken, eziyet ve sıkıntı çeken demektir. Belâ-keş, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde sıkıntı ve eziyete müptelâ olmuş, gıdâsı belâ ve gam olan yegâne tip ‘âşıktır. Aşağıdaki beyitte şâir, ‘âşığı belâ-keş olarak nitelendirmiştir.

Belâ-yı ‘ışk-ıla hergiz dil-efkâr olmasun kimse
Benüm gibi **belâ-keş** ‘âşık-ı zâr olmasun kimse G 147/1

2.3.12. Bende, çâker, garîb, gedâ, kemter

Bende: Bağlı, kul, köle anlamındadır. Dîvân edebiyatında bende; kul, çâker, gulâm, esir gibi kelimelerle ifade edilir, çoğu zaman pâdişâh ile birlikte anılır. Çünkü sevgili sultân, ‘âşık ise bendedir. Bendenin varlığı pâdişâha bağlıdır. Bende sultânın esirgemesine, cömertliğine, affına muhtaçtır. ‘Âşık bende olarak sadakatin yegâne temsilcisidir. Bende, Vusûlî Dîvânı’nda 16 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde ‘âşık, sevgilinin kulu ve kölesidir. Aşağıdaki beyitlerde ‘âşık, sevgilinin dudağıyla diriltilen bir köle, sevgilinin kölesi olmayı, yedi ülkenin pâdişâhı olmaya yeğleyen biri olarak vasıflandırılmıştır.

La‘lüŋi sunup Vusûlî **bende**ŋ ihyâ eyledüŋ
Var-ısa saŋa sunuldı mu‘ciz-i ‘Îsâ saŋa G 6/5
Pâdişâh-ı heft kişver olmadan ben **bende**ŋe
Sâye salmak yeg-durur şâhum hümây-ı devletüŋ G 118/2

Çâker: Kul, köle, bendedir. Çâker, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde ‘âşık, sevgilinin kölesi olmaktan gurur duyar. Aşağıdaki beyitte, bu anlayış sergilenmiştir. Şâir, “Vusûlî kimdir?” diye sorulursa, “Sevgilinin zavallı ve âciz bir kölesidir.” cevabını vereceğini dile getirmiştir.

Pâdişâhum kim-durur dėrseŋ Vusûlî **çâker**üŋ
Bir fakîr ü müstemend ü nâ-tüvânuŋdur senüŋ G 108/5

Garîb: Kimsesiz, zavallı, gurbette, kendi memleketinin dışında bulunan, yabancı manasındadır. Garîb, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgiliye seslenen şâir, kendisini sevgilinin zavallı bir kölesi olarak vasıflandırmıştır.

Yėri düşerse vefâ eyle Vusûlî bendeŋe
Yıldızı düşkün **garîb**üŋdür senüŋ ėy meh-likâ G 5/5

Gedâ: Dilenci, kul, bende demektir. Dîvân şiirinde genellikle sultân ile beraber tezât içinde ele alınır. Sevgilinin mahallesinde kapı kapı dolaşan 'âşık bir gedâdır. Sevgili karşısında giyim kuşamı, yaşadığı hayat vs. ile 'âşığın hâli gedâya çok benzer. 'Âşık bu durumdan şikâyetçi değildir. Aksine gedâlıkta bir yücelik bulur. Çünkü o, 'âşıklık yönünden kendini 'aşk ülkesinin sultânı olarak kabul eder. Gedâ, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili pâdişâh olunca 'âşık onun devletinin zavallı bir dilencisi olur. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi pâdişâh, kendisini ise pâdişâhın zavallı bir gedâsı olarak nitelendirmiştir.

Âsitânuŋ var-iken gayri kapuya varmağa
A benüm şâhum ne bâbıdur **gedâ**-yı devletüŋ G 118/4

Kemter: Daha aşağı, aşağıda bulunan, hakir, itibarsız, noksan manasındadır. Bende-i kemter, âciz kul, köle demektir. Kemter, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde bende-i kemter tamlamasıyla kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, gam mektubunda kendisinden âciz köle olarak söz edeceğini ifade etmiştir. Zira şiir geleneğimizde 'âşık köle, sevgili ise sultândır.

Nâme-i gamda Vusûlî dėr-iseŋ kimdür eger
Efkaru 'n-nâs gedâ bende-i **kemter** hâlis G 87/5

2.3.13. Birâder

Birâder: Erkek kardeş, mecâzen dost demektir. Birâder, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, "birâder" kelimesini kullanırken Hz. Yûsuf'un birâderleri tarafından kuyuya atılıp babası Hz. Ya'kûb'tan onu ayırmalarına telmihte bulunmuştur.

Ayırup ol Yûsuf-ı gül-çihreden Ya'kûbveş

Baŋa zindân ėtdi dünyâyı **birâder** ayrılık G 101/3

2.3.14. Cüvân

Cüvân: Genç, taze delikanlıdır. Dîvân edebiyatında cüvân, tam bir delikanlı özelliği taşır. Heveskâr, eğlenceye düşkün, süslenip gezen, aşırı âteşli, yeni açılmaya başladığı için de mahcûp ve ürkektir. Bütün bu özellikleriyle o yine de sevilir. Cüvân, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgilide olması istenilen özellikler sıralanmış, gönlün genç bir sevgili dilediği belirtilmiştir.

Bir pâdişâh-ı kâmurân bir hüsn-i hulkı çok **cüvân**
Bir dil-ber-i nâzük-miyân bir şâh-ı 'âlî-şân arar G 29/3

2.3.15. Dâye

Dâye: Sütanne, dadı demektir. Dîvân edebiyatında dâyenin özelliği, çocuğu nâz ve niyâz ile büyütmesidir. Ancak başka nedenlerle de dâyeden söz edildiği olur. Dâye, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgiliyi eşsiz bir inciye benzeten şâir, güzellik denizinde sedefin sevgilinin dadısı, incinin ise lâlâsı olduğunu dile getirmiştir.

Bahr-i hüsn içre n'ola ėy dür-i yek-dâne saŋa
Ger sadef **dâye** olup lü'lü' olursa lâlâ G 2/1

2.3.16. Dem-sâz, dost, hem-dem, hem-nişîn

Dem-sâz: Arkadaş, dost, sırdaş demektir. Dem-sâz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, "ney"in kendisine meclis arkadaşı olamayacağını söylemiştir.

Üfürmesün igen de nây-zenler
Benümle kanda **dem-sâz** olısar nây G 189/3

Dost: Sevilen kimse, tasavvufta hakîkî sevgili, Tanrı demektir. Dost, Vusûlî Dîvânı'nda 19 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili, birçok farklı sıfata sahiptir. Aşağıdaki beyitlerde, sevgili dost olarak anılmıştır.

Gülşen-i hüsnüŋe eşkümle revân olsam n'ola
Serv-i kaddüŋe su gibi **dost**um biz mâyilüz G 71/4
Hâk-i pâyuŋa Vusûlî yüzümi sürsem dėmiş
Kalma aŋa **dost**um gâlib-durur sersemlığı G 175/5

Hem-dem: Sıkı fıkı, canciğer arkadaş demektir. Hem-dem, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, bülbülün gülü dikenle hem-dem yani arkadaş olarak görmesi durumunda kıskançlık âteşinden kül olacağı dile getirilmiştir.

Güli bülbül görürse **hem-dem**-i hâr
Âteş-i gayrete düşüp kül olur G 43/2

Hem-nişîn: Beraber oturup kalkan, teklifsiz arkadaş demektir. Hem-nişîn, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin kendisine hiç uygun olmayan dikenle düşüp kalkmasından, onunla arkadaşlık etmesinden yakınmıştır.

Seni gâyet-de ėy gonca-dehânum bî-bedel dėrler
Velîkin **hem-nişîn**üŋ hârveş bir nâ-mahal dėrler G 28/1

2.3.17. Dil-ber, dil-dâr, dil-rubâ

Dil-ber: Gönlü alıp götüren, güzel manasındadır. Dil-ber, Vusûlî Dîvânı'nda 21 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgilinin öne çıkan vasıflarından birisi de dil-ber oluşudur. Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi dil-ber olarak anmıştır.

Bir **dil-ber**e şeydâ-y-iken dil bir dahı cânân arar
Bu derde düş[en] kimseyi ben görmedüm dermân arar G 29/1

Şâir aşağıdaki beyitte, dil-ber olan sevgilinin dudağının sâf suyuna mizâcının alıştığını söylemiştir.

Mizâc alışdı ėy sûfî zülâl-i la'l-i **dil-ber**le
Şarâb-ı Kevseri aslâ benüm göŋlüm kabûl ėtmez G 77/2

Dil-dâr: Birinin gönlünü almış, sevgili demektir. Dil-dâr, Vusûlî Dîvânı'nda 12 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi vefâsız bir dil-dâr olarak anmıştır.

Olmak istersen cihân içinde râhat ey gönül
Bî-vefâ **dildâr**dan eyle ferâgat ey gönül G 122/1

Aşağıdaki beyitte, altın ve gümüşü olmayana dil-dâr olan sevgilinin yüz vermeyeceği dile getirilmiştir.

Elinde sîm ü zer olmayana **dildâr** yüz vermez
Gerek biŋ kez ayağına düşüp yalvarı görsünler G 46/4

Dil-rubâ: Gönül kapan, gönül alan demektir. Dil-rubâ, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin vasıflarından bir diğeri dil-rubâdır. Sevgili dâima 'âşığın gönlünü çeler. Aşağıdaki beyitte sevgili, dil-rubâ olarak anılırken gül yaprağına benzetilmiştir.

Sanma atından düşüpdür ey gönül ol **dil-rubâ**
Berg-i güldür kim düşürmişdür anı bâd-ı sabâ G 5/1

2.3.18. Eren, şeyh

Eren: Allâh'a yakınlaşmış ve velîlik derecesine yükselmiş olan kimse demektir. Tasavvuf yolunda olanlara halk arasında bu ad verilir. Bektaşî babaları için erenler tabiri kullanılır. Erenler üçler, yediler, kırklar diye de bilinirler. Eren, bilhassa Alevî-Bektaşî edebiyatlarında daha çok kullanılan bir tabirdir. Eren, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, dünyâyı tahkir etmiş, gerçek erenler sayesinde dünyâya karşı mağlup olmayabileceklerini söylemiştir.

Yalancı kahbe dünyâya bizi mağlûb etmezler
Vusûlî var-ısa himmet eger gerçek **eren**lerde G 169/5

Şeyh: Yaşlı, pîr, ihtiyâr, bey, önder, kabile başkanı anlamına gelir. Tasavvufta, nefsinden fâni, Hak'ta bâkî, velî, Allâh dostu, isteklilere rehberlik etmek ve onları irşâd etmek ehliyet ve liyâkatına sahip bulunan kâmil insan, rehber, delîl, mürşîd demektir. Şeyh, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, sûfînin her gördüğü şeyhi Ebu'l-Hasen zannettiğini ifade etmiştir.

Varup her **şeyh**e uyduŋ sûfî anı Bû 'l-Hasen sanduŋ
Görüp her pîr-i bî-dendânı sen Veyse 'l-Karen sanduŋ G 115/1

2.3.19. Hûb, nigâr, şûh

Hûb: Güzel, hoş, iyi demektir. Dîvân debiyatında sevgili yerine kullanılır. Hûb, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Hûb, şiir geleneğimizde sevgilinin güzelliğinden ilham alınarak kullanılan sıfatlarından biridir. Aşağıdaki beyitte sevgili hûb olarak anılmıştır.

Taŋ-mıdur ger **hûb**lar hüsnüŋden alsa pertevi
Nûr bağışlar bilürsin mâh-ı tâbâna güneş G 82/3

Nigâr: Resim, resim gibi güzel sevgili demektir. Dîvân şiirinde sevgili yerine mecâz-ı mürsel yoluyla kullanılır. Nakış ile birlikte tenâsüplere konu olur. Nigâr, Vusûlî Dîvânı'nda 11 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, şeker dudaklı bir nigâr olarak anılmıştır. Beyitte, sevgili papağan olarak düşünülmüş, rakîbler ise karga ve kuzguna teşbih edilmiştir.

Şol lebi şekker **nigâr**a yâr olmış müdde'î
Hem-nişîni tûtînüŋ zâğ u kelâğ olmak ne güç G 16/4

Aşağıdaki beyitte sevgili nigâr olarak anılmıştır.

Gülşen-i kûy-ı **nigâr**uŋ görmedük mislin hele
Dünyede ancak Vusûlî adı vardur cennetüŋ G 117/5

Şûh: Hareketlerinde serbest, neşeli ve oynak, açık saçık, hayâsız (kadın) demektir. Şiir geleneğimizde mecâz-ı mürsel vasıtasıyla sevgili yerine kullanılır. Şûh, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, şûh edalıdır. Aşağıdaki beyitte sevgili, şûh ve vefâsız olarak nitelendirilmiştir.

Dil sendedür sen anı alup eyledüŋ nihân
Ėy **şûh**-ı bî-vefâ nedür inkârdan garaz G 88/2

2.3.20. Husrev, pâdişâh, şâh

Husrev: Pâdişâh, hükümdar, sultân manasında kullanılır. Husrev, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili sultân, 'âşık köledir. Aşağıdaki beyitte sevgili husrev, 'âşık ise köle olarak anılmıştır.

Fehm-i tab'uŋdur Vusûlî bendeŋi gûyâ ėden
Husrevâ aŋa zahîr olan kemâlüŋdür senüŋ G 106/5

Pâdişâh: Hükümdâr, sultân demektir. Dîvân şiirinde pâdişâhtan bahsedildiği zaman çoğunlukla sevgili kastedilir. Tasavvufî anlayışta maneviyât âleminin pâdişâhları ise dervişlerdir. Pâdişâh, Vusûlî Dîvânı'nda altı yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, şiir geleneğimizde sıkça karşılaştığımız bir kullanımı örneklemiştir. Aşağıdaki beyitte sevgili, pâdişâh; 'âşık ise fakir, zavallı ve âciz bir köledir.

Pâdişâhum kim-durur dėrseŋ Vusûlî çâkerüŋ
Bir fakîr ü müstemend ü nâ-tüvânuŋdur senüŋ G 108/5

Şâh: Pâdişâh demektir. Dîvân şiirinde pâdişâhtan söz edildiğinde genellikle sevgili kastedilir. Sevgili denen pâdişâhın kulları, ordusu, ülkesi, tâcı ve tahtı vardır. Bu durumda 'âşık pâdişâh olan sevgilinin kulu ve kölesidir. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda 25 yerde şâh, 10 yerde şeh şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde sevgili güzellerin şâhı olarak anılmıştır.

Güzeller **şâh**ı dėrlerse saŋa incinme lutf eyle
Güzel dėrler benüm devletlü sultânum güzel dėrler G 28/4
Olsun yezîd hâk-i derüŋ Ka'be bileyin
Irmaz yüzin Vusûlî **şeh**â bu türâbdan G 127/5

2.3.21. İmâm

İmâm: Namazda kendisine uyulan kimse, önde bulunan, önayak olan, halîfe olan kimse, bir mezhep kuran zât, Hz. Ali neslinden gelen anlamlarında kullanılır. İmâm, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, henüz ‘aşk mihrâbına kimse imâm olmamışken sevgilinin kaşlarının kendisine secdegâh olduğunu söylemiştir.

Ebrû-yı yâr secdegehüm idi dâyimâ
Mihrâb-ı ‘ışka kimse **imâm** olmadın henûz G 69/2

2.3.22. Kadîd

Kadîd: Pek zayıf, bir deri bir kemik kalmış kimse demektir. Kadîd, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte katı gönüllü zâhid, mezâr dibinde yatan ve bir deri bir kemik kalmış birisi olarak tasvir edilmiştir.

Kûşesinde zâhid-i efsürde-dil dönmiş hemân
Şol **kadîd**e sâkin-i künc-i megâk olmış yatur G 60/4

2.3.23. Kâfir

Kâfir: Allâh’ın varlığına ve birliğine inanmayan demektir. Dîvân şiirinde daha çok Müslüman olmayanlar, sevgili ve sevgilinin saçı için kullanılır. Kâfir kelimesinin kara renk ile alakası vardır. Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saçı, beni kâfirlikle suçlanır. Sevgilinin saçı siyâhtır ve güneş gibi aydınlık olan yüzü örttüğü için kâfir olarak vasıflandırılır. Bazen sevgili ‘âşığa ettiklerinden dolayı da kâfir olarak anılır. Kâfirin çoğulu küffârdır. Kelime, Vusûlî Dîvânı’nda 10 yerde kâfir, üç yerde kâfer, bir yerde küffâr şeklinde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili ve rakîb sık sık kâfir olarak anılır. Şâir, aşağıdaki birinci beyitte rakîbi kâfir olarak tasvir etmiştir. İkinci beyitte sevgili, kan dökücülük yönüyle Haricîlerle ilişkilendirilmiş ve acımasızlık yönüyle küffâra benzetilmiştir.

Ėşitdüm defter ėtmiş yine ‘uşşâkını ser-tâ-ser
Rakîbi **kâfir**i yazmış velîkin hâric ez-defter G 26/1
Bir hûnîyi Havâric koymış-ıdı cihânda
Küffâr-ı bî-emânı ėdinmiş-idi mesned T 1/1

2.3.24. Kalender

Kalender: Dünyâdan elini çekip başıboş dolaşan derviş, dünyâdan elini eteğini çekip her şeyi hoş gören kimse demektir. Bu dervişlerin hayat tarzlarından dolayı kalender kelimesi, dilimizde hiçbir şeye aldırış etmeyen bir hayat yaşayan kişiler için bir sıfat olmuştur. Kalender, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili güneş olarak nitelendirilirken, ay ise güneşin kalenderi olarak düşünülmüştür.

Oldı Vusûlî mâh o mihrüŋ **kalender**i
Boynında tavkıdur görinen sanma hâledür G 52/5

2.3.25. Kâse-lîs, zemmâm

Kâse-lîs: Çanak yalayıcı, dalkavuk manasındadır. Kâse-lîs, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, rintler meclisinde içki içip çanak yalamayı, cennet sofrasında Kevser şarâbı içmeye yeğlediğini ifade etmiştir.

Hvân-ı cennetle şarâb-ı Kevser olsa istemem
Kâse-lîs-i cür'a-nûş-ı bezm-i rindân ėt beni G 178/4

Zemmâm: Zemm edici, yerici, yeren, dedikoducu demektir. Zemmâm, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte vâ'iz ve rakîbe hakaret eden şâir, vâ'ize dedikoducu diyerek onu tahkir etmiş, rakîbin ise itten beter olduğunu iddia etmiştir.

Rakîbi vâ'iz-i **zemmâm** basdı
Yalancı dostum itden beterdür G 39/3

2.3.26. Kemân-ebrû

Kemân-ebrû: Kaşları yay gibi güzel, biçimli olan, kemân kaşlı demektir. Şiir geleneğimizde kemân bir savaş âleti olması yanında daha çok sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde kullanılmıştır. Kemân-ebrû, Vusûlî Dîvânı'nda yedi yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, kaşının yaya olan benzerliği münasebetiyle "kemân-ebrû" tamlamasıyla anılır. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliye kemân-ebrû diyerek seslenmiştir: "Muradın cânımı almaksa okunu gönder zira kirpiklerinin oku nereye varırsa sözünü geçirir!"

Murâduŋ cân-ısa gel ėy **kemân-ebrû** okuŋ gönder
Geçürür sözini her kanda varsa tîr-i müjgânuŋ G 114/3

2.3.27. Lâlâ

Lâlâ: Bir çocuğu gezdiren, oyalayan uşâk, saray haremağası demektir. Lâlâ, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgiliyi eşsiz bir inciye benzetirken sedefi sevgilinin dadısı, inciyi ise lâlâsı olarak tasavvur etmiştir.

Bahr-i hüsn içre n'ola ėy dür-i yek-dâne saŋa
Ger sadef dâye olup lü'lü' olursa **lâlâ** G 2/1

2.3.28. Pâk-dâmen

Pâk-dâmen: Eteği temiz, namuslu demektir. Pâk-dâmen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte, serv-i hırâmânı yani sevgiliyi pâk-dâmen sandığını fakat sevgilinin öyle olmadığını iddia etmiştir.

Açılur gül gibi her bir yakasız oŋmaduklarla
Ben ol serv-i hırâmânı sanurdum **pâk-dâmen**dür G 53/3

2.3.29. Paşa

Paşa: General demektir. Paşa, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir sevgiliyi, paşası çok olan bir pâdişâh olarak tasvir etmiş, bütün bey ve ağaların sevgiliye kul olduğunu iddia etmiştir.

Kuluŋ olmışdur kamu begler ağalar dostum
Görmedüm bir pâdişeh sencileyin **paşa**sı çok G 104/2

2.3.30. Perî

Perî: Cinlerin dişilerine verilen addır. Bazı insanları kendilerine ‘âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kayboluşları vs. özellikleriyle sevgilinin özelliklerini taşırlar. Perî, Vusûlî Dîvânı’nda dört yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde sevgili güzelliği yönüyle perîye benzetilir. Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi perî olarak anmıştır.

Ėy **perî** vasluŋdur ancak baŋa ‘âlemden garaz
Merhamet kıl âdemîlikdür çü âdemden garaz G 89/1

2.3.31. Pîr, pîr-i mugân

Pîr: Yaşlı, ihtiyar, bir tarikâtın ilk kurucusu demektir. Pîr, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte aklı, yaşlı olarak nitelendirmiştir. Yaşlı aklın dediklerinin hoş olduğunu ancak güzelleri sevmekte ihtiyârın kendi elinde olmadığını söylemiştir.

Ne dėrse **pîr**-i hıred ėy Vusûlî hoş ammâ
Velî güzelleri sevmekde ihtiyârum yok G 99/5

Pîr-i mugân: Dîvân şiirinde eğlence mahalli olan mey-hânenin başkişilerinden birisi pîr-i mugândır. O, sırları açığa döken, herkese içki sunan, mey-hâneyi çekip çeviren, yaşlı, güngörmüş, nûr yüzlü, sözleri dâima hikmet-i dünyâya itibâr etmeyen, cömert ve saygı gösterilmesi gereken bir kişidir. Onun için sunduğu kadehi öpüp başa koymak, öğütlerini cân kulağıyla dinlemek ve asla gözünden düşmemek gerekir. Onun yardımcısı olarak bir muğbeçe bulunur. Mecâzî ve tasavvufî manasıyla tekke ile âlem, feyz ve neşe mey-hânesi olup şarâb, bu mey-hânede içilen sevgi ve neşe, pîr-i mugân da o neşeyi sunan mürşîddir. Pîr-i mugân, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde pîr-i mugân, sık sık anılan bir tiptir. Eğlence yeri olan mey-hâne ve şarâb ile beraber anılır. Şâir aşağıdaki beyitte, gönle seslenmiş ve ondan gidip pîr-i mugânın ayaklarına kapanmasını istemiştir.

Yine mey-hâneye var **pîr-i mugân**uŋ ėy dil
Ayağına düşegör el vėrür-ise fursat G 13/3

2.3.32. Rind, zâhid

Rind: Kalender, dünyâ işlerini hoş gören kimse, aldırışsız demektir. Rind acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Rindlik Dîvân şiirinde bir mazmûn olarak ele alınır. Dîvân şâiri kendini rind olarak değerlendirir. Hayatında hiç içki içmeyen şâirlerin dahi çoğu mey-hâneden, içkiden, sâkîden bahsetmesi çoğu zaman rindâne bir hayat yaşadıklarını anlatmak istemelerindendir. Rind, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde rindlik benimsemiş, zâhidlik yerilmiştir. Şâirler, rind tipini örnek alarak övmüş, kaba ve softa zâhidi tahkir etmiştir. Aşağıdaki beyitte rind şiir geleneğimizde olduğu gibi şarâb ve mey-hâne ile beraber anılmıştır. Vusûlî, içki içen rindlerin saygıya değer olduklarını, mey-hânecinin onları ayakta karşıladığını dile getirmiştir.

Ayağın dursa bize taŋ-mı Vusûlî mey-fürûş
Rind-i mey-âşâmlar mey-hânede hürmetlüdür G 27/5

Zâhid: Kaba sofu demektir. Allâh'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Bunlar dînî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve îmânı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Şâirler dâima zâhidin karşısında rindi üstün tutmuşlardır. Zâhid 'aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emeli cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Riyâkârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbih eksik olmaz. Zâhid, Vusûlî Dîvânı'nda sekiz yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde şâirler, zâhide karşı rindi üstün tutmuştur. Zâhid olumsuz bir tip olarak ele alınır. Zira aşağıdaki beyitte Vusûlî, zâhidi güzellikleri göremeyen bir âmâ olarak tasvir etmiştir.

Anda görmez görmeyen bunda Hakuŋ dîdârını
Zâhid-i a'mâ bunı bilmez temâşâ bundadur G 45/3

Aşağıdaki beyitte, 'âşığın alçakgönüllü olduğu, zâhidin ise kendini beğendiği belirtilmiştir.

Yėri hâk-i mezellet 'âşık-ı şeydâyı söyletseŋ
Yėre göge sığışmaz **zâhid**-i hod-râyı söyletseŋ G 113/1

2.3.33. Sâkî

Sâkî: Kadeh sunan, içki veren demektir. Dîvân şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkidir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şâirin gözünde sevgili, bir sâkî sayılır. Bazen bizzat sâkî sevgilidir. Sâkî, mutrîb olarak da görev yapar. Bütün bu hallerde sâkî mutlaka güzelliği ile dikkat çeker. Hatta ‘âşık, içkiden değil sâkînin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sâkîden içki dışında dilekte de bulunabilir. Şâir ondan vuslât veya dudağının içkisini sunmasını isteyebilir. O Hızıra benzer ve bereket dağıtıp herkesin gönlünü yapar, hazırlar, içki sunar, meclise neşe verir, şarkı söyler. Sâkî, Vusûlî Dîvânı’nda 33 yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde en çok görülen tiplerden birisi sâkîdir. Sâkî, şarâb ve mey-hâne ayrılmaz üçlüdür. Aşağıdaki beyitte sâkî, meclis ve şarâb tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Şarâb-ı hâm içmekden Vusûlî tevbe ėtmişdi
Gelince meclise **sâkî** yine bilmem ne kaynatdı G 180/1

Aşağıdaki beyitte, sâkî olarak anılan sevgilinin yanağının kızarıp gül gibi olaması durumunda, meclis ehlinin bülbül kesildiği dile getirilmiştir.

Ruh-ı **sâkî** kaçan ki gül gül olur
Kamu bezm ehli anda bülbül olur G 43/1

2.3.34. Şeh-süvâr

Şeh-süvâr: Ata iyi binen demektir. Şeh-süvâr, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgili, usta bir at binicidir. Aşağıdaki beyitte şâir, kendisini gam ‘askerinin ayakları altında kalmış birisi olarak tasvir etmiştir. Sevgiliden medet uman şâir, sevgiliyi atını gam ‘askerinin üzerine sürecek usta bir at binici olarak tahayyül etmiştir.

‘Asker-i gam pây-mâl ėtdi Vusûlî bendeŋi
Şeh-süvârum esb-i himmetle yüri sür üstine G 162/5

2.3.35. Üstâd

Üstâd: Bir ilim veya sanat alanında üstün bir yeri olan kişiye denir. Bundan bir derece yukarısı dâhîdir. Üstâd, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sevgiliyi Şîrîn ve Leylâ'ya benzetmiştir. Ferhâd ile Şîrîn, Leylâ ve Mecnûn hikâyelerine telmihte bulunan şâir, kendisini 'aşk üstâdı olarak anmış, kendisi varken kimsenin Ferhâd ve Mecnûn'u anmayacağını iddia etmiştir.

Ben ėy Şîrîn-dehen Leylî-hırâm **üstâd**-ı 'ışk oldum
Kim aŋar şimdi Ferhâdı yahod Mecnûn-ı şeydâyı G 187/3

2.3.36. Vâ'iz

Vâ'iz: Dînî öğütlerde bulunan kişi demektir. Dîvân şiirinde vâ'iz, şâirlerin hoşlanmadığı bir kişilik sergiler. Onun zâhidden hiçbir farkı yok gibidir. Çünkü o dînin dış kabuğunda oyalanmaktadır. Vâ'iz, Vusûlî Dîvânı'nda dokuz yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirimizde vâ'iz, zâhid gibi olumsuz bir tiptir. Aşağıdaki beyitte şâir, vâ'izin şarâbın faydasını inkâr ettiğini ifade etmiştir.

Nef'-i şarâba durmadın inkâr ėdüp durur
Vâ'iz çıkardı var-ısa anı kitâbdan G 127/3

Aşağıdaki beyitte, gönlün vâ'izin sözünden haz almadığı söylenmiştir.

Gönŋül hazz almadı **vâ'iz** sözinden
Egerçi-kim olur efsâneden haz G 127/3

2.3.37. Zâl

Zâl: İhtiyar aksakallı, zâlim, acımasız demektir. Eski Fars kahramanlarından meşhur pehlivan Rüstem'in babasının adıdır. Zâl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte dünyâ, zâl yani ihtiyar olarak nitelendirilmiştir.

Zâl-i dehrüŋ degül imişse ser-i mûyı sefîd
Subh-dem başına yakmazdı şafakdan hınnâ G 2/4

2.4. Meslekler

2.4.1. Gavvâs

Gavvâs: Dalgıç demektir. Dîvân şiirinde daha çok suyla ilgili olarak anılır. Dalgıçların denizden inci gibi kıymetli şeyler çıkarmaları dolayısıyla gavvâs, değerli şeyler arayan kişi olarak düşünülür. Gavvâs, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte sarrâf ve gavvâsı karşılaştırmıştır. Şâir, sarrâfın sevgilinin dudağını görüp la'lini yok pahasına sattığını, dalgıçın ise sevgilinin inci dişlerini görüp düşünce denizine daldığını dile getirmiştir.

Lebüŋi seyr ėdüp sarrâf la'lin hîçe satmışdur
Görüp dür dişlerüŋ **gavvâs** bahr-i fikre batmışdur G 49/1

2.4.2. Hâzık, tabîb

Hâzık: Hazâkatli, işinin ehli, usta demektir. Daha çok doktorlar için kullanılır. Hâzık, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde sevgili, 'âşığın derdine dermân olabilecek tek hâzıktır. Aşağıdaki beyitte gönle seslenen şâir, hiç kimsenin merhametsiz bir hekîmin hastası olmamasını dilemiştir.

Olup bir **hâzık**-ı nâ-mihribânuŋ hastası ėy dil
Gėceler subha dek derd-ile bîdâr olmasun kimse G 147/4

Tabîb: Hekîm, doktor demektir. Dîvân şiirinde tabîb 'aşk derdine ilâç bulamayan bir nitelikte ele alınır. Tabîb 'aşk derdine ilâç bulsa dahi 'âşık bu ilâcı istemez. Tabîb, Vusûlî Dîvânı'nda 13 yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde 'âşık, hasta; sevgili ise tabîbdir. Aşağıdaki beyitte sevgili tabîb olarak nitelendirilmiş, sevgilinin hastasının çok olduğu söylenmiştir. Sevgiliden eşiğini dâr-ı şifâ eylemesi istenmiştir.

Ėy **tabîb**-i dil ü cân hastalaruŋ çoğaldı
Âsitânuŋı meger dâr-ı şifâ eyleyesin G 143/4

Aşağıdaki beyitte şâir, gönlünde ne sıhhat arzusu ne ölüm korkusu olduğunu, tabîbe ihtiyaç duymadığını söylemiştir.

Ne sıhhat ârzûsı var ne bîm-i mevt hâtırda

Ne ümmîd-i devâ dilde ne muhtâc-ı **tabîb**em ben G 128/3

2.4.3. Hᵛâce (Hâce)

Hᵛâce (Hâce): Hoca, efendi, ağa, çelebi, sâhip, muallim, profesör, öğretmen, müderris, molla, ev sâhibi, tüccar demektir. Hᵛâce, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde tüccar manasıyla kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, nidâ sanatı yoluyla tüccara seslenmiştir. Kendilerinin 'aşk saadetiyle hazîneye eriştiklerini dile getiren Vusûlî, dünyânın bütün altın ve gümüşünün tüccarın olmasını dilemiştir.

Devlet-i 'ışk-ıla biz genc-i murâda ėrdük
Dehrüŋ ėy **hᵛâce** kamu dirhem ü dînârı saŋa G 3/2

2.4.4. Kâse-bâz

Kâse-bâz: Kâseleri, parmaklarının ve değneklerinin ucunda çevirerek dans eden oyuncu manasındadır . Kâse-bâz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde, kâse-bâz ve fağfûr sık sık birlikte kullanılır. Aşağıdaki beyitte şâir, feleğin dönmesi ile kâse-bâzın porseleni oynatması arasında ilişki kurmuştur.

Sakın aldanma şâhum gâfil olma gerdiş-i çarha
Bu dehrüŋ **kâse-bâz**ı oynadupdur nėce fağfûrı G 184/2

2.4.5. Mutrib

Mutrib: Çalgı çalan, çalgıcı, şarkı okuyan, şarkıcı demektir. Dîvân şiirinde, bezmin yani eğlence meclisinin olmazsa olmaz unsurlarından biri mutribdir. Mutrib, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte çengi, mutrib, gûş, hamîde kadd tenâsüp içinde kullanılmıştır. 'Âşığın bükülmüş belini gören çalgıcı, onun bu haline özenip sazını alarak kulağını bükmüştür.

Çengini sanma **mutrib** alup gûş-mâl ėder
Gördi hamîde kaddümi baŋa kulak çeker G 30/6

2.4.6. Nakkâş

Nakkâş: Resim yapan kişi, yağlı boya ile duvar süsleyen ressam, minyatürist demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin gözü ve kirpiği, 'âşığın gönlüne açtığı yaralardan dolayı birer nakkâş olarak düşünülür. Nakkâş, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte hattın, sevgilinin güzellik levhasını, kıl kalemle nakkâş gibi süslediğini dile getirmiştir.

Nakkâş gibi kıl kalem ile ėder senüŋ
Levh-i kitâb-ı hüsnüŋi nakş ü nigâr hat G 90/3

2.4.7. Nây-zen

Nây-zen: Neyzen, ney çalan, ney üfleyen demektir. Nây-zen, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte ney, nây-zen ve dem-sâz sözcükleri tenâsüplü kullanılmıştır. Şâir, neyin kendisine dem-sâz yani meclis arkadaşı olamayacağını söylemiştir.

Üfürmesün igen de **nây-zen**ler
Benümle kanda dem-sâz olısar nây G 189/3

2.4.8. Peyk

Peyk: Haber veya mektup getirip götürendir. Osmanlıların ilk zamanlarında postacı ve muhafızlara peyk denirdi. Peyk, Vusûlî Dîvânı'nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, du'â postacısının menzile varacağı ifade edilmiştir.

Ėrişür menzil-i maksûda tîr-i âh-ıla bir gün
Yabanda ėy Vusûlî gam yėme **peyk**-i du'â kalmaz G 76/5

2.4.9. Sarrâf

Sarrâf: Kuyumcu demektir. Mesleği değerli kâğıt ve metal paraları birbiriyle değiştirmek, tahvil alışverişi yapmak olan kimsedir. Sarrâf, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sarrâfın sevgilinin dudağının seyrine dalıp kendi la‘lini yok pahasına sattığını, dalgıçın ise sevgilinin inci dişlerini görüp düşünce denizine daldığını söylemiştir.

Lebüŋi seyr ėdüp **sarrâf** la‘lin hîçe satmışdur
Görüp dür dişlerüŋ gavvâs bahr-i fikre batmışdur G 49/1

2.4.10. Sayyâd

Sayyâd: Avcı demektir. Avcılık, ok, kemend, tuzak vs. yollarla icra edilir. Bazen köpek ve şâhin de sayyâdın yardımcısı olur. Dîvân şiirinde sevgili sayyâd, ‘âşık ise avdır. ‘Âşığın cânı ve gönlü sevgili tarafından avlanır. Sevgilinin saçı, gamzesi ve gözü birer avcıdır. Sevgilinin saçı, kemend ile gamzesi ve gözü ise ok (kirpik) ile avlanır. Sevgilinin avcılığında mutlaka tam isabet söz konusudur. Sevgili avcı olunca ‘âşığa asla merhamet göstermez. Sayyâd, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Eski şiir geleneğimizde avcılık unsurları çok kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte, avcılıkta kullanılan doğan kuşunun kendisini sevgilinin saçına benzettiği söylenmiştir.

Meger kim uçurup zülfüŋe teşbîh eylemiş kendin
Anuŋ’çün ipini **sayyâd** şeh-bâzuŋ uzatmışdur G 49/3

2.4.11. Ser-‘asker, ser-dâr

Ser-‘asker: ‘Asker ve ordu komutanı demektir. Ser-‘asker, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Vusûlî, rakîb için kötü dileklerde bulunmuştur. Şâir, rakîbin dert ülkesinde mevki sahibi olmasını, belânın komutanı olmasını, tahtının kuyunun dibi olmasını dilemiştir.

Rakîbi dilerem gam milketinde ehl-i câh olsun
Belâ **ser-‘asker**i vü tahtgâhı ka‘r-ı çâh olsun G 139/1

Ser-dâr: ‘Askerbaşı, kumandan, komutan demektir. Ser-dâr, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, sevgilinin kâkülünü güzellik ülkesinin komutanı olarak tasvir etmiştir.

Çeküp tuğ u ‘alem **serdâr**-ı mülk-i hüsn olmazdı

Boyuŋ üzre eger zülfüŋe kâkül olmasa hem-ser G 26/2

2.5. Mekânlar

2.5.1. Yer adları

2.5.1.1. Bedahşân

Bedahşân: Edebiyatımızda la‘l denilen kırmızı renkli değerli taşın çıktığı yer olarak bilinir. Bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırları içinde kalan Sind ve Horosan bölgesinde, Kâbil ve Yarkent arasında dağlık bir yerdir. Yâkût mâdeni dolayısıyla Bedahşân edebiyatımızda genellikle bir yâkût cinsi olan kırmızı la‘l taşı ile birlikte anılır. Bu taşın mâdenden çıktığı zaman renginin soluk olduğuna, ciğer kanına bulanıp güneşte bekletilince parlak kırmızıya dönüştüğüne inanılır. La‘l taşı sevgilinin dudağını temsil eder. Dîvân şâirleri bu mazmûnu sık sık kullanmıştır. Sevgilinin dudağı la‘l-i Bedahşân’a benzetilir. Bu yüzden klasik şiirimizde genellikle güneş ve kanla birlikte anılır. Bedahşân, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Bedahşân, şiir geleneğimizde olduğu gibi yâkût, la‘l ve sevgilinin dudağı ile birlikte kullanılmıştır. Şâir sevgilinin dudağını, yâkûta; dişini, la‘l-i Bedahşân’a teşbih etmiştir.

Görürem söylese yâkût lebin depredicek
Dür-i dendânı anuŋ la‘l-i **Bedahşân**a deger G 25/3

2.5.1.2. Budin

Budin: Bugünkü Budapeşte’nin, Tuna Nehri’nin batısında kalan kısmıdır. Bir dönem Macaristan Krallığı’na başkentlik yapmıştır. 1526 yılındaki Mohaç Muharebesi sonrasında Macaristan Krallığı, Osmanlı Devleti’ne bağlı bir devlet haline gelmiştir. 1541’de Budin Eyaleti kurularak doğrudan Osmanlı İmparatorluğu’na bağlanmış ve eyaletin merkezi olmuştur. 1686 yılında Budin Kuşatması ile birlikte Avusturya Arşidüklüğü’nün eline geçmiştir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Budin). Budin, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Budin, kâfir memleketi olan Çîn ülkesi ile beraber anılmıştır.

Baŋa zülfi firâkı küfri ez-ber okudur oldı

Gidelden ol büt-i Çînüm **Budin**den kâfiristâna G 160/2

2.5.1.3. Çîn

Çîn: Mani dîninin en çok yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressâm olduğu ve kutsal kitabının da pek güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz, dâima Çîn'e nispet edilmiştir. Dîvân edebiyatında Çîn, âdetâ resim sanatının merkezi olarak işlenir. Çîn kelimesi ile birlikte büt, nigâr, nakş, sûret vs. resimle ilgili kelimeler sık sık bir arada kullanılır. Eskiden Çîn ülkesinde Türkler ve özellikle Hıta, Huten, Maçîn diyârının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimeye geniş kullanım sahası sağlamıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçı anılır. Çünkü misk, orada bulunur. Çîn kelimesinin "kıvrım, büklüm" anlamı da kullanılmıştır. Çîn, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Çîn, sevgilinin saçı ve büt kelimeleriyle beraber kullanılmıştır. Şiir geleneğimizde Çîn, büt ve zülf sık sık tenâsüp içinde kullanılır.

Baŋa zülfi firâkı küfri ez-ber okudur oldı
Gidelden ol büt-i **Çîn**üm Budinden kâfiristâna G 160/2

2.5.1.4. İstânbûl

İstânbûl: Sahip olduğu doğal ve tarihî güzelliklerle, sosyal yaşamıyla, genel görünümüyle, tarihiyle, coğrafyasıyla, boğazıyla, köşk ve saraylarıyla her şâiri kendine hayran bırakmış ve şâirlere ilham kaynağı olmuştur. İstânbûl, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Dîvân şiirinde özellikle Lale Devri şâiri Nedîm ile özdeşleşmiş İstânbûl şehrimiz, aşağıdaki beyitte güzelleri dolayısıyla kullanılmıştır. Vusûlî, İstânbûl'un güzellerini perî yüzlü olarak tasvir etmiştir.

Ucdur bunda ne merdâne güzeller bulınur
Ögme kız nakşı perî-rûların **İstânbûl**uŋ G 111/3

2.5.1.5. Kâfiristân

Kâfiristân: Kâfir ülkesidir. Bütün Hristiyan ülkeleri yerine kullanılabildiği gibi, Hindistan'ın kuzey batısındaki bir bölgeye de denir. Kâfir kelimesinin kara renk ile

münasebeti vardır. Bu yüzden esmer Hintliler ile sevgilinin saçı, beni vs. kâfirlikle suçlanır. Kâfiristân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Şiir geleneğimizde sevgilinin saçı, rengi dolayısıyla küfür, kâfir ve kâfiristân ile beraber anılır. Şâir aşağıdaki beyitte, zülf ve küfr kelimelerini tenâsüp içinde kullanmıştır.

Baŋa zülfi firâkı küfri ez-ber okudur oldı
Gidelden ol büt-i Çînüm Budinden **kâfiristân**a G 160/2

2.5.1.6. Karâmân

Karâmân: Eski adı Larende'dir. Karamanoğullarının Osmanlıya karşı duruşları ile söz edilir. Ayrıca Karâmân, şâir Nizâmî dolayısıyla anılır. Rivâyete göre Nizâmî, Karamanoğlu Mehmet Bey'in işret meclisinde onun için yazdığı kasideyi okur. Kasideyi çok beğenen Mehmet Bey, Nizâmî'ye bazı köylerin mahsulünü bağışlar. Nizâmî, Bey'in hediyelerini almak için sabah gittiğinde Mehmet Bey'in ayıldığını, gece verdiği sözü unuttuğunu ve ihsanlardan vazgeçtiğini görür. Dîvân şiirinde bu durum "sözünde durmamak" anlamında "Karâmân bahşişi" deyimiyle anılır. Karâmân, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgilinin saçının Rum ülkesine yani Anadolu'ya hükmettiği, sevgilinin kâkülünün ise Karâmân ülkesine bayrak çektiği dile getirilmiştir.

Tuğra-yı zülf Rûma revân ėtdi hükmini
Sancak çekdi mülk-i **Karâmân**a kâkülüŋ G 110/3

2.5.1.7. Kerbelâ

Kerbelâ: Irakta bulunan bir bölgedir. Peygamberimizin torunu Hz. Hüseyin'in şehîd edildiği yerdir. Hz. Hüseyin'in burada merhâmetsiz bir şekilde, susuz bırakılarak şehîd edilişini anlatan birçok eser yazılmıştır. Bu nedenle Dîvân şiirinde Kerbelâ'dan sık sık söz edilir. Kerbelâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Şiir geleneğimizde, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehîd edilmesine sık sık telmihte bulunulur. Vusûlî aşağıdaki beyitte, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehîd edilmesini hatırlatmıştır.

Şehîd-i tîğ-ı 'ışk olup Hüseyn-i **Kerbelâ** hakkı
Seni biz ihtiyâr ėtdük begüm hüsni hasenlerde G 169/4

2.5.1.8. Mısr (Mısır)

Mısr (Mısır): Mısır ülkesi, Mısır'ın başkenti olan Kahire, memleket, ülke demektir. Dîvân şiirinin coğrafyası içinde Mısır'dan çok bahsedilir. Yûsuf ile Züleyhâ'nın maceraları Mısır'da geçmiştir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Ken'an, Rûm, Bağdad, Şam, Habeş gibi adlarla beraber kullanıldığı görülür. Yine Yûsuf peygamberin güzelliğine telmîhen sevgilinin yüzü Mısır'a, sevgili ise sultâna benzetilir. Mısır'da yapılan kılıçlar da eskiden değerli kabul edilirmiş. Kelimenin "ülke, memleket" anlamıyla da çoğu zaman tevriye yapılır. Mısır, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Mısır, Hz. Yûsuf'un ülkesi olması yönüyle ele alınmış, sevgili güzellik yönüyle Hz. Yûsuf'a benzetilmiştir.

Ėy Yûsuf-ı vilâyet-i **Mısr**-ı melâhatüm
'Âlem olup-durur baŋa zindân gel yėtiş G 83/3

2.5.1.9. Necd (Necid)

Necd (Necid): Orta Arabistan'da bir bölgedir. Civarındaki çukur alanlara göre yüksek olan bölgenin adı Necd (yüksek yayla, plato) olup kaynaklarda Nücud şeklinde de geçer. Hicaz ile Irak arasında kalan bölgeye de Necid denilir. Dîvân şiirinde Necid çölü, Leylâ'nın derdiyle mecnûn olup çöle düşen Kays'ın kendisine ikâmetgâh kıldığı yer olarak anılır. Necid, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Necid, Mecnûn'un Leylâ için düştüğü çöllerin bulunduğu yerdir. Aşağıdaki beyitte Necid, Leylâ'yı aramak için çöllere düşen Mecnûnla beraber anılmıştır.

Olup Mecnûn-ı **Necd**-i gamm eger düşdümse sahrâya
Kuluŋam yine ėy Leylî-hırâmum bilme yabandan G 133/3

2.5.1.10. Rûm

Rûm: Eskiden Doğu Roma imparatorluğu Anadolu'yu da içine aldığı için Anadolu'ya Rûm, Anadolulara da Rûmî denilirdi. Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için şiirlerde çoğu zaman Habeş, Zenci ve Zengibâ ile karşılaştırılır ve tezat sanatı yapılır. Gündüz, Rûm olarak düşünüldüğünde; gece, Habeşli ve Zencî olur. Türk ile Hind de böyledir. Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü güzellik cihetiyle Rûm'a

teşbih edilir. Bu yüz, gece renkli saçlar ile çevrilmiştir. Rûm (Rom) aynı zamanda bir içkidir. Bu bakımdan kelimenin tevriyeli kullanıldığı da olur. Rûm, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde anılmıştır.

Şiir geleneğimizde Rûm ülkesi, sevgilinin güzelliği ile ilgili durumlarda karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin saçının Rûm'a yani Anadolu'ya hükmettiğini iddia etmiştir.

Tuğra-yı zülf **Rûm**a revân ėtdi hükmini
Sancak çekdi mülk-i Karâmâna kâkülüŋ G 110/3

2.5.2. Efsânevî yer adları

2.5.2.1. Bîsütûn

Bîsütûn: Şîrîn'in isteğiyle Ferhâd'ın deldiği söylenen efsânevî dağdır. Edebiyatımızda daha çok Ferhâd ile Şîrîn hikâyesinden dolayı anılır. Hikâyeye göre Ferhâd Şîrîn'e 'âşıktır. Şîrîn 'aşkının ispatı için Ferhâd'dan bir dağı delmesini ister. Böylece bu dağın içinden geçen kanal vasıtasıyla Şîrîn taze süt içebilecektir. Ferhâd bir mühendistir. Kazmasını vurup dağı deler. Bahse konu bu dağ, Bîsütûn'dur. Bîsütûn, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Bîsütûn şiir geleneğimizde, Şîrîn'e kavuşmak için Ferhâd'ın elindeki baltayla deldiği efsânevî dağ olarak anılır. Vusûlî aşağıdaki beyitte, geleneğe uygun bir şekilde Ferhâd ile Şîrîn hikâyesine telmihte bulunmuştur. Ferhâd, tîşe, kûh-ı Bîsütûn sözcükleri tenâsüp içinde kullanılmıştır.

Benem Ferhâd-ı gam farkumda na'lüm tîşe-i mihnet
Sen ėy dağ-ı cünûn sînemde kûh-ı **Bîsütûn**umsun G 142/4

2.5.2.2. İrem

İrem: Şam veya Yemen'de eski Âd kavminin kralı Şeddâd tarafından cennete benzetilerek yapılan bir bahçenin adıdır. Dîvân edebiyatında daha çok Bâğ-ı İrem olarak geçer. İrem, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Şâir aşağıdaki beyitte sevgiliyi, güzellik ve letâfet yönüyle İrem bâğının goncasından daha üstün tutmuştur.

Dehânı bûsesin aldukça olur tâze vü hurrem

Vusûlî gonca-i bâğ-ı **irem**de bu letâfet yok G 100/5

2.5.3. Dağ, kale, nehir adları

2.5.3.1. Elbürz

Elbürz: Kafkas sıradağlarının en yükseği, hakkında türlü hurafeler anlatılan Kafdağı'dır. Dünyânın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir. Efsâneye göre Anka kuşu, cinler, şeytanlar, Ye'cûc ve Me'cûc bu dağın arkasındadır. Elbürz, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Elbürz, dayanıklılık ve sağlamlık yönüyle kullanılmıştır.

Kulle-i **Elbürz**e mânend oldılar
Her biri hısn u hasîn-i üstüvâr G 5/2

2.5.3.2. Sigetvâr (Zigetvâr)

Sigetvâr (Zigetvâr): Zigetvâr'daki tarihi kalıntı, Zigetvâr Kalesi'dir. Bu kalenin yerinde, Kelt ve Roma dönemlerinden itibaren savunma amaçlı binalar yer aldığı bilinmektedir. Günümüze gelen kale binasının ise 14. yüzyılda esas şeklini aldığı düşünülmektedir. Kale, I. Süleyman'ın ölmeden önceki son seferi olan Zigetvâr Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiştir. Kanunî Sultan Süleyman burada vefat etmiştir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Zigetvar#Tarih). Sigetvâr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte kelime, bu bölgede bulunan Zigetvâr Kalesi'ne gönderme yapılarak kullanılmıştır.

Kol kanat olsa **Sigetvâr**a ne taŋ
Olmadı mı her birisi bir hisâr T 5/3

2.5.3.3. Tuna

Tuna: Almanya'nın güneyinde Kara Orman bölgesinde Donaueschingen kasabasında Brigach ve Breg nehirlerinin birleşmesiyle meydana gelen nehirdir. Tuna nehri havzası, Volga Nehri'nden sonra Avrupa'nın en büyük ikinci nehir havzasıdır. Nehir 10 ülkeyi kat ederek Karadeniz'e dökülmektedir. Tuna nehri havzası, 19 ülkeden

80 milyondan fazla insan tarafından paylaşılmakta olup bu özelliği onu dünyânın en uluslararası nehir havzası yapmaktadır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Tuna). Tuna, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, Tuna kıyılarında salınarak dolaşan sevgililer sayesinde, halkın kış mevsiminde bahâr günlerini yaşadığını dile getirmiştir.

Salınurlar kenâr-ı **Tuna**[da] serv-i revânlarla
Bahâr eyyâmı gibi halk handândur zemistâna G 158/2

2.5.3.4. Tûr

Tûr: Sinâ çölünde bir dağın adı olup Tûr-ı Sinâ veya Tûr dağı olarak bilinir. Hz. Mûsâ, kendine inananlar ile Mısır'dan çıkıp giderken Allâh'ın davetiyle bu dağa çıkıp orada Allâh ile konuşmuştur. Bu yüzden Kelîm sıfatını almıştır. Hz. Mûsâ bu dağda Allâh'ı görmek isteğinde bulunur ve Allâh dağa tecelli edince dağ paramparça olur. Tûr, hakkındaki bu inanışlar ile Dîvân şiirimizde sık sık anılır. Tûr, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde anılmıştır.

Vusûlî aşağıdaki beyitte, Hz. Mûsâ'nın Tûr dağında Allâh ile konuşmasına telmihte bulunmuş, daha Kelîm Mûsâ ve söz yaratılmadan önce kendisinin Tûr dağına çıktığını iddia etmiştir.

Ben **Tûr**-ı 'ışka çıkmış-ıdum hâsıl-ı kelâm
Mûsî Kelîm ü dahı kelâm olmadın henûz G 69/5

2.6. Renkler

2.6.1. Ahmer, al, hamrâ, kırmızı, kızıl

Ahmer: Kırmızı, kızıl demektir. Dîvân şiirinde sevgilinin dudakları, yanağı, şarâb, gül, gonca, 'âşığın döktüğü kan ve gözyaşı gibi pek çok unsur kırmızı renktedir. Ahmer, Vusûlî Dîvânı'nda üç yerde kullanılmıştır.

Gülün, şarâbın, 'âşığın gözyaşının ve sevgilinin bazı güzellik unsurlarının rengi kırmızıdır. Bu bakımdan şiir geleneğimizde en çok kullanılan renklerden biri kırmızıdır. Aşağıdaki beyitte, şarâbın rengi şiir geleneğimizde olduğu gibi kırmızıdır. Şâir kanlı gözyaşı, gül yaprağı, sevgilinin yanağı gibi kırmızı renkle çağrışımları olan kavramları da tenâsüp içinde kullanmıştır.

Hûn-âb-ı eşküm içre hayâl-i ‘izâr-ı yâr
Gül bergidür ki düşdi mey-i **ahmer** üstine G 154/2

Al: Kanın rengi, kızıl, kırmızı demektir. Dîvân edebiyatında sevgilinin yanağı ve dudağı al renktedir. Al, Vusûlî Dîvânı’nda üç yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, al yanağının üzerinde beni olan sevgilinin saçının tuzağından sakınmak gerektiğini söylemiştir.

Beŋ komış ėy murg-ı dil ruhsâr-ı **al** üstindedür
Dâm-ı zülfinden hazer eyle yine bir hâli var G 61/3

Hamrâ: Kırmızı, kızıl demektir. Hamrâ, Vusûlî Dîvânı’nda iki yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliyi gül-i hamrâ yani kırmızı gül olarak anmıştır.

‘Aceb-mi başlar üstinde yėr ėtseŋ ėy gül-i **hamrâ**
Boyanmış [kana] san-kim penbe-i dağ-ı cünûnumsun G 142/3

Kırmızı: Bu renkte boya veren, “kırmız” adı verilen bir böceğin adından türetilmiştir. Osmanlı Türkçesinde bu sözcükle birlikte aynı rengi ifade etmek üzere Farsça kökenli sürh, Arapça kökenli ahmer, Türkçe kökenli al ve kızıl sözcükleri de kullanılır. Kırmızı, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde “kırımzı” şeklinde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, sevgiliye kırmızı başlık ve al kumaş elbise giydirilmiş, sevgilinin âlemi allığıyla kendine kul ettiği söylenmiştir.

Ser-â-ser ėy Vusûlî ‘âlemi al-ıla kul eyler
Kırımzı yėlken ile gėyse dil-ber al kemhâyı G 187/5

Kızıl: Parlak kırmızı renk demektir. Dîvân şiirinde kırmızı rengin kullanım alanı geniştir. Kadınlarda güzellik unsuru, hükümdarlık, bayram veya bayrak imgesi kırmızı renkle ilişkilendirilir. Aynı rengi ifade eden Türkçe kökenli kızıl sözcüğünün ise daha çok deyimleşmiş kalıp ifadelerde tercih edildiği görülür. Kızıl, Vusûlî Dîvânı’nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şâir, ‘âşığın göğsünün baştanbaşa kızılyaralarla dolu olduğunu belirtmiştir.

Derûn-ı sîne ser-tâ-ser **kızıl** baş-ıla tolmışdur
‘Aceb-midür akarsa dağ-ı dilden geh kara kanuŋ G 114/4

2.6.2. Ak, beyzâ, sefîd

Ak: Kar, süt gibi şeylerin rengi, beyaz, kara ve siyâh karşıtıdır. Dîvân şiirinde sevgilinin yüzü genellikle al, parlak ve beyazdır. Sevgilinin saçları Şâm (kara, akşam rengi), zülüfleri Çîn (kıvrım, büklüm) olunca yüzü de Rûm olur. Çünkü Rûm beyaz ırktan insanları olduğundan diğerlerine galiptir. Ak, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde, sevgilinin güzellik unsurlarının çoğu renk yönüyle kırmızı veya aktır. Aşağıdaki beyitte, sevgilinin kılıç gibi olan yüzü aktır.

Yüzüŋ **ağ** alnuŋ açuk ėy kaşı ya şemşîrveş
Râstî meydân-ı hüsnüŋ yügrügisin tîrveş G 86/1

Beyzâ: Daha ak, çok beyaz demektir. Yed-i beyzâ, beyaz el demektir. Allâh tarafından Mûsâ peygambere verilen bir mu'cizedir. Hz. Mûsâ, Allâh'ın emri ile elini koynuna sokar ve çıkarır, böylece eli güneş gibi parlarmış. Tasavvufta Yed-i Beyzâ, ilâhî gücün gerçekleşip ortaya çıkmasının simgesidir. Beyzâ, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, Mûsâ peygamberin mu'cizesine telmihte bulunulmuştur. Hz. Mûsâ'nın elinin güneş gibi parlak ve beyaz olması mu'cizesini hatırlatan şâir, fırsat varken "ak elin" sırlarının anlaşılması gerektiğini söylemiştir.

Elde iken aŋla esrâr-ı Yed-i **beyzâ**yı gel
Nâr-ı Mûsâ pertev-i envâr-ı Mevlâ bundadur G 45/4

Sefîd: Ak, beyaz demektir. Sefîd, Vusûlî Dîvânı'nda bir yerde kullanılmıştır. Dünyâ, aşağıdaki beyitte saçı beyazlamış bir ihtiyar olarak düşünülmüştür.

Zâl-i dehrüŋ degül imişse ser-i mûyı **sefîd**
Subh-dem başına yakmazdı şafakdan hınnâ G 2/4

2.6.3. Kara, siyâh

Kara: Koyu renk, siyâh, beyaz karşıtı demektir. Kara gün, mecâzen üzüntülü, sıkıntılı zaman anlamına gelir. Kara, Vusûlî Dîvânı'nda 10 yerde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, güneşe teşbih edilmiştir. Şâir ayrılık akşamında, kara günde yani üzüntü ve sıkıntı içinde iken sevgilinin gönülden güneş gibi doğduğunu ifade etmiştir.

Vusûlî **kara** günlü kalmış-iken şâm-ı hicrânda
Gönülden toğduŋ ėy mihr[üm] güneş gibi çıka geldüŋ G 119/5

Aşağıdaki beyitte, menekşenin yüz karalığıyla sevgilinin ayva tüylerine benzemek istediği söylenmiştir.

Ne yüz **kara**sıyla hatuŋa öyküne-bildi
Gömgök delüdür var-ısa dîvâne benefşe G 168/2

Siyâh: Kara demek olup beyazın zıddıdır. Zülf-i siyâh, kara saç anlamına gelir. Dîvân şiirinde sevgilinin beni ve saçı siyâhtır. Kelime, Vusûlî Dîvânı'nda dört yerde siyâh, üç yerde siyeh şeklinde kullanılmıştır.

Şiir geleneğimizde olduğu gibi aşağıdaki beyitlerde sevgilinin saçı ve beni siyâh, dudakları tatlı olarak nitelendirilmiştir.

Beni zülf-i **siyâh**uŋ pây-mâl ėtmiş-iken başdan
Neden yine çıkarmak kâkül-i miskînü[ŋi] başa G 151/3
Şîrîn lebüŋde hâl-i **siyâh**uŋ gören dėdi
Gûyâ meges-durur ki konar şekker üstine G 154/4

2.6.4. Zerd

Zerd: Sarı, solgun, soluk demektir. Edebiyatımızda sarı çoğunlukla rûy-ı zerd, ten-i zerd, ruhsâr-ı zerd gibi tamlamalarla 'âşığın hastalıklı vücûdunu tasvir etmek için kullanılır. Rûy-i zerd, sararmış, solgun yüz manasındadır. Zerd, Vusûlî Dîvânı'nda beş yerde kullanılmıştır.

Dîvân şiirinde, 'âşık sevgilinin derdiyle dâima hastadır. 'Âşığın yüzü ve benzi sevgilinin verdiği dert ve ızdırâptan sararıp solar. Sarı renk, şiir geleneğimizde daha çok hasta 'âşığın yüzü için kullanılır. Aşağıdaki beyitte, sevgililerin sarı yüz ve taze gözyaşından hazzetmediği, altın ve gümüşe önem verdiği ifade edilmiştir.

İgen dil-berler ėtmez rûy-ı **zerd** ü eşk-i terden haz
Meger kim var-ısa anlar ėderler sîm ü zerden haz G 92/1

Aşağıdaki beyitte kişinin değerini artıranın altın ve gümüş olduğunu dile getiren Vusûlî, sararmış çehre ve gümüşe benzeyen gözyaşı ile sevgiliden yüz bulamayacağını belirtmiştir.

Sîm-i eşk ü çihre-i **zerd**-ile yüz bulsam n'ola
Kadrin arturan kişinüŋ dirhem ü dînârdur G 40/3

SONUÇ

Çalışmamızda, maddi kültür ve sosyal hayat unsurları zaviyesinden klasik şiirimizin toplumsal hayatla ilgili maddi ve manevi unsurlarını tespit edip değerlendirmeğe çalıştık. Aşağıda genel bir değerlendirme olması açısından, tespit ettiğimiz kültür unsurlarını örnekler vererek istatistikî veriler eşliğinde yorumlamaya çalıştık. Bu değerlendirme, araştırmamızın kısa bir numunesi niteliğinde olup araştırmamızla ilgili fikir verici bir özelliktedir. Daha ayrıntılı bir tetkik için, elbette çalışmamızın tamamı incelenmelidir.

Vusûlî Dîvânı'nda maddi kültür unsurlarını: İnşaatla ilgili unsurlar, imalatla ilgili unsurlar ve diğer maddi unsurlar olmak üzere üç ana başlıkta inceledik. İnşaatla ilgili unsurlardan 68 madde, imalatla ilgili unsurlardan 135 madde ve diğer maddi unsurlar ilgili 170 madde tespit edilebilmiştir.

Mesken olarak kullanılan: Âşiyân (âşiyâne), beyt, dâr, ev, hânümân, ocak, hayme, otağ, kasr, mesken kelimelerini tespit ettik. Hayme ve otağ gibi göçebe hayatla ilgili kelimeleri kullanan Vusûlî, kasr gibi zengin yerleşik hayatın bir meskenini de kullanmış, göçebe ve yerleşik hayatla ilgili bilgisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Dînî hayatla ilgili: Ka'be, dergâh, hânkâh, tekye, kalender-hâne, mescid, secde-gâh gibi İslâmî ibadet yerleriyle ilgili kelimeleri kullanan şâirimiz, gayrimüslimlerle ilgili ibadet yerlerinden büt-hâne ve deyr kelimelerini kullanmıştır.

Eğlence hayatıyla ilgili: Bezm, meclis, hum-hâne, mey-hâne gibi kelimelerin kullanıldığını tespit edebildik.

Ticaret hayatıyla ilgili: Âsiyâb, bâzâr ve sûk kelimelerinin kullanıldığını tespit edebildik.

Koruma ile ilgili unsurlardan: Hisâr, sâye-bân gibi kelimelerin kullanıldığına şâhit olduk.

Topluluk hayatını oluşturan inşaat unsurlarından coğrafî mahiyetli unsur olarak: Deşt, diyâr, kişver, sahrâ, vâdî vb. kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir mahal ifade eden unsurlardan: Kûy, meydân, şehr kelimelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Ulaşımla ilgili olan râh (reh) ve yol kelimelerini kullanan şâirimiz, suyla ilgili unsurlardan çeşme ve zemzem gibi kelimeleri kullanmıştır.

Yarı inşaî sayılabilecek unsurlardan: Bâğ, bostân, çemen, dikenlik, gülistân (gülsitân), gülşen, gülzâr, lâlezâr, mezra, râğ, ravza, sebzezâr kelimelerinin kullanıldığı görülmüştür.

Ölümle ilgili unsurlarından: Megâk ve mezâr kelimelerinin kullanıldığı tespit edilebilmiştir.

İnşaat unsurlarının bölüm ve parçalarıyla ilgili şu kelimelerin kullanıldığını tespit edilebilmiştir: Bünyâd, der, kapı, âsitân, eşik, eyvân, dîvâr, taht.

İnşaat ile ilgili kullanılan maddi unsurlarla ilgili tespit ettiğimiz maddelerden anlaşılacağı üzere, şâirimizin toplum hayatıyla ilgili geniş bir iskân kültürüne sahip olduğu ortadadır.

İmalatla ilgili unsurlardan tatlı olarak değerlendirilebilecek bal, şehd, halvâ (helvâ), şeker (şekker) gibi kelimelerin kullanıldığı görülmüştür. Yemeklerle ilgili biryân (büryân) ve kebâb kelimelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Gıdâ, nân, nukl kelimeleri tespit edilen diğer gıdâ unsurlarıdır.

İçeceklerden meşrubat ve müskirat olarak: Su, şerbet, bâde, dürd, mey, mül, sahbâ, şarâb kelimelerinin kullanıldığını tespit edebildik.

Giyim-kuşamla ilgili maddi unsurlardan: Atlas, kâlâ, kemhâ, zer-beft tespit edilebilen kumaş adlarıdır. Külâh, şâl, hırka, kabâ, pîrâhen (pîrehen), dâmân, girîbân, yaka, kemer, nikâb giyim-kuşamla ilgili tespit edilebilen diğer kelimelerden bazılarıdır.

Ev eşyası olarak kullanılan maddi unsurlarla ilgili: Bâliş, yasduk, pister (bister), fağfûr, sîh, ayak (ayağ), câm, kadeh, peymâne, piyâle, ratl, sâgar, hum, surâhî, çerâğ, kandîl, micmer tespit edilebilen kelimelerden bazılarıdır. Teber, tîşe, ip, rismân, rişte ve urgan diğer âlet ve edevatlarla ilgili tespit edilebilen kelimelerdir.

Terâzû ve çevgân Vusûlî Dîvânı'nda kullanıldığı tespit edilebilen ölçü ve oyun âletlerindendir. Çeng, rebâb, nây (ney) şâirin şiirlerinde kullandığı mûsikî âletleridir.

Hâtem, mengûş, tavk, âyîne, mir'ât, şâne, hınnâ, sürme, 'anber, kâfûr, nâfe süs ve süsleme ile ilgili tespit edilebilen âlet ve malzemelerden bazılarıdır.

Tıbbî âlet ve malzemelerden: Penbe, dermân, devâ, 'ilâc ve zehr kelimelerinin kullanıldığı tespit edilebilmiştir.

Kitap ve yazı ile ilgili maddi unsurlardan: Defter, kitap, mushaf, nüsha, tuğra, mıkleb, levh, varak, kalem ve hokka kelimelerinin kullanıldığını belirledik.

Hadeng, nâvek, ok, kemân, yay, hançer, kılıç, şemşîr, çûb, siper, kabza, zihgîr, livâ ve sancak kulanıldığı belirlenebilen savaş âlet ve malzemeleri ile ilgili kelimelerden bazılarıdır.

Keştî, fitrâk ve nal vasıta aracı ve ilgili malzemeler olarak değerlendirilebilecek tespit edilebilen kelimelerdir.

Tespit edebildiğimiz diğer çeşitli îmâli unsurlar şunlardır: Asâ, dâm, kemend, orak, zincir, çift.

İmalatla ilgili unsurlar olarak değerlendirilebilecek yukarıda sıraladığımız kültür hayatıyla ilgili birçok kelime Vusûlî'nin şiirini beslemiştir.

Diğer maddi unsurlardan maden, mücevher ve ilgili malzemelerden: Altûn, zer, sîm, cevâhir, cevher, gevher, güher, pîrûze, yâkût, dürr, lü'lû, mercân, sadef, iksîr, mehekk kelimelerinin kullanıldığını tespit edebildik.

Nakd, pûl, akçe, dînâr, dirhem, genc, metâ servet ve kıymet ifade eden maddi unsurlarla ilgili tespit edebildiğimiz kelimelerdir.

Tabiat kültürü ile ilgili tespit edebildiğimiz kelimeler bazıları şunlardır: Âfitâb, güneş, hûrşîd, mihr, 'âlem, cihân, dünyâ, dehr, âsumân, çarh, eflâk, fezâ, gerdûn, gök, ay, bedr, hâle, hilâl, kamer, mâh, encüm, nücûm, sitâre, yıldız, pervîn, süreyyâ, envâr, ışık, pertev, sehâb.

Çağ, devrân, ay, yıl, gün, eyyâm, rûz, şafak, şâm zamanla ilgili tespit edilebilen, bahâr, hazân, zemistân mevsimlerle ilgili tespit edilebilen kelimelerden bazılarıdır.

Anâsır-ı erbaa (su, toprak, hava, âteş) ile ilgili tespit edilebilen kelimelerden bazıları şunlardır: Âb, âb-ı hayvân, âb-ı hayat, bahr, deniz, deryâ, lücce, 'ummân, cûy-bâr, ırmak, nehr, berr, kara, hâk, toprak, türâb, seng, taş, bâd, rûzgâr, sabâ, yėl, âteş, nâr, od, sûzân, şu'le, dûd, duhân, duman.

Andelîb, bülbül, hezâr, kelâg, zâğ, şâhîn, tûtî kullanıldığı tespit edilebilen kuşlardan; at, esb, şeb-dîz, tevsen, gav, gazâl, gürg, seg, koyun, kuzu, peleng, rubeh, şîr tespit edilebilen dört ayaklı hayvanlardan; meges ve pervâne tespit edilebilen böceklerden bazılarıdır.

Ağaç türlerinden: Çenâr, bîşezâr, gül-bün, nahl, nihâl, sanavber, serv, şimşâd, tûbâ kelimelerinin kullanımı tespit edilebilmiştir. Çiçeklerden: Benefşe, ergavân, gonca, gül, verd, lâle, nergis, semen, sünbül şâirimizin şiirlerinde kullandığı kelimelerdir.

Vücûd aksâmı ve ilgili unsurlardan tespit edilen kelimelerden bazıları şunlardır: Ağız, dehân, ârız, hadd, 'izâr, ruh, ruhsâr, bâl, bâzû, kol, sâ'id, boy, kad, kamet, ciğer, derûn, dil, gönül, kalb, yürek, çihre (çehre), dîdâr, likâ, rû, tal'at, yüz, kıl, mû (mûy), saç, zülf. İnsana ait vücûd aksâmı ve ilgili unsurlar mahiyetinde toplam 86 madde tespit edilebilmiştir.

Maddi kültür unsuru olarak değerlendirilebilecek birçok kelimenin eski şiirimize malzeme olduğu, şâirin şiirlerinde toplumun maddi kültür hayatıyla ilgili birçok unsuru

kendi döneminin anlayışı çerçevesinde ele aldığı, yukarıda sıraladığımız örneklerle araştırmamızda ortaya koyulmuştur.

Sosyal hayat unsurlarını: İnanmaya dayalı unsurlar, şahıslar, sıfatlar ve tipler, meslekler, mekânlar, insana ait vücûd aksâmı ve ilgili unsurlar, renkler olmak üzere yedi bölümde incelemeye çalıştık.

Allâh, Hakk, Hudâ, İlâh, Kirdgâr, Mevlâ, Rabb, Tanrı şâirin kullandığı Allâh lafzı ile ilgili kelimelerdir.

Hz. 'Îsâ, Hz. Muhammed, Hz. Mûsâ, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf Vusûlî Dîvânı'nda tespit edebildiğimiz peygamber isimleridir.

Melek ve şeytanla ilgili tespit edebildiğimiz kelimeler: Melek, Rıvan dîv, ehremendir.

Şâirimizin cennet ve cehennem ile ilgili kullandığı kelimelerden: 'Adn, bihişt, cennet, cinân, Dâr-ı Selâm, Firdevs, uçmak, hûr, Kevser, cehennem, tamu tespit edilebilmiştir.

Ecel, kefenlik, mevt, mevtâ, mürde, haşr, kıyâmet, mahşer, rûh, ervâh ölümle ilgili tespit edebildiğimiz kelimelerdir.

İbadet ile ilgili tespit edebildiğimiz kavram ve terimler: Du'â, tâ'at, Fâtihâ, günâh, güneh-kâr, vebâl, yazık, harâm, helâl, secde, sevâb ve tevbe.

Tasavvuf ve tasavvufla ilgili kavramlardan: Bezm-i elest, hikmet, kûşe, künc, mâ-sivâ, râz, sır, sûfî, tevhîd, vahdet tespit edebildiğimiz kelimelerden bazılarıdır.

Cin, çelipâ, dîn, ehl-i İslâm, ümmet, havâric, i'câz, mu'ciz, îmân, küfr, kâbe kavseyn, kıble, kıble-nümâ, kul, kurbân, mü'min, mürted, müsülmân, nûr, sûre, şahâdet, şehîd, şer, tevekkül, ye'cûc inanmayla ilgili tespit edebildiğimiz diğer kelimelerdir. İnanmaya dayalı unsurlarla ilgili toplam 97 madde tespit edilmiştir.

Şahıslardan: Ebû'l-Hasen, Hızır, Hüseyn, Lokman, Mansur, Veysel Karenî tespit edilebilen dînî şahsiyetler; Cem, Cemşîd, Ferhâd, Husrev, Şîrîn, İskender, Kays, Leylâ, Mecnûn, Şems tespit edilebilen masal ve hikâye kahramanları; Bâkî, Enverî ve Mûyî tespit edilebilen şâirlerdir. Şahıslardan 19 kişinin Vusûlî Dîvânı'nda anıldığı belirlenmiştir.

Abdâl, ağa, beg, efendi, ağyâr, rakîb, ahmak, budala, divâne, bed-gevher, bed-likâ, bed-nâm, bende, çâker, garîb, gedâ, kemter, dil-ber, dil-dâr, dil-rubâ, hûb, nigâr, şûh, rind, zâhid tip olarak değerlendirilebilecek tespit edebildiğimiz kelimelerden bazılarıdır. Sıfat ve tip olarak değerlendirilebilecek 64 madde tespit edilebilmiştir.

Meslekden: Gavvâs, hâzık, tabîb, hᵛâce (hâce), kâse-bâz, mutrib, nakkâş, nây-zen, peyk, sarrâf, sayyâd, ser-‘asker, ser-dâr tespit edilebilmiştir. Vusûlî Dîvânı’nda 13 farklı meslekten söz edildiği tespit edilmiştir.

Bedahşân, Budin, Çîn, İstânbûl, Kâfiristân, Karâmân, Kerbelâ, Mısır, Necd, Rûm Vusûlî’nin şiirlerinde kullandığı yer adlarıdır. Bîsütûn ve İrem şâirin kullandığı efsânevî yer adlarıdır. Elbürz, Sigetvar (Zigetvar), Tuna, Tûr tespit edebildiğimiz dağ, kale ve nehir adlarıdır. Genel anlamda, mekân olarak değerlendirilebilecek 16 madde tespit edilebilmiştir.

Ahmer, al, hamrâ, kırmızı, kızıl, ak, beyzâ, sefîd, kara, siyâh ve zerd renklerle ilgili Vusûlî’nin şiirlerinde kullandığı kelimelerdir. Vusûlî Dîvânı’nda dört farklı renkle ilgili toplam 11 kelimenin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmamızda tespit edebildiğimiz maddi kültür ve sosyal hayat unsurları ile ilgili yukarıda sıraladığımız örnekler, Vusûlî’nin yaşadığı dönemin ve toplumun kültürel değerlerine bigâne kalmadığını göstermektedir. Barınma, ibadet, ticaret, sağlık alanlarıyla ilgili meskenleri, yiyecek-içecek, giyim-kuşam, süs âlet ve malzemeleri, tıbbî âletler, mûsîkî ve ölçü âletleri, nakil araçları gibi günlük hayatla alakalı akla gelebilecek birçok unsurun Vusûlî Dîvânı’nda malzeme olarak kullanıldığı görülmüştür. Sosyal hayat unsurlarıyla alakalı Allâh lafzı ile ilgili ifadeler, peygamberler, ölüm, cennet, cehennem, önemli bazı şahıslar ve şâirler, renkler vb. toplumun özellikle manevi değerlerini ortaya koyan birçok unsurun şâirimiz tarafından devrinin ve içinde yaşadığı toplumun anlayışı ile ele alındığı tespit edilmiştir. Şüphesiz toplumla ilgili bu kadar unsuru şiirlerinde malzeme olarak kullanan Vusûlî’nin ve şiirinin toplumdan kopuk, halkın değerlerinden uzak olduğu düşünülemez. Dolayısıyla eski şiirimizin bu bağlamda toplumun rûhu niteliğindeki maddi ve manevi kültürümüzün önemli bir aynası olduğu söylenebilir. Bu nedenle dönemin his, fikir ve inanç değerleri, toplumun gelenek ve görenekleri, inanışları hesaba katılmadan eski şiirimizi yorumlamak ve anlayabilmek mümkün olmayacaktır.

Milletimizin ihtişamlı tarihinin, zengin kültür ve edebiyatının layık olduğu şekilde anlaşılıp değerlendirilmesi, günümüz insanına ilham vermesi ve kendi değerlerlerinden beslenen nesillerin yetişmesi açısından klasik edebiyatımızın en iyi şekilde değerlendirilmesi ve anlaşılması gerekmektedir.

Vusûlî Dîvânı üzerinde yaptığımız bu çalışma, maddi kültür ve sosyal hayat ile ilgili tespit ettiğimiz birçok unsur üzerinden eski şiirimizin maddi ve manevi kültür ile bağlarını gösterir niteliktedir. Çalışmamızın daha önce yapılmış çalışmalar ve daha

sonra yapılacak çalışmalarla beraber, klasik edebiyatımızın daha iyi değerlendirilmesine katkı sağlayacağını temenni ederiz.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, N., 15-17 Nisan 2009, Necâtî Bey Dîvânı'ndaki 'Karâmân Bahşişi' Deyimi ve Kaynağı, *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu-Ölümünün 500. Yılında Şâir Necâtî Anısına*, Kocaeli, s. 22-24.

Ahmet Cevdet Paşa, 1986, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Bedir Yayınevi, İstanbul.

Ahmet Vefik Paşa, 2000, Lehçe-i Osmanî, Haz. Recep Toparlı, TDK Yayınları, Ankara.

Akarsu, B., 1998, Dil-Kültür Bağlantısı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.

Arseven, C. E., 1958, Sanat Ansiklopedisi, C.1-3-4, Maarif Basımevi, İstanbul.

Aybet, N., 1989, Fûzûlî Dîvanı'nda Maddi Kültür, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ayverdi, İ., 2006, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C. 3, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Bayburtlugil, N., 1985, Fahreddin Irâkî Istılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf, *Marmara Ünviversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, İstanbul.

Bayram, E., 2010, Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Kültür Unsurları, Yüksek Lisans Tezi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Balıkesir.

Burton, M., 1980, Kuşlar Bilim Dizisi, Haz. Sulhiye Atilla, Remzi Kitabevi.

Cebecioğlu, E., 2005, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, İstanbul.

Ceylan, Ö., 2007, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kapı Yayınları, İstanbul.

Çağbayır, Y., 2007, Ötüken Türkçe Sözlük, C. 5, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Çağlayan, B., 1989, Yahya Bey Divanında Maddi Kültür Unsurları, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Çakır, M., 2011, Kavsî'nin Şiirlerinde Sosyal Hayat, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2.

Çarlıoğlu, A., 2011, Bâkî'nin Gazellerinde Sosyal Hayatın İzleri, Yüksek Lisans Tezi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kütahya.

Çavuşoğlu, M., 2001, Necati Bey Divanı'nın Tahlili, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Demir, R., 2015, Divan Şiirinde Kırmızı Renk, *Türkiyat Mecmuası*, C. 25/Bahar, İstanbul, s. 61.

Devellioğlu, F., 2003, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Yayınevi, Ankara.

Dînî Kavramlar Sözlüğü, 2010, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Dikmen, M., 2003, Peygamberler Tarihi, Cihan Yayınları, İstanbul.

Ece, S., 2004, Mûyî ve Nâlân u Handân Mesnevisi, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 23, Erzurum, s. 57.

Eren, A., 2004, Şeyhülislâm Yahya Divanı'nın Tahlili, Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.

Ertan, M. E., 1989, Fuzûlî Dîvânı'nda Hayvanlar, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

Gazzâlî, 2004, Aşk'ın Halleri Sevânihü'l-Uşşâk, Haz. T. Koç-M. Çetinkaya, Hece Yayınları, İstanbul.

Göçer, A., 2012, Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine, *Türk Dili*, s. 51.

Gökalp, Z., 1975, Türkçülüğün Esasları, Sebil Matbaacılık, İstanbul.

Güngör, T., 2008, Nef'î'nin Türkçe Divanında Maddi Kültür Unsurları, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

İsen, M., 1997, Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler, Akçağ Yayınları, Ankara.
İpekten, H., 1996, Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.

İslâm Ansiklopedisi, 1993, C. 3. MEB Yayınları, İstanbul.

Karaismailoğlu, A., 1992, İran Edebiyatında Sâkînâmeler, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Konya.

Karaman, H.-Özek, A.-Dönmez, İ. K.-Çağrıcı, M.-Gümüş, S.-Turgut, A., 2002, Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları, Ankara.

Kırkkılıç, A., 1996, Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf, Timaş Yayınları, İstanbul.

Koçu, R. E., 1967, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.

Köksal, M. A., 2005, Peygamberler Tarihi, Yeni Şafak, İstanbul.

Kurdoğlu, V. B., 1967, Şâir Tabipler, Baha Matbaası, İstanbul.

Kurnaz, C., 1996, Hayalî Bey Divanı'nın Tahlîli, MEB Yayınları, İstanbul.

Kutlar, F. S., 2005, Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme, Öncü Kitap, Ankara.

Kaplan, M., 2010, Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Levend, A. S., 1984, Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler-Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Mengi, M., 2010, Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler), Akçağ Yayınları, Ankara.

Mengi, M., 2010, Divan Şiirinin Arka Bahçesi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Meriç, C., 1986, Kültürden İrfana, İnsan Yayınları, İstanbul.

Muallim Nâcî, 2009, Lügat-ı Nâcî, Haz. Ahmet Kartal, TDK, Ankara.

Mütercim Âsım, 2000, Burhân-ı Katı, Haz. Mürsel Öztürk, TDK Yayınları, Ankara.

Okuyucu, C., 2004, Divan Edebiyatı Estetiği, Kapı Yayınları, İstanbul.

Onan, N. H., 1940, İzahlı Divan Şiiri Antolojisi, Maarif Matbaası, İstanbul.

Onay, A. T., 2013, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü-Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Haz. Cemal Kurnaz, Berikan Yayıncılık, Ankara.

Özalp, N., 2000, Türk Mûsikîsi Tarihi, MEB Yayınları, İstanbul.

Özkan, M. S., 2015, Nedîm Dîvânı'nda Kültür Unsurları, Yüksek Lisans Tezi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Adıyaman.

Özkan, Ö., 2007, Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV-XV. Yüzyıl), Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Özön, M. N., 1945, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Öztekin, Ö., 2006, Divânlardan Yansıyan Görüntüler XVIII. Yüzyıl Divân Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri, Ürün Yayınları, Ankara.

Öztoprak, N., 2010, Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 103-154.

Pakalın, M. Z., 1971, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. 1-3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Pala, İ., 2004, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul.

Pala, İ., 2008, Divan Edebiyatı, Kapı Yayınları, İstanbul.

Parlatır, İ., 2006, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınları, Ankara.

Sefercioğlu, M. N., 2001, Nev'î Divanı'nın Tahlîli, Akçağ Yayınları, Ankara.

Serrâc, E. N., 1996, el-Lüma İslâm Tasavvufu, Haz. H. K. Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul.

Sevim, S., 1997, İbn Arâbî Kitabu Istılahatu's-Sûfiyye, Büyükşehir Belediyesi Yayınları, S. 23, Kayseri.

Şemseddin Sami, 2007, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Şemseddin Sami, 2011, Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle), Haz. R. Gündoğdu-N. Adıgüzel-E. F. Önal, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.

Şükûn, Z., 1984, Ferheng-i Ziya, C. 1-3, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Tabbara, A., 1998, Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz Hayatlarından Hisseler Dersler ve İbretler, Haz. A.Temel-Y. Alkın, Millî Gazete, İstanbul.

Tanyeri, M. A.- Çavuşoğlu, M., 1981, Hayretî Divan Tenkidli Basım, İstanbul Üviversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Taş, H., 2015, Vusûlî Dîvân (İnceleme-Metin,Çeviri-Açıklamalar-Dizin),TDK, Ankara.

Tarlan, A. N., 2001, Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara.

Tolasa, H., 2001, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ Yayınları, Ankara.

Top, H., 2007, Mevlevî Usûl ve Âdâbı, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Tuğlacı, P., 1971, Okyanus Türkçe Sözlük, C. 3, Pars Yayınevi, İstanbul.

Tuğluk, H. İ., 2009, Edebiyat-Toplum İlişkisi: Lâmekânî'nin Bir Gazeline Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumu, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 1.

Türkçe Sözlük, 1998, C. 1-2, TDK Yayınları, Ankara.

Uludağ, S., 1996, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul.

Uludağ, S., 2002, "Keşf", TDVİA, C. 25, Ankara, s. 315-317.

Ünalan, Ş., 2005, Dil ve Kültür, Nobel Yayınevi, Ankara.

Üstüner, K., 2007, Divan Şiirinde Tasavvuf (14.-15. Yüzyıllar), Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Yeniterzi, E., 1993, Divan Şiirinde Na't, TDV Yayınları, Ankara.

Yeniterzi, E., 2010, Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 15, s. 301-334.

Zavotçu, G., 2013, Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü, Kesit Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

Abdülhamid, İ., 1995, Ebû'l-Hasan, TDVİA, C. 11, s. 444. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=e%C5%9Fari%20eb%C3%BCl%20hasan [Ziyaret Tarihi: 15 Ocak 2017].

Albayrak, N.,1993, Cem, TDVİA, C. 7, s. 279-280. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=cem [Ziyaret Tarihi: 11 Ocak 2017].

Kurşun, Z., 2006, Necid, TDVİA, C. 32, s. 491. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=necid [Ziyaret Tarihi: 03 Ocak 2017].

Şahin, İ., 2009, Sancak, TDVİA, C. 36, s. 97. http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=360099 [Ziyaret Tarihi: 09 Kasım 2016].

Öztürk, N., 2013, Vusûlî Çelebi, TDVİA, C. 43, s. 145. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=v%C3%BCsuli%20%C3%A7elebi [Ziyaret Tarihi: 04 Nisan 2017].

Tosun, N., 2013, Veysel Karanî, TDVİA, C. 43, s. 74-75. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=veysel%20karani [Ziyaret Tarihi: 05 Ocak 2017].

Uzun, M., 2003, Lokmân, TDVİA, C. 27, s. 206-208. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=lokman [Ziyaret Tarihi: 09 Ocak 2017].

Yazıcı, T., 2003, Leylâ ve Mecnûn, TDVİA, C. 27, s. 160-161. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=leyla%20ve%20mecnun [Ziyaret Tarihi: 20 Aralık 2016].

http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78409/vusuli-divani.html [Ziyaret Tarihi: 05 Nisan 2016].

https://tr.wikipedia.org/wiki/Budin [Ziyaret Tarihi: 20 Ocak 2017].

http://tr.wikipedia.org/wiki/istanbul [Ziyaret Tarihi: 28 Ocak 2017].

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Halil KIZILTOPRAK

Uyruğu : T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi : Çermik / 01.02.1986

Telefon : -

Faks : -

e-mail : halilktoprak@gmail.com

EĞİTİM

Derece		Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Lise	:	Atatürk Lisesi, Yüreğir, Adana	2005
Üniversite	:	Çukurova Üniversitesi, Merkez, Adana	2010
Yüksek Lisans	:	Batman Üniversitesi, Merkez, Batman	2017
Doktora	:	-	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2010-2012	Batman Gazi Lisesi	Öğretmen
2012-2013	Gazi Anadolu Sağlık Meslek Lisesi	Öğretmen
2013-	Batman Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	Öğretmen